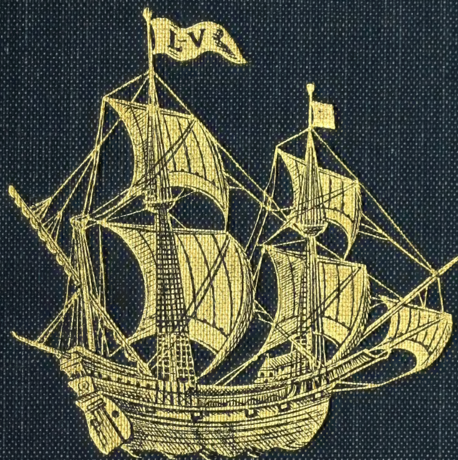

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00124977 0

L·V

Ryhoff R

WERKEN UITGEGEVEN DOOR

DE LINSCHOTEN-VEREENIGING

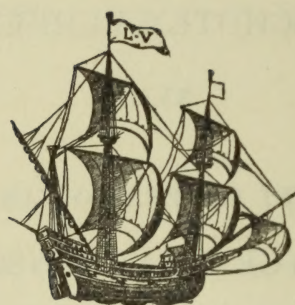
XLIII

HET ITINERARIO VAN

JAN HUYGEN VAN LINSCHOTEN

1579—1592

VIERDE DEEL

L·V

UITTREKSEL UIT DE STATUTEN

Art. 2.

De Linschoten-Vereeniging heeft ten doel de uitgave in het oorspronkelijke, van zeldzame of onuitgegeven Nederlandsche zee- en landreizen en landbeschrijvingen.

Werken van anderen aard worden slechts uitgegeven, indien daartoe bijzondere aanleiding bestaat.

Art. 3.

De Vereeniging bestaat uit eereleden, donateurs en gewone leden.

Over het toetreden der leden beslist het Bestuur.

De gewone leden betalen een jaarlijksche bijdrage van vijftien gulden.

Donateurs zijn zij, die een bijdrage in eens van ten minste *f* 500.— aan de Vereeniging schenken, of jaarlijks een contributie van minstens *f* 40.— betalen.

Art. 4.

Het lidmaatschap loopt van den eersten Januari tot den laatsten December.

De leden, die niet langer als zoodanig wenschen aangemerkt te worden, moeten daarvan aan den Secretaris vóór den eersten December schriftelijk bericht zenden. Bij gebreke daarvan blijven zij aansprakelijk voor de bijdrage van het volgend jaar.

Art. 5.

De leden ontvangen een exemplaar van de werken, die door het Bestuur aangewezen zijn voor het jaar of de jaren, waarvoor zij hunne contributie hebben betaald.

Voor alle nadere inlichtingen wende men zich tot den Secretaris-Penningmeester, Lange Voorhout 9, 's-Gravenhage.

REGELEN VOOR DE UITGAVEN DER LINSCHOTEN-VEREENIGING

1. Zooveel mogelijk zal elke Zee- of Landreis, dan wel Landbeschrijving, *afzonderlijk* worden uitgegeven. Slechts bij al te geringen omvang van een dezer, kan een andere tekst toegevoegd worden aan de uitgave; deze toe te voegen tekst moet evenwel aansluiten in onderwerp, of den hoofdtekst aanvullen. Groote teksten worden in meer dan een deel gesplitst.

2. Voor elke uitgave wordt den bewerker als eisch gesteld: dat zij bevat als Inleiding een korte *Biographie* van den schrijver van 't reisverhaal; een uiteenzetting van de *Aanleiding tot de reis;* en een *Bibliographie* van eventueele vroegere drukken van het reisverhaal; voorts opheldering in den vorm van *Noten* onder den tekst daar waar de tekst opheldering vereischt, en een *Register* (of *Registers*), benevens een lijst van geraadpleegde werken met plaats en jaar van uitgave aan 't slot.

3. De bewerker heeft vrijheid, in zijne Inleiding het resultaat eener reis ook te beschouwen in zijn verband met later ondernomen reizen naar dezelfde streek of streken.

4. De noten onder den tekst moeten *sober* blijven, en niet vervallen in uitweidingen. Is er echter bepaalde noodzakelijkheid om dieper in te gaan op het een of ander gedeelte van den tekst, dan mag dat geschieden in eene *Bijlage* achteraan. Ook hier echter blijft soberheid plicht.

5. De tekst zelve moet *met de grootste nauwkeurigheid* herdrukt worden naar de beste oudere uitgave, c.q. nauwkeurig gedrukt naar het handschrift, dat voor de uitgave dient. De origineele paginatuur van dien standaarddruk, dan wel van het handschrift, wordt in de uitgaven der Linschoten-Vereeniging tusschen groote haken [] doorloopend mede-opgenomen.

6. Als algemeene regel geldt, dat de tekst *onverkort* wordt herdrukt. Uitlatingen zijn slechts dan veroorloofd, als het iets geheel onbelangrijks geldt. De bewerker moet dan echter in een noot toch rekenschap geven van wat hij wegliet.

7. Indien er voor de kennis van een bepaalde Zee- of Landreis behalve de aan den druk ten grondslag gelegde tekst, in archieven of bibliotheken nog andere bronnen bestaan, moeten deze bij de uitgave gebruikt en (indien noodig) in inleiding, noten of bijlagen verwerkt worden.

8. Het opnemen van kaarten en platen wordt aan den bewerker overgelaten, in overleg met de Commissie van voorbereiding.

WERKEN

DER

LINSCHOTEN-VEREENIGING[1]

I. **DE REIS VAN JAN CORNELISZ. MAY** naar de IJszee en de Amerikaansche kust, 1611–1612. Verzameling van bescheiden, uitgegeven door S. MULLER Fz. 1909. Met 2 kaarten. gr. 8vo. (*f* 10.—) *f* **12.50**

HENRY HUDSON IN HOLLAND. An inquiry into the origin and objects of the voyage which led to the discovery of the Hudson River by HENRY C. MURPHY. Reprinted, with notes, documents and a bibliography, by WOUTER NIJHOFF, Hon. Secretary to the „Linschoten-Vereeniging". 1909. *uitverkocht*

II. **ITINERARIO.** Voyage ofte schipvaert van Jan Huygen van Linschoten naer Oost ofte Portugaels Indiën, 1579–1592. Uitgegeven door H. KERN. 1910. Deel I-II. Met portret, 3 kaarten en 5 platen. gr. 8vo. (*f* 20.—) *f* **25.—**

III. **KORTE HISTORIAEL** ende Journaels Aenteyckeninge van verscheyden voyagiens in de vier deelen des wereldts-ronde, als Europa, Africa, Asia ende Amerika gedaen door d. DAVID PIETERSZ. DE VRIES. Uitgeg. door H. T. COLENBRANDER. 1911. Met portret, 2 kaarten en 18 platen. gr. 8vo. (*f* 10.—) *f* **12.50**

IV. **DE REIS VAN MR. JACOB ROGGEVEEN** ter ontdekking van het Zuidland, 1721–1722. Verzameling van stukken, uitgegeven door F. E. BARON MULERT. Met een aanhangsel over de waarnemingen der kompasmiswijzing op Roggeveen's tocht verricht door W. VAN BEMMELEN. 1911. Met 3 kaarten en 2 platen. gr. 8vo. (*f* 10.—) *f* **12.50**

V. **BESCHRYVINGHE** ende historische verhael van het Gout Koninckrijck van Gunea anders de Gout-custe de Mina genaemt, liggende in het deel van Africa, door P. DE MAREES. Uitgegeven door S. P. L'HONORÉ NABER. 1912. Met 1 kaart en 21 platen. gr. 8vo. (*f* 10.—) *f* **12.50**

VI. **TOORTSE DER ZEEVAERT** door DIERICK RUITERS, 1623. — SAMUEL BRUN'S Schiffarten, 1624. Uitgegeven door S. P. L'HONORÉ NABER. 1914. Met 1 kaart en 1 plaat. gr. 8vo. (*f* 10.—) *f* **12.50**

VII. **DE EERSTE SCHIPVAART** der Nederlanders naar Oost-Indië onder Cornelis de Houtman, 1595–1597. Journalen, documenten en andere bescheiden, uitgegeven en toegelicht door G. P. ROUFFAER en J. W. IJZERMAN. **Eerste deel.** d'Eerste boeck van Willem Lodewycksz. 1915. Met titelplaat, 2 portretten, 8 kaarten en 47 platen. gr. 8vo. *f* **25.—** *Niet afzonderlijk*

---

[1]) De prijzen tusschen haakjes gelden voor leden.

XX. **REIZEN IN ZUID-AFRIKA** in de Hollandse tijd. Uitgegeven door E. C. Godée Molsbergen. **Derde deel.** Tochten langs de Z.O.-kust en naar het Oosten, 1670–1752. Met inleiding van R. Posthumus Meyjes. 1922. Met 6 kaarten en 8 platen. gr. 8vo. (*f* 12.—) *f* **15.—**

XXI. **DE REIS VAN MAHU EN DE CORDES** door de Straat van Magalhães naar Zuid-Amerika en Japan, 1598–1600. Scheepsjournaal, rapporten, brieven, zeilaanwijzingen, kaarten, enz. Uitgegeven en toegelicht door F. C. Wieder. **Eerste deel.** De uitreeding en de scheepstocht. 1923. Met 22 platen en 3 kaarten. gr. 8vo. (*f* 12.—) *f* **15.—**

XXII. **DE REIS VAN MAHU EN DE CORDES** door de Straat van Magalhães naar Zuid-Amerika en Japan, 1598–1600. Scheepsjournaal, rapporten, brieven, zeilaanwijzingen, kaarten, enz. Uitgegeven en toegelicht door F. C. Wieder. **Tweede deel.** De Straat van Magalhães. 1924. Met 8 kaarten, 48 afbeeldingen en facs. en 11 uitsl. tabellen gr. 8vo. (*f* 12.—) *f* **15.—**

XXIII. **HESSEL GERRITSZ.**, Beschryvinghe van der Samoyeden Landt en Histoire du pays nommé Spitsberghe. Uitgegeven door S. P. L'Honoré Naber. 1924. Met 5 kaarten, 1 plaat en 1 afb. in den tekst. gr. 8vo. (*f* 8.—) *f* **10.—**

XXIV. **DE REIS VAN MAHU EN DE CORDES** door de Straat van Magalhães naar Zuid-Amerika en Japan, 1598–1600. Scheepsjournaal, rapporten, brieven, zeilaanwijzingen, kaarten, enz. Uitgegeven en toegelicht door F. C. Wieder. **Derde deel.** Het eerste Hollandsche schip in Japan. 1925. Met 2 kaarten en register op de 3 deelen. gr. 8vo. (*f* 10.—) *f* **12.50**

XXV. **DE EERSTE SCHIPVAART** der Nederlanders naar Oost-Indië onder Cornelis de Houtman, 1595–1597. Journalen, documenten en andere bescheiden, uitgeg. en toegel. door G. P. Rouffaer en J. W. IJzerman. **Tweede deel.** De oudste journalen der reis: Verhael (1597), Journael (1598), Van der Does (HS.). 1926. Met 15 k., 18 pl. en 6 facs. gr.8vo. (*f* 28.—) *f* **35.—**

XXVI. **DE STICHTING VAN NEW-YORK** in Juli 1625. Reconstructies en nieuwe gegevens ontleend aan de van Rappard Documenten, door F. C. Wieder. 1925. Met 28 kaarten en platen. gr. 8vo. (*f* 12.—) *f* **15.—**

XXVII. **DE REIS OM DE WERELD** door Olivier van Noort, 1598–1601. Met inleiding en aant., uitgegeven door J. W. IJzerman. **Eerste deel.** 1926. Met portret, 2 kaarten, 35 platen en 2 facs. gr. 8vo. (*f* 12.—) *f* **15.—**

XXVIII. **DE REIS OM DE WERELD** door Olivier van Noort, 1598–1601. Met inl. en aant., uitgeg. door J. W. IJzerman. **Tweede deel.** 1926. Met 11 kaarten en platen. gr. 8vo. (*f* 12.—) *f* **15.—**

XXIX. **DE EERSTE NEDERLANDSCHE TRANSATLANTISCHE STOOMVAART** in 1827 van Zr. Ms. Stoompakket Curaçao, door J.W. van Nouhuys. **Eerste deel.** Het Journaal. 1927. Met 7 platen en 2 kaarten. gr. 8vo. (*f* 8.—) *f* **10.—**

XXX. **DE ZEEUWSCHE EXPEDITIE NAAR DE WEST** onder Cornelis Evertsen den Jonge, 1672–1674. Nieuw Nederland een jaar onder Nederlandsch Bestuur. Uitgeg. door C. DE WAARD. 1928. Met 7 pl. en kaarten. gr. 8vo. (ƒ 10.—) **ƒ 12.—**

XXXI. **DE REMONSTRANTIE** van W. Geleynssen de Jongh, uitgegeven door W. CALAND. 1929. Met 1 kaart en 1 portret gr. 8vo. (ƒ 5.—) **ƒ 6.—**

XXXII. **DE EERSTE SCHIPVAART** der Nederlanders naar Oost-Indië onder Cornelis de Houtman, 1595–1597. Journalen, documenten en andere bescheiden, uitgegeven en toegelicht door G. P. ROUFFAER en J. W. IJZERMAN. **Derde deel.** Verdere bescheiden betreffende de reis. 1929. Met 1 kaart, 3 platen en 10 facsimile's. gr. 8vo. (ƒ 20.—) **ƒ 25.—**

XXXIII. **REISEN VAN NICOLAUS DE GRAAFF.** Gedaan naar alle gewesten des Werelds. Beginnende 1639 tot 1687 incluis. — Oost-Indise Spiegel. Uitgeg. en toegelicht door J. C. M. WARNSINCK. 1930. Met 2 kaarten en 7 platen. (ƒ 16.—) **ƒ 20.—**

XXXIV. **JOANNES DE LAET.** Iaerlyck verhael van de Verrichtinghen der Geoctroyeerde West-Indische Compagnie in derthien Boecken. **Eerste deel,** boek I—III (1624-1626), uitgeg. door S. P. L'HONORÉ NABER. 1931. Met portret, 4 k. en platen en een overzichtskaart der Antillen. (ƒ 10.—) **ƒ 12.50**

XXXV. **JOANNES DE LAET.** Iaerlyck verhael van de Verrichtinghen der Geoctroyeerde West-Indische Compagnie in derthien Boecken. **Tweede deel,** boek IV—VII (1627–1630), uitgeg. door S. P. L'HONORÉ NABER. 1932. Met 2 overzichtskaarten, 2 portretten en 2 pl. gr. 8vo. (ƒ 10.—) **ƒ 12.50**

XXXVI. **REIZEN IN ZUID-AFRIKA** in de Hollandse tijd, uitgegeven door E. C. GODÉE MOLSBERGEN. **Vierde deel.** Tochten in het Kafferland, 1776–1805. 1932. Met 1 kaart en 13 platen. gr. 8vo. (ƒ 12.—) **ƒ 15.—**

XXXVII. **JOANNES DE LAET.** Iaerlyck verhael van de Verrichtinghen der Geoctroyeerde West-Indische Compagnie in derthien Boecken. **Derde deel,** boek VIII—X (1631–1633), uitgegeven door S. P. L'HONORÉ NABER. 1934. Met 2 overzichtskaarten, 1 portret en 3 platen. gr. 8vo. (ƒ 10.—) **ƒ 12.50**

XXXVIII. **DE REIS VAN JORIS VAN SPILBERGEN** naar Ceylon, Atjeh en Bantam, 1601–1604. 1933. Met 19 kaarten en afbeeldingen. gr. 8vo. (ƒ 10.—) **ƒ 12.50**

XXXIX. **ITINERARIO.** Voyage ofte schipvaert van Jan Huygen van Linschoten naar Oost ofte Portugaels Indien, 1579–1592. **Derde deel.** Beschrijvinghe van de gantsche custe van Guinea, Manicongo, etc. Volght noch de beschryvinghe van West-Indien, met haere caerte, uitgegeven door C. P. BURGER JR. en F. W. T. HUNGER. 1934. Met portret, 3 kaarten en 15 afbeeldingen. gr. 8vo. (ƒ 10.—) **ƒ 12.50**

XL. **JOANNES DE LAET.** Iaerlyck verhael van de Verrichtinghen der Geoctroyeerde West-Indische Compagnie in derthien Boecken. **Vierde deel,** boek XI—XIII (1634–1636), uitgegeven door S. P. L'HONORÉ NABER en J. C. M. WARNSINCK. 1937. Met 3 overzichtskaarten, 1 portret en 6 platen. gr. 8vo. (ƒ 10.—) **ƒ 12.50**

XLI. **JOURNAAL VAN J. J. KETELAAR'S HOFREIS NAAR DEN GROOT MOGOL TE LAHORE,** 1711–1713, uitgegeven door J. PH. VOGEL. 1937. Met 1 kaart en 30 afbeeldingen. gr. 8vo. (*f* 18.—) **f 22.50**

XLII. **DE TWEEDE SCHIPVAART** der Nederlanders naar Oost-Indië onder Jacob Cornelisz. van Neck en Wybrant Warwijck, 1598–1600. Journalen, documenten en andere bescheiden, uitgegeven en toegelicht door J. KEUNING. **Eerste deel.** Voorgeschiedenis en uitreeding, gevolgd door het reisverhaal van J. C. van Neck. 1938. Met 12 facsimiles, kaarten en platen. gr. 8vo. (*f* 10.—) **f 12.50**

DE EERSTE SCHIPVAART DER HOLLANDERS NAAR OOST-INDIË, 1595–1597, naar de oude journalen, opnieuw beschreven en voorzien van een inleiding, door J. C. MOLLEMA. 1935. Met 17 platen, 9 portretten, 7 kaarten en 29 reproducties van handteekeningen. gr. 8vo. (*f* 8.—).

In deze uitvoering niet in den handel.

TRESOOR DER ZEE- EN LANDREIZEN, Beredeneerd register op de Werken der Linschoten-Vereeniging, Deel I—XXV, bewerkt door D. SEPP. 1939. XI en 544 blz. in 2 kolommen gr. 8vo. **f 20.—**

Voor nieuwe leden is de prijs f 10.—.

Alle deelen zijn gebonden in linnen band, kop verguld.

Wat inhoud en uiterlijk betreft sluiten zich de onderstaande werken aan de uitgaven der L.-V. aan. Zij worden voor de leden der L.-V. tegen verminderden prijs verkrijgbaar gesteld.

BALDAEUS, Afgoderye der Oost-Indische Heydenen. . voor *f* **6.—**

BURGER, De deurvaert bij Noorden om naar Cathay ende China . . . . voor - **3.50**

DE VILLIERS, Storm van 's-Gravesande . . . . voor - **6.—**

WARNSINCK, De retourvloot van Pieter de Bitter . . voor - **3.60**

IJZERMAN, Cornelis Buysero te Bantam, 1616-1618 . voor - **6.—**

ITINERARIO

VOYAGE OFTE SCHIPVAERT VAN

JAN HUYGEN VAN LINSCHOTEN

NAER OOST OFTE PORTUGAELS INDIEN

1579—1592

VIERDE DEEL

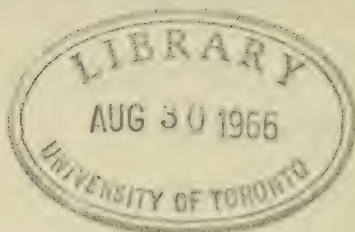
REYS-GHESCHRIFT VANDE NAVIGATIEN DER PORTUGALOYSERS
UITGEGEVEN DOOR J. C. M. WARNSINCK

EERSTE GEDEELTE

MET KAARTEN EN AFBEELDINGEN

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1939

PRINTED IN THE NETHERLANDS

INHOUD

[1] Voor de titels der hoofdstukken zie „Register ofte Tafel vant Reysgheschrift", p. 414 e.v.

VOORREDE

Reeds 25 jaar geleden heeft wijlen Schout-bij-nacht S. P. L'Honoré Naber een aanvang gemaakt met de bewerking van het Reysgheschrift van Jan Huyghen van Linschoten, voor een nieuwe uitgave door onze vereeniging; hij had het, kort na zijn eervol ontslag uit den Zeedienst, gecopieerd en gedeeltelijk van aanteekeningen voorzien, en was toen voornemens zich naar Portugal te begeven, ten einde in de archieven aldaar te trachten de gegevens te verzamelen die hij noodig achtte voor zijn Inleiding. De wereldoorlog heeft hem belet dit plan ten uitvoer te brengen; zijn werk is blijven liggen, velerlei andere onderwerpen boeiden hem meer en legden beslag op zijn tijd, en zoo is van uitstel afstel gekomen. Onder zijn nagelaten papieren trof ik het afschrift aan geheel zooals hij het in 1914 ter zijde had gelegd; en toen het Bestuur onzer vereeniging blijken gaf prijs te stellen op een heruitgave ook van dit gedeelte van het Itinerario, en mij verzocht deze te verzorgen, heb ik gemeend daaraan te moeten voldoen.

Te eerder kon ik hiertoe besluiten, omdat een nader onderzoek in het Archivo nacional da Torre do Tombo te Lissabon, waar Naber gehoopt had nog vele documenten betreffende de reizen van het Reysgheschrift te vinden, niet langer strikt noodzakelijk was. In 1933 had immers A. Fontoura da Costa zijn „A Marinharia dos Descrobrimentos", in 1935 Armando Cortesão zijn „Cartografia e cartógrafos portugueses" uitgegeven; en zoo degelijk hadden beiden èn de oude zeilaanwijzingen en reisbeschrijvingen, èn de 16de en 17de-eeuwsche Portugeesche kaarten in hun werken behandeld, dat het niet te verwachten was, dat een nieuw onderzoek in de door hen geraadpleegde archieven nog belangrijk nieuws zou opleveren. In plaats van tot de archieven te Lissabon, heb ik mij daarom gewend tot het Nederlandsch Historisch Scheepvaart Museum te Amsterdam, dat mij beide kostbare werken gedurende vele maanden ter beschikking heeft gesteld; dankbaar heb ik hiervan herhaaldelijk gebruik gemaakt.

Hoewel Nabers aanteekeningen mij menigmaal van nut zijn geweest bij de annoteering van den tekst, gevoel ik mij toch niet gerech-

tigd zijn naam op het titelblad te vermelden. Zijn werk was nog op lange na niet gereed voor de pers, en aan een Inleiding was hij zelfs nog niet begonnen; bovendien zou hij die vermoedelijk geheel anders hebben geschreven dan ik dat deed. Ook was na 1914 zijn belangstelling voor het Reysgheschrift aanmerkelijk gedaald; en al was hij overtuigd van het groote nut van Jan Huyghens arbeid voor onze zeevaarders van omstreeks 1600, toch betwijfelde hij of een moderne heruitgave wel in goede aarde zou vallen bij onze leden: de stof leek hem — er gebeurt *nl. niets in dit gedeelte van het Itinerario — daartoe te droog, en eerst wanneer den leden niets boeienders was te bieden, mocht naar zijn meening tot een herdruk worden overgegaan. Ik mag dan ook Naber niet gedeeltelijk verantwoordelijk stellen voor het verschijnen van deze deelen, en nog minder voor de wijze van hun bewerking.*

Behalve het Reysgheschrift vindt men daarachter ook afgedrukt „Een seker Extract ende Sommier van alle de renten . . . des Coninghs van Spaengien", en in de Inleiding bovendien een afzonderlijke paragraaf over de verovering van Lissabon, in 1147, met behulp van Friesche en Vlaamsche kruisvaarders, en hun overdracht van die stad aan den eersten koning van Portugal; op pp. LXIX–LXXI trachtte ik deze toevoegingen te rechtvaardigen.

De Heeren C. R. Boxer, W. Voorbeijtel Cannenburg, Ernst Crone, Mr. H. Hardenberg, Dr. M. de Jong, Wouter Nijhoff Sr., Dr. W. S. Unger en Dr. F. C. Wieder toonden mij hun belangstelling bij mijn arbeid, en gaven mij menigen goeden raad; Mej. Th. van Alfen, en Mej. Dr^a. H. Rauws hielpen mij bij de vertaling van Spaansche en Latijnsche teksten; aan allen betuig ik hierbij mijn welgemeenden dank

J C. M. W.

INLEIDING

Met het hierbij den leden aangeboden deel is de moderne uitgave van het oeuvre van den peter der Linschoten Vereeniging voltooid. In 1910 verscheen het „Itinerario", bewerkt door Prof. Dr. H. Kern; in 1934 de „Beschryvinghe", ingeleid en toegelicht door Dr. C. P. Burger en Dr. F. W. T. Hunger; met het voor ons liggende „Reysgheschrift", waarbij enkele kleinere hoofdstukken werden gevoegd, die gedeeltelijk buiten het kader van het geheel vallen, is Jan Huyghens hoofdwerk thans in zijn vollen omvang voor een ieder toegankelijk gemaakt. Waar bovendien S. P. L'Honoré Naber in 1914 de uitgave van de „Voyage Anno 1594" en de „Tweede Reyse Anno 1595" — de zoogenaamde „Reizen naar het Noorden" — verzorgde, kan de Linschoten Vereeniging thans zonder schroom het portret van haar naamgever in de doordringende oogen blikken, en eindelijk, meer dan dertig jaar na haar oprichting, met een gevoel van voldoening Jan Huyghens lijfspreuk „Endurer pour durer" tot de hare maken.

Het Reysgheschrift moge lááť verschijnen, dat het het lááťst het licht ziet van de drie groote deelen van Van Linschotens hoofdwerk is volkomen ten rechte. Wèl werd het, met het oog op de behoefte van De Houtman en de zijnen aan een betrouwbaren gids op hun Eerste Schipvaart, een jaar vóór de andere deelen gedrukt; wèl plaatste de uitgever, Cornelis Claesz, het in den in 1596 verschenen band tusschen het „Itinerario" en de „Beschryvinghe", dus als twééde deel — doch dit kan, zooals Burger in de Voorrede en in de Inleiding van het door hem bewerkte deel duidelijk aantoont, nimmer de bedoeling van den schrijver zijn geweest: de redactie van den uitvoerigen titel van de „Beschryvinghe" laat hieromtrent niet den geringsten twijfel. „Alle de navigatien van alle vaerden die de Portugesche Piloten ende Stier-luyden oyt beseylt hebben, uyt haer Zee-caert-boecken ghetrocken, ende in ons tale in 't licht ghebracht" zijn bedoeld geweest als een onderdeel van de „Beschryvinghe", en behoorden aan het slot daarvan

te worden opgenomen. Eerst in déze uitgave is hieraan voldaan.

Het „Reysgheschrift" is vijf maal in het Nederlandsch verschenen (in 1595, 1604, 1614, 1623 en 1644), één maal in het Engelsch (in 1598), en twee maal in het Fransch (in 1619 en 1638); blijkbaar voldeed het in de practijk, en beschikte men niet over iets beters. Naber [1]) — en die was zeker tot oordeelen bevoegd —, noemde het het belangrijkste van het geheele werk van Jan Huyghen; Dr. F. C. Wieder [2]) roemt het als een voor den Hollandschen zeevaarder van het eind der XVIe eeuw onschatbare bron van kennis van alle door de Hollanders toen nog niet bevaren kusten der aarde; Burger [3]) — en die kon het ook weten — drong op een heruitgave aan. Niet dus louter uit piëteit tegenover Van Linschoten behoefde het Bestuur onzer vereeniging hiertoe te besluiten.

Bij nadere kennismaking met den inhoud van het Reysgheschrift kon ik weldra Nabers, Wieders en Burgers meening van harte beamen; en zoo zal het wel een ieder gaan, die zich de moeite geeft, desnoods slechts enkele hoofdstukken, met aandacht door te lezen. Wel zijn niet alle 67 capittels even belangwekkend — een enkele maal vraagt men zich zelfs af hoe Jan Huyghen er toe gekomen is een bepaalde zeer vage en verwarde zeilaanwijzing in zijn bundel op te nemen —, doch verreweg de meeste zijn zoo duidelijk, zoo goed gesteld, zoo vol nuttige mededeelingen, dat men de woorden van het titelblad: „Alles seer ghetrouwelijcken met grooter neersticheyt ende correctie bij een vergadert", niet als ijdele grootspraak kan beschouwen. Welk een prachtig beeld van de ontwikkeling van de navigatie op Japan geven bij voorbeeld de capittels 31 tot 42! Van de eene zeilaanwijzing naar de andere ziet men de kennis en de ervaring groeien, en onze voorstelling van de wijze waarop de Portugeesche zeevaarders in de tachtiger jaren van de zestiende eeuw hun weg vonden en steeds verder uitstrekten, wordt door de lezing van ieder volgend hoofdstuk verscherpt.

Evenwel niet zonder eenige moeite en inspanning, niet zonder nauwkeurig aan de hand van goede kaarten de reistrekken te volgen, zal menig lezer van dezen aan den dag tredenden vooruitgang kunnen genieten; en voor velen zullen de zoo kwistig aan-

[1]) Linsch. Ver. dl. VIII, p. XXV.
[2]) Linsch. Ver. dl. IX, p. 171.
[3]) Linsch. Ver. dl. XXXIX, p. XX.

gebrachte noten zelfs nog niet voldoende zijn, willen zij ten volle den inhoud waardeeren. Enkelen, gespeend van parate kennis wat geografische namen betreft, en bij het lezen van reisbeschrijvingen gewend aan en verwend door toelichtende geteekende voorstellingen van het behandelde terrein, zal het moeilijk vallen den geheelen bundel, die ongeveer de gansche aarde omvat [1]), door te werken, zonder van een goeden atlas gebruik te maken; doch te meer zal bij hun pogen de eerbied stijgen voor den laatzestiende-eeuwschen zeeman, die, zonder betrouwbare kaarten, aan de hand van déze zeilaanwijzingen, den weg voor zijn schip moest vinden, tusschen tallooze eilanden en klippen door, langs de hier dikwijls zoo vaag beschreven kusten. Want al moge de uitgever Cornelis Claesz zich de onkosten getroost hebben, eenige „nette, perfecte Caerten" toe te voegen aan „'t heerlijck werck van Jan Huyghen", een enkele blik daarop zal ons terstond overtuigen, dat deze voor den navigator dikwijls van slechts weinig waarde moeten zijn geweest, en dat de zeeman eigenlijk uitsluitend heeft moeten grijpen naar den geschreven tekst van het Reysgheschrift. En dat hij dan geenszins werd teleurgesteld, blijkt wel uit de vele drukken, die van het boek verschenen.

Een enkel woord moet ik hier zeggen over het standpunt van den zeeman van vroeger tijd tegenover zeilaanwijzingen en kaarten. Vormt tegenwoordig, dank zij de verfijnde afwerking der moderne zeekaart, deze de basis van alle navigatie — men váárt immers op de kaart, en men ráádpleegt alleen den zeemansgids —, tot voor nog niet zoo heel langen tijd was de waardeering van beide juist omgekeerd. Eeuwenlang is de geschreven tekst het voornaamste hulpmiddel bij de navigatie geweest, naast het kompas, het lood, de log, het astrolabium, het quadrant, en den jacobsstaf; en al noemde men dezen tekst „leeskaart" of „leeskaartboekje", kaarten in den modernen zin van het woord kwamen er niet in voor. Eerst de „paskaart" gaf een geteekende voorstelling van het te bevaren terrein; doch daar die te dikwijls veel te wenschen liet, en de zeeman bij intuïtie begreep dat een onnauwkeurige kaart vaker een gevaar kon opleveren, dan dat zij redding bracht in den nood, is hij blijven vasthouden aan het gebruik der geschreven zeilaanwijzing.

[1]) Het was dan ook niet mogelijk kaarten, waarop alle reistrekken voorkwamen, bij deze uitgave te voegen.

Wat toch is het geval? In tegenstelling met het beschrijven van een vaarwater of van een kust — waarbij de auteur gemakkelijk vrijheid vindt alles weg te laten wat hij niet met zekerheid weet — leidt het teekenen van een kaart daarvan als van zelf tot fantaseeren, tot verbloemen van gebrek aan kennis. Met woorden valt het licht te zeggen dat een ondiepte eenige mijlen uit den wal een gevaar kan opleveren voor de scheepvaart; de kaartenteekenaar is echter gedwongen deze ondiepte één bepaalde plaats te geven, daarmede den schijn van een nauwkeurigheid wekkende, waarover hij in werkelijkheid niet beschikt. Verkeert de schrijver van een zeilaanwijzing in onzekerheid omtrent het verloop van een kust, dan beschrijft hij deze eenvoudig niet; de kaartenteekenaar is daarentegen licht geneigd — en met het oog op zijn reputatie en zijn debiet zelfs daartoe gedwongen — de kustlijn dóór te trekken, en hierdoor den zeeman soms op een dwaalspoor te brengen. Eerst nadat nauwkeurige, door middel van basismeting en triangulatie ontworpen kaarten in het licht verschenen, leerde de zeeman deze ten volle te vertrouwen; en pas toen de kaarten, door de invoering van een systeem van vaste teekens en afkortingen, nagenoeg alles vermeldden wat voor de navigatie van belang kon zijn, namen zij geleidelijk aan, de plaats als voornaamste hulpmiddel bij de navigatie, van de zeilaanwijzingen over.

DE ZES KAARTEN VAN HET ITINERARIO

Zooals Burger in de Inleiding van het door hem bewerkte deel reeds aantoonde, behooren noch de wereldkaart van Plancius, noch de vijf andere groot-bestek kaarten van het Itinerario, bij het Reysgheschrift; naast de gronden, waarop Burger deze overtuiging vestigde, moge ik er op wijzen, dat Jan Huyghen nergens in het Reysgheschrift [1]), ook niet in zijn opdracht aan Prins Maurits of in den zeer uitvoerigen titel, van kaarten rept. Leiding bij de bestudeering van den tekst geven zij dan ook slechts in geringe mate, en over het algemeen zal men meer baat vinden bij het gebruik van een modernen atlas, of, liever nog, van moderne zeekaarten, waarbij dan de in de noten gegeven verklaring van de door Jan Huyghen van de Portugeezen overgenomen geografische namen, van nut zal kunnen zijn.

[1]) Linsch. Ver. deel XXXIX, pp. XXI e.v. Zie ook Wieders Monumenta, II, p. 39.

Van de hierboven genoemde zes groote kaarten van het Itinerario zijn reeds vijf in onze moderne uitgave opgenomen: in Linsch. Ver. deel II(1) vindt men tegenover pp. 30 en 70 verkleinde reproducties der kaarten van de kust van Abessinië tot en met Voor-Indië, en van de kusten van China; in Linsch. Ver. deel XXXIX, achterin, reproducties op ware grootte van de kaarten van de west- en de oostkust van Afrika (Kaarten I en II), en van Zuid-Amerika en de Caraïbische Zee (Kaart III); de wereldkaart, of „Generale Caerte", van Plancius, komt nog niet in onze uitgaven voor. Ten einde nu onze leden in het bezit te stellen van het volledig kaartwerk, geheel zooals Cornelis Claesz dit reeds bij den eersten druk gaf („om dat 't heerlijck werck van Ian Huyghen sulcks eyste"), besloot ons Bestuur het goede voorbeeld van Cornelis Claesz te volgen, óók „de oncoste van dese nette, perfecte Caerten" zich te getroosten, en bij dit laatste deel reproducties, op ware grootte, te voegen van Plancius' wereldkaart, èn van de twee vroeger reeds verkleind gegeven kaarten.

De „Generale Caerte" van Plancius.

De wereldkaart komt in de eerste uitgave van het Itinerario in twee gedaanten voor: één met als opschrift „ORBIS TERRARUM TYPUS DE INTEGRO MULTIS IN LOCIS EMENDATUS auctore Petro Plancio 1594", en in den linker onderhoek „Ioannes à Duetecum iunior fecit"; de andere met aan den bovenkant „ORBIS TERRAE COMPENDIOSA DESCRIPTIO EX peritissimorum totius orbis Gaeographorum operibus desumta. Antverpiae. apud Joanem Baptistam Vrient", en onder het beeld van den zuidelijken sterrehemel: „Arnoldus & Henricus Florentij à Langren fratres sculpserunt" [1]). De versieringen boven en onder de halfronden verschillen aanmerkelijk: de een geeft landschappen met menschen en dieren uit Europa, Asia, Mexicana en Peruana, Magallanica en Africa; de ander slechts uit Europa, Asia, America en Africa, met afwijkende voorstellingen. Op een heel enkele uitzondering na [2]), zijn de eigenlijke kaarten — de kustlijnen, riffen, bergen en rivieren — identiek, en dus door denzelfden geograaf geteekend [3]); de namen zijn echter anders ge-

[1]) Dit type komt in de latere drukken van het Itinerario niet meer voor. Zie ook J. Denucé, Oud-Nederlandsche kaartmakers, II, p. 266, n. 3.

[2]) De ligging der riffen bewesten Madagascar en de vorm van Kaap Tabin en van Nova Zembla zijn verschillend geteekend.

[3]) Zie ook Wieder in Tijdschrift Kon. Ned. Aardr. Gen. 1914, p. 703.

plaatst en met verschillend schrift geschreven, en ook de gebruikelijke scheepjes en zeemonsters stemmen niet overeen.

De bij dit deel gevoegde kaart A is de eerst genoemde; door Plancius ontworpen, en door den „caertsnyder" mr. Jan van Doeticum gegraveerd, werd zij door Cornelis Claesz te Amsterdam uitgegeven; de tweede — hier niet opgenomen — kaart, gegraveerd door de gebroeders Arnold en Hendrik Florisz van Langren, verscheen bij Johannes Baptista Vrient te Antwerpen. Wieder [1]) doet het denkbeeld aan de hand dat hier misschien sprake is van een verdeeling van het risico over Claesz en Vrient samen; dit verklaart echter niet het maken van dubbele kosten door het in den arm nemen van twee graveurs, en een bevredigende opheldering van het ontstaan dezer verschillende typen kan ik dan ook niet geven.

„Nae 't ghelieven vanden cooper" kon deze wereldkaart gebonden worden in het Itinerario naast p. [4], of in het Reysgheschrift naast p. [14] [2]); in het laatste geval dus aan het einde van het Eerste capittel. Zooals ik vroeger reeds zeide, sluiten kaart en tekst echter geenszins bij elkander aan.

Kaart IV.

De kaart van de kust van Abessinië tot en met Voor-Indië (hier kaart IV genoemd, als volgende op kaart III van Linsch. Ver. deel XXXIX) geeft, behalve een gedeelte van den Indischen Oceaan met de Roode en Arabische Zee, de Perzische Golf en de Golf van Bengalen, ook het oostelijkste deel der Middellandsche en het zuidelijkste deel der Kaspische Zee. Riffen en eilanden komen er alle op voor, dieptecijfers echter niet; alleen de in het watergedeelte doorgetrokken kompasstreken en de duidelijk — nl. op grooter schaal — aangegeven kustriffen verleenen aan de kaart eenigszins het karakter van een zeekaart. De schaal is ongeveer 1 : 12,5 millioen, m.a.w. 1 mm op de kaart is 12,5 km in werkelijkheid, en daardoor was de kaart voor afzetten van het bestek — indien men dit toen deed — minder geschikt. Zij is gegraveerd door Hendrik Florisz van Langren; de versiering bestaat uit twee mooie scheepjes, twee zeemonsters (één daarvan vindt men bij het westelijkste scheepje), en een kompasroos met een abnormaal groote lelie met een bloemen- en vruchtenmand,

---

[1]) Tijdschrift Kon. Ned. Aardr. Gen. 1915, p. 311.

[2]) Zie de aanwijzingen voor het inbinden der kaarten op p. 413.

waardoor het ietwat kale watergedeelte bezuiden de Arabische Zee kon worden opgevuld. Merkwaardig is vooral de reeks van niet bestaande Goud-eilanden (De Ouro) bewesten Sumatra (die wij zelfs nog aantreffen in den Zeeatlas van Pieter Goos van 1666); bij de bespreking van het 28ste capittel kom ik hierop terug.

Blijkens de beschrijving (in den rechterbovenhoek) is de kaart, wat trouwens te verwachten was, ontleend aan Portugeesche gegevens, „alles met grooter vlijt uijt de beste Indiaensche Pas ende Lees-caerten oversien en verbeetert". Gebonden in het Reysgheschrift, behoort zij tegenover p. [26]. [1])

Kaart V.

De laatste kaart van de serie (hier kaart V genoemd) geeft een voorstelling van den Indischen Archipel met de Philippijnen, het schiereiland Malakka, Achter-Indië, een groot gedeelte van China, Japan en Korea; ook hier ontbreken alle dieptecijfers. Onder de schaalverdeeling lezen wij de namen van beide zoons van Floris van Langren, en bovendien het jaartal 1595. Het beeld van het oostelijke gedeelte van den Archipel, te beginnen met Celebes, is het gebrekkigst; doch de plaats waar Jorge de Menezes in 1527 overwinterde [2]) („Hic hibernavit Georgius de Menezes"), en de eilandengroep, die Martin Alfonso de Melo ontdekte („Aqui en vernon Martin Alfonso de Melo") zijn er op aangegeven [3]).

Formosa is reeds grooter geteekend dan de Liu Kiu eilanden, doch heet nog steeds Lequeo pequeno; Korea is nog door een straat van den vasten wal gescheiden; de vorm van Japan laat alles te wenschen, daar alleen het zuidelijkste gedeelte werd bevaren. Hoewel de tekst van het Reysgheschrift niet aansluit bij de kaart, is deze toch herhaaldelijk met vrucht te gebruiken bij het volgen der Portugeesche zeilaanwijzingen, en leverde zij menigmaal gemak op bij de verklaring der Portugeesche namen op de kust van China. De schaal is weder ongeveer 1 : 12,5 millioen, en dus voor afzetten van het bestek te klein.

Behalve zeemonsters en scheepjes (twee, onder dezelfde vlag varende, zijn met elkander in gevecht) teekenden de gebroeders Van Langren ter versiering en opvulling eenige dieren in het binnenland van China.

---

1) Zie p. 413.

2) Zie Tiele, De Europeërs in den Maleischen Archipel, I, p. 408–'9.

3) Zie hierover Cortesão, Cartografia e cartógrafos portugueses, II, pp. 30, 57, 71, 81 en 413.

Ook deze kaart is „wt de alder correckste Pas ende Lees-caerten getrocken, die de Portugaloissche stuijrluijden huijdendaechs gebruijcken"; wenschte men haar te binden in het Reysgheschrift, dan raadde Cornelis Claesz aan dit te doen tegenover p. [38] [1]).

Burger heeft in de Inleiding van het door hem verzorgde derde deel van het Itinerario (Linsch. Ver. deel XXXIX, p. XXIV) zijn meening gezegd over de herkomst dezer vijf kaarten, en met enkele woorden haar beteekenis geschetst; nu zij alle op ware grootte zijn gereproduceerd, kunnen onze leden ze naast elkander leggen, en een duidelijken indruk verkrijgen van dit gansche zeer interessante kaartwerk. Hiernaast vindt men afgebeeld welk gedeelte van het aardoppervlak zij bestrijken, en welke hiaten voor de rechtstreeksche vaart van Holland naar den Archipel bleven bestaan, nl. de Atlantische Oceaan tot 8°N.B., en een strook van den Indischen Oceaan bezuiden den equator tusschen 81° en 94° O.L. van Greenwich.

De schalen van de kaarten I, II, IV en V zijn nagenoeg gelijk, nl. 1 : 12,5 millioen; die van kaart III is 1 : 19,3 millioen; alle vijf kaarten zijn meesterwerken van graveerkunst.

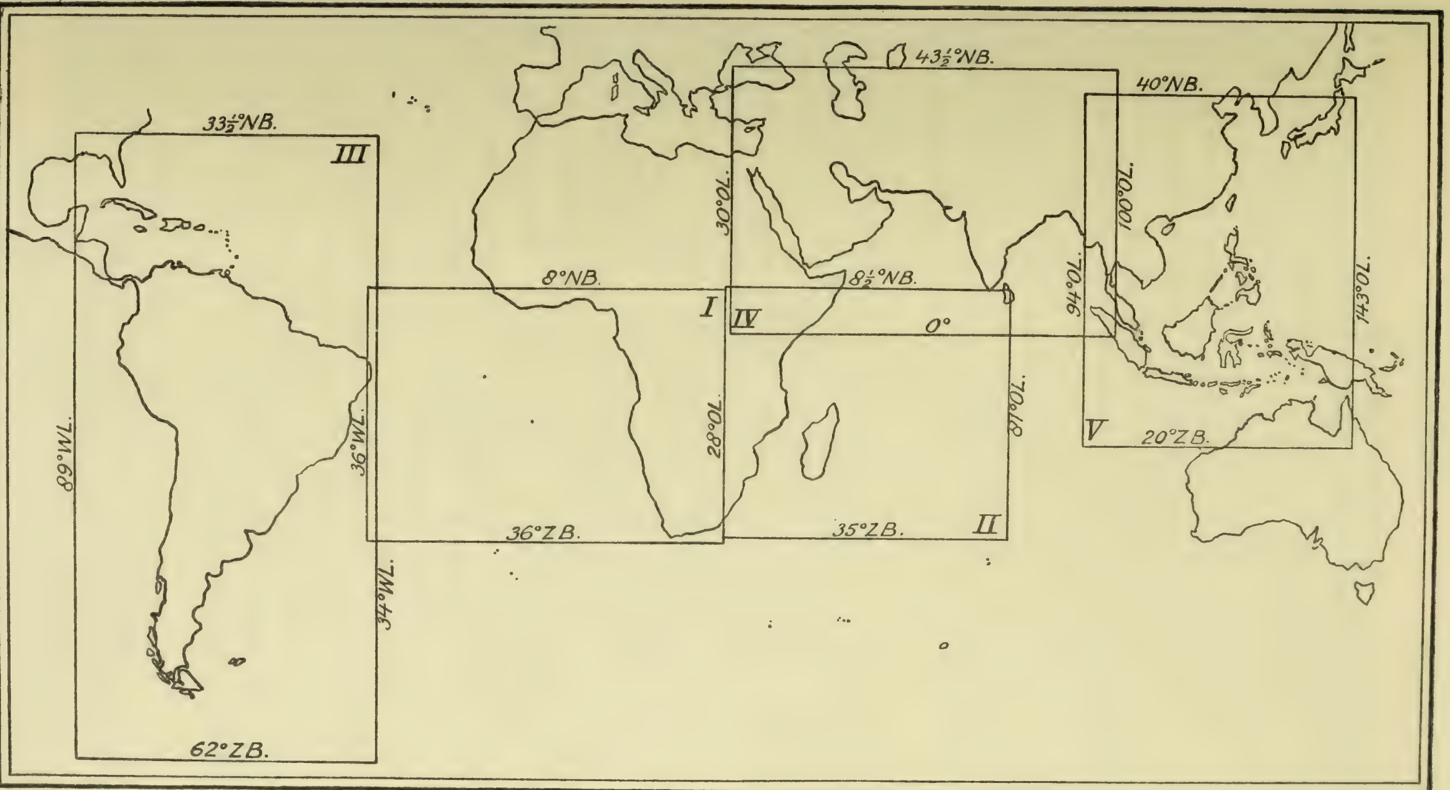
DE 67 CAPITTELS

In de thans volgende bespreking van de 67 capittels van het Reysgheschrift heb ik mij niet uitsluitend willen beperken tot een korte inhoudsopgave: onvermijdelijk zou zij dan voor velen onzer leden even weinig genietbaar worden als de capittels zelf. Zoo goed als ieder hoofdstuk gaf mij gereedelijk aanleiding tot een opmerking, een toelichting of een nadere beschouwing; deze zullen weliswaar op zeer uiteenloopende onderwerpen betrekking hebben, doch ik hoop juist daardoor aan het veelzijdig karakter van Jan Huyghens tekst recht te doen wedervaren; het Zakenregister zal den belangstellenden lezer in staat stellen, zijn weg ook in dit gedeelte van mijn Inleiding te vinden.

Het zeer groote aantal zeilaanwijzingen en reisbeschrijvingen heeft mij gedwongen mijn toelichtingen aan de oppervlakte te houden; onderwerpen als de Portugeesche vaart op China en Japan, en de Spaansche reizen over den Grooten Oceaan van Mexico naar de Philippijnen, zijn zoo omvangrijk, dat alleen reeds een

---

[1]) Zie p. 413.

Overzicht van de kaarten I tot V

grondige behandeling van één dezer een boekdeel zou kunnen vullen; uitgeput heb ik ze dan ook geenszins, en verder gaan dan aanstippen der vraagstukken die zich opdeden, kon ik niet. Twee maal ben ik echter iets uitvoeriger geweest, en wel bij de hoofdstukken 52–55, de reizen van Francisco Gualle en van Nuno da Silva. De eerste hiervan staan namelijk in nauw verband met de voorgeschiedenis van de ontdekkingstochten van Quast en Tasman in 1639 en van Maarten Gerritsz Vries in 1643 naar de hypothetische goud-eilanden beoosten Japan; de tweede heeft betrekking op de ontdekking van een open vaarwater bezuiden Kaap Hoorn, een onderwerp waaraan Wieder in de deelen IX en XXII van onze Werken eenige bladzijden wijdde. Daar deze reisbeschrijvingen bovendien de eenige van het Reysgheschrift zijn, waarvan het origineel is bewaard gebleven, ging ik hierop iets nader in.

Omtrent de herkomst van de 67 capittels vermeldt de titel van het Reysgheschrift (p. 15) uitdrukkelijk dat Jan Huyghen van Linschoten „alles seer ghetrouwelijcken met grooter neerstigheyt ende correctie by een vergadert, ende uyt die Portugaloysche ende Spaensche in onse Nederlandtsche tale ghetranslateert ende overgheset heeft"; eerlijk vertelt hij dat de hoofdstukken 2 tot 4, en 5 tot 7, „ghetrocken" zijn uit de werken van Diogo Afonso en Vicente Rodriguez; bij de beschrijving van de heen- en terugreis van Dirck Gerritsz naar Japan (capittels 36 en 41) verzwijgt hij diens tegenwoordigheid niet, en bij de overige noemt hij meestal wel niet den náám van den schrijver, maar toch wel diens nationaliteit en beroep; nooit rekent hij zich een eer toe waarop hij geen recht heeft, nergens vestigt hij de aandacht op zich zelf. Hij is slechts compilator, en wil ook niets meer schijnen. En al moge Plancius in zijn „Memorie van de Oost-Indische Zeevaert" [1]) van 1598 schrijven over „'tgeene Jan Huygen uyt de Portugysche *zeeschriften van Dirck Gerritzen* zeer qualick gesteld heeft", toch meen ik, dat wij veilig uitsluitend Van Linschoten kunnen beschouwen als den man, aan wiens werklust, speurzin en begrip van de behoeften van zijn tijd, wij het Reysgheschrift hebben te danken.

Van Lissabon naar Goa en terug.

Het *eerste* capittel (pp. 15–19) geeft een algemeen, inleidend overzicht van de reis van Lissabon naar Indië, via Madeira, de

---

[1]) J. K. J. de Jonge, Opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië, I, p. 195.

Canarische eilanden, Kaap Sint Augustijn op de kust van Brazilië, Tristan da Cunha, Kaap de Goede Hoop, langs de Afrikaansche kust tot Moçambique, de Comoren en de Amiranten, tot Goa. De ongenoemde auteur — misschien is Jan Huyghen hier zelf aan het woord — treedt uiteraard niet in details; alleen bij het naderen van het doel der reis vertelt hij dat men op 300 mijl uit de kust krabben, en op 50 mijl slangen zoo groot als palingen in het water ziet drijven — toen voor de plaatsbepaling zeer nuttig geachte gegevens, die later nog vele malen in het Reysgheschrift voorkomen.

Zoo ergens, dan komt reeds in dit hoofdstuk, en wel bij de opgave der afstanden langs de zuidkust van Afrika, op p. 17, de onzekerheid aan het licht van de lengte van de in het Reysgheschrift gebruikte Portugeesche mijl [1]), althans, indien men geen gelegenheid had de gezeilde verheden door breedte-bepalingen te controleeren, en gegevens betreffende de richting en de snelheid van den stroom ontbraken; en niet minder blijkt hoe onbetrouwbaar zelfs de beste kaarten uit dien tijd, als nos I en II van Linsch. Ver. deel XXXIX, nog waren. Het is namelijk niet mogelijk een waarde voor de mijl te vinden, waarmede de hier genoemde afstanden òf onderling kloppen, òf met de werkelijkheid, òf met die van de toenmalige kaarten; en duidelijk blijkt dat, vooral tengevolge van het ontbreken van een goede methode van lengte-bepaling, de stuurmanskunst nog niet opgewassen was tegen de moeilijkheden waarvoor stormen en felle veranderlijke stroomen den zeeman stelden. Alleen het in zicht loopen van bekende en goed kenbare punten aan den wal kon hem eenige zekerheid geven omtrent zijn terristisch bestek; de lengte van de mijl die hij gebruikte speelde daarbij in het geheel geen rol.

Het *tweede*, het *derde* en het *vierde* capittel (pp. 19–29) zijn ontleend aan de in het midden der 16de eeuw geschreven „Roteiro da carreira da India" van den Portugeeschen piloot Diogo Afonso; dit werk zelf is verloren gegaan, en Jan Huyghens vertaling is het eenige wat ervan is overgebleven. De drie hoofdstukken beschrijven achtereenvolgens de route van Lissabon naar de zuidkust van Afrika, den trek vandaar naar Moçambique, en ten slotte den oversteek over den Indischen Oceaan naar Goa. De tekst is uitvoeriger dan die van het eerste capittel; herhaaldelijk

[1]) Zie hierachter, pp. LXIII e.v.

lezen wij van „Teyckenen", zooals vogels, visschen en drijvende planten, als hulpmiddelen bij de plaatsbepaling, en vele gegevens over de te verwachten winden en stroomen vinden wij vermeld. Deze drie hoofdstukken behooren tot de meest leesbare gedeelten van het Reysgheschrift; blijkbaar is een bekwaam, ervaren navigator hier aan het woord, die veel opmerkte en zijn waarnemingen goed te boek wist te stellen, en.... in Van Linschoten een hem waardigen vertaler heeft gevonden. Aan zeilaanwijzingen als deze zal het te danken zijn, dat, ondanks de bezwaren die Plancius er tegen opperde [1]), het Itinerario zelfs in 1643 nog werd herdrukt.

Ook het *vijfde* capittel (pp. 30–38) behandelt de vaart van Lissabon naar Goa, thans aan de hand van een der roteiros, die Vicente Rodriguez van Lagos, een Portugeesche stuurman in dienst des konings, in de jaren tusschen 1570 en 1590 had samengesteld [2]). Daar zij eerst in 1608 in het Portugeesch zijn uitgegeven, moet Van Linschoten over een handschrift-exemplaar hebben beschikt, en is de Nederlandsche vertaling dus twaalf jaar vóór den oorspronkelijken Portugeeschen tekst gedrukt.

Een eigenlijke zeilaanwijzing is dit hoofdstuk niet; de schrijver weidt vooral uit over het noordoosteren en -westeren van de kompasnaald, en wel zóó uitvoerig, dat het vermoeden gerechtvaardigd is, dat juist dáárom Jan Huyghen dit hoofdstuk in zijn bundel opnam. Ook Plancius heeft de hier vermelde opgaven zeer belangrijk gevonden, en ze gebruikt voor zijn memorie „Van de Oost-Indische Zeevaert ende haren eygenschappen ende aenmerkingen" van 1598 (die J. K. J. de Jonge afdrukte in zijn „Opkomst van het Nederlandsch Gezag in Oost-Indië, deel I, pp. 184–200) [3]).

De volgende twee hoofdstukken zijn eveneens aan Vicente Rodriguez ontleend. Na in het *zesde* capittel (pp. 38–39) een beknopte zeilaanwijzing van Goa naar Cochin te hebben gegeven, beschrijft hij in het *zevende* (pp. 39–44) de navigatie van Cochin naar Portugal. De koers loopt nu beoosten Madagascar, en, voorbij de Kaap de Goede Hoop, langs Sint Helena, Ascension en de Azoren. Ook in de beschrijving van deze route neemt de variatie

1) Zie J. K. J. de Jonge, Opkomst, I, p. 195.

2) Zie C. R. Boxer in Mariner's Mirror 1934, pp. 178–'9.

3) In de eerste redactie van deze memorie, van 1594 of 1595 (zie mijn „De Wetenschappelijke voorbereiding van onze eerste schipvaart naar Oost-Indië", p. 20) komen deze opgaven nog niet voor.

der kompasnaald een groote plaats in; daarnaast wordt het „kruyt Sargossa", met den invloed daarvan op de navigatie, uitvoerig behandeld.

In het *achtste* capittel (pp. 44–47) beschrijft een ongenoemde Portugeesche piloot den trek van Cochin naar de zuidpunt van Afrika, vooral den nadruk leggende op de heerschende winden en stroomen op deze route. Merkwaardig is zijn waarschuwing tegen het gevaar, deze reis te ondernemen in een schrikkeljaar — dat n.l. „periculueser" dan gewone jaren moet zijn —, en de verklaring die hij daarvan geeft.

Het *negende* capittel (pp. 47–50), ook over de reis van Indië naar Portugal, is blijkens de verwijzing naar „myne Itinerario ende Navigatie op myn wederom komste" vermoedelijk van Jan Huyghen zelf; ook de woorden „hooghten ghelijck ick die ghevonden hebbe" maken dit waarschijnlijk. Alleen over de route over den Indischen Oceaan geeft hij eenige inlichtingen; voor de reis ná Kaap de Goede Hoop verwijst hij naar Vicente Rodriguez en het 93ste hoofdstuk van het Itinerario.

Het *tiende* capittel (pp. 50–55) beschrijft de vaart langs de oostkust van Afrika, van de Stroomenkaap tot Moçambique; de auteur blijft onbekend. Met dit hoofdstuk eindigen de zeilaanwijzingen voor de uit- en thuisreizen.

Van Goa naar Bengalen en Malakka, en terug.

Het *elfde*, het *twaalfde*, en het *dertiende* capittel (pp. 56–60, 61–68, en 69) hebben alle drie betrekking op de vaart op Bengalen; zij zijn geschreven door onbekende Portugeesche piloten. Vooral het twaalfde hoofdstuk is goed en duidelijk gesteld (ook Jan Huyghen noemt het „breeder ende correcter verhaelt" dan het voorgaande), vol nuttige en practische wenken, zooals men ze thans nauwelijks beter zou kunnen wenschen. Bij het volgen van den tekst kan de groote kaart van Bengalen. opgenomen achterin deel XXXIII van onze Werken, goede diensten bewijzen; bij het gebruik hiervan bedenkende dat de zeevaarders in Van Linschotens tijd het zonder zulk een hulpmiddel hebben moeten stellen, voelen wij onze waardeering voor hen stijgen.

Het *veertiende* capittel (pp. 70—73) geeft leiding bij de vaart op Martaban, in Neder-Burma, vroeger het koninkrijk Pegu, waarvan wij zoo veel interessants kunnen lezen in het 17de hoofdstuk van het Itinerario. Ook deze ongenoemde auteur blijkt goed

ingelicht, en duidelijk weet hij den zeeman den weg te wijzen.

De mededeelingen over de variatie van het kompas zijn in de hoofdstukken die over de vaart beoosten Goa handelen, vaag en onvolledig. Wel lezen wij in het elfde hoofdstuk (p. 59) dat men een bepaalden koers moet sturen „met een Compas dat niet en wraeckt, ende so het yet wraeckten, sult ghy u rekeninge daer na maken", en in het twaalfde (p. 63) dat men Noord moet aanloopen, „midts altoos u rekeninge makende van 't declineren ofte 't wraken vant Compas", doch over het bedrag der variatie wordt niets gezegd, terwijl toch menigen schipper de kennis en de instrumenten zullen hebben ontbroken, deze onder weg met een voldoenden graad van nauwkeurigheid te bepalen. Het is mogelijk dat de regeering in Goa deze gegevens verstrekte, doch ook in dat geval zullen deze dikwijls zoo veel hebben afgeweken van de werkelijke waarde dat het voor de hand had gelegen, dat goede waarnemers en rapporteurs, zooals de schrijvers der zeilaanwijzingen toonden te zijn, toch ook hun eigen ervaring zouden hebben medegedeeld.

Het *vijftiende* (pp. 73–74), *zestiende*, (pp. 74–78) en *zeventiende* (pp. 78–79) capittel beschrijven de vaart van Cochin en van Goa naar Malakka, en die door de straat van dezen naam. De eerste twee hoofdstukken waarschuwen ernstig de kust van Atjeh te mijden, daar de bewoners „doot vyanden vande Portugesen" zijn; het zestiende is het meest uitvoerige, doch voor de navigatie benoorden Atjeh onduidelijk. Enkele overeenstemmende uitdrukkingen, als „ghy hebt anders niet te vreesen, dan alleenlijcken dat ghy voor ooghen siet" in capittels 12 en 16 kunnen er op wijzen dat deze door denzelfden piloot geschreven zijn. Varende aan de hand van capittel 17 biedt de navigatie door de Straat van Malakka weinig moeilijkheden; trouwens, de auteur zelf zegt: „dese wegh en is anders niet te doen: want ick hebse altoos so selver ghepasseert, ende my daer wel met bevonden". Blijkbaar is dus ook hier weer een man van groote ervaring aan het woord.

Met recht noemt Jan Huyghen het *achttiende* capittel (pp. 79–91), over de navigatie van Malakka naar Goa, „op 't breest verclaert". Uitvoerig vermeldt het de koersen die men in de Straat, al naar gelang de vloed of de eb doorstaat, moet sturen, de diepten die men aanlooden zal, en de soort van den grond dien men, in de met vet besmeerde holte onder in het lood, zal ophalen.

Een enkele maal (p. 81) excuseert de schrijver zich over een uit-

weiding over de ligging en den vorm van een eiland, „hoe wel dattet genoegh inde Pas-caerten afgheteyckent staet"; wellicht duidt dit er op dat menigmaal de schippers het maar zonder kaarten moesten doen, en uitsluitend op „deroutes" moesten varen.

Steeds waarschuwt hij, zich toch aan zijn aanwijzingen te houden: „somen hier in onachtsaem waer, soude groot achterdeel ende verhinderinge inde reyse konnen doen"; volgt men echter zijn raadgevingen, dan zal men „sonder schromen synen vaert moghen doen". Zijn vaderlijke toon wekt vertrouwen, en is er op berekend den nog onervaren zeeman voor zorgeloosheid te behoeden.

Bij zijn zeer nauwkeurige beschrijving van de navigatie langs de kust van Ceilon geeft hij (p. 87) een goede verhandeling over de „viraçoins en terreinhos", de zee- en landwinden; de opmerking hierbij, „ghelijck als wy alles dies beroerende breeder verclaert hebben in myne Itinerario" mag natuurlijk niet leiden tot de veronderstelling, dat Van Linschoten persoonlijk — hij heeft immers nooit de route Malakka-Goa bevaren — dit hoofdstuk heeft geschreven.

Ook over de gunstigste tijden voor deze vaart weet hij een en ander te vertellen; hoewel hij waarschuwt tegen „stormen van de traversie ofte dweerswinden op de wal. . . . waer mede u in groot perijckel sout stellen" gedurende den kwaden moesson, wil hij echter toch niet al te afschrikkend werken, en eindigt daarom zijn betoog met „niet te min, Godt kan tot allen tyden ende stonden goet weer ende wint gheven".

Met het *negentiende* capittel (pp. 91–93) eindigen de beschrijvingen van de kust van Ceilon; het behandelt vooral de vaart op de „Fortresse van Columbo, daer de Portugesen haer residentie houden" en de daarbij gelegen havens. De kaart van Ceilon in Valentijn V(1) kan bij de lezing van dit en van het vorige hoofdstuk goede leiding geven.

Van Malakka naar Achter-Indië en China, en terug.

Het *twintigste* capittel (pp. 94–120) geeft zeilaanwijzingen voor de vaart van Malakka naar Macao, volgens den titel „alles in 't breedt ende op 't correcste aenghewesen". Inderdaad breed en correct behandelt de onbekende piloot eerst den vaarweg van Malakka, door Straat Singapore, naar de Zuid-Chineesche Zee, want, zooals hij zegt, „die deschriptie vande oude Derouten ofte Navigatie voor dese ghemaeckt, zijn seer cort ende duyster te

verstaen, voor de geen die daer noyt door geweest en hebben, door welcke oorsake daer veel schepen aende grondt gheraeckt, ghestooten, ende groot perijckel ghepasseert hebben, jae etlicke verloren". Hoe uitvoerig ook, toch biedt de tekst hier vele moeilijkheden, die evenwel door G. P. Rouffaer, in zijn „Was Malakka emporium vóór 1400?" (pp. 385–395) met veel scherpzinnigheid zijn opgelost, en, met een goede schetskaart, verduidelijkt.

De wijze van vertellen in dit gedeelte steekt gunstig af tegen die van vele andere hoofdstukken van het Reysgheschrift. Raadt de schrijver aan, in een bepaald vaarwater voortdurend te looden, dan zegt hij „sult altoos met het loot inde hant loopen, 't welcke u wel wysen sal waer dat ghy zijt"; wil hij waarschuwen tegen de onregelmatigheid van den zeebodem, dan doet hij dat met de woorden „ghy hebter veel diepten ende vuyle grondt"; en van een zeer nauwe passage schrijft hij, vermoedelijk niet zonder eenige overdrijving, „dat het so smal is, datmen qualick plaets heeft het loot uyt te worpen".

De eilandjes in de Zuid-Chineesche Zee, zooals Tioman, Condor, en die op de kust van Anam, die men achtereenvolgens moet aanloopen op weg naar Macao, worden alle uitvoerig besproken; evenzoo de kust van Anam, met haar havens, riviermonden en voorgelegen gevaren. Van de bewoners vernemen wij dat „'t Volck placht goet te wesen, maer wy hebbense suspect ghemaeckt door arghernisse die wy hen aengedaen hebben".

De route loopt verder, beoosten Hainan, naar het vroeger voor de Portugeezen zoo belangrijke eilandje St. John of Shangtchuan, zuidwest van den mond van de rivier van Canton. Voor de verkenning van St. John geeft de auteur een min of meer vaag merk op; blijkbaar is de schrijver zelf er echter zeer mede ingenomen, waar hij verklaart: „met dese merckinghe heb ick het altoos comen te verkennen: want ick ben d'eerste geweest diet afghemerckt heeft, ende die 't altans weten, hebbent van my gheleert".

Met een goede zeilaanwijzing van St. John naar den mond van de rivier van Canton en naar Macao (op moderne, door de Engelsche admiraliteit uitgegeven detailkaarten is zij bijna geheel te volgen) eindigt dit belangrijke hoofdstuk.

In hoe verre Jacob van Neck — die den 27sten September 1601, varende voor de zoogenaamde Oude Compagnie, het anker voor Macao liet vallen — gebruik heeft gemaakt van dit hoofdstuk, zal later door den bewerker van deze reis moeten worden uitgemaakt;

uit het door W. P. Groeneveldt in zijn „De Nederlanders in China" op p. 6 e.v. afgedrukte uittreksel van een der belangrijkste journalen van dezen tocht valt op te maken dat men wel het Itinerario, doch niet het Reysgheschrift heeft geraadpleegd.

De volgende drie capittels, het *één-*, *twee- en drie en twintigste* (pp. 121–128) behandelen de navigatie op de kusten van Siam, Kambodja en Anam, en het zuidelijkste gedeelte van de Zuid-Chineesche Zee. Zij vullen het 20ste hoofdstuk op enkele punten aan, en geven eenige details omtrent de voornaamste havens.

Het *vier en twintigste* capittel (pp. 128–133) beschrijft de retourreis van Macao naar Straat Singapore. Veel nieuws biedt het niet, behalve dan een opgave van enkele verheden, die eenig licht kan werpen op het vraagstuk van de lengte van de in het Reysgheschrift gebruikte Portugeesche mijl.

Malakka, Sumatra en West-Java.

Van meer belang is het *vijf en twintigste* capittel (pp. 134–144), dat de route beoosten Sumatra van Malakka naar Bantam behandelt. Het is een genoegen deze beschrijving op een moderne kaart te volgen; blijkbaar is hier een nauwgezet en voorzichtig navigator aan het woord, die zich zijn verantwoordelijkheid bewust is, en liever voor alle zekerheid een vaarwater, dat hij niet door en door kent, „seer vuijl ende periculues" noemt, dan dat hij de vaart er door aanraadt. Vooral uit zijn beschrijving (op p. 143) van de „seer geweldighe" stroomen en getijën, en de „holle en verbolghen baren ende golven vande Zee, datter gheen cabels sterck ghenoech soude wesen om teghen te houden", die hij zelf beoosten Straat Soenda had ondervonden, blijkt hoe gaarne hij den gebruikers van zijn zeilaanwijzing iederen tegenspoed wil besparen.

Als goed zeeman stelt hij groot vertrouwen in het lood, en duidelijk drukt hij dit uit, wanneer hij, met de woorden „want in dese contreye regiertmen hem meer na het loot ende diepten, als nae 't compas", aanbeveelt in een bepaalde passage boven de vijf en onder de zeven vaam diepte te blijven, zonder zich aan een vasten koers te houden.

Het *zes-* en het *zeven en twintigste* capittel (pp. 145–151) behandelen de vaart van Bantam naar Djakatra — weinig nauwkeurig —, en die van het eilandje Tioman (op de oostkust van Malakka) naar Bantam. Dit laatste traject — vermoedelijk ten behoeve van China- en Kambodjavaarders met lading voor

West-Java — is zeer goed beschreven, met enkele opvallend juiste opmerkingen, die den schrijver alle eer aan doen.

Het *acht en twintigste* capittel (pp. 151–156) handelt over de vaart langs de „lustighe landouwe" van de westkust van Sumatra, van de noordpunt van Atjeh tot door Straat Soenda; de beschrijving is goed te volgen op de kaart van Lodewycksz, die achter in deel VII van onze Werken is opgenomen. Bij vergelijking van deze met een moderne kaart, blijkt op hoe laag peil de kennis vooral van de eilanden op deze kust tegen het einde der 16de eeuw nog stond, niettegenstaande de Portugeezen toen reeds jarenlang deze streken hadden bevaren. Ongetwijfeld was dit een gevolg van de den schippers medegegeven zeilaanwijzing, steeds dicht onder de kust te houden; zóó getrouw volgde men dit voorschrift op dat zelfs de herhaalde vermelding van eenige verder in zee gelegen „gout-eylanden" de schippers niet kon verlokken hiernaar een nader onderzoek in te stellen.

Dit ontbreken van den waren onderzoekersgeest bij de Portugeezen treedt in het Reysgheschrift nog eenige malen duidelijk aan den dag, bij voorbeeld waar zij herhaaldelijk, op weg van China naar Japan, Formosa in het zicht loopen, zonder dit ooit aan te doen. Eigenlijk kan men hier van echt ontdekkerswerk niet spreken; pas na zekerheid te hebben verkregen dat in een of andere haven winstbelovende producten waren te halen, zetten zij, *steeds op aanwijzing van door hen gehuurde inlandsche loodsen, die met het te bevaren traject volkomen vertrouwd waren,* daarheen hun koers, en breidden aldus het terrein van hun handel uit. Zoo maakten zij hun eerste reizen van Melinda naar Calicut, van Calicut naar Malakka, van Malakka naar Bantam, de Molukken en China, en van China naar Japan. Steeds wisten zij te voren waar zij zouden terecht komen, en wat zij zouden vinden; doelbewust verrichtten zij schitterend pionierswerk, doch het feitelijk ontdekken van vreemde kusten, het varen op avontuur, zooals Tasman de kust van Australië onderzocht, en Maarten Gerritsz Vries trachtte goud- en zilvereilanden beoosten Japan te vinden, hebben de Portugeezen in Oost-Azië aan de Nederlanders overgelaten [1]).

[1]) Hoe onze Gouverneur-Generaal Anthonie van Diemen dacht over de *Spanjaarden* als ontdekkers, blijkt uit zijn Instructie aan Maarten Gerritsz de Vries van 2 Februari 1643, waar hij spreekt over de „onvermogentheyd ofte *cleyne curieusheyt* van de Gouverneurs des conincx van Hispania". Zie P. A. Leupe, Reize van Maarten Gerritsz. Vries in 1653; Amsterdam 1858; p. 12.

De vermelding, in dit hoofdstuk (p. 154), van een Fransch schip, dat in Straat Soenda werd afgeloopen, vermoedelijk in 1528, vestigt de aandacht op de zeer vroege pogingen, die van Dieppe uit werden gedaan, om in het zog der Portugeezen deel te nemen aan den handel op de Oost.

Het *negen en twintigste* capittel (pp. 156–162) beschrijft de route van Djakatra, langs den hoek van Krawang, naar Straat Banka, langs de oostkust van Sumatra en de Lingga- en Riouw-archipel, naar de zuidpunt van het Maleische schiereiland; om dan verder te verwijzen naar de reeds gegeven zeilaanwijzing van Malakka naar China.

In het begin is de piloot, die hier aan het woord is, uitermate bezorgd dat men het Lucipara-eiland, in den zuidelijken ingang van Straat Banka, niet zal misloopen, en uitvoerig weidt hij daarom uit over de te verwachten stroomen en winden, en raadt hij aan zoo mogelijk den tijd van den oostmoesson te kiezen, opdat men dan de winden „ruymer, sonder eenigh abatiment ofte afslagh" — d.i. zonder dat het schip dwars wordt weggezet, oftewel „wraakt" — zal aantreffen.

Het geheel is goed en duidelijk gesteld, en moet geschreven zijn door iemand die zelf het traject eenige malen, onder allerlei omstandigheden, heeft afgelegd.

Met dit hoofdstuk neemt Van Linschoten afscheid van den Archipel: Djakatra is de oostelijkste plaats die hij noemt; omtrent de vaart op de kustplaatsen van Midden- en Oost-Java, op Makassar, de Kleine Soenda-eilanden en de Molukken vernemen wij niets. „Wie is zoo argeloos om te meenen, dat dáárvoor geen Portugeesche bronnen in handschrift bestonden, of dat Linschoten zulks vergat? Neen, *óók hij* had dit in den druk alles weggelaten, vóórbedacht en opzettelijk. Ná „Calapa" gaat hij in den breede over op ....China!", schreven reeds IJzerman en Rouffaer [1]) in het Naschrift op hun beschouwingen over den uitvoerigen tekst op de keerzijde van de kaart van Willem Lodewycksz [2]); en gaarne stem ik in met deze meening. Even goed als Jan Huyghen in Goa inzage kon krijgen van de rapporten der reizen van Malakka naar China en vandaar naar Japan, moet hij hebben kunnen beschikken over die van de tochten van Malakka

[1]) Werken Linschoten Vereeniging, dl. XXV, p. 222.
[2]) Achter in Werken Linschoten Vereeniging, dl. VII.

naar de Molukken; en zéker niet omdat hij deze onbelangrijk achtte, doch waarschijnlijk *juist omdat* zij den weg wezen naar de rijkste en meest begeerde eilanden van den Archipel, zal hij ze, wellicht op aandringen van de reeders van de Eerste Schipvaart, of misschien ook op last van de Regeering, hebben weggelaten uit zijn Reysgheschrift, toen dit in druk verscheen. Wèl vertelt hij in het 20ste en 21ste capittel van het Itinerario dat men van Malakka uit eerst 100 mijlen Z.O.t.Z. moet zeilen, „tusschen veel eylanden ende droochten duer, also datse alle nachten moeten ankeren om 't perijckel te schouwen vande droochten", en vervolgens 250 mijlen O. en O.t.N., om dan in Banda terecht te komen; dat Amboyna 20 mijlen N.W. van Banda is gelegen, en Tidor 70 mijlen beN. Amboyna; en dat er nog vele andere eilanden liggen, waar „geen sonderlinghe notitie af is" [1]; doch deze aanwijzingen zijn zóó vaag, en bovendien zóó onjuist, dat niemand bezwaar kan hebben gemaakt, dat zij in druk verschenen.

China en Japan.

Het *dertigste* capittel (pp. 162–193) beschrijft, „op 't breetst ende correctst" de kust van China, beginnende bij het eilandje St. John, iets beZ.W. den mond van de rivier van Canton, en eindigende bij Nanking, dus, zoals de schrijver aan het slot zegt, „de uyterste navigatie ende vaert der Portugesen langs.... het Coningh-rijck van Chynen, 'tgene van die contreye tot huydens daeghs bekent ende ontdeckt is". Het sluit aan bij het 20ste hoofdstuk, over de vaart van Malakka naar China, en is, zooals uit verschillende uitlatingen blijkt, ook door den zelfden bekwamen piloot geschreven. Herhaaldelijk baseert deze zijn aanwijzingen op eigen ondervinding; nimmer schaamt hij zich te bekennen, dat hij lang niet alwetend is, en men daarom goed zal doen nu en dan een inlandschen loods, „yemandt die daer kuntschap af heeft", aan boord te nemen; eigen „onghevallen" laat hij niet onvermeld. De eerst verportugeeschte, en daarna verhollandschte zestiende-eeuwsche Chineesche namen zijn soms zeer moeilijk, en soms in het geheel niet, terecht te brengen, maar in het algemeen is de tekst met behulp van detailkaarten, zooals de Britsche admiraliteit die heeft uitgegeven, goed te volgen, al wisselen zeer nauwkeurige opgaven van koersen en verheden wel eens af met slordige of onmogelijke mededeelingen. Heeft men eenmaal op

1) Itinerario, ed. Kern, I, pp. 79–82.

een goede detailkaart de genoemde ankerplaats of het beschreven vaarwater gevonden, dan treft dikwijls de zuiverheid waarmede deze onbekende Portugeesche zeeman opmerkt en weet weer te geven wat hij ziet; en zeker mag men dit hoofdstuk rekenen tot die, welke de herdrukken van het Reysgheschrift hebben gerechtvaardigd. De hier volgende zinsnede, die iedere zeevarende zal weten te waardeeren, geeft een goeden indruk van de duidelijke wijze, waarop hij zijn zeilaanwijzingen redigeert: „Die gheen die hier (t.w. in een juist genoemde Inwijck ofte Bay) met een ongheval quam, ghelijck het my ghebuerde, sal daer in loopen, te weten, dicht by het eylandt heen, so seer loevende, dat hy met die voorkiel op 't droogh vande strant vande voorsz. cleynen inwijck loopt, om op het diep vande harde gront d'anckers te setten: want soo ghy 't quaemt te setten (d.i. ankeren) inde zee, soo sullen U de cabels terstont aen stucken ghesneden wesen".

Naast de Portugeesche mijl — waarop ik later zal terugkomen [1]) — gebruikt de auteur voor korte afstanden veelal maten, die vroeger wellicht duidelijk tot den zeeman spraken doch die thans niet meer zuiver zijn te begrenzen. Zoo lezen wij, in afdalende reeks, van „een schuet van een cartouwe, van een lepelstuck, van een gotelingh, van een bas, van een roer, en van een boegh", [2]) en ten slotte, als kleinste maat, van een „steen-worp". Hoe uitgebreid de literatuur over het 16de en 17de eeuwsche scheepsgeschut ook is, een scherp inzicht in de schoots-verheden der verschillende geschutsoorten kreeg ik uit deze werken niet; en waar ook een vergelijking van den tekst met nauwkeurige, op groote schaal geteekende kaarten geen resultaat opleverde, kon ik geen dezer uitdrukkingen met voldoende zekerheid annoteeren.

Tegen het slot van het hoofdstuk deelt de schrijver een en ander mede over de kusten van de Gele Zee en over Korea. Hij baseert dit op „goede, breede ende waerachtighe informatie vande pilooten die 't aldaer ondersocht ende bevaren hebben", en op inlichtingen van een Portugeesch edelman, „die 't altemaal selfs ghesien ende ghepeijlt heeft, hebbende by hem alle instrumenten daertoe dienende, als de gheen die daer wel in gheoeffent ende ervaren was"; zeer ongunstig steken echter de op deze wijze verkregen berichten af tegen zijn eigen waarnemingen, en hij had beter gedaan zich te houden bij hetgeen hij zelf had opgemerkt.

---

1) Zie p. LXIV e.v.

2) Boog.

De thans volgende twaalf hoofdstukken, die alle handelen over de vaart op Japan, vormen een der belangrijkste gedeelten van het Reysgheschrift. Toen dit verscheen, bestond hierover in onze en in de Engelsche zeevaart-literatuur nog niets, en zou ook voorloopig niets van waarde voor den zeeman het licht zien; nog in 1613 verklaarde John Saris, de eerste Engelsche zeevaarder die in Engelschen dienst Japan bezocht: „wee found Jan Huijghen Van Linschotens booke very true, for thereby we directed our selves from our setting forth from Firando" [1]).

Deze gids voor het zuidelijkste gedeelte van Japan — alleen Kiu Siu en Shikoku met de omliggende kleinere eilanden worden behandeld, van Nippon noemt het Reysgheschrift niet anders dan enkele havens aan de Japansche Binnenzee — verschijnt thans voor het eerst in moderne uitgave, met noten toegelicht, en is nu aan de hand van de kaarten van een gewonen Andree- of Stieler-atlas (voor details zal men een enkele maal zich tot een der in de noten genoemde admiraliteitskaarten moeten wenden) gemakkelijk te volgen; en al zullen misschien weinig leden onzer vereeniging er toe komen het volle dozijn zeilaanwijzingen door te werken, reeds de kennismaking met een enkel hoofdstuk zal John Saris' zoo gunstig oordeel bevestigen.

Het *een en dertigste* capittel (pp. 193–211) dat de reeks van twaalf opent, bestaat uit twee gedeelten: een beschrijving van een reis met een Chineesch zeilscheepje van Ningpo naar Tanega shima, en een meer zakelijke zeilaanwijzing voor de vaart langs de oost- en noordkust van Kiu Siu, rond Shikoku en door de Japansche Binnenzee. Beide zijn van de hand van een Portugeeschen stuurman, die aan boord van een „Soma [2]) Chinchea" (d.i. een jonk uit Amoy) de navigatie leidt, zons- en poolstershoogten neemt, en den koers bepaalt, hoewel „d'Officieren Chijnsche luyden waren", en een „Chijnsche Piloot" de Hondewacht liep. De reis duurde van Woensdag 30 Juni tot Donderdag 8 Juli, vermoedelijk van het jaar 1558 — Jan Huyghen vertoefde van 1583 tot 1589 in Goa, en 30 Juni viel, althans volgens den 1582 ingevoerden Nieuwen stijl, in 1588 op een Woensdag — en daar dagelijks de stuurman zijn gegist bestek, het resultaat van zijn observaties, en weer en wind vermeldt, geeft zijn verhaal een

[1]) Aangehaald in Linsch. Ver. dl. XXIV, p. 5.

[2]) In Port. en Fr. zeemanswoordenboeken vindt men de woorden „somma" en „somme" voor Chineesche handelsvaartuigen. Zie ook hierachter, p. 171, in den tekst.

goed beeld, hoe een nauwgezet navigator op het einde der zestiende eeuw, ondanks de primitieve hulpmiddelen waarover hij beschikte, er in slaagde Tanega shima in zicht te loopen, en behouden zijn doel te bereiken. Neemt men echter in aanmerking dat dit traject reeds meer dan veertig jaar door de Portugeezen werd bevaren, dan valt het toch op dat wij lezen, nog wel van een schoon vaarwater, „datter niemant int schip was, die daer eenighe kuntschap van hadde", en blijkbaar de Portugeesche schippers onderling elkander slechts zeer gebrekkig inlichtten op hydrografisch gebied. Dat Jan Huyghen van Linschoten, toen nog maar een jongen van 22, 23 jaar, en als eenvoudig burger-ambtenaar aan den wal, reeds begreep zijn landgenooten een onschatbaren dienst te bewijzen, door alle rapporten waarop hij beslag kon leggen, systematisch te verzamelen, te ordenen, te vertalen en uit te geven, strekt hem tot groote eer en verheft hem verre boven zijn tijdgenooten; alleen dank zij zijn noesten arbeid en zijn vooruitzienden blik, zijn al deze gegevens thans nog bewaard, en gaf hij een voorbeeld hoe een ware zeemansgids behoorde te worden ontworpen.

Na het in zicht loopen van de zuidkust van Kiu Siu gaat het verhaal over in een beschrijving van havens, baaien en vaarwaters; de bewoners zijn „een seer forts ende stouthertigh volck van oorloghe"; eenige malen lezen wij over „fusten, daer zy met loopen rooven ende stelen de geheele custe langs", en de haven van Focora „heeft een goet beschutsel voor alle winden, maer niet voor de roovers". Tot goed begrip van de „conjunctie vande winden, die daer ettelicke maenden over eenen boech wayen", weidt de schrijver uitvoerig uit over de moessons (pp. 207–208), en ten slotte deelt hij mede „dat twee Japoensche mylen maken juijst een Portugaelsche mijl, 'twelcke gheverificeert ende also bevonden is door de Portugesche piloten, die aldaer de hooghte van de son ghepeylt, ende nae de Japoensche rekeninghe haer calculatie ghemaeckt hebben".

De op p. 206 genoemde Don Francesco Mascharenhas had, naar Captain C. R. Boxer mij mededeelde, in 1554 en 1556 reizen naar Japan gemaakt als „Capitão Mòr da viagem de Japão". Veel leden van zijn geslacht hebben in de 16de en 17de eeuw een belangrijke rol in Oost-Azië gespeeld, als onderkoning, gouverneur en leider van scheepstochten, en herhaaldelijk komt deze naam ook in het Itinerario voor.

Het *twee en dertigste* capittel (pp. 211–222) geeft zeilaanwijzingen van Macao naar de oostkust van Kiu Siu (tot p. 215) — minder uitvoerig dan die van het vorige hoofdstuk — en daarna van Formosa naar Firando, het tegenwoordige Hirado, nabij de westelijkste punt van Kiu Siu. Het is geschreven door een Portugeeschen piloot, doch wanneer deze vertelt dat in een der aangeloopen havens drie Portugeezen „doot ghesmeten" werden, neemt Jan Huyghen zelf het woord, en merkt hierbij op: „dencke dat het toeghecomen is, door haer stinckende hovardije ende trotsheyt, want op alle plaetse die Heeren ende Meesters willen wesen, tot verachtinghe ende vercleyninghe vande Inghesetenen, 't welck men overal niet lyden en wil, namelijcken in Japon, daer 't een hartneckigh ende opstinaet volck is". Dit is een der zeldzame gelegenheden dat wij in het Reysgheschrift Van Linschoten zelf hooren, en evenals in zijn Itinerario (ed. Kern, I, p. 133) blijkt ook hier duidelijk hoe zeer hij, ondanks zijn waardeering voor de Portugeezen als zeevaarders, zich voortdurend geërgerd heeft aan hun „hooghmoedigheyt en opgheblasenheydt".

De hier aanbevolen navigatie naar Hirado is over het algemeen gemakkelijk te volgen; de bij de Goto-eilanden veelvuldig voorkomende rafelingen zijn zeer teekenachtig beschreven, en de zeilaanwijzing voor het binnenloopen van de haven van Hirado getuigt van veel ervaring, opmerkingsgave en zeemanschap.

Het *drie-* en het *vier en dertigste* capittel (pp. 223–233) geven voornamelijk herhalingen van de vorige hoofdstukken, met als nieuws alleen de vermelding van eenige goede havens op de westkust van Kiu Siu, waarvoor „d'oude piloten vreese hadden, om dat zyse soo wel niet en conste als ick", zooals de schrijver van het laatstgenoemde hoofdstuk zegt. Nagasaki komt er echter nog niet in voor.

De reis naar déze haven, „de gheen die huydens daeghs aldermeest vande Portugesen ghefrequenteert wordt" vinden wij beschreven in het *vijf en dertigste* capittel (pp. 234–237), door een „expert piloot", die op dit traject reeds menigen typhoon had afgereden, en daardoor in staat is over deze „tormenten" een goede beschouwing te geven. Ook vertelt hij, dat het woord „tuffon een chijns woort is 'twelck de Portugesen sonder veranderen oock also aenghewent hebben", een opmerking die, vergeleken met het uitvoerige artikel „Typhoon" in Yule's en Burnell's „Hobson-Jobson" van eenig belang moet worden geacht. Boven-

dien wil ik wijzen op het gebruik van den term „aende zyde van 't bagboort" in plaats van „bakboord", aan het slot van het hoofdstuk, een in de 17de eeuw meer voorkomende vorm — soms als „baghboort", bijv. door Pieter de Marees, in Linsch. Ver. dl. V, p. 5 — en die, ook in verband met het Deensche „bagbord", de min of meer gezochte verklaring in Franck's Etymologisch Woordenboek [1]) nog onwaarschijnlijker maakt.

Het *zes en dertigste* capittel (pp. 237–246) beschrijft de door A. Wichmann [2]), J. W. IJzerman [3]), F. C. Wieder [4]) en vele anderen reeds besproken reis van Dirck Gerritsz Pomp, alias China, van Macao naar Nagasaki, van 5 tot 31 Juli 1585, met het schip Santa Cruz [5]) onder bevel van den Portugeeschen kapitein Francisco Pays. Dirck Gerritsz is n i e t de auteur van het verhaal; hij maakte den tocht mede als konstabel, en had dus niets met de navigatie uit te staan. Den naam van den stuurman van het schip, die „alle coursen ende gheschiedenisse gheappoincteert ende aengheteeckent heeft" noemt Van Linschoten niet.

Een zeer nauwgezet zeeman is hier aan het woord. Niet alleen alle geloode diepten, doch ook de grondsoorten vermeldt hij minitieus — bijv. „wit cleijn ende sommigh swart sant, met kleyne schulpkens onder een ghemenght" —; hij geeft het resultaat van zijn zonsobservaties, en deelt mede wanneer, en waarom, hij géén hoogte heeft kunnen nemen. Het verloop van een „tempeest of te Tuffon" met „water hoesen, dat zijn wolken die 't water schynen te drincken en op te slorpen" — hoe zuiver is dit beeld! — beschrijft hij uitvoerig (pp. 242–243), en met de aanvulling die Jan Huyghen daarbij geeft, vormt dit een gedeelte, waaraan iedere meteoroloog zich zal verlustigen; de opmerking, na een looding van 80 vaam: „maer gheloove dat het was door dien het loot een weynigh achter uyt bleef", zal elke hydrograaf weten te waardeeren. Over de „Chijnsche piloten" die blijkbaar ook eenige medezeggenschap opeischten, is hij weinig te spreken; en als zij het aanloop-eiland Me shima verkeerdelijk voor Goto aanzien,

[1]) „De oorspronkelijke beteekenis is ‚rugboord', d.i. de zijde van 't schip, waar de stuurman met zijn rug naar toe staat. Het stuur werd nml. op oud-germaansche schepen rechts aangebracht". Alsof de stuurman steeds naar zijn roer in plaats van naar het voorschip en zijn kompas zou kijken!

[2]) Dirck Gerritsz. Groningen 1899.

[3]) Linsch. Ver. dl. IX.

[4]) Linsch. Ver. dl. XXIV.

[5]) Van 700 à 800 ton; zie p. 268. Met dit schip zijn Jan Huyghen en Dirck Gerritsz in 1588 thuisgevaren; Itinerario I (2), p. 131.

en hij alleen het bij het rechte eind blijkt te hebben, merkt hij spottend op: „waren hier so seker in, als in alle huere andere dinghen". De aandachtige lezer, die de moeite neemt de gezeilde koersen en verheden op een moderne kaart af te zetten, krijgt vooral uit dit hoofdstuk een helder inzicht in de navigatie door een typhoongebied, drie en een halve eeuw geleden.

Over de nu volgende zes hoofdstukken kan ik kort zijn; zij geven enkele nuttige aanvullingen op de voorgaande, zonder echter onze bijzondere aandacht te vragen. Het *zeven-* en het *acht en dertigste* capittel (pp. 246–251) beschrijven nog eens de vaart van Me shima naar de belangrijkste havens op de westkust van Kiu Siu, het *negen en dertigste* en het *veertigste* (pp. 251–256) die van Nagasaki naar de kust van China; het laatstgenoemde hoofdstuk vertelt over een verblijf op de Goto-eilanden, met, misschien, de eerste aanraking met de bewoners daarvan (p. 255).

Het *een en veertigste* capittel (pp. 256–260) beschrijft de thuisreis, in Maart 1586, van de Santa Cruz, met Dirck Gerritsz aan boord, en is dus een vervolg op het 36ste hoofdstuk. Dezelfde stuurman is weder aan het woord; de reis verloopt echter rustiger dan de vorige, en goede beschrijvingen van stormen blijven achterwege; hiervoor komen echter enkele mededeelingen over „gheweldighe stroomen" op de kust van China in de plaats, die op minder juiste waarnemingen moeten berusten.

Met het *twee en veertigste* capittel (pp. 260–265) sluit de reeks der twaalf over de vaart op Japan handelende hoofdstukken; voor de navigatie langs de Chineesche kust geeft het de beste aanwijzingen, en vooral daarom zal Van Linschoten het in zijn bundel nog hebben opgenomen.

Het *drie en veertigste* capittel (pp. 265–268) bevat zeilaanwijzingen voor de vaarwaters, die toegang geven tot Macao; de tekst is moeilijk te volgen, daar de schrijver geen koersen vermeldt, en toenmalige kaarten ontbreken; ook de mooie plaat 22,23 van het 1ste deel van Wieder's Monumenta Cartographica stelde mij niet in staat, dit hoofdstuk voldoende toe te lichten.

Den aard en den inhoud der zeilaanwijzingen, waarvan de Portugeesche zeeman van omstreeks 1600 zich bediende op zijn reizen naar China en Japan, hebben wij uit de voorgaande hoofdstukken leeren kennen; wij weten dat hij, wel eens méér dan goed voor hem was, gebruik maakte van de kennis en ervaring van Chi-

neesche loodsen; dat hij met zijn lood herhaaldelijk de diepte bepaalde en controleerde, en de grondsoort onderzocht; dat hij zijn breedte afleidde uit met den graadstok of het astrolabium gemeten hoogten van zon of poolster; en dat hij zijn koersen voorlegde op zijn kompas, zonder daarbij rekening te houden met de afwijking van de naald — die zoo goed als zeker, evenals thans minder dan een streek bedroeg [1]).

Van de kaarten, waarover men vóór 1590 beschikte, weten wij echter veel minder. In het opschrift van de „Waarachtige uitworpinghe ofte afbeeldinge van alle die custen ende landen van China enz." (kaart V) die de uitgever van het Itinerario voegde bij het „heerlijck werck van Jan Huyghen", lezen wij dat deze „getrocken is uit de alder correckste Pas ende Lees-caarten die de Portugaloissche stuijrluijden huijdendaechs gebruijcken"; doch waar dit „uittrekken" niet anders opgeleverd heeft dan een grootbestek-kaart op een schaal van 1 : 12,5 millioen, die bovendien — met alle waardeering gezegd — toch eigenlijk op niets lijkt, en die als paskaart onbruikbaar was, eenvoudig omdat men er niet op afpassen kòn, is het al zeer onwaarschijnlijk dat de oorspronkelijke gegevens waarop zij berustte, i.c. de door de Portugeezen gebruikte kaarten, veel beter zullen zijn geweest. Bovendien, Armando Cortesão, die in zijn monumentaal werk [2]) over de Portugeesche cartografie van de 15de en 16de eeuw het resultaat neerlegde van zijn jarenlang onderzoek, kon geen andere kaarten aan den dag brengen dan van zéér kleine schaal, en óók sterk afwijkend van de werkelijkheid. Het is dus mogelijk, zelfs waarschijnlijk, dat men het vóór 1590 met niets beters heeft moeten doen; dit bedenkende, lezen wij met nòg meer bewondering het verhaal van een reis als die met de Santa Cruz [3]) en hoe Francisco Pays en zijn stuurman, dank zij hun zorgvuldige navigatie en zeemanschap, hun schip behouden wisten binnen te brengen.

---

[1]) Zie W. van Bemmelen, De isogonen in de XVIde en XVIIde eeuw. Utrecht, 1893.

[2]) Cartografia e cartógrafos portugueses dos séculos XV e XVI, 2 vols., Lisboa 1935. Ook de groote „Atlas zur Geschichte der Kartographie der Japanischen Inseln" van Paul Graf Teleki (Budapest, 1909) en E. W. Dahlgren's „Les débuts de la cartographie du Japon" (Archives d'études orientales, vol. 4, livr. 4, Upsala 1911) geven geen voor den zeeman practisch bruikbare kaarten.

[3]) Het 36ste capittel.

Wind, weer en stroom, van Malakka tot Japan.

De zes nu volgende hoofdstukken vormen een waardigen voorganger, voor het zeegedeelte van Malakka tot Japan, van het groote werk van J. P. van der Stok „Winds and Weather etc. in the Indian Archipelago" (dat in Hr. Ms. Zeemacht bekend staat onder den naam „Het Boek van Onhandigen Vorm"). Het *vier-* en het *vijf en veertigste* capittel (pp. 268–271) handelen over winden en zeestroomingen (bijv. „Alsmen vaert voorby 't Eylandt Lequeo Pequeno . . . . nae 't land van Bungo toe. . . . so loopen in die contreye de stroomen oostwaert aen"); het *zes en veertigste* (pp. 271–272) geeft de resultaten van getij-waarnemingen, gedaan in het jaar 1585 in de haven van Macao, ter bepaling van het havengetal[1]), blijkens het volgende voorbeeld op een wijze, die men gedurende eenige eeuwen niet heeft weten te verbeteren: „Hebbe d'experientie gedaen vande ghetyden. . . . ende bevont dat het volwassen ofte hoogh water was een weynich over den middagh, wesende den 3 dagh vande nieuw Maen, in voegen dat na de calculatie van 't selfde, so comt het te wesen den eersten vande nieu Maen volle Zee ofte hoogh water te $10^2/_3$ uren des voormiddaeghs, welcke experientie ick alsoo mette nieu Maen[2]) bevonden hebbe".

Het *zeven en veertigste* capittel (pp. 272–273) geeft verschillende prognostica van slecht weer; zoo geldt volgens den schrijver voor de geheele kust van China, dat „so wanneer men in 't ondergaen van de Son daer over heen heeft sommighe roode wolcken van een coluer als ghesoden granaet, dat is seer fijn root, ende dat de Son veel stralen van hem gheeft, so dat hy schijnt furieus ende dreyghende te staen, so ist een teijcken ofte voorsegginghe van een groot onweer, ende navolgende tempeest".

Ten slotte vermelden het *acht-* en het *negen en veertigste* capittel (pp. 273–274) de tijden van het jaar, waarin men slecht of goed weer kan verwachten; zoo vernemen wij bijv. over de maand Juli, dat „tot den 26 vande selfde maent, men aende Custe van Chynen, noch dagh noch ure versekert is van torment ende onweder; want men alle desen tijt door, veel stormen ende tempeesten heeft, sonder dat de wint yewers plaets hout, loopende van d'een op d'ander". Uiteraard is, ten gevolge van het geringe aantal gegevens, het overzicht onvolledig en lang niet altijd juist;

1) Het tijdstip van hoogwater op de dagen van Volle en Nieuwe Maan.

2) Lees vermoedelijk: eveneens met Volle Maan.

het streven ook hierin den zeeman van dienst te zijn, en het besluit van Van Linschoten ook deze hoofdstukken in zijn bundel op te nemen, moeten wij echter waardeeren.

Van China naar Mexico en terug.

De titel van het *vijftigste* capittel (pp. 274–276) belooft een „instructie ofte corte onderwysinghe" voor de vaart van Macao naar Nieuw-Spanje (d.i. Mexico), en dit hoofdstuk zou dus allereerst zeilaanwijzingen voor den oversteek over den Grooten Oceaan moeten geven. De schrijver stelt ons in dezen echter te leur; met enkele niets-zeggende zinnen maakt hij zich af van het belangrijkste gedeelte van het traject, en hij wijdt de rest van zijn verhaal aan een zeer globale beschrijving van de westkust van Noord-Amerika, van het Cedros-eiland op de kust van Neder-Californië, tot Acapulco in Mexico.

De slotzin wettigt het vermoeden, dat de auteur de reis zelf nimmer heeft ondernomen, en dat zijn mededeelingen alleen berusten op van anderen verkregen zeer vage inlichtingen. Waarom Jan Huyghen deze bladzijden in zijn Reysgheschrift heeft opgenomen, is niet duidelijk, of het moest zijn, dat het „teijcken van sommighe groote swarte voghelen, die teghens den avont de beenen rechten, bij de steert uytstekende", dat storm en onweer voorspelt, hem daartoe heeft verleid.

Veel beter dan dit hoofdstuk is het *een en vijftigste* capittel (pp. 277–281), dat ook de vaart van West naar Oost over den Grooten Oceaan, uitgaande van Manilla en van Macao, behandelt. Daar de schrijver aanraadt de reis te beginnen in Juni of Juli — dus als de zuidwestmoesson doorstaat in de Zuid-Chineesche Zee —, en dan voorloopig een noordoostelijken koers te sturen, om eerst wanneer men, verder om de Oost komende, den wind ziet terugloopen naar O.Z.O., over stag te gaan, zullen de schepen die deze zeilaanwijzing volgen, op een breedte van meer dan 30° het grootste gedeelte van hun traject afleggen; zelfs meent de auteur te moeten waarschuwen niet in het stormgebied nabij Japan te vervallen, en op de westkust van Amerika niet hooger uit te komen dan op 38 à 40°, „het welcke is t'uyterste landt dat ontdeckt ende bekent is". Hij verwijst verder naar de ondervinding opgedaan door den Spaanschen kapitein Francisco Gualle (over wien wij in het volgend hoofdstuk meer zullen vernemen), die van Macao uit den oversteek slechts in drie en een

halve maand had volbracht, en naar andere reizen, van Manilla uit, die veel langer hadden geduurd, als gevolg van de ongunstige ligging van deze haven, waar men met een zuidwesten wind niet kan uitloopen. Hij raadt verder aan, deze reis niet te doen dan met schepen, die „seer goet zijn om aende wint te seylen", en in plaats van Indische of Arabische matrozen bij voorkeur Portugeesche bootsgezellen aan boord te nemen, met, ten einde het land van Californië te kunnen verkennen, eenige Spanjaarden, die deze vaart reeds gedaan hebben, en die gemakkelijk in Macao zullen zijn te verkrijgen. Ook vertelt hij een en ander over de groote winsten die te behalen zijn indien men slechts oordeelkundig weet in te koopen; en hij ontraadt de reis naar Peru uit te strekken, omdat dit een land van „veel oncosten en dierten" is, waardoor men zijn gewin weder spoedig zou „verliesen en verteren". Ook den oversteek van Mexico naar Manilla laat hij niet onbesproken: met den Vasten uit Acapulco vertrekkende heeft men het voortdurend vóór den wind, en dikwijls gebeurt het, dat de schepen op deze route vijftig of zestig dagen achtereen konden doorzeilen, „sonder eens een vande seylen te strijcken, ende sonder eenich landt te sien ofte ghemoeten" [1]).

Blijkens den slotzin werd dit hoofdstuk in 1585 in Macao geschreven; vermoedelijk is het een compilatie — en dan een zeer goede — van uit verschillende bronnen verkregen inlichtingen.

De reizen van Francisco Gualle.

De drie volgende capittels, het *twee-, drie-* en *vier en vijftigste* (pp. 281–293) bevatten het rapport van den Spaanschen kapitein Francisco Gualle (ook wel Guelle of, beter nog, Gali genoemd) aan Don Pedro de Moya y Contreras, onderkoning van Nieuw-Spanje, over zijn reis, van Maart 1582 tot eind 1584, van Acapulco in Mexico naar Manilla, vandaar naar Macao, en, na een langdurig verblijf aldaar, weder terug naar Acapulco [2]).

Dit reisverhaal is het eerste der tot nu behandelde, waarvan de oorspronkelijke — Spaansche — tekst vroeger in druk is verschenen; Navarrete's Bibliotheca maritima [3]) vermeldt althans een in

1) De Ladronen, waarvan het zuidelijkste eiland reeds in Maart 1421 door Magalhaes was ontdekt, en die recht in den koers liggen, worden eerst in het volgend hoofdstuk genoemd.

2) Het 52ste en het 53ste capittel komen woordelijk vertaald voor in Hakluyt's Voyages (ed. Dent, 1928, X, pp. 290–300).

3) I, p. 465 (Madrid 1851), geciteerd door E. W. Dahlgren, in „Les débuts de la cartographie du Japon" (Archives d'études orientales, vol. 4, livr. 4, Upsala 1911) p. 52, n. 2. Enkele der volgende beschouwingen zijn aan dit artikel ontleend.

1619 uitgegeven boekje met den titel: „Francisco Guelle, Diario de la navegacion que hizo el ano 1582 con orden del Rey D. Felipe II à buscar paso al Japon por el norte y el oriente". Het is mij niet gelukt, als gevolg van den huidigen verwarden toestand in Spanje, dit boekje onder mijn oogen te krijgen; of dit een groot gemis is, betwijfel ik, daar Jan Huyghen verklaart, aan het slot van het 54ste hoofdstuk, dat hij „de Copye van 't Originael van woort tot woort, uyten Spaenschen in onse Nederduytsche tale getranslateert" heeft. Bovendien licht bovengenoemde titel — die in het Reysgheschrift ontbreekt — ons voldoende in over hetgeen wij juist *niet* wisten, nl. over het doel der reis: een onderzoek van den vaarweg tusschen Japan en de Spaansche bezittingen in Amerika, om de Noord en om de Oost; vermoedelijk met de bedoeling, den handel tusschen beide landen mogelijk te maken, zonder in conflict te komen met de Portugeezen, die immers reeds een geregeld verkeer van Macao met Nagasaki onderhielden. Slaagde Gualle naar wensch, dan zouden de Spaansche galjoenen voortaan ongestoord, en zonder den Portugeezen concurrentie aan te doen, den gesloten driehoek Mexico-Philippijnen-Japan–Mexico, kunnen bevaren. Is dit vermoeden juist [1]), dan heeft Gualle, zooals wij weldra zullen zien, zich niet aan den hem verstrekten last gehouden, en heeft hij niet alleen op eigener gelegenheid zijn reis tot Macao uitgestrekt, doch ook zonder Japan aan te doen, de thuisreis — weliswaar „om de Noord en om de Oost", m.a.w. op hooge breedte — volbracht.

Behalve het Spaansche boekje van 1619, is nog een contemporaine Portugeesche vertaling in handschrift bewaard gebleven; het bevindt zich te Lissabon [2]), en is, voor zoo ver het de terugreis, van Macao naar Acapulco betreft, in 1916 door Dahlgren in het Engelsch vertaald en uitgegeven [3]). Op de verschillen tusschen den inhoud van dit document en dien van het 54ste capittel van Jan Huyghen, kom ik later terug.

---

1) Deze opvatting vindt steun in de aan Gualle verstrekte instructie voor zijn tweede reis, van 1585, waarbij hem uitdrukkelijk werd verboden zich naar Macao te begeven; en in de in het algemeen door Philips II uitgevaardigde bevelen den Portugeeschen handel in het Oosten geen mededinging aan te doen. Voor deze tweede reis, waarop Gualle overleed, zie Dahlgren, t.a.p., p. 53.

2) Biblioteca Nacional; cod. mss. no. 637, p. 140.

3) E. W. Dahlgren, Were the Hawaiian islands visited by the Spaniards before their discovery by captain Cook in 1778? (Kungl. svenska vetenskapsakademiens handlingar, Band 57, no. 4, Stockholm, 1916), geciteerd door E. Chassignaux, Rica de Oro et Rica de Plata, p. 39 (T'oung Pao, vol. XXX, Leiden, 1933).

Het 52ste hoofdstuk begint met een beschrijving van de reis van Acapulco, via Guam, naar Samar, het oostelijkste eiland van de Philippijnen.

Merkwaardig goed en gelukkig — want zonder geluk vaart niemand wel — heeft Gualle op dezen trek genavigeerd. Na uit Acapulco (op 17° N.B.) onder zeil te zijn gegaan, zocht hij den parallel van 16° op, volgde dien nauwkeurig, zoodat hij geen zicht kreeg van de toen nog onbekende Sandwich- en Marshall-eilanden, en hield toen met westzuidwestelijken koers naar Guam, wat hij juist op den kop liep. De gezeilde verheid op dit traject geeft hij op als 25 + 30 + 1800 = 1855 mijlen van 17,5 in een graad, dus 6360 moderne zeemijlen, terwijl de ware verheid 6685 zeemijlen bedraagt, en de constant om de West trekkende passaatstroom gemakkelijk het geringe verschil van 5% in verheid verklaart. Niet alleen moet hij dus zijn breedte zorgvuldig hebben bepaald en zijn declinatietafels en zijn graadstok en astrolabium met kennis van zaken hebben gebruikt, doch ook aan zijn overige instrumenten kan niets hebben gehaperd: zijn loglijn moet zuiver zijn gemerkt, de secunden van het logglas precies zijn geteld, de naald van zijn kompas juist zijn gelegd, en de wachtlei nauwkeurig zijn bijgehouden; en dit alles op een recht voor den wind zeilend, en dus zwaar slingerend scheepje van een paar honderd ton! Reeds uit de enkele regels die hij aan dit gedeelte van zijn reis wijdt, leeren wij hem kennen als een navigator van den eersten rang.

De beschrijving van zijn vaart door de moeilijke vaarwaters van de Philippijnen is voorbeeldig; op iedere kaart van eenigszins behoorlijke schaal is zij gemakkelijk te volgen, en noten waren bij dezen tekst overbodig. Het zelfde geldt voor het korte 53ste hoofdstuk, waarin hij de reis van Manilla naar Macao beschrijft; het „etc." aan het slot duidt er op, dat Van Linschoten een gedeelte, vermoedelijk het aanloopen van Macao, heeft weggelaten, daar dit reeds in vorige capittels was behandeld.

Hoe lang Gualle in Manilla en Macao heeft vertoefd, weten wij niet; alleen den datum waarop hij de terugreis aanvaardde, 24 Juli 1584, deelt hij in zijn rapport mede. Zooals ik hiervóór reeds zeide, bestaat behalve de oorspronkelijke Spaansche tekst, en Jan Huyghens Nederlandsche vertaling hiervan, nog een Portugeesche vertaling, die door Dahlgren in het Engelsch is uitgegeven. Bij vergelijking blijken deze nog als eens te verschillen.

Vele tusschenzinnen van het 54ste capittel van het Reysgheschrift [1]) ontbreken bij Dahlgren; het vermoeden ligt voor de hand dat Van Linschoten enkele hiervan zelf heeft ingelascht ter verduidelijking van den tekst. Waarschijnlijk ten gevolge van fout copiëeren wijken enkele getallen van elkaar af; en ook laat Jan Huyghen den hem misschien nietszeggenden naam Armenicão vervallen, die voor ons echter van eenig belang is, als eerste naam voor de hypothetische goud- en zilvereilanden beoosten Japan, waarnaar Quast en Tasman in 1639 en Maarten Gerritsz Vries in 1643 hebben gezocht.

Waarschijnlijk was (zie p. XLVIII) Gualles reis van Manilla naar Macao in strijd met de orders van Philips II; vooral om de noordelijke route over den Grooten Oceaan, van Japan naar Mexico, te onderzoeken, was hem door den Onderkoning van Nieuw-Spanje een schip ter beschikking gesteld. Wellicht verlokt door de enorme winsten die op de kust van China waren te behalen, had hij zijn tocht uitgestrekt tot Macao; en toen hij aldaar „onse dinghen afgheveerdicht ende oorlof genomen" had, keerde hij, zonder Japan aan te doen, naar Acapulco terug.

Deze thuisreis (het 54ste capittel) is bij verre niet zoo nauwkeurig beschreven als de uitreis; in groote trekken moet zij als volgt zijn verloopen: Van Macao zeilde hij naar het eilandje Pedro Blanco, op 90 zeemijlen Oost van Macao; vandaar naar de zuidpunt van Formosa, om dan, na dien hoek buiten zicht van land te hebben gerond, iets noordelijker aan te houden, ruim vrij van de Liu Kiu eilanden en van Japan. Met den koers Oost en Oost ten Noorden liep hij ten slotte de kust van Amerika op 37½° N.B. in zicht. Zelf vertelt hij niets over den duur der reis; uit het 51ste capittel blijkt echter dat hij „niet meer dan vierd'half maent onderwegen gheweest is, te weten, tot aen de custe toe", en dus voorspoedig moet hebben genavigeerd.

Gualle had voor het eerste gedeelte van deze route, en ook over den handel met, en den aard van de bewoners der Liu Kiu eilanden en van Japan, goede inlichtingen verkregen van een Chineeschen piloot uit Amoy, en uitvoerig weidt hij in zijn rapport hierover uit. Van denzelfden zegsman had hij vernomen dat op 70 (volgens van Linschoten), of op 700 (volgens het document in Lissabon) Portugeesche mijlen beoosten Japan twee groepen van eilanden lagen, die goud en zilver voortbrachten; grooten indruk

[1]) Zie p. 288, n. 4.

heeft dit echter niet op hem gemaakt, daar hij zonder meer opmerkt: „vondtse weynigh verscheyden van daer hyse my gheseyt hadden te ligghen"; volgens de Portugeesche vertaling noemde hij deze eilanden Armenicão. Waarschijnlijk kende hij dus het verhaal, hoe een zeventien of achttien jaar vroeger een scheepje uit Malakka, met een Portugeeschen en een Armeniaanschen koopman aan boord, op weg naar Japan, op deze of nabij gelegen eilanden verzeilde, daar goed werd ontvangen en er veel goud en zilver vandaan haalde; en hoe de bemanning, ter eere van den populairen Armeniaan, deze eilanden met den naam Islas de Armenio doopte. Welke eilanden hiermede zijn bedoeld, is echter niet met zekerheid na te gaan; later sprak men meer in het algemeen van „de goud-en silver-rycke eylanden by Oosten Japan", of van Rica de Oro en Rica de Plata, welke namen men op de moderne kaarten, soms in combinatie met andere — bijv. „Lot's Wife or Rica de Oro" en „Roca de Plata or Crespo" — nog aantreft [1]).

Op nòg een punt uit Gualles rapport wil ik de aandacht vestigen. Na gedurende den oversteek voortdurend „seer hol water met die stroomen van uyten n. ende n.w." te hebben ondervonden — gaarne vergeven wij hem die „n.w.stroomen", die hij immers, bij gebrek aan een goede lengte-bepaling niet heeft kùnnen vaststellen —, constateert hij, dat hij op 200 mijlen van de Amerikaansche kust „die voorgaende stroomen ende holle Zee gantsch en 't eenemael begonsten te verliesen"; en waar hij bovendien scholen walvisschen en tonijnen ziet, „'twelcke altesamen Visschen zijn, die hen gemeenlijcken inde Canalen, doorgaende enghten, ende loopende wateren onthouden, om aldaer haer kruydt ende saedt te schieten ten tyden datse in haer teelen zijn", verklaart hij overtuigd te zijn, „dat daer een Canael, doorgaende enghte, ofte Straet is, tusschen 't vaste landt van Nieu Spaengien ende 't landt van Asien". Bijna anderhalve eeuw dus vóór Vitus Bering, in 1728, de naar hem genoemde straat ontdekte, voorspelde Francisco Gualle reeds het bestaan van deze zeeëngte!

Het verslag van Nuno da Silva.

Het *vijf en vijftigste* capittel (pp. 293–310), het verslag van

[1]) Zie hierover uitvoerig Edmond Chassigneux in het in noot 3 van p. XLVIII genoemde artikel; en ook P. A. Leupe, Reize van Maarten Gerritsz. Vries in 1643 naar het Noorden en Oosten van Japan, Amsterdam 1858.

den Portugeeschen piloot Nuno da Silva over zijn gedwongen verblijf aan boord van het schip van Francis Drake en zijn reis daarmede van de Kaapverdische eilanden, over den Atlantischen Oceaan, door Straat Magalhaes, en langs de westkust van Zuid-Amerika tot Guatulco in Mexico, is het meest besproken hoofdstuk van het gansche Reysgheschrift. Het beschrijft immers een gedeelte van Drake's reis rond de wereld van 1577–'80; Hakluyt, Engelands grootste geograaf uit dien tijd, nam in 1600 een vertaling ervan reeds op in het tweede deel van zijn Principal Navigations [1]), en zoo hebben de tallooze beschrijvers der beroemde „Voyage of Circumnavigation'' ook steeds melding gemaakt van Da Silva's reisverhaal, en daaruit geput. Enkelen dezer — en uiteraard tevens onze oud-voorzitters IJzerman en Wieder, die ook hun aandacht aan Da Silva wijdden — noemde ik in noot 2 van p. 293; vooral na de publicatie van Mrs Zelia Nuttall's „New Light on Drake'', die o.a. het origineele Spaansche manuscript van Da Silva's verslag vertaalde [2]), is het onderwerp uitgeput, en kan ik met een kort overzicht van den inhoud van het hoofdstuk, aangevuld met enkele vooral aan Mrs Nuttall ontleende bijzonderheden, volstaan.

Het reisverhaal is niet door Da Silva zelf opgesteld, doch het verslag van een verhoor, dat hem een maand na zijn aankomst in Guatulco in tegenwoordigheid van den Spaanschen onderkoning werd afgenomen; het is veel uitvoeriger dan het, eveneens door Mrs Nuttall vertaalde en afgedrukte journaal. Dit laatste geeft evenwel beter de verschillende data der belangrijkste gebeurtenissen.

Op den 16den Januari 1578 ten anker liggende op de reede van San Jago, een der Kaapverdische eilanden, werd Da Silva's schip aangevallen en genomen door Drake; „om datse wisten dat hy een piloot van de Brasilische vaert was'' dwong men hem over te gaan op de Golden Hind, Drake's vlaggeschip, ten einde daar aan boord als loods te dienen op de kust van Brazilië.

Den 5den April kreeg men deze in zicht, nam water in op de Rio

---

[1]) Ed. Dent, 1928, VIII, p. 75.

[2]) Mrs Nuttall drukte de vertaling af, die Hakluyt van het 55ste capittel maakte, maar vermeldde niet den naam Van Linschoten, en evenmin het Reysgheschrift; vermoedelijk veronderstelde zij, dat Hakluyt rechtstreeks uit het Spaansch had vertaald. Zij vergeleek zijn tekst met het Spaansche origineel, en bevond dat vele tusschenzinnen niet overgenomen waren; deze blijken zonder uitzondering wèl in het Reysgheschrift voor te komen.

de la Plata en in Puerto S. Julian, en liep den 24sten Augustus de Straat binnen. Met een gunstigen wind zeilde men door dit lastige en meestal veel tijdverlies veroorzakende vaarwater, en bevond zich reeds den 6den September op de „Zuyder Zee" of Stillen Oceaan. Waarde als zeilaanwijzing heeft de beschrijving van deze vaart niet.

Nauwelijks was men in open zee, of zwaar stormweer uit het noordwesten, dat zeven weken aanhield, dreef de Golden Hind steeds verder om de zuidoost, bezuiden Vuurland; een nieuwe verbinding tusschen Atlantischen en Stillen Oceaan — die later naar Drake zou worden genoemd — was hiermede gevonden! In het verslag van Da Silva's verhoor vinden wij van deze ontdekking echter met geen enkel woord gerept; nuchter vertelt het wel, dat „het onweer dapper begonst op te steecken", en men een (gegiste) breedte van 57° bereikte, doch het bestaan van een ruime open passage, veel gemakkelijker te bevaren dan Straat Magalhaes, noemt het niet. De woorden „Canal descubierto por Nugnos da Silva, piloto portuges de Franco Drache" op een kaart uit een zeeatlas van 1591 (door Wieder opgenomen en besproken in Linsch. Ver. dl. XXII, p. 26) toont echter aan, dat Da Silva zich wel degelijk bewust is geweest, een nieuwe doorvaart te hebben gevonden, en dat wellicht alleen een belofte aan Drake, om hiervan na zijn vrijlating geen melding te maken, hem weerhouden heeft hierover later, bij zijn „scherpe examinatie", te spreken. Even mogelijk echter is het, dat hij het geheim zijner ontdekking voor zijn landgenooten heeft willen bewaren.

Eerst den 28sten October woei de wind weder uit den goeden hoek, en kon de Golden Hind koers zetten om de N.W. en later om de N.O., tot men eindelijk, den 25sten November, het anker liet vallen voor La Mocha, op 38°25′ Z.B., eenige mijlen uit den vasten wal, in de hoop aldaar den watervoorraad te kunnen aanvullen. Hoe men hierin werd teleurgesteld, en Da Silva's verder verhaal van Drake's verrichtingen op de westkust van Zuid-Amerika behoef ik echter niet over te vertellen; de vele betrouwbare en met elkander overeenstemmende journalen van dezen tocht, de roem die van Drake uitstraalde, en de belangrijke rol die hij in Engelands zeegeschiedenis heeft gespeeld, hebben reeds genoeg schrijvers verlokt in alle talen zijn daden te boek te stellen [1]),

[1]) Voor de leden der Linschoten Vereeniging beschreef Dr. J. W. IJzerman den tocht in deel XXVIII (pp. 13–23).

en ik zou in niet anders dan herhalingen moeten vervallen. De belangstellende vindt trouwens Jan Huyghens zeer leesbaren tekst hierachter afgedrukt en toegelicht.

Iets anders staat het evenwel met Da Silva. Tot 1914, toen Mrs Nuttall haar „New Light on Drake" liet schijnen, was Jan Huyghen de man, die de beste en uitvoerigste gegevens over Da Silva verstrekte; in dezen zin behoort hij a.h.w. bij het Reysgheschrift, en in een herdruk daarvan moet hem daarom eenige plaats worden gegund.

Nuno da Silva werd in Oporto geboren, zeilde als jongen van acht jaar naar Brazilië, waar hij dienst nam in de Portugeesche Marine. Na zijn twintigste jaar voer hij eenige malen, eerst als loods, en daarna als schipper en loods op zijn eigen schip heen en weer tusschen Brazilië en het moederland, tot hij in Januari 1579 gedwongen werd in dienst van Drake te treden. Toen deze in April van het volgend jaar afscheid nam van de westkust van Zuid-Amerika, zette hij Da Silva in Guatulco aan den wal, en schonk hem daarbij een zóó rijk voorziene kist met uitrustingstukken, dat ieder jeugdig zeeman van thans hem die zou benijden. Dit is zijn ongeluk geweest: de gunst waarin hij blijkbaar bij den gevreesden Engelschen kaper had gestaan, maakte hem verdacht, en noopte den Spaanschen onderkoning hem aan een „scherpe examinatie" te onderwerpen. Hij heeft hierbij getoond, goed een geheim te kunnen bewaren; en zoo zeer wist hij alle aandacht te vestigen op het belang van de vaart door Straat Magalhaes, dat de Spanjaarden zelfs besloten daar een fort op te richten, ter voorkoming van verdere bedreigingen van Engelsche zijde. In 1582 is hij naar Spanje opgezonden, en daar door den Raad des Konings gehoord; met welgevallen nam men kennis van zijn verslag, en met een koninklijk vrijgeleide en een belooning van honderd realen werd hij voor goed in vrijheid gesteld. Van zijn latere lotgevallen is niets met zekerheid te zeggen.

Drake heeft zijn diensten ten zeerste gewaardeerd, hem steeds vriendschappelijk behandeld — hij zat zelfs geregeld aan aan den disch van den admiraal — en later nog verklaard „that, had it not been for Portuguese pilots . . . . he could never have made the journey". Drake noemde hem later steeds „Sylvester", en andere deelnemers aan den tocht verklaarden, dat hij goed Engelsch sprak; bij zijn gevangenneming in Guatulco waren Spanje en Portugal nog niet vereenigd, en het is begrijpelijk dat hij in geen

geval de rivalen van zijn landgenooten, en de vijanden van zijn Engelsche vrienden, deelgenoot heeft willen maken van een geheim, dat alleen hem en den opvarenden van de Golden Hind bekend kon zijn.

Ten slotte nog iets over de zinsnede, die Jan Huyghen toevoegde (p. 308) aan het verslag van Da Silva's verhoor, en wel, waar hij schreef, dat het verder verloop van Drake's tocht „ghenoech notorie ende oircont is''. Toen het Reysgheschrift verscheen waren reeds vijftien jaren verloopen sedert de Golden Hind haar anker in de Foert van Plymouth liet vallen, en het is niet anders dan natuurlijk, dat, behalve vage geruchten, ook reeds lang nauwkeuriger berichten over den tocht ons land hadden bereikt. Gedrukte verhalen, in het Engelsch of in onze taal, waren echter, voor zoo ver wij weten, in 1595 nog niet verschenen; Hakluyt had in de voorrede van den eersten druk (van 1589) van zijn „Principal Navigations'' geschreven „to have taken more then ordinarie paines, meaning to have inserted it in this worke'', maar dit ten slotte niet te hebben gedaan, ten einde „not to anticipate or prevent another mans pains and charge in drawing all the services of that worthie Knight into one volume''. Bovendien was alles, wat in verband met Drake's terugkomst stond, met zóó veel geheimzinnigheid behandeld, dat in 1917 Julian S. Corbett, schrijver van „Drake and the Tudor Navy'' ook nog stééds „more then ordinarie paines'' had, om met eenige nauwkeurigheid den datum van Drake's behouden aankomst in Plymouth vast te stellen [1]).

Bestond aldus vermoedelijk in 1595 nog geen gedrukte Drake-literatuur, ook de kaarten van vóór dat jaar hadden er niet dan slechts vaag over ingelicht. Wèl duidden twee kaarten (van 1587 en van 1591; de laatste noemde ik reeds) op het bestaan van een tweede verbinding tusschen den Atlantischen en den Stillen Oceaan [2]), doch over de verdere verrichtingen van Drake vertelden zij niets. Alleen op de wereldkaart in twee halfronden van Judocus Hondius, die volgens Wieder [3]) in 1589 of kort daarna verscheen, vond men den trek der reis, met een kort verhaal als toelichting, doch dit kan moeilijk het „ghenoech notorie ende oircont'' verklaren.

1) T.a.p., p. 310, n. 1.

2) Wieder, in Linsch. Ver. dl. XXII, pp. 26 en 110.

3) T.a.p., p. 111. Burger, in Het Boek, XIII, 1924, pp. 129–130, dateert deze kaart echter circa 1600.

Toch was in ons land, althans bij hen die onze Eerste Schipvaart naar de Oost voorbereidden, omtrent Drake's lotgevallen en ervaringen zoo goed als alles bekend, en overdreef Jan Huyghen niet, toen hij de boven geciteerde woorden neerschreef. In het kort geleden weder aan het licht gebrachte handschrift van 1595 [1]), waarin Barent Lampe, de latere boekhouder der Vereenigde Oost-Indische Compagnie, alles verzameld had wat men maar omtrent de navigatie en den handel op Azië had kunnen te weten komen, bevindt zich ook een „Memorie by Plancio gemaeckt", en in dit merkwaardig geschrift — waarvan J. K. J. de Jonge in het eerste deel van zijn „Opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië een latere, belangrijk gewijzigde redactie liet afdrukken — lezen wij, van de hand van Petrus Plancius, de volgende zinsneden:

„De Portugysen getuygen so wel in haeren gedruckten boecken ....datter nergens geen muschaetnoten ....wassen dan in den eylanden van Banda ....het welck metter waerheyt niet can bestaen, gemerckt Franciscus Draeck, Engelsche ridder, bevonden heeft, dat die oock wassen int eylandt Baratave, welck is gelegen onder den sesten graedt der breedte.... D'Engelschen getuygen dat zy op haer geheele zeevaert in de welcke zy den gantschen aertbodem ommeseylt hebben nergens meer confortatien ende betere soorten van ververssingen gevinden hebben dan alhier ende int eylant Ternate". Duidelijk blijkt dus dat in ieder geval Plancius tot in details op de hoogte was van Drake's ervaringen.

De „Vermaninghe".

Oorspronkelijk was Van Linschotens bedoeling geweest zijn Reysgheschrift met Da Silva's tocht te eindigen; in een „*Vermaninghe*" (p. 310) richt hij zich echter tot den lezer, en vertelt hem, onder zijn „memorialen ende pampieren" nog zoo veel gevonden te hebben betreffende de vaart op Brazilië, de Antillen, Nieuw-Spanje en Angola, dat hij meent, dat het „niet min aenghenaem als gherijffelyck sal wesen, *dewyle men alsnu dese voorseyde navigatien oock onder onse Natie begint te courseren*", dat hij ook de beschrijving hiervan in zijn bundel opneemt.

Wèl stond Jan Huyghen, toen hij deze woorden schreef, midden in zijn tijd! In 1595 verscheen zijn Reysgheschrift; juist een

[1]) Thans in bezit van Jhr. W. E. J. Berg te Baarn; zie mijn „De wetenschappelijke voorbereiding van onze eerste schipvaart naar Oost-Indië", p. 5 e.v.

jaar te voren, in 1594, had de koning van Spanje bij strenge plakaten den Portugeeschen kooplieden verboden Hollandsche schepen en Hollandsche schippers en matrozen te gebruiken voor hun handel op Brazilië, en het leek of hiermede aan dit, ook voor òns zoo winstgevend bedrijf, een einde zou zijn gemaakt. Hoort echter — en dan het liefst uit de „Deductie vervaetende den oorspronck ende progres van de vaert ende handel op Brasil" [1]) — hoe onze reeders en kooplieden op deze plakaten reageerden:

„Evenwel en sijn de coopluyden hierdoor niet gedeterreert geworden, maer insiende de groote proffijten, die zij int particulier daer waeren doende, als oock de groote nutticheijden, die haer vaderlandt daerbij was genietende door t'uijtreeden van scheepen ende afflaeden van menichfuldige manufacturen, hebben sij echter denzelven handel gecontinueert ende animeuselijck alle periculen ende swaricheijden gepoocht te boven te comen, want zij d'intresten, die de landen int gemeen ende zij int particulier bij t'derven van dese negotie souden gehadt hebben, waeren apprehenderende".

Zoowel Jan Huyghen als zijn uitgever Cornelis Claesz hebben dit goed aangevoeld; de eerste vulde terstond zijn Reysgheschrift aan met de Portugeesche zeilaanwijzingen die hij nog onder zijn in Goa vergaarde „pampieren" vond, de laatste bezorgde nog in het zelfde jaar een nieuwe Nederlandsche uitgave van Hans Staden's „Waerachtige Historie en Beschrijvinge" van Brazilië, opdat de Nederlandsche schipper voortaan op eigen gelegenheid zijn profijtelijke vaart op Zuid-Amerika kon continueeren.

Brazilië.

Aan het eerste der nu volgende zeven hoofdstukken, het *zes en vijftigste* capittel (pp. 310–313), gaf Van Linschoten een algemeenen titel, die het gansche door hem te behandelen terrein noemt, nl. van Kaap Verd rechtstreeks naar Pernambuco, en dan vandaar langs de kust om de Zuid, tot Rio de la Plata. Het bevat echter slechts een zeilaanwijzing voor het eerste traject, met het aanloopen van de kust. Vooral omtrent de vast doorstaande winden in verschillende tijden van het jaar blijkt zijn ongenoemde zegsman goed ingelicht te zijn geweest.

Het *zeven en vijftigste* capittel (pp. 313–314) beschrijft het

[1]) Rijksarchief 5470. S. G. Lias Admiraliteit 1622; afgedrukt door J. W. IJzerman in Linsch. Ver. dl. XVI, p. 98.

aandoen van de Allerheiligenbaai; aangevuld met de plaatselijke bijzonderheden, die Dierick Ruiters in zijn „Toortse der Zeevaert" (van 1623) van dit centrum van den Portugeesch-Braziliaanschen handel gaf, zal het Jacob Willekens en Piet Heyn in Maart 1624 den weg hebben gewezen bij hun beroemden aanval op San Salvador.

Het *acht en vijftigste tot en met het twee en zestigste* capittel (pp. 314–325) beschrijven de kust van de Allerheiligenbaai tot de Rio de la Plata; de Portugeesche namen, die Jan Huyghen overnam, zijn zoo goed als alle nog in gebruik, en aan de hand van een moderne kaart zijn deze hoofdstukken gemakkelijk te volgen.

West-Indië en Golf van Mexico.

Het *drie en zestigste* capittel (pp. 325–335) geeft goede zeilaanwijzingen voor de navigatie van de Canarische eilanden naar de Kleine Antillen, vandaar naar de kusten van Columbia en Panama, dan naar Havana, en ten slotte door Straat Florida, langs de Bermuda's, naar de Azoren. Zij zijn ontleend aan Spaansche stuurlieden en piloten, die hun stof blijkbaar systematisch en zeer zakelijk hadden behandeld, duidelijk wisten te vertellen wat belangrijk voor den zeeman was, en al het onnoodige hadden weggelaten. Van de meeste kapen en eilanden wordt de vorm waarin zij opdoemen teekenachtig beschreven, en de te sturen koersen vinden wij steeds vermeld; stelselmatig worden evenwel de af te leggen verheden verzwegen. Dit laatste is jammer, daar wij nu niet in staat zijn na te gaan of de door den Spaanschen zeeman gebruikte mijl misschien afweek van die, waarmede zijn Portugeesche collega rekende. Merkwaardig is dat niet het oostelijkste der Kleine Antillen, Barbados, als aanloopeiland wordt aanbevolen, doch het westelijker gelegen en veel kleiner eilandje La Désirade, waarvan de breeedte bovendien bijna een volle graad fout opgegeven is. De bij het XXXIXste deel van onze Werken gevoegde kaart III kan bij dit hoofdstuk dikwijls goede leiding geven.

Het *vier en zestigste* capittel (pp. 335–344) beschrijft de vaart van La Désirade langs de zuidkust van Porto Rico, Haïti en Cuba, door de Golf van Mexico, naar Vera Cruz; het laatste traject eerst voor de winter-, daarna voor de zomermaanden. Vooral waar het de kuststreek in de omgeving van Vera Cruz behandelt, is dit hoofdstuk eenigszins verward, en voor den zee-

man die niet over een kaart beschikte, waaruit althans de onderlinge ligging der genoemde plaatsen globaal was af te leiden, practisch van weinig nut.

Het *vijf en zestigste* capittel (pp. 344–346) geeft een zeer goede zeilaanwijzing voor de vaart van La Désirade door de Virgin Passage naar San Juan op de noordkust van Porto Rico, met duidelijke vermelding van koersen, diepten en landverkenningen; men voelt dat hier iemand aan het woord is, die deze reis zelf eenige malen heeft gedaan, en gaarne zijn ervaring ter beschikking van anderen stelt.

Het *zes en zestigste* capittel (pp. 346–347) geeft eenige aanvulling van het vier en zestigste, door de vermelding van diepten en vooral grondsoorten op de kust van Mexico.

Westkust van Afrika.

Het *zeven en zestigste* capittel (pp. 347–351), het laatste van den bundel, geeft een zeilaanwijzing voor het gedeelte van de westkust van Afrika, dat zich uitstrekt van Kaap Lopez, op 0°35′ Z.B., tot S. Paolo de Loanda, op 8°55′ Z.B. Daar de kust hier bijna overal schoon is, en de diepten geleidelijk afnemen tot 9 à 10 vaam dicht onder den wal, met „gront gelijc het sant vande Santloopers", biedt de navigatie hier geen moeilijkheden, indien men slechts goed weet gebruik te maken van de dagelijks op vaste tijden doorkomende land- en zeewinden, en de heerschende stroomen. Met groote zorg beschrijft de ongenoemde, vermoedelijk Portugeesche piloot, hoe men moet varen, wil men „in dese Navigatie eenich voordeel doen": des nachts ten anker blijven tot des morgens de landwind doorkomt, en daarmede dan iets uit den wal loopen, om, zoodra de wind uit zee begint te waaien, weder de kust op te zoeken, tot op een diepte van 10 vaam, of tot de wind gaat liggen. Wat hij hierna (p. 347) over de stroomen vertelt, en hoe men daarmede al zeilende rekening moet houden, is niet recht duidelijk; misschien is zijn bedoeling dat, indien men het in den stroom heeft —wat met den doorstaanden Benguelastroom wel meestal het geval zal zijn — en de wind daar dwars op staat, men den stroom op de lijboeg moet brengen. De woorden „hen te lywaert houdende, als boven" wijzen er echter op, dat Jan Huyghen een gedeelte van den oorspronkelijken tekst heeft weggelaten, waar dan wellicht een en ander nader werd toegelicht. Ook waar hij (p. 348: „Sult gheadverteert wesen" enz.) aanbe-

veelt om, liggende in den met geweld uit den Congo trekkenden stroom, niet te trachten het anker te winden, doch zeil te zetten en te zien of men zoodoende het anker uit den grond kan krijgen, en, indien dit niet gelukt, liever te blijven liggen tot de zeewind doorkomt, geeft hij blijk een goed zeeman te zijn, wiens raad dubbel en dwars waard is in overweging te worden genomen.

Na het aanloopen van de kust (het zoogenaamde „land maken") nabij Loanda op achtereenvolgens $7\frac{1}{2}$, $8\frac{3}{4}$ en 9° te hebben behandeld, eindigt hij met de ernstige waarschuwing, zich hierbij niet te laten „verabuseren" door de in omloop zijnde paskaarten, daar deze veelal de breedte van Loanda verkeerd vermelden.

DE VIER ONGENUMMERDE HOOFDSTUKKEN

Met deze 67 zeilaanwijzingen en reisbeschrijvingen had Jan Huyghen alles gegeven wat de titel van het Reysgheschrift beloofde; hij heeft het echter hierbij niet gelaten, en nog vier, ongenummerde, hoofdstukken aan zijn bundel toegevoegd.

De lijst der geografische breedten. Regimentos en roteiros.

Het eerste (pp. 352–364) geeft de geografische breedten van de voornaamste havens, rivieren, kapen en eilanden die door de Portugeezen en Spanjaarden werden bevaren; grootendeels zijn zij in volle graden afgerond, doch indien in den tekst der zeilaanwijzingen ook onderdeelen van graden worden genoemd, neemt hij die hier over. Evenals in zijn 67 capittels, vertaalt hij de Portugeesche namen in het Nederlandsch; zoo sluit deze lijst ook in den vorm aan bij het Reysgheschrift, en mogen wij Van Linschoten als den samensteller ervan beschouwen.

Dergelijke breedte-opgaven kwamen reeds voor in enkele der zeemanshand- en leerboeken, die onder namen als „Regimento do astrolabio e do quadrante", „Tratado da Sphera", „Reportorio dos Tempos" of „Roteiro" in den loop der 16de eeuw waren verschenen [1]). Het oudst bekende regimento, dat van München — aldus genaamd naar de stad waar het eenig overgebleven exemplaar wordt bewaard —, geschreven in 1508 of 1509, geeft nog slechts

1) Een uitvoerige bibliografie van al deze werken, met reproducties van vele der titelbladen, komt voor in A. Fontoura da Costa, A Marinharia dos Descobrimentos, Lisboa 1933; een goed overzicht der roteiros in C. R. Boxer, Portuguese Roteiros, 1500–1700, Mariner's Mirror 1934.

60 breedten, en alleen van plaatsen benoorden den equator; dat van de bibliotheek te Evora, in Portugal, van 1519, vermeldt er reeds 190, waarvan 147 zuiderbreedten [1]); Jan Huyghen heeft, puttende uit zijn Portugeesche en Spaansche reisrapporten, het aantal weten op te voeren tot 303 [2]). Eenige series van zijn breedten stemmen volkomen overeen met die van het regimento van Evora, met dien verstande evenwel, dat de volgorde precies omgekeerd is: de een loopt van 1° tot 43° N.B., de ander van 43° tot 1° N.B. Uiteraard mag men hieruit niet besluiten dat Van Linschoten het regimento van Evora heeft gebruikt voor zijn opgaven; waarschijnlijker is, dat de lijst van 1519 in den loop der eeuw door vele andere schrijvers op dit gebied is overgenomen, en hij uit een dezer latere uitgaven heeft geput. Welke dit is geweest, is thans echter niet meer uit te maken.

Een korte beschrijving van deze regimentos moge hier een plaats vinden, te meer omdat, voor zoo ver ik weet, hierover in de werken der Linschoten-Vereeniging niets is te vinden: zelfs Burger en Naber zijn ze stilzwijgend voorbij gegaan [3]). Hoewel zij de zeevaart der Portugeezen gedurende den tijd der groote ontdekkingsreizen moeten hebben beheerscht, is eerst in de twintigste eeuw, door mannen als Souza Viterbo [4]), Bensaude en Fontoura da Costa het volle licht op deze belangrijke geschriften geworpen, en hierdoor werd het mij mogelijk een overzicht van hun inhoud te geven.

Het doel der regimentos was vooral, den zeeman te doen profi-

---

[1]) Voor deze regimentos zie Joaquim Bensaude, L'Astronomie nautique au Portugal à l'époque des grandes découvertes, Bern 1912, en de door denzelfden schrijver verzorgde facsimile uitgaven, in Histoire de la Science nautique portugaise, vols. I en II, Munich 1914.

[2]) Met opzet vergelijk ik Jan Huyghens lijst niet met die van het zevende hoofdstuk van het „Esmeraldo de situ orbis" van Duarte Pacheco Pereira (in het Engelsch vertaald en toegelicht door G. H. T. Kimble voor de Hakluyt Society, 1937), daar Pereira ook vele landsteden, zooals Jerusalem, Parijs, Madrid, Toledo en Burgos vermeldde. Merkwaardig is, dat hij reeds in 1505 verschillende breedten opgaf in minuten (Madrid 40°24′, Barcelona 42°19′) en Jan Huyghen negentig jaar later niet verder dorst te gaan dan tot kwart-graden.

[3]) Ernst Crone behandelt in „De Zee" van 1928/1929, in zijn artikel „Het gissen van vaart en verheid, het loggen en de tabaksdoos van Pieter Holm" o.a. de herleiding van verheid tot afwijking, en noemt daarbij vele zestiende-eeuwsche Portugeesche zeemanshand- en leerboeken. In overeenstemming met den titel wijdt hij vooral zijn aandacht aan de bepaling van de vaart van het schip door gissen buiten boord en door loggen; met zijn beschouwingen hierover is dit onderwerp ten eenen male uitgeput.

[4]) Trabalhos nauticos dos Portuguezes, Lisboa, 1900; voor de titels der werken van Bensaude en Da Costa zie noten 1 van deze en van de vorige bladzijde.

teeren van de vorderingen die de sterrekunde in de vijftiende eeuw had gemaakt, en hem, met behulp van nautische instrumenten en tafels, in staat te stellen zijn geografische breedte, de gezeilde koers en verheid, den waren tijd aan boord, de afwijking van de kompasnaald, en den tijd van hoogwater te bepalen. Daar de oplossing van het breedtevraagstuk theoretisch de minste moeilijkheden bood, en de hiertoe benoodigde declinatietafels en hoekmeetinstrumenten met een vrij groote mate van nauwkeurigheid konden worden vervaardigd, trad dit reeds van den aanvang op den voorgrond, en was hieraan veelal het grootste gedeelte van den inhoud van het regimento gewijd.

Meestal begon men met de breedtebepaling door middel van een zonshoogte, en de eerste bladzijden behandelden daarom het gebruik van het astrolabium en het quadrant, en dat der toen zeer ingewikkelde tafels, waaruit de zonsdeclinatie moest worden afgeleid; daarna volgden de afleiding van en de becijfering met de topsafstand-declinatie-formule, veelal met een groot aantal voorbeelden toegelicht. De gelukkige, nooit dankbaar genoeg te aanvaarden omstandigheid, dat de helderste ster van een zeer kenbaar, niet te groot sterrenbeeld, op slechts een enkelen graad na, de plaats van de pool des hemels aangaf — wier hoogte boven de kim immers hetzelfde was als de geografische breedte — had echter als van zelf den ten behoeve van de navigatie observeerenden en cijferenden astronoom er toe gebracht, den zeeman te wijzen op het nut van Poolsterswaarnemingen; en hieraan waren dan ook de volgende bladzijden gewijd. De plaats van de „guardas" of „wachters" (β en γ van den Kleinen Beer) ten opzichte van de Poolster bepaalden daarbij de correctie die op de gemeten hoogte moest worden toegepast. Met een lijst van breedten, zooals ik hiervoor besprak, eindigde meestal dit gedeelte van het regimento.

Voor de berekening der gegiste geografische lengte dienden tafels die den zeeman in staat stelden uit de gegist gezeilde koers en verheid de afwijking, en daaruit weder de veranderde lengte te bepalen; aan een afleiding der ware lengte uit zons-, maans- of sterswaarnemingen kon bij gebrek aan betrouwbare tijdmeters uiteraard nog niet worden gedacht, en voor toepassing der maansafstand-methode of die der stersbedekkingen was de nauwkeurigheid van het astrolabium of het quadrant ten eenenmale onvoldoende en ontbraken bovendien de tafels; ook valt het zeer te betwijfelen of de astronomen aan den wal dit vraagstuk theoretisch

reeds voldoende hadden opgelost. Wel heeft men van de twintiger tot de negentiger jaren van de zestiende eeuw getracht de lengte te bepalen uit de variatie van de kompasnaald — het zoogenaamde noordwesteren en noordoosteren —, en is menige memorie hierover in dien tijd verschenen, doch of deze methode (waarop ik later terug kom) nog behandeld werd in de Portugeesche regimentos die Jan Huyghen waarschijnlijk heeft gekend, heb ik niet kunnen nagaan [1]).

Voor een globale tijdsbepaling gedurende den nacht maakte men weder gebruik van den stand der „guarda's" ten opzichte van de Poolster; voor het midden en voor het einde van iedere maand vond men dezen voor een bepaald uur vermeld, en door interpolatie kon alsdan de tijd worden benaderd.

De tafels voor het berekenen van den tijd van hoogwater berustten louter op de dagelijksche verlating van ongeveer 50 minuten; kende men uit de roteiros het uur van hoogwater op de dagen van Volle en Nieuwe Maan (het zoogenaamde havengetal) — zooals bijv. voor Macao uit het 46ste capittel van het Reysgheschrift —, en den ouderdom van de maan, dan bood de berekening verder geen moeilijkheden. Daar het verloop der getijkromme echter van te veel andere factoren afhankelijk is, moet het resultaat dikwijls zeer veel hebben afgeweken van de werkelijkheid.

Voor verdere bijzonderheden over deze oude zeemanshand- en leerboeken moge ik verwijzen naar Fontoura da Costa's „A Marinharia dos Descobrimentos" [2]); het beschrijft uitvoerig alle werken die gedurende de zestiende en zeventiende eeuw den Portugeeschen zeeman hielpen bij zijn navigatie, en geeft behalve tallooze reproducties en facsimile's van titelbladen, teekeningen en documenten, een bijna volledige bibliografie van alles wat op dit gebied nog bewaard is gebleven. Uiteraard noemt het ook de roteiros van Diogo Afonso en Vicente Rodrigues, waarvan gedeelten door Jan Huyghen werden vertaald (capittels 2–7); voor ons is belangrijk dat Fontoura da Costa van geen der andere

---

[1]) William Bourne, in zijn „A Regiment of the Sea" van 1577, toont zich een trouw aanhanger van de methode; hoe Plancius nog in 1611 er in geloofde, leze men na in Linsch. Ver. deel XV (pp. XXI–XXVIII).

[2]) Zie p. LX, n. 1. Een goede recensie over dit boek schreef C. R. Boxer in Mariner's Mirror 1935, p. 214; Fontoura da Costa gaf een duidelijk overzicht van zijn werk in een „Separata dos Anais do Club Militar Naval", onder den titel „La science nautique des Portugais à l'époque des Découvertes", Lisboa, 1935.

zeilaanwijzingen van het Reysgheschrift den schrijver kan noemen, en volstaan moet (p. 506, sub 95 M) met de woorden: „os restantes são de autores anónimos", zonder echter hierbij den nadruk te leggen op de groote waarde van deze „restantes". *Dit* heeft hij overgelaten aan C. R. Boxer, die in *zijn* overzicht, in de Mariner's Mirror van 1934 (p. 178) schreef: „If all the printed and manuscript copies of Portuguese Roteiros which are known to exist were to disappear, leaving only Linschoten's Itinerario, this would still be more than sufficient to establish the fame and efficiency of those (Portuguese) pilots".

De tabel der verheden, en de lengte der Portugeesche mijl.

Ook het volgend hoofdstuk (pp. 365–366), een tabel van afstanden tusschen een groot aantal havens op de westkust van Voor-Indië, verdient een nadere beschouwing. Uitdrukkelijk immers zegt Jan Huyghen aan het slot, dat hij hierbij, evenals overal in het Reysgheschrift, Spaansche mijlen van 17½ in een graad heeft gebruikt; en waar vele der opgegeven afstanden gemakkelijk zijn te verifieeren en uit te drukken in moderne zeemijlen van 60 in een graad, doet zich hier een bij uitstek geschikte gelegenheid voor een op concrete gegevens gegronden indruk te verkrijgen van de lengte van de mijl, waarmede de Portugeesche zeelieden werkten. Ik heb hiertoe in onderstaande lijst de namen der havens die ik met zekerheid kon thuisbrengen, gemoderniseerd, en de afstanden die zich eigenden voor ons doel zoowel volgens het Reysgheschrift (in Spaansche of Portugeesche mijlen) als volgens de werkelijkheid (in moderne zeemijlen) vermeld, met de verhouding tusschen beide.

Van Por tot Mongrol	8	23	2,88
Van Magrol tot Patan	8	19	2,38
Van Patan tot Diu	12	36	3,00
Van Diu tot Jafarabad	9	23	2,56
Van Jafarabad to Gogha	20	80	4,00
Van Jafarabad tot Daman	26	85	3,27
Van Daman tot Suratte	8	54	6,75
Van Daman tot Dahanu	7	32	4,57
Van Dahanu tot de Arnala eilanden	7	30	4,29
Van de Arnala eilanden tot Bassein	3	10	3,33
Van Bassein tot Port Chaul	12	50	4,17

Van Port Chaul to Janjira	5	15	3,00
Van Srivardhan tot Port Dabhol.	10	30	3,00
Van Goa tot Anjediva	12	45	3,75
Van Anjediva tot Bhatkal	12	55	4,58
Van Bhatkal tot Basarur	5	21	4,20
Van Basarur tot Mulki Rocks	6	27	4,50
Van Mulki Rocks tot Mangalor	6	24	4,00
Van Mount Dilli tot Kannanur	6	16	2,67
Van Kannanur tot Calicut	8	43	5,38
Van Tanur tot Ponani	6	12	2,00
Van Ponani tot Cochin	15	51	3,40
Van Cochin tot Porca	9	37	4,11
Van Trevancur tot Kaap Comorin	6	15	2,50

Zooals men ziet, loopen de 24 waarden voor de lengte van de Spaansche of Portugeesche mijl, uitgedrukt in zeemijlen, sterk uit een, en wijken zij dikwijls belangrijk af van die, afgeleid uit de verhouding 60 : 17½, of 3,43: Daman-Suratte geeft 6,75, Tanur-Ponani 2,00. Telt men echter beide kolommen op, dan blijken 226 Portugeesche mijlen overeen te stemmen met 833 zeemijlen, wat voor de Portugeesche mijl 3,69 zeemijlen of 6,834 km geeft, een waarde die 7½% gróóter is dan die afgeleid uit de verhouding 60 : 17½.

Al mag men niet zoo héél veel waarde hechten aan deze uitkomst — de nauwkeurigheid van vele afstanden laat immers nog al wat te wenschen —, van eenige beteekenis is zij toch wel. De tabel berust op een jarenlange navigatie langs de kust; de opgegeven afstanden zijn niet afgeleid uit astronomisch bepaalde breedte-verschillen, doch uit tijd en gegiste of gelogde vaart. Zij geeft dus niet de theoretisch door de geleerden aan den wal vastgestelde lengte der mijl, nl. $^{1}/_{17,5}$ van een graad van den meridiaan, doch een indruk van die, welke door den zeeman in de practijk werd gebruikt, bij het gissen buiten boord en bij het verdeelen van de loglijn; en juist deze waarde is noodig, om de zeilaanwijzingen van het Reysgheschrift ten volle te kunnen waardeeren.

Hooge eischen mag men hierbij echter niet stellen, en vele malen ,vooral bij grootere verheden, zal blijken dat de hier berekende gemiddelde waarde voor de Portugeesche mijl, 3,7 zeemijl of 6,8 km, niet klopt. Te verwonderen is dit niet. Afstanden tusschen plaatsen die belangrijk in geografische lengte verschillen, zullen

uitsluitend bepaald zijn uit tijd en gegiste of gelogde vaart, zonder dat daarbij de stroom in rekening werd gebracht; en zelfs indien men getracht heeft dit te doen, dan zullen daarvoor nauwkeurige gegevens hebben ontbroken. Alleen Noord-Zuid-afstanden kunnen onafhankelijk van de log zijn afgeleid, en wel door het breedte-verschil om te zetten in mijlen; dàn echter kreeg de mijl automatisch de waarde van 60 : 17,5 = 3,43 zeemijl of 6,3 km. Met de mijl die de zeeman aan boord gebruikte — voor het merken van zijn loglijn — houdt deze waarde echter geenerlei verband: de lengte van den graad van den meridiaan kende hij immers niet, en stond hem zeker niet ter beschikking.

Ook door af te passen van de bestaande zeekaarten was het uiteraard mogelijk afstanden in mijlen uit te drukken, doch daar de kaarten in Jan Huyghens tijd nog zeer onnauwkeurig waren — in ieder geval voor wat de geografische lengte betrof —, of vervaardigd waren juist met behulp van de in de zeilaanwijzingen vermelde verheden — waardoor men in een vicieuzen cirkel ronddraaide — moet aan de op deze wijze verkregen opgaven veel hebben gehaperd.

Veel, zeer veel, is geschreven over de lengte van de Portugeesche mijl vóór 1600; ijverig heeft men getracht hiervoor een vaste waarde te vinden, en menigeen meent hierin te zijn geslaagd, sommigen zelfs in meters nauwkeurig: Fontoura da Costa bijv. verklaart dat „la valeur de la lieue portugaise est constante", en stelt haar vast op 5920 meter [1]). Toch vraag ik mij af, wàt met dit resultaat aan te vangen? Slechts een enkele maal, en dan vermoedelijk maar toevallig, kloppen in de zeilaanwijzingen de afstanden, volgens deze waarde omgerekend, met de werkelijkheid, veel vaker doen zij dat geenszins; een betrouwbare aanwijzing bij het bepalen van anders niet te definieeren plaatsnamen geven zij niet; zelfs op kleine, gemakkelijk te controleeren afstanden — als op de westkust van Voor-Indië — blijken de waarden van de door den zeeman gebruikte mijl sterk uit een te loopen; ook de door mij, uit 24 opgaven berekende gemiddelde waarde van 6,8 km, voldoet in de meeste gevallen evenmin.

Beter lijkt het mij daarom, minder hoog te grijpen, en in plaats van te zoeken naar een constante, zeer preciese waarde voor de Portugeesche mijl, de vraag te stellen: „Hoe stond het met de

[1]) Comptes rendus du Congrès international de Géographie, Amsterdam 1938, Tome II, Section IV, p. 8.

voorstelling die de eind-zestiende-eeuwsche zeevarende, en de schrijver van regimentos en roteiros, zich maakten van de lengte van den graad van den meridiaan, en dus van den omtrek der aarde?" En dan kan ik antwoorden — doch ook niets meer — dat zij, rekenende met de door hen gebruikte mijl, en wetende dat 17½ daarvan gingen in een graad, geen grooter fout, te groot of te klein, behoefden te maken dan 10%; en dat zij zulk een fout herhaaldelijk maakten ook. De Portugeesche mijl — en de onze, van 15 in een graad, niet minder, — heeft „gerammeld" zoo lang de ware lengte van den graad van den meridiaan nog niet nauwkeurig was vastgesteld; en tot de twintiger en dertiger jaren van de zeventiende eeuw heeft het geduurd, eer de resultaten der in verschillende landen uitgevoerde graadmetingen doordrongen tot de zeevaartliteratuur, en ten slotte hun invloed deden gelden op de aan boord gebruikte mijl.

De variatie der kompasnaald.

Over het nu volgend ongenummerd hoofdstuk (pp. 367–370) kan ik kort zijn. Het bevat „Een instructie ende memorie van het wraken ofte declineren van de naelden vande compassen", m.a.w. een opgave van de variatie van de magneetnaald op verschillende plaatsen der aarde, voor zoover Jan Huyghen die van de Portugeezen heeft kunnen te weten komen. Uitdrukkelijk wijst hij op de noodzaak, bij het leggen van de roos op de naald, nauwkeurig rekening te houden met deze variatie („Sult gheadverteert wesen, 't compas wel ende te deghen te mercken, dattet niet een hayr en falgeert, te weten, houdende in 't peylen een oogh toe, om beter en scherper te sien"), doch van een mogelijkheid met behulp van deze gegevens de geografische lengte te bepalen — welke mogelijkheid voor Plancius vast stond — rept hij niet. Naber, die de methode van Plancius uitvoerig, en waardeerend, behandelde in het XVde deel onzer Werken (pp. XXI–XXIX) [1]) zegt naar aanleiding van Van Linschotens zwijgen, dat deze „nog op het gemakkelijk standpunt stond, der meeste Portugeesche cosmografen, die, met de aan zuidelijke volken eigen klaarheid van begrip, theorieën 'ins Blaue hinein' aan noordelijker wonende menschen overlieten", doch hij teekent daarbij aan, dat zij er eigenlijk al over heen waren, en al vijftig jaar geleden deze theorie hadden laten

---

[1]) Later aangevuld in dl. XXXII, pp. 433–'9

varen. Vermoedelijk heeft Plancius Jan Huyghens lijst wel gebruikt voor de ontwikkeling van zijn methode; in zijn vroeger (p. XVII) reeds genoemde „Memorie van de Oost-Indische zeevaert" noemt hij diens naam echter niet.

Het hoofdstuk eindigt met een duidelijke verklaring van de uitdrukkingen „wraken, declineren, noordoosteren en noordwesteren" en wijst daarbij op het bestaan van meridianen, waar „goede en oprechte" kompassen „ficx ende gelijck" zijn, m.a.w. waar de variatie nul is.

In verband met Jan Huyghens afwijzend standpunt, behoef ik hier niet verder op de lengte-uit-variatie-bepaling in te gaan, en kan belangstellenden verwijzen naar Nabers hierboven genoemde verhandeling.

DE „VRAGHEN ENDE ANTWOORDEN"

Van de thans volgende lijst van „Sommighe vraghen ende antwoorden, seer nut ende oirbaer te weten voor alle Zee-varende luyden" (pp. 371–376) is de schrijver niet met zekerheid bekend. In tegenstelling met de meeste andere, heeft de titel van dit hoofdstuk geen enkele aanwijzing hieromtrent, en het staat dan ook geenszins vast, dat Jan Huygen er voor verantwoordelijk is; mogelijk heeft de uitgever, Cornelis Claesz, het op eigen gezag in den bundel doen opnemen [1]).

Ook heb ik niet nader kunnen vaststellen, waaraan de inhoud van dit hoofdstuk is ontleend; belangrijk voor de kennis van het standpunt der theoretische zeevaartkunde op het einde der 16de eeuw is hij echter niet, daar alles wat er in wordt verteld, reeds voorkwam in de Nederlandsche uitgaven, van 1580 en 1589, van Pedro de Menida's „Arte de navigar", al zij het in een geheel andere redactie. Verder was de vorm, vragen en antwoorden, evenmin nieuw in ons land: in de uit het Engelsch vertaalde „Const der Zee-vaerdt" van William Bourne, die Michiel Coignet voegde bij de door Cornelis Claes uitgegeven Medina-vertaling van 1589, was hij reeds toegepast, en vermoedelijk kwam hij reeds veel eerder in

---

[1]) De Utrechtsche hoogleeraar G. Moll, in zijn „Verhandeling over eenige vroegere zeetogten der Nederlanders", Amsterdam, 1825, pp. 31 e.v., aarzelt niet dit hoofdstuk aan Van Linschoten toe te schrijven; de zeeofficier J. C. Pilaar, die in zijn „Tijdschrift toegewijd aan het Zeewezen", 2de reeks, 5de deel, p. 265, noot 1, enkele opmerkingen van Moll beantwoordt, evenmin.

Spaansche en Portugeesche zeevaartkunde-leerboeken voor. Oorspronkelijk Nederlandsch werk is deze lijst dus zeker niet, noch wat den inhoud, noch wat den vorm betreft.

Merkwaardig van dit hoofdstuk is eigenlijk alleen het gebrekkige en onbevredigende van sommige der antwoorden. Na de vraag „Wat dinck is longitudo ende latitudo?" lezen wij „Longitudo is de lenghte vanden wegh diemen doet, ende latitudo is de breete"; op „Wat dinck beduyt het Astrolabio?" luidt het antwoord „Het vierendeel van de Werelt, 'twelcke zijn 90 graden". Van het antwoord op de laatste vraag: „Waer sullen u de Naelden ofte Lelien van de Compassen ficx ende ghelijck comen?" maakt de schrijver zich af met „Onder de Meridiaen, etc.", wat een aanwijzing kan zijn, dat de oorspronkelijke verhandeling hier niet in haar geheel is afgedrukt.

Als handleiding voor den zeevarende is de lijst volkomen ongeschikt, en als zoodanig zal zij ook wel niet zijn bedoeld; wij doen m.i. beter, haar te beschouwen als een verzameling examenvragen, met de antwoorden, die de schoolmeester daarop verlangde. Zóó gezien moge zij dan ook geen nieuw licht werpen op het standpunt der stuurmanskunst in Jan Huygens tijd, op dat van het toenmalig zeevaartkunde-onderwijs doet zij dat toch wel.

HET „SEKER EXTRACT ENDE SOMMIER"

Mochten de vier vorige hoofdstukken althans nog eenigszins in verband staan met het Reysgheschrift, met den nu volgenden staat van de inkomsten van den koning van Spanje, en het kort overzicht van de geschiedenis van Portugal, is dit in het geheel niet het geval. Dat dit gedeelte desalniettemin hier werd opgenomen, vindt dan ook alleen rechtvaardiging in de overweging, dat daarmede nu *alles* wat Jan Huyghen heeft te boek gesteld, is herdrukt, en in een modern kleed voor belangstellenden toegankelijk is gemaakt.

Blijkens het titelblad (p. 377) is het Extract vertaald uit het Spaansch; de Opdracht aan de Staten van Holland (pp. 378–379) vermeldt, dat het ontleend is aan de „Originale registers van de inkomsten, domeynen ende renten des Conincks van Spaengien". Wáár Van Linschoten deze registers heeft geraadpleegd, en in welken vorm zij onder zijn oogen zijn gekomen, heb ik niet kunnen nagaan.

In bovengenoemde Opdracht deelt hij mede, wat ook hèm er toe heeft gebracht dit hoofdstuk aan zijn Itinerario toe te voegen. In enkele eenigszins gewrongen en onduidelijke zinnen — het schrijven van dergelijke officieele stukken gaat hem blijkbaar niet goed af, en de vlotte verteller van zijn avonturen in Goa verdwijnt hier ten eenen male — verklaart hij, dat het geenszins zijn bedoeling is geweest den lezer 's Konings macht te doen duchten, en evenmin, om een voorbeeld te geven van goede „huys-houdinge": onze regeering stelt immers te dezen opzichte zelf „een levendich ende dadelijck exempel voor alle staten". Hij meent echter — en François Maelson, de geleerde pensionaris van Enkhuizen, was het hierin met hem eens — dat het „vermakelick soude zijn voor de curieuse verstanden" te vernemen wat dergelijke registers bevatten; en vooral hoopt hij, dat de kennisname van de geweldige macht van onzen vijand den lezer dankbaar zou doen waardeeren, dat wij hiervoor niet hebben behoeven te bukken. Bovendien grijpt hij de gelegenheid aan, er op te wijzen, indien, evenals zulks in het oude Egypte en in het Frankrijk van Lodewijk XI geschiedde, „uyt de ghemeene middelen de ghemeene noot besorcht werdt", dit de welvaart van het Land ten goede moet komen. In een „Tot den Lezer" (p. 380) spreekt hij nog eens de hoop uit, dat de inhoud allen „liefhebbers van curieusheyden" welkom zal zijn.

Over den inhoud der eerste zes capittels van het Extract kan ik kort zijn; het 1ste en 2de (pp. 381–399) handelen over Spanje, het 3de, 4de en 5de (pp. 399–403) over Portugal, het 6de (p. 403) over Lissabon in het bijzonder. De belangstellende zij verwezen naar den tekst, waar hij o.a. zal lezen, op p. 397, dat vóór den oorlog de Nederlanden met Bourgondië te zamen 5,5 millioen gulden opbrachten, doch dat in Jan Huyghens tijd hieromtrent geen klaarheid was te verkrijgen.

Ook het 7de capittel (pp. 403–412), dat een „cort relaes van de Coninghen van Portugael" bevat, zou geen aanleiding geven tot een nadere bespreking, indien het niet eenige bijzonderheden vermeldde (pp. 405–406) over een belangrijk feit uit onze middeleeuwsche geschiedenis, waaraan, voor zoo ver ik heb kunnen nagaan, in Nederlandsche historische literatuur, nog nimmer voldoende aandacht is geschonken. Ik bedoel de verovering van Lissabon, in 1147, met hulp van Duitsche, Nederlandsche en Engelsche kruisvaarders, de overdracht van deze stad aan den

eersten koning van Portugal, en de voorrechten die daarbij aan de „Duytsche Natie" werden verleend. Vooral omdat Van Linschoten verklaart, dat deze voorrechten in zijn tijd „noch sonder eenighe feyl scherpelijck onderhouden" werden, en deze allicht de vestiging van Nederlandsche kooplieden in Portugal zullen hebben beïnvloed, moge hier een afzonderlijke paragraaf aan dit onderwerp worden gewijd.

De verovering van Lissabon in 1147.

Na het artikel „Noord-Nederland en de Kruistogten" van J. Dirks in De Vrije Fries van 1842 [1]), is in onze taal over de verovering van Lissabon door Duitsche, Friesche, Vlaamsche, Engelsche en Normandische kruisvaarders niets meer verschenen, en de na 1842 hierover uitgegeven bronnen zijn dan ook geen van alle in het Nederlandsch verwerkt. De belangrijkste hiervan, Osbernus' „De expugnatione Lyxbonensi", werd in 1864 door W. Stubbs [2]) voor het eerst gedrukt, en aan de hand van deze bron en van vele andere minder uitvoerige berichten schreef U. Cosack in 1876 zijn academisch proefschrift „Die Belagerung von Lissabon" [3]). In 1909 gaf Ch. de la Roncière in zijn „Histoire de la Marine française" [4]) een overzicht van den tocht en van het beleg, en in 1911 nam F. Kurth het onderwerp weder ter hand, en legde het resultaat van zijn onderzoek neer in zijn uitvoerig opstel „Der Anteil niederdeutscher Kreuzfahrer an den Kämpfen der Portugiesen gegen die Mauren" [5]). Ten slotte gaf Ch. Wendell David in 1936 een nieuwe bewerking uit van „De expugnatione Lyxbonensi" [6]). Alle hier genoemde schrijvers vermelden de door hen gebruikte bronnen; voornamelijk handelen zij over den tocht en het beleg; Kurth vertelt (p. 146), aan de hand van Osbernus, iets over de voorwaarden waarop de kruisvaarders hun hulp verleenden, doch een overzicht der aan de „Duitsche Natie" ten slotte verleende „previlegien, liberteyten ende voordeels", zooals Jan Huyghen dit geeft (p. 406), trof ik nergens aan.

1) De Vrije Fries, II, Leeuwarden, 1842, pp. 159 e.v., 203 e.v., 209 e.v.

2) Chronicles and Memorials of the Reign of Richard I, London, 1864, pp. XCLIV–CLXXXII.

3) Halle, 1876. (In geen Nederlandsche bibliotheek aanwezig).

4) I, pp. 139–141.

5) Mitteilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung, VIII. Ergänzungsband, Innsbruck, 1911, pp. 133–159.

6) New York, Columbia Press, 1936. De Koninklijke Bibliotheek bestelde een exemplaar; ik heb het echter voor mijn verhaal niet meer kunnen gebruiken.

De uitvoerigste Portugeesche beschrijving, die ik raadpleegde, is die van Alexandre Herculano, in zijn beroemde „História de Portugal" [1]; ook voor hem is Osbernus de voornaamste bron; uit de „eyghen cronijcken", waarvan Jan Huyghen spreekt (p. 406) [2] heeft hij voor dit gedeelte van zijn geschiedenis niet geput. De „História de Portugal" van J. P. Oliveira Martins [3] geeft wel een zeer kleurrijke schildering van het beleg, doch nadere bijzonderheden en nieuwe bronnen treffen wij er niet in aan.

Ook de „Historia de España" van J. de Mariana [4], bevat een hoofdstuk over de verovering van Lissabon, met voor ons als belangrijkste mededeeling, dat vele kruisvaarders, verlokt door den rijkdom en schoonheid van het land, en het zachte klimaat, na den val der stad hun vaderland ruilden voor Portugal, en zich voor goed hier vestigden; over de hun verleende voorrechten spreekt De Mariana echter niet.

De hier genoemde schrijvers ontleenden hun voorstelling aan nagenoeg dezelfde bronnen — of aan elkaar. Wel vult de een den ander aan, doch daar blijft het bij, en groote meeningsverschillen komen niet naar voren. Voor het volgend overzicht van het verloop der gebeurtenissen maakte ik vooral gebruik van het artikel van Kurth; een enkelen maal slechts van de misschien niet zóó degelijke, doch levendiger en kleurrijker teksten van Herculano, Oliveira Martins en Mariana.

Terwijl Lodewijk VII van Frankrijk en de Duitsche koning Konrad III in 1147 met hun kruisvaarders over land naar Constantinopel trokken, besloten vele bewoners van het Rijnland, Friezen en Vlamingen, den tocht naar het Heilige Land over zee te aanvaarden. In het voorjaar zakte een in Keulen uitgeruste vloot den Rijn af; Nederlandsche schepen sloten zich daarbij aan, en den 19den Mei vereenigden deze zich op de reede van Dartmouth met een groot aantal Engelschen en Schotten, die aldaar voor een zelfde onderneming zeilree lagen. De Duitsche kruis-

---

1) (1846–'53). Sétima edição definitiva.... dirigida por David Lopes. Lisboa. 1914–'16.

2) De eenige Portugeesche kroniek over den tijd van de verovering van Lissabon, waarvan ik het bestaan ken, is die van Duarte Galvão (1446–1517): Cronica de El Rei D. Affonso Henriques. Zij werd eerst in 1727 in Lissabon gedrukt, doch misschien heeft Jan Huyghen een vroeger afschrift hiervan onder de oogen gehad. Zij werd het laatst herdrukt in 1918; ik heb haar niet kunnen raadplegen.

3) (1879); 2de druk, Lisboa, 1927, I, pp. 83 e.v.

4) Madrid, 1848. I, cap. XIX.

vaarders stonden onder het bevel van Graaf Arnold van Aerschot, de Vlamingen onder Christiaan van Ghistelles; de Engelschen en Schotten waren in vier eskaders verdeeld, ieder ook onder een eigen aanvoerder; van een opperbevelhebber over het geheel wordt in de bronnen niet gerept. Het aantal schepen bedroeg iets minder dan 200; ongeveer 10.000 man namen deel aan den tocht.

Nadat velerlei voorschriften ter eerbiediging van den godsdienst, handhaving van de tucht en bevordering van de openbare zedelijkheid waren vastgesteld — ieder schip kreeg een priester aan boord, en vrouwen mochten zich niet aan dek vertoonen — liep de vloot reeds den 23sten Mei in zee. Den 25sten rondde men Ouessant, doch in de Bocht van Frankrijk sloeg zwaar stormweer de vloot uiteen, en nog vóór het einde der maand hadden de meeste schepen beschutting gezocht in verschillende havens op de noordkust van Spanje. Na eenige dagen te hebben gerepareerd en ververscht, en een bedevaart naar S. Jago de Compostela te hebben gedaan, ging men weder onder zeil, voorloopig met den wil naar Oporto, waar den 16den Juni het grootste gedeelte der vloot, doch zonder Aerschot en Ghistelles, de ankers liet vallen.

Als door den Hemel gezonden heeft Afonso Henriquez, de eerste koning van Portugal, de aankomst van deze geweldige scheepsmacht met zijn duizenden gewapende mannen, welkom geheeten. Jarenlang voerde hij reeds strijd tegen de Mooren; vele malen had hij getracht Lissabon, de schoonste en rijkste stad op de westkust van het schiereiland, op hen te veroveren; doch steeds had het gebrek aan een vloot hem belet, haar tot overgave te dwingen. Nauwelijks lagen dan ook de ankers in den grond, of de welbespraakte, machtige bisschop van Oporto verscheen aan boord, gezonden door den koning, met het verzoek dezen te steunen bij een aanval op de stad aan den Taag. Den 17den Juni riep hij de leiders der kruisvaarders op het voorplein van de kathedraal bijeen; in een in het Latijn uitgesproken rede trachtte hij zijn gehoor te overtuigen van hun duren plicht deze gelegenheid aan te grijpen, de ongeloovigen en vijanden der Christenheid te verslaan, en rijke belooning zegde hij toe, bij welslagen der onderneming. Spoedig had hij zijn pleit gewonnen, en alleen op de aankomst van de aanvoerders der Duitschers en Vlamingen wilde men wachten, alvorens een vaste toezegging te doen.

Tien dagen later liepen Aerschot en Ghistelles behouden in

Oporto binnen; in beginsel waren zij bereid op de voorstellen in te gaan, doch eerst wenschten zij met den koning persoonlijk te onderhandelen, en zich ter plaatse op de hoogte te stellen van de ligging der stad. Weder ging men onder zeil, en den 28sten Juni kwam de vloot voor Lissabon ten anker. Nog denzelfden dag gingen twee Engelsche aanvoerders aan den wal, en legerden zich, met een 40-tal gewapenden, aan de westzijde der stad.

Ook de bespreking met den koning over de voorwaarden waarop de kruisvaarders hun hulp zouden verleenen, had een vlot verloop; reeds den 29sten Juni werden deze in een oorkonde vastgelegd, en door beide partijen onderteekend. Behalve dat den kruisvaarders, bij verovering der stad, het recht werd toegekend deze te plunderen, en alle buit en losgelden voor zich te behouden, beloofde de koning aan hen, die zich blijvend in zijn land wilden vestigen, en aan hun nakomelingen, het genot der vrijheden, privileges, gebruiken en gewoonten van hun onderscheiden landen [1]), mits zij slechts het oppergezag der Kroon erkenden; bovendien zouden allen, die deel hadden genomen aan den strijd, zoomede hun erfgenamen en opvolgers, vrijstelling verkrijgen van lasten en rechten voor hun schepen en koopwaren in alle Portugeesche havens.

Al zijn deze rechten niet geheel gelijkluidend met die, welke Jan Huyghen opsomt, toch vormen zij ongetwijfeld den grondslag daarvan; in den loop der tijden eenigszins gewijzigd en aangevuld, zijn zij bijna vier en een halve eeuw gehandhaafd! Eerst door de verovering van Portugal door den hertog van Alva, in 1580, zullen zij, althans voor de Nederlanders, in onbruik zijn geraakt.

Nadat de Mooren in Lissabon geweigerd hadden een eisch tot onmiddellijke overgave in te willigen, sloeg de verbonden strijdmacht het beleg voor de stad; aan de noordzijde legerden zich de troepen des konings, aan de oostzijde de Duitschers en Nederlanders, aan den westkant de Engelschen; de vloot op den Taag sloot allen toevoer van buiten af. Bij den eersten stormloop vielen de buitenwijken in handen der kruisvaarders, en op den avond van den 1sten Juli stonden deze reeds voor de wallen en poorten der

---

[1]) Kurth (p. 146) spreekt van „nach fränkischem Recht leben dürfen", aan de hand van den tekst van Osbernus; Herculano (III, p. 19) geeft, zonder zijn bronnen te noemen, bovenstaande meer algemeene redactie, die voor alle deelnemende volken geldt.

Het beleg van Lissabon in 1174
naar een ets van Vieira Lusitano (1699–1783)

eigenlijke vesting. Hier stuitten echter de kokende olie, het gesmolten lood en de pijlen der Saracenen alle pogingen der aanvallers de muren te beklimmen, en moest de 12de-eeuwsche belegeringstechniek der noordelijke volken hun persoonlijken moed te hulp komen. De maand Juli ging heen met den bouw van stormladders en -bruggen, en hooge houten torens — zoo hoog als de muren der stad —, de opstelling van catapulten en slingerwerktuigen, en den aanvoer van de hiervoor benoodigde projectielen; doch toen den 3den Augustus de kruisvaarders van alle kanten tot den aanval overgingen, bleken de brandende olie, en de pijlen uit de hand- en voetbogen der Mooren opgewassen tegen het modernste vechtmateriaal der Christenheid: de torens, ladders en bruggen werden door het vuur vernield, en weldra zagen de verbondenen zich gedwongen den aanval te staken.

Gedurende vele weken hebben de Duitschers en Nederlanders hierna de vestingwallen ondergraven; in de mijngangen onder de muren werden deze door zware palen en boomen gestut; en toen den 16den October hierin de brand werd gestoken, stortten de wallen in een; een verwoede bestorming van deze bres liep echter dood op de krachtige verdediging der belegerden, en ook nu trokken de aanvallers met zware verliezen naar hun legerplaatsen terug.

Nog zes dagen zouden de Saracenen in hun verzet volharden; den 22sten October naderden weder eenige, onder leiding van Italiaansche ingenieurs gebouwde, met natte huiden onbrandbaar gemaakte en met Engelsche troepen bemande torens de muren der stad; tegelijkertijd bestormden de Nederlanders en Duitschers de bres, en eindelijk besloot de door honger en ziekte uitgeputte bezetting den koning een wapenstilstand te vragen.

Den 24sten trokken de kruisvaarders, plechtig voorafgegaan door een bisschop en vele geestelijken, Lissabon binnen; de bewoners verlieten de stad, en gedurende vijf dagen is deze geplunderd; daarna werd zij aan den koning overgedragen. Tot den 1sten Februari is de vloot nog op den Taag gebleven; vermoedelijk heeft zij later nog deelgenomen aan de verovering van Damascus, doch zekere berichten hierover ontbreken.

De inname van Lissabon blijft het belangrijkste feit van dezen tocht; volgens Oliveira Martins was hiermede de geboorteacte opgesteld van de Portugeesche natie, die tot op dat oogenblik nog

sluimerde in den moederschoot; haar bestaan is toen bekrachtigd door de sanctie der kruisvaarders van Europa; door de aanwezigheid op en aan den doopvont, den Taag ,van schepen en troepen van zoovele volkeren, is haar toen reeds het cosmopolitisch karakter van haar toekomstig leven als doopsel opgelegd [1]).

---

[1]) História de Portugal, ed. 1927, I, pp. 83 e.v.

REGISTERS OP DE INLEIDING

PERSONEN

ZAKEN

REYS-GHESCHRIFT

Vande Navigatien der Portugaloyſers in Orienten / inhoudende de Zeevaert / ſoo van Portugael naer Ooſt Indien/als van Ooſt Indien weder naer Portugael; Inſgelijcx van Portugaels Indien/nae Malacca, China, Iapan, d'Eylanden van Iava ende Sunda, ſoo in't heen varen/ als in't weder keeren; Item van China nae Spaenſchs Indien/ ende wederom van daer nae China; Als oock van de gantſche Cuſten van Braſilien/ende alle die Havens van dien; Item van't vaſte landt/ende die voor Eylanden (Las Antillas ghenaemt) van Spaenſchs Indien/met noch de Navigatie vande Cabo de Lopo Gonſalues, naer Angola toe/aen de Cuſte van Æthiopien; Mitſgaders alle die Courſen/Havens/Eylanden/diepten ende ondiepten/ſanden/drooghten/Riffen ende Clippen/met die gheleghentheydt ende ſtreckinghe van dien. Deſgheliycks die tyden vanden jare dat de winden waeyen / met die waerachtighe teeckenen ende kenniſſe van de tyden / ende het weer/wateren/ ende ſtroomen/ op alle die Orientaelſche Cuſten ende Havens/ghelijck ſulcks alles gheobſerveert ende aen ghetepckent is/van de Piloten ende s'Coninghs Stuer-luyden / door de gheſtadighe Navigatie/ende experientie byde ſelfde ghedaen ende bevonden.

Alles ſeer ghetrouvvelijcken met grooter neerſticheyt ende correctie by een vergadert, ende uyt die Portugaloyſche ende Spaenſche in onſe ghemeene Nederlandtſche Tale ghetranſlateert ende overgheſet,

Door IAN HUYGHEN van LINSCHOTEN.

t'AMSTELREDAM.

By Cornelis Claeſz. op't VVater, in't Schrijf-boeck, by de oude Brugghe.

Anno M. D. XCV.

[3] # AENDEN HOOGH-GEBOREN VORST ENDE HEERE MAURITZ GHEBOREN PRINCE VAN ORANGIEN, GRAVE VAN NASSAU, CATZENELLEBOGHE, &c MARquis van der Veere, ende Vlissingen, &c. Gouverneur ende Capiteyn Generael van Gelderlandt, Hollandt, Zeelandt, Wefsvrieslandt, Zutphen, Utrecht, ende Over-yssel; Admirael Generael vander Zee deser Nederlanden.

Ende aende Erntfesten, eersamen, Hoogh-gheleerden, wysen ende voorsienighe Heeren, de Gecommiteerde Raden vande Admiraliteyt in Hollandt, Zeelandt, ende West-vrieslandt.

Hoe wel dat onder alle oeffeninghen daer de menschen haer meest mede generen, de Landt-winninghe de alderoutste, voornaemste, ende heerlickste altoos gheacht is geweest, nochtans soo dunct mijn (onder verbeteringhe) dat de Zeevaert niet sonder wichtighe reden, daer mede wel mach ghheleken, ende in ghelijcke weerden ghehouden werden, sonderlinghe soo wy opte gheleghentheyt der landen maer yet willen letten, het is wel waer dat door de Landtwinninghe des aertrijcks, vetticheydt moet uyt ghetrocken, ende alle nootdruft der menschen ghewonnen werden: maer door dien dat een landt (als den Poët seyt) niet alle dinck voortbrenght, ende seer weynich, ofte geen soo vruchtbaer ghevonden werden, die haer van alles ter maten soo besorgen mogen, of haer ontbreeckt soo veel aen 't een, als aen 't ander overschiet; derhalven soo heeft de noot gheraden, elders onderstant des nootdrufts te soecken, het welcke kennelijck is dat noch overvloedigher, noch tot minder costen gheschieden can, dan door behulpsaemheyt van Schepen, principalijck daer toe helpende de bequaemheyt van de Havenen ende Zee, welcke ongetwyfelt haer vernste ende wijtste verstreckt, ende ghemerckt dat des eene behoefticheydt uyt des anderen overvloet moet vervult werden, ten waer dat door de Scheepvaert tot zijn weerde ghebracht werde, dat een landtschappe in menichte overschiet, so souden, ofte veel landen ongebout blyven, ofte den Bou-man des arbeyts ten laesten verdrieten, waer aen 't ghemeene welvaren soo veel gheleghen is, als inde noot ontset te werden; Ick bekenne hier jegens wel, dat de bouwerye min gevaerlijckheyts ende perijckels onderworpen is, dan dat verbetert de Scheepvaerte met menichte ende verscheydenheydt van waren, ende is allesins blijckelijck datse niet alleen inbrengt ruijmte ende welvaert: maer oock de macht om een

Stadt teghen gewelt te verdedigen; Die seer vermaerde rijckdommen ende pracht der Coninghen van Aegipten, zijn principalijcken uyter Zee gehaelt; Der Athenienser macht bestont principalijcken in haer Schepen; Ende wat heeft de Venetianen tot het jegenwoordigh ghewelt ende heerlijckheyt gebracht, dan dat van Visschers geworden Schippers, ende allencxkens verder trachtende, Tracien, Sirien, ende Aegipten, als met een brugge aen haer oever hebben gebracht? Ende wy (des God gheloofft zy) hebben ons oock diens niet te ontdancken, siende merckelijck de welstant onses lieve Vaders landts, daer door veel verbetert ende verstijft te zijn; Blijft niet te min de Landtwinninghe onvermindert haer oude heerlijckheyt en weerde, alleen is van ons soo veel geseyt, om te bewysen dat uyt een heerlijck gemoet oock gedreven werden, ende nutbare ingesetenen zijn, die haer tot dienste van haer Vaderslandt, ofte des getrouwe Coopmans ter Zee generen, onder welcke der onseren moet, trouwe, ende geraddicheydt, mach by anderen oock met recht wel ghepresen werden, ende om daer benevens loopender wyse te bedencken gheven, wat handel ende voordeel te verwachten staet, tot verbeteringhe van de ghemeene welvaert, [4]
uyt het heerlijck voornemen van uwe F. G. om t'ondersoecken de twyfelachtighe enghte tusschen de Schitische ende Tartarische Zee, 'twelcke teghen meeninghe van veele soo geluckelijck volbracht, als wijsselijck voor gheslagen ende begonst, ons alreede heeft opgedaen een gerade en welhandelbare vaerte, tot aen de uyterste ende rijckste palen van Asien, ende der Eylanden Oceâni, gelijck wy op onse wedercomste voor uwer F. G. door onderstant des Eerentfesten ende hoogh-gheleerden Heere D. Françoys Maelson, Raet van State neffens uwer Excel. verhopen in trouwe ende waerheydt gerapporteert ende verthoont te hebben, ende eer langhe metter daet te sullen ervinden, ende uyt ghewisse ervarentheyt onder uwe Princelijcke ende heerlijcke name, voor alle de werelt te doen blijcken[1]; Voor nu beraden zijnde, om mijn schuldige danckbaerheyt te bewysen, ende 'tnieuwe werck voorstant te beraden, in druck te voorderen, het jegenwoordigh REYS-GHESCHRIFT vande Portugaloysers, Navigatien van alle de contreyen van Orienten, ende meer andere; Bidde onderdanelijck V.F.G. ende uwe E. willen haer dat middeler tijdt laten een onderpant zijn van mijn gantswilligen dienst ende genegentheyt, gelijck

[1]) Bedoeld zijn de reizen om de Noord van 1594 en '95 waaraan Linschoten deel nam. Zij verschenen in 1601 in druk, hoewel het privilegie van 20 Mei 1597 was.

ick my oock anders niet laet, noch oyt heb gelaten voorstaen, dan dattet insonderheyt behoorde uwe F.G. ende E. eygentlijck toegeschreven en opgedragen te worden, soo yet daerin zy, dat eenigen tot vermakelijckheyt, of anderen tot onderrichtinge souden mogen strecken, als onder der selver dienst ende eerlijcke besoldinghe eerst voor den dach ghebracht, soo vant ick oock niet wien een beschryvinge vande Zeevaert behoorlijcker mocht toegedocht werden, dan den genen die by haer selfs diens wetenschap ende oordeel hebben, ende wettelijcken bestelt zijn, om de voorderinge ende veylicheydt van dien te besorghen, als wel gebleken is, dat in haer ghetrouwen dienst een grooten deel des gemeene welvaerts berustende is; Ick bekenne geerne 'tselve te gheringhe te zijn, om soo heerlijcke ende uyt-muntende name voor te wenden, dan vertrouwe my wat aen const ende cierlijckheyt ontbreect, inde welcke ick niet geoeffent en ben, dat 'tselve bevonden sal werden met gewisse ervarentheyts aenwysinghe verbetert te zijn, mogende in goeder gewisheyt versekeren niet daerby gevoecht te hebben, dan dat ick selfs bevonden hebbe, ende van veel ende verscheyden der cloeckste Stuer-luyden in Oost-Indien, ende elders wel ende wijsselijck onderricht ben waer te zijn, waer mede mijn seer onderdanichlijck ghebiedende; Bidde gants hertelijcke den oppersten Coninck, V.F.G. Princelijcke ghemoet, heerlijcke voorslagen, ende entreprinsen, ende Vaderlijcke sorchvuldicheyt; Mitsgaders V.E. getrouwen arbeyt, ende menichvuldighe moeyten te begh'nadigen, ende stueren tot grootmakinghe zijns heylighen naems, ende tot welstant van onsen lieven Vaderslant, t'Enckhuysen, &c.

V. F. G. ende E.
onderdanighen dienaer
Ian Huyghen van Linschoten
van Haerlem.

AD IO. HVG. LINSCOTI[5] VM IN DETECTIONEM FRETI ARCTICI *VAIGATS* BARBARIS, AB EO NASSOVY NUNCUPATI.

HActenus assiduo geminae sub flatibus vrsae
Aequora credidimus, stricta stetisse gelu
Detegis errorem pelagi provectus in altum
Algida campestris per freta Tartariae.
Quae descripta tibi radio haud fallace, recludunt
Ad famosa patens ostia Gangis iter.
Vt mihi nec fervens post hac Hyperionis astrum
Nec Lybiae ad fines vis metuenda Nothi
Terreat aut quemquam glacies, ne divitis agri
Cerula decurrens aequora portet opes
Nocte per aestivos quae nec fax aurea menses
Deferit eöis aequora juncta vadis
Macte, Magellani voto par, nec minor ausu
Gloria virtutis propria vtrique sua est.
At tibi Nassoui donec freta navita scindet
Conjunctum tanto cum duce nomen erit.
Nos reduci edomitum frigus gratamur & aestum
Torrida quo squalet, Zona sub axe riget.

Sapere aude.

AD LECTOREM DE NOVA VERSUS ARCTICUM INVENTA NAVIGATIONE, PER D. IOHANNEM HVGONEM A LYNSCOTEN.

ANntipodum regna ampla viris incognita priscis,
Cognita nunc cuius arte requiris? Habe.
Est Batauos inter Iuvenis lectis simus, alter
Vcalegon, Ianus *nomine, Ianus ope.*
Nam velut Auſoniam Ianus *cognomine bisrons,*
Lynschotus *petijt sic patriam Antipodum:*
Per sala, perque solum, sijluas per, & arua pererrans
Nec metuens ſamem, ſrigora, tela, situm,
Nobbis quo possit mores ostendere gentis
Cuius non ullis cognita ſama prius.

Ergo Lynschoto *Iustas per saecula laudes,*
Perpetuum & nomen fata dedere. V A L E.
D. H. B.

[6] Op de Noordtsche ondeckinghe van *Ian Huyghen* van *Linschoten.*

Sonet

Der wapenen roem in heerlijcke verthoone
Heeft langh' ghevoert de Spaenſche Soldaet,
Stout in 't ghemoet, dringhend' aen, snel van raet,
En gheworden dwanck van *Europa* schoone,
Was tot een schrick de Barbarische Croone
Als d'Hollander uyt noot heeft aenghevaet
'tSwaert inde vuyst om te vryen zijn staet
Liet hem niet langh' zijn eyghen daet te loone:
En bont vrees met vrees, des roept *Vive Orangien*
'tMartiaelsch hert, eere van *Alemangien,*
'tLof van 't opdoen der onbeseylde Beken
En rijcken vergheplant was noch by Spangien;
Maer *Linschoten* coen heeft haer afghestreken
Den ranck: des blijft by *Magellaen* gheleken.
Schaemt u niet te beteren. [1])

Ander Sonet totte selve.

WAer set ghy nu u cours? met yvers lust bevanghen,
Door 't woedende ghedruijs datmen vallend siet [rysen?
En doen u niet, vermenght IJs, Haghel, Sneeu, eens grysen?
Of hebt gh'om te sien 'tbegin des Noordts verlanghen?
Maer neen, de groote raet *Neptuni* heeft ghehanghen
De triumphelijcke crans die met seer groote prysen
Sal ghejont worden dien, die cloecklijck can bewysen
Te zijn een werelt nieu, ontdeckt door nieuwe ganghen.
Palinurus, Typhis, Peter die van *Medynen,*
Neptuni Waghenaer, noch *Magelanes* cloeck
Noch dien, die oock in 't ront, *Tethim* sloot door 't versoeck.
Maer *Lintschoten* u, die voorsichtigh deet verschynen

[1]) Spreuk van P. Hoogherbeets.

Het onghebaende pat, daer de *Tabin* den hoeck
Daegh'lijcks van den *Tartar* doet meeren en verdwynen.

'tStrect al tot een.
H. Compostel.

Aen *Ian Huyghen* van *Linschoten*, op 't ondervinden ende vernemen van *Vaygats.*

Sonet.

SOo langh als sal de wijt-vlieghende fame
Suytroepen snel over water en velt
S't Nassausche bloet voor een cloeck strijtbaer Helt
Voortdringhend' vroom en van seden bequame
Wiens d'hooghe stam van Orangien niet schame
Linschoten sal u lof worden ghemelt
Die ons den ganck onder 't Beerckens ghewelt
Ontdeckt en stelt een onsterflijcke name
Des sal eer langh Spaengien hooren met rauwe
Dat een plomp Volck door de Straet van Nassauwe
Eermael *Vaygats* met uytghestreckte seylen
Ghedronghen spoort al door de Cathaysche baren
Sonder verlet, nae de soet-reucke waren
Om *Ganges* voort u stranden te bepeylen.

Schaemt u niet te beteren. [1])

AEN MIJN HEEREN, MIJN [7]

HEEREN DE SUPERINTENDENTE RADEN VANDE ADMIRALITEYTEN IN HOLLANDT, ZEELANDT, ENDE WEST-VRIESLANDT, TOT lof vanden Aucteur. [2])

ODE.

O Wonderlijck bestaen! o stoutheyt onghehoort!
O ghevaerlijcke reys! o onbuygh'lijcke moeden
Der vrome Bataviers, die borst'lend voort en voort
Hebt door coud', Mist, Ys, Sneeu, en *Neptuns* strenghe vloeden;

[1]) Spreuk van P. Hoogherbeets.

[2]) Deze ode werd, eenigszins verfraaid wat woordenkeuze betreft, weder opgenomen in Jan Huyghens „Voyagie by Noorden om" (1601), zie Uitgaven Linsch. Ver. Dl. VIII (1914). Op een paar belangrijke verschillen zal in de noten de aandacht worden gevestigd. In 1601 droeg Jan Huyghen deze ode aan de Staten van Holland en Westvriesland op.

Iae teghens 'tgroot ghehuyl van *Boreas* gheblaes
(Dat de Zee wit beschuymt doet om de Clippen branden
Dies dan schricklijck ghehoort wert *Scyllaes* groot gheraes)
Ghespeurt om tot ons nut t'ontdecken nieuwe stranden.
Want doen u Leeus ghemoet gheruckt had uyt den vuyst
Martis bloedighe Swaert, van de trotse Spaengiaerden:
Die met Heyrcrachten groot (van menigh menigh duyst
Voetvolcks, en oock niet min van swaer' en lichte Peerden.)
Trachten om u vryheyt te werpen in het sandt
En haer bloedigh ghemoet thoonden met veel wreetheden:
(Ghelijck zy de'en en doen in 't Gout-barende landt)
Verdelghend met strafheyt u sterck' en schoone Steden.
En doen onsen *Hector* met Crijchs-list en ghewelt
Had haer beschanste cracht voor Koeverden verdreven,
Wrekende soo de doot als een vroom-dadigh Helt
Van d'Oraensch' Vorst zijn Vaer moordigh berooft van 't leven.
Heeft u voordachte raet o Vaer-landts Vaders wijs,
Nae onghehoorde vaert oock Crijch-schepen doen trecken
Op dat wy (als het Swaert) haer afruckten den prijs
Die zy hebben verdient met nieuw landen t'ondecken.
En zijnd' verwitticht van ons *Huyghens* vroom ghemoet
Dat van zijn jonckheydt af de werelt ginck doorsoecken,
Van daer 't vlammigh ghespan rijst uyt de bracke vloet
Tot daer het weder daelt in *Tethijs* vochte hoecken.
Hebt hem onder de Vloot als een Commis ghevoecht
Om dat zijn versochtheyt haer cours soude beleyden;
(Want hy het vochte Velt Neptunis heeft beploecht
Siende van 't Indisch Volck al de verscheydenheyden.)
Ghelijck een Kiecken-dief die al swevende jaecht
Gaet tusschen Aerd' en Locht d'oogh-rijcke fame vlieghen
Onbegrypelijck snel in 't spreken onversaecht,
Nae-segghend' dat waer is, en oock 'tgheen datmen lieghen.
Dese toe-rustingh' heeft zy niet soo haest ghehoort
Of haer held're Trompet blaest sulcks door s'werelts wijcken,
Dit comt als 'tmoede Hert swoeghende snellijck voort
In 't Aerd' omcleppend' Hof, en in de ooren strijcken
Van de Grijs-haerde Vaer, die heeft strafflijck ghefronst
'tGheborstelde Voorhooft, verheffend' de Wijnbreuwen,
En spalckend d'ooghen op, heeft vol gramschaps begonst
Met een luyd heesche keel seer ijsselijck te schreuwen.

Wel, wat stoutheyt is dit: sal ons dit botte Volck
Inde bevrosen hoeck oock beginnen te quellen?
Doet u Hiel-vleughels aen ghy Goden trouste Tolck
Wilt tot *Discordia*, en *Hyems* u versnellen; [8]
De Wolck-verdryvende *Boreas* niet vergeet
(Als houwend' d'eerste plaets van d'Ys-coude Kadetten)
Op dat zijn strenghe cracht t'onsen dienst zy ghereet
En dat samender hant wy dese tocht beletten.
Seght dat de Bataviers met stoutmoedighe cracht
Pooghen om door *Waygat* een nieuwe vaert te stichten,
Soo dat ons' heerlijckheyt sal tot niet zijn ghebracht
En 'tghevleughelt hout sal ons rijck stadich bevichten.
Tot weerstant doe elck 'tbest, d'een met stormende wint
d'Ander met Ys en Sneeu, Mist en herd' Haghel-steenen,
'tFenijn zy niet ghespaert dat d'Eendrachts bant ontbint
Ick sal 'tgheschubde Heyr oock brenghen op de beenen.
Hy had naulijcx volseyt *Mayae* Soon maeckt hem ree
Met de ghewieckte Hoet gaet hy 'twijs' hooft vercieren,
'tMantelken slaet hy om, neemt de Slangh-roede mee
Die seer vast slapen doet menschen en wrede dieren.
Met een spoedighe vlucht kappende, slach op slach
Gaet hy de soete Lucht op ende neer doorboren
Totdat hy 'tcoud' Yslandt onder zijn voeten sach
Waer *Pluto* in *Hecla* de sielen schijnt te smoren.
En soomen d'Arent siet om Reyghers te bespien
Met een door-sichtigh oogh' om *Strimons* kanten sweven,
Welck hebbend' in 't ghesicht gaet snellijck neder vlien;
Soo comt die snelle Post op den Bergh neer ghedreven.
Wiens onbetreden spits, doordringht de koude Lucht
Zijnde 'theel' jaer rontsom met Meel-wit stof bevanghen,
Des wints twistigh ghedwarl vol vervaerlijcx gherucht
Ruyscht hier in plaets van der Syrenen soete sanghen.
Hier woont d'huyvrigh' *Hyems* op wiens knorrigh aenschijn
Rollen met groot ghedruys de dwarlinghen met hoopen,
'tBetist' Hayr rinckelt van teuck'len t'allen termijn,
En zijn rugh-deckent Vlies hanght vol seer groote droopen.
Als ghewill'ghe Dienaers staen om zijn Throon in 't ront
Haghel, Vorst, Nevel, Sneeu, Rijm, Hysel, vochte reghen,
De Clip-schudd' *Aquilo* met d'uytpuylende mont
Bereyt om Zee en Lucht tot stormen te beweghen.

De Roos-wanghd' *Aurora* had s'Hemels poort ontdaen
En d'al-doorsiende Sonn' ginck zijn claerheyt verthoonen,
Doen dees vlieghende Bood zijn reden dus vingh aen,
O *Hyems* door wiens cracht beven die noordwaerts woonen
Die Rudsen beven doet, en rooft des Velts schoonheyt,
Die met een yssich toom breydelt Zee en Revieren,
En die Heuvel en Dal met 'tcoude Sneeu bespreyt;
Aquilo ghy die doet de Lucht heen en weer swieren,
En de woest' *Oceâen* schuyft aen 't ghesternde vaut
Wilt t'samen u ghewelt (bidt d'Om-helser der Aerden)
Tot zijn bystant ontdoen, op dat werden benaut
De plompe Bataviers, die moedichlijck aenvaerden
Zijn vocht'rijcx waerdicheyt een groot' afbreuck te doen
Om het Chinasche rijck by Noorden te ontdecken,
Vriest, Haghelt, Sneeut, en way't, wilt u nae *Waygat* spoen
Om hare strijtbare macht onder 'tWater te trecken.
Hy volseyd' en vloogh nae de tweedracht, en met spoet
Sendens' haer wree Dienaers verdubb'lend hare machten,
[9] Die vlieghen spoedigh heen om met een straffe moet
En eendrachtighe cracht op de Schepen te wachten.
Niet langh' d'Atlandtsche Bood daelt in 't donck're Spelonck
Daer in twist en gheraes de menschen hen verblyen,
En 'tschrickelijck ghefwerm seer onmanierlijck clonck
Verweckt door vrees van vreed' en lust tot twistigh stryen.
Hier sadt *Discordia* duysent-cleurigh ghecleet
Wiens gheschackierde rock los was en opghebonden,
En 'tbonte ghekruyst hayr hier droogh en daer besweet
Vloogh inde Lucht d'een los, en d'ander vlecht bewonden.
d'Handen waren ghevult met menigh snoot Libel
Met menigherley' vroegh', glosen, raden, en keuren
Voor haer, achter, ter zijd' maeckten seer groot gherel
Schryvers sonder ghetal, Voor-spraken, Procureuren.
Zy was hertlijck bedroeft door dien dats'uyt den raet
Met 'teendrachtigh ghemoet der Staten was ghedreven,
Dies knaeghd' zy 't nydigh Hert soeckend' met listen quaet
Dees vast gheveste knoop door twist weder t'ontweven.
Maer d'eeuwighe Wijsheyt die in d'Eendracht verheucht
Had door zijn dond'rend' woort haer sulcks te doen verboden,
Soo dat dees herten-bant te vaster wert gheveucht
Hoe zy met twisten meer d'Eendracht soeckt uyt te roden.

Mercurius haer siend' heeft grammelijck gheseyt
Staet op ghy oude Teef en vervoecht u seer spoedigh
By die t'coude *Waygat* na trachten, en verspreyt
Daer stracx byde Stierluy strijt ende twist verwoedigh;
Op dat indrinckend al een waen-wetend gheschil
Door schoon-schynende raet t samen werden bedroghen,
't Is in u macht te doen *Neptuni* hooghste wil
Zijn last zijnde volbracht is weer opwaerts ghevloghen.
De nydighe Tweedracht had des Zee-Gods ghebot
Soo haestigh niet ghehoort of blylijck gincks' haer richten,
Grijpend' een quastigh hout inde hant, liet de Grot
Tredend' ras nae de vloot sonder van gaen te swichten
Verkoos zy de ghedaent' van een Cosmographist [1])
En onder de Stierluy vol cout vergifts ghecomen,
Heeft secretelijck d'een teghen d'ander ghehist
Door valsche inbeeldingh' van noyt ghehoorde stroomen,
Onderclookend' d'een voor d'ander nae 't swert fenijn
Gaet Slanghende door 't Hert, Nieren en ooghen lopen,
Dat wint allenghskens Velt, en vult d'Herten met pijn
Terwijl 'tradde Boots-volck na wint en weder hopen
Soo haest dan *Auster* blaest winden zy d'Anckers op
En de heesche Stierman die roept een jonghman boven,
Die velt spoedigh de Fock, 't Mers-seyl hijstmen in top,
Het Roer sweeft heen en weer, en t Schip wert voort gheschoven.
De ghevleughelde wint drijft haer ras eens-loefs voort
(Als een gheveerde strael die snellijck comt ghevloghen)
Onse Scheep-rijck Hollandt schijnt inde vloet ghesmoort
Dies zy Water en Lucht alleen cryghen voor ooghen.
De Strijt-baer' Enghelſman, en Crijch-soeckende Schot
Werden uyt het ghesicht veer aen 't bagboord ghelaten,
Aen 't stuyrboord siens' alleen de Noorman ſlecht en bot
En hoe tot d'Hemel hoogh strecken zijn woeste straten.
Zy verlaten d'Uytsiers, Berghen, Stadt, Bereſont
Witholm, Grijp, Momendael, Traen-oogh, en 't Eylandt Ruste [10]
De woeste Muskestroom (die slorpend' welt in 't ront)
Lofvoet, Westrol, Arnou, en de Clip-rijcke Custe
Van Vinmarck en Biarm, daer nae ſoo buyghen zy

[1]) Bij den herdruk in 1601, deed Jan Huyghen de laatste drie woorden veranderen in: „*eens waen cosmographist*", adres aan Plancius. (Zie Uitgaven Linsch. Ver. Dl. VIII, p. 11, en Dl. XXV, p. 227—229).

Om de coude Noordt-caep, richtend' het cromme steven
Nae Caep de *Candenos,* trachtend met herten bly
De onbevaren Straet spoedigh te zijn beneven.
Op d'*Olympissche* top ſadt d'alderfraeyste hoop
Met grooter heerlijckheyt van de machtighe Goden,
Die met gheneught aenſien der Schepen ſnelle loop
Gaende met soet gedruijs over *d'Oceâen* schoden.
De *Nereïden* oock maeckten met vrolijckheyt
Een wel ghevlochten dans opte *Azure* baren,
Zijnde (t'saem ringhs-ghewijs) om 't vlieghend' hout ghespreyt,
Terwijl d'oude *Neptun'* zijn crachten deed' vergaren,
Bevelend' dat *Triton* soud' spannen in 't gareel
Vande blaeu-verfde Koets snel-swemmende Dolphynen,
Die hy dan moedichlijck leyt met het schubbich seel
Doende zijn Majesteyt op 't vochte Velt verschynen.
Als inde morghenstont met veel kleuren gheciert
De dagh-brenghende Bood haer Paerden doet aensporen,
Soo triumphlijck hy zijn Waghen door 't water stiert
Mette vorck inde vuyst: om de vloot te versmoren.
Ghelijck de golven des Zees die aende dorre strant
Door *Zephyrs* soet gheblaes allenghskens zijn gheschoven,
Maken een sacht ghedruijs datmen van hant te hant
Door s'windts wassende cracht hoort meer en meer vergroven
Soo hoortmen terwijl oock een murmurigh gheluyt
Onder al de Stierluy beginnende te twisten
Om de cours daer haer reijs door soud' werden gheuyt
Meerende voort en voort door Tweedrachts arghelisten.
d'Een riep ons cours behoort Noordwaerts te zijn gherecht
Bet Zuyd'lijcker riep d'aer moeten wy 'tsteven wenden,
Dees koos een ander padt, die wilde sulck ghevecht
Sonder wat anders voor te slaen niet laten enden.
Sulcks dat nae groot gheroep zy op 't laest twee en twee
Om t'ondecken de vaert gaen cloeckelijck beginnen,
Richtende sonderlingh (met op-ghehijſte Ree)
Hun cours om 'thaerder eer die reijs eerst te ghewinnen
Maer Huyghen tot ghedacht van dit haperigh ghekijf
Den Caep ghelaten naem van *Twisthoeck,* ginck voort rennen
Door de schuymighe Zee vord'rend met cloeck bedrijf
Zijn reyse naer *Waygat.* Dit siend' *Hyems* gaet sennen
Een verduyst'rende Mist die hun soo dicht bedeckt

Als somwijl 'tmodd'righ slijck 'tclaer water der Revieren,
Of soo de donck're nacht zijn swerte vlecken streckt
Over de Waghen glantz die *Phaëton* woud' stieren
Iae dat *Lijncei* oogh' niet soud' hebben gheschout
Dese scheepslenghte verr': en om d'ancxt te vermeeren
Met klat'rende gheslagh stort Haghel menighfout
Voorboden van een storm en schrickelijck onweeren.
Ghelijck 't Noordwest gheblaes somwijl crachtelijck schut
De *Dodonissche* Eyck, doende d'Eyckels met hoopen
Storten op Gras, op Aerd', op Loof, op Beest, op Hutt',
Sulcks dat haer snelle val niet mogh'lijck is t'ontloopen;
Soo valt met groot ghebaer dit vochte Cristalijn [11]
Op 't verdeck, op koebrugh, op 't hooft, op voet, op handen,
Slaende 'tmoedigh Boots-volck met smertelijcke pijn
Die loopen vlytigh schuyl, verlatend' des Scheeps banden.
Maer mette cleenste wenck comens' onbeschroomt weer
Trecken met groote cracht aen de swert pickte touwen
Verachtende 'tghebruijs des waters, en 'tghebaer
Van 'tclappende ghesteent' dat hun hertt' comt bedouwen.
Ghy onbeschaemden hoop, nu zydy vast in 't strick
(Riep de dolle *Neptun'*) ghy sult my niet ontstueren
Ick versmoor u alt'saem binnen een ooghenblick
Doend' u dese stoutheyt met lijf en goet besueren.
Doen stiet hy zijn Drie-tand met een verbolghen cracht
Inde woest' *Oceâen* om t'neerst' boven te roeren,
Die heeft hy met ghedruys driemael weer op ghebracht
En soo veel reysen oock tot aen de gront gaen voeren.
Stracx wert de Zee beschuymt, en het barighe Sout
Door *Boreas* gheblaes aenden Hemel gheschoven
Dat valt stopelinghs neer over 'tbevende hout
Makend dat al 't Boots-volck in 't water staet bedoven.
Een droeve swerte Lucht wert rontom uytghestreckt
Berovend' hun van 't licht, men gaet het Seyl inhalen,
Slaende teghen de Mast, elck roept, elck crijt, elck treckt,
Om dat seer spoedelijck binnen 't Boord te doen dalen.
De fluytingh van 't ghetou, de ruysschingh van de wint,
'tMurmureren des Zees, de luyde Donderslaghen,
Maken schrickigh gherucht, d'een maeckt los, d'ander bint,
't Scheen of Zee, Wint, en Lucht, over hoop te Veld' laghen.
Boreas drijft voor hem een luyd-loeyende hoop

Van Golven peerssigh wit: de Wolcken gaen vermeeren
De Zee met soete Zeen; die doet met snelle loop
Een soute regheningh weder ten Hemel keeren.

Nu schijnt de heele Lucht los te vallen in Zee
Dan schijnt de Zee weerom tot aen d'Hemel te dringhen,
De winden zijn alt'saem teghens 'tSchip dat seer dree
(Als een hipp'lende Bal) op ende neer moet springhen.

Nu hanght het op een Golf van daer 't Volck dunckt te sien
'tDiepste vanden afgront: dan schijnt ghy weer te rysen
Tot aende sternde vaut. Dus moet gh'op en neer vlien
Om dat zijn gramme moet *Neptun'* recht soud' bewysen.

Maer u onversaecht hert, en stantvastigh ghemoet
O wijt-versochte *Huygh'!* gaet zijn ghebaer verachten,
Poghend' altijt voort voort, en door beleydingh' vroet
'tBehyselde *Waygats* gheluckigh te betrachten.

Hier teghens stelt hem weer *Hyems* met Ys en Snee
Dat bespringht u seer dicht en keert t'Zee spouwend' steven
Bruyst, breeckt, barst voor de boech, schuyft 'teen op 'tander mee
En wert met groot ghekraeck rontsom u Schip ghedreven.

Dat klooft allengskens door 't bar-barstende ghebaer
Morselende met cracht de hert ghebacken stucken,
Dat knarst met heesch gheluyt, en parst teghen malcaer
Schynend' of zy het Schip aen fleters souden rucken.

Neptunus sent hier toe noch een seer groulijck dier
Klimmend' op 't driftigh Ys met onbreecklijcke tanden,
Huylend' seer vreselijck toont een ghesicht als vier
[12] En schijnt schier te versmaen de Rues met hondert handen.

Doch blijft ghy onverschrickt, en 't Volck stelt hun ter weer
Varend' onbevreest heen, houwen met scherpen bylen
Op de verstaelde Huyt, die springhen op van 't leer
Als of de slagh gheschiet was op Diamants stylen.

'tMoet nochtans wijcken oock, met al 't *Neptuns* ghespuys
En *Hyems* felle cracht, coud' Ys, en groote reghen,
Oock 'tfluytende gheraes van *Boreas* ghedruys
Die u met groot ghewelt dacht vande Zee te veghen.

O vrome Bataviers! Ey! wat sal schricken doch
U onversaecht ghemoet nu niet en kan beletten
U stout en cloeck bestaen, dit rasen? noch 'tbedroch
Dat de snoode Tweedracht looslijck had gaen uytsetten?

Want nae al dit ghevaer crijght ghy vreuchdich aen boort

De langh-ghewenschte Straet, gaende hier door laveren
Tot inden *Oceâen*, van daermen spoedigh voort
Met de Chinasche schat ons rijckdom sal vermeren [1]).
Dit onbetreden padt hebt ghy moedigh betre'en
Tot nutticheyt van ons met arbeyt onverdroten;
Waer toe u nootlijck diend' het cloeck-sinnigh bele'en
En d'ervarentheyt van *Ian Huyghen van Linschoten*.
Dies vliecht door dese tocht, en seer loflijck' daet,
O *Linschoten!* u naem vande Zuyd'-Pool, tot d'ander
Daer 't Beerken zynen poot nimmer in 't water slaet;
En verr' voorby d'Outaers vande groot' *Alexander*.
Sulcks dat noch *Bacchi* reys', noch d'ontillijcke stien
By *Herculem* ghestelt op de Spaensche Zee-stranden,
Noch die *Gamaes* cloeckheyt door seer neerstigh bespien.
Sett' in 't Cal'coutsche rijck van d'Oost-Indissche Landen;
Noch 'tomseylen van Draeck (wel waert eeuwighe prijs)
Noch 'tstout bestaen, waer door 'trijcke Vlies wert vercreghen,
Noch 'tgheen d'Itaecsche Vorst, verstandigh, cloeck, en wijs
Deed' met zijn snelle vloot op s'Midlandts vochte weghen.
Niet te ghelijcken zijn by dees sorgh'lijcke tocht
En d'eeuwighe Tropheen die ghy hier hebt doen stellen,
Tot teeckens dat u reys' gheluckigh is volbrocht
In spijt van alle 'tgunt dat u sochte te quellen.
Want wat heeft hun ghekrenckt dan een golvighe Zee
Verweckt door het gheblaes vande ruysschende winden?
Maer u queld' strakkelijck Haghel, Ys, Mist en Snee,
Reghen, Rijm, groote wint, die *Neptuns* toorn ginck senden.
Door wat waerdigh gheschenck mach dan werden beloont
Dit perijckel en vrees van u moedigh gheleden
Met onverschrickt ghemoet? Kan 't ghenoegh zijn becroont
Door 't seer-gheachte Gout aen duyst stucken ghesneden?
O neen: Dies heeft de faem met een eeuwigh gheluyt
U seer loflijcke naem in elcks ooren gheschoten,
Soo dat landt, sandt, en strant ghestadigh roepen uyt
Lof, prijs, en eer, zy u *Ian Huyghen* van *Linschoten*.

In Amor' Perseverando
C. Taemss.

---

[1]) In de uitgave der „Voyage by Noorden om" (1601) zijn na dit woord „vermeren" drie strophen ingelascht, waarin de ontdekkingen nog wat nader omschreven worden.

[13a] SOMMIGE DEROUTEN[1]

OFTE COURSEN VANDE NAVIGATIE ENDE VAERT, SO VAN PORTUGAEL NAER INDIEN, ALS VAN INDIEN WEDER NAE PORTUGAEL;

Desghelijcks van Indien naer Malacca, China, Iapon, d'Eylanden van Iava ende Sunda, so in 't gints varen, als in 't wederom keeren; ende van China na Spaensch Indien; ende wederom van daer na China, als oock vande gantsche Custe van Brasilien, ende alle die Havens van dien. Item, van 't vaste landt, ende die voor Eylanden (Las Antillas ghenaemt)[2] van Spaensch Indien, met noch de Navigatie van de C. de Lopo Gonsalues, naer Angola toe, aende Custe van Ethiopien: midtsgaders alle de Courssen, Havens, Eylanden, Drooghten, Riffen, Clippen, Sanden, Ondiepten ende Diepten, met die gheleghentheyt ende streckinghe van dien; Insgelijcks die tyden vanden Jare dat die winden wayen, met die warachtighe teyckenen ende kennisse vande tyden ende het weder, wateren ende stroomen op alle die Orientaelsche Custen ende Havens, ghelijck als sulcks alles gheappoincteert ende aengheteijckent is vande Piloten ende sConinghs Stuer-luyden, met die dagelijcksche Navigatie ende experientie door die selfde gedaen, alles door Ian Huygen van Linschoten seer ghetrouwelijcken met grooter neerstigheyt ende correctie by een vergadert, ende uyt die Portugaloysche ende Spaensche in onse Nederlandtsche tale ghetranslateert ende overgheset[3].

Dat eerste Capittel.

Vande Derouten ofte Coursen vande voyage van Portugael naer Oost-Indien.

Ten eersten is te weten dat het gansche Christenrijck ghelegen is aende noord zyde vanden *Aequinoctiael*, ende *Lisboenen* op 39½ graden[4], welcke leijt met het Eylandt *Madera* noordt oost ende zuijdt west, ende de cours is 172 Spaensche mylen, 't Eylandt *Madera*[5] leijdt op 32 graden, ende leijdt van 't Eylandt *La Palma* (dat die Schepen die naer Indien gaen

't Gantsche Christenrijck leyt aende noordzyde van den Equinoctiael.
Lisbona leijdt op 39 een half graden.
Madera op 32.

[1]) Port. derrota, -as; koers.

[2]) Zie p. 21.

[3]) Jan Huyghen kondigt zichzelf hier dus zeer terecht aan als „compilator", zooals wij den auteur van het Reysgheschrift thans zouden noemen — natuurlijk met dit enkele voorbehoud dat goed compileeren een kunst (en geen kleine kunst!) is, hetgeen gewoonlijk den leek ontgaat.

[4]) Vrij groote fout: het observatorium te Lissabon ligt op 38°42′ N.Br. Het zal wel een schrijffout zijn voor 38½, immers Duarte Pacheco Pereira stelt in zijn „Esmeraldo de situ orbis" van 1505 de breedte reeds op 39°. Zie ook p. 352.

[5]) Gemiddeld is de N.Br. 32°43′. Port. madeira = timmerhout.

konnen verkennen) noordt noordtoost, ende zuijdt zuijdwest 63 mylen; het Eylandt *La Palma* leijdt op 28 3/4 graden [1]), van hier moetmen zynen wegh nemen zuyden aen, so verde als den tijt sulcks toegheeft: want ghemeenlijck alsmen kompt op 5 en 6 graden, so vintmen zuijdtooste winden, [2]) ende moeten dan zuijdtwest aen gaen, so veel alsmen mach, tot dat men voorby de *Cabo van S. Augustijn* is, welcke leijt op 8 1/2 graden aende zuijdtzyde, te weten aende custe van *Brasilien*; [3]) Van 't Eyland *La Palma* tot dese *Cabo de S. Augustijn*, zijn 900 mylen, op de cours van noordoost ende zuydwest; alsmen den hoeck voorby is, salmen terstont zynen cours nemen zuijdtoost aen: want men heeft gemeenlijck de winden naer 't zuyden ende zuijdtoosten, men sal hem houden naer 't zuijdtweste vande Eylanden van *Tristan da Cunha*, [4]) gheleghen op 34 graden [5]) aende zuijdzij vanden *Aequinoctiael*. [6])

La Palma op 28 drie vieren deel graden.

Cabo de S. Augustijn 8 een half.

Hooghte en Coursen vande Eylanden van Tristan da Cunha.

Alsmen naer gissinge d'Eylanden van *Tristan da Cunha* voorby is, salmen loopen tot op 36 graden, [7]) ende alsdan zynen cours oost aen nemen, tot datmen die *Cabo de bona Esperança* voorbij is, so salmen dan noordtoost aen loopen naer 't landt toe, ende 'tlandt verkent hebbende, ende naer 't lant datmen neemt, salmen zynen cours aensetten naer *Moçambique* toe, ofte van buyten om 't Eyland *San Lourenço*. [8]) Vande *Cabo de S. Augustijn* tot de *Cabo de bona Esperança* toe zijn 1060 mylen, welcke *Cabo de bona Esperança* leijt op 34 1/2 graden [9]) ruijm, aende zuijdzyde vande *Aequinoctiael*, ende leijt met de *Cabo das Agulhas* [10]) oost

Vande C. de S. Augustijn tot de Cabo de bona Esperansa zijn 1060 mylen.

[1]) De hoofdplaats (Santa Cruz, met haven La Luz) ligt ongeveer op 28°41′ N.Br.

[2]) De ZO. passaatwind, soms overwaaiende op 't noordelijk halfrond.

[3]) De lichttoren staat op 8°21′ Z.Br.

[4]) In 1506 door Tristão da Cunha ontdekt.

[5]) Groote fout! De groep strekt zich ongeveer uit van 37° tot 37°30′ Z.Br.

[6]) In beginsel is deze route reeds dezelfde als zij, omstreeks het midden der 19de eeuw, door de Instituten voor de Zeevaart op grond van de waarnemingen werd voorgeschreven. Zie volgende noot.

[7]) Zie vorige noot. Had men, in later jaren, den wil naar Indië *zonder* het Kaapland aan te doen (waardoor men den duur der reis aanmerkelijk bekorten kon) dan zocht men hooger zuidelijke breedten op, tot 40° en meer. Mèt den wil naar het Kaapland, bleef de route ongeveer die welke Jan Huyghen beschrijft.

[8]) Madagascar (zie voor dien naam ook p. 25, n. 2). Tiele, in De Gids 1875, III, p. 191, stelt de ontdekking op 10 Augustus (St. Laurensdag) 1500, anderen eerst in 1506. Verg. Itinerario (ed. Kern) I, p. 15, n. 2, en vooral Rouffaer in Linsch. Ver. XXV, p. 391—'4; zie ook The Book of Duarte Barbosa, I, (Hakluyt Soc. 1918), p. 24, n. 2.

[9]) De lichttoren staat op 34°21′ Z.Br.

[10]) Niet zoozeer *Naaldenkaap*, maar zooals Jan Huyghen, p. 355, zeer juist vertaalt: „hoek van de Compassen". Omstreeks 1600 was dáár ter plaatse de deviatia van de kompasnaald *nul*, hetgeen de Portugeezen ook zeer wel wisten. Zie hierna p. 24, waar de naalden „fix ende effen" genoemd worden.

zuijdoost, ende west noordtwest 32 mylen; [1]) *Cabo das Agulhas* is ghelegen op 35 graden ruijm, [2]) liggende met de *Cabo do Infante* [3]) oost ende w. ende heeft wat van oost ten noorden, ende west [13b] ten zuyden, de cours is 26 mylen; *Cabo do Infante* leijt op 34 $^2/_3$ graden schaers, ende is gelegen met de *Cabo Talhado* [4]) o.n.o. ende w.z.w. 19 mylen. *Cabo Talhado* leijt op 34 graden ruijm, leijt met die *Bahija Fermosa* [5]) o. ende w. 10 mylen. *Bahija Fermosa* is gelegen op de selfde hooghte van *Cabo Talhado*; ende leijt met die Eylandekens *Chaõs* [6]) oost noordtoost ende west zuijdtwest 37 mylen, ende leijt [7]) met die eerste punt diemen hiet *Punta Primeira* [8]) noord oost ende zuijtwest, ende heeft wat van n.o. ten o. ende z.w. ten w. de cours is 50 mylen. Die *Punta Primeira* is gelegen op 32 graden schaers, ende leijt van 't laeste lant datmen heet *Terra do Natal* [9]) 50 mylen, 'twelcke leijt op 30 $^1/_2$ graden, [10]) ende is gheleghen mettet land datmen heet *Terra dos Fumos*, [11]) noordoost ende zuijdwest ende heeft wat van noordtoost ten noorden, ende zuijdtwest ten zuyden, de cours is 75. mylen. Het landt ofte *Terra dos Fumos* leijdt op 27 $^1/_3$ graden, ende is gheleghen met de *Cabo das Correntes* [12]) noordtoost ende zuijdtwest, ende heeft wat van noordtoost ten oosten ende zuydtwest ten westen, de cours is 95 mylen. *Cabo das Correntes* leijdt op 24 $^1/_3$ graden, [13]) ende leijt met *d'Insulas Primeiras* [14]) noordoost ende zuijdwest, ende heeft wat van noordtoost ten noorden, ende zuijdtwest ten z. de cours is 132 mylen. *d'Insulas Primeiras* liggen op 17 $^1/_2$ graden schaers, [15]) liggen met

Hooghte van verscheyden Coursen, van verscheyden plaetsen.

Punta Primeira leijt op 32 graden.

Terra do Natal op 30 een half graden.

Terra dos Fumos op 27 een half graden.

C. das Correntes op 24 een half graden.

d'Insulas Primeiras op 17 een half graden

---

[1]) Naber haalde in zijn, onder den schuilnaam Timeëis geschreven artikel „De mijl vóór het jaar 1617" (Tijdschrift Kon. Ned. Aardr. Gen. 1920, p. 524) dezen afstand aan als een geval, waarbij de door hem afgeleide waarde voor de Portugeesche mijl, nl. 2,48 zeemijl, precies klopte: de ware afstand bedraagt immers 80 zeemijl. Voor de hierna volgende afstanden gaat deze waarde echter in geen enkel geval op, noch iedere afstand op zich zelf, noch gecombineerd: de 92 Port. mijlen (26 + 19 + + 10 + 37) voor K. Agulhas-Chaõs (Bird) eil. bedragen bijv. in werkelijkheid 320 zeemijlen, wat een waarde van 3,5 zeemijl geeft.

[2]) De lichttoren staat op 34°50′ Z.B. [3]) Heet nog zoo; de afstand is 48 zeemijl.

[4]) K. St. Blaize? K. Talhado en alle volgende namen komen voor op kaarten I II en van Linsch. Ver. deel XXXIX. [5]) Plettenberg baai?

[6]) Letterlijk „lage eilanden". Thans Bird Islands. [7]) Lees: liggen.

[8]) Capo Morgan aan de Groote Kei-rivier?

[9]) 25 Dec. 1497 door Vasco da Gama het eerst bezocht en aldus gedoopt.

[10]) Natal (observatorium van Durban) ligt op 29°51′ Z.Br., bedoeld moet zijn Zuid Natal. [11]) Blijkens de breedte: Tongaland. [12]) De Stroomenkaap, aldus door Vasco da Gama op zijn eerste reis genoemd. [13]) Precies: 24°7′ ad 24°8′ Z.Br.

[14]) Dragen dien naam nog. Zij liggen zuidwestelijk van Moçambique.

[15]) Togo, waaraan men die eilandjes verkent (lichttoren) ligt op 17°14′ Z.Br.

Moçambique n.o. ende z.w. de cours is *52* mylen. *Moçambique* leijt op *15* graden, [1]) loopende uyt *Moçambique* naer Indien, moetmen zynen cours nemen noord oost aen, tot datmen voor by 't Eylandt de *Comoro* [2]) is, de cours is *80* mylen tot op *11* graden, alsdan [3]) salmen noch zynen cours nemen noordtoost aen, tot datmen by d'Eylanden *As Ylhas do Almirante* [4]) is, welcke zijn gelegen op *3½* graden aent zuyden; [5]) Dese Eylanden voorby wesende salmen sijnen cours nemen n.o. ende n.o. ten o. aen, waermede men sal komen by d' Eylanden *As Ylhas Queimadas*, [6]) welcke liggen op *16* graden [7]) aende custe van *Goa* ofte *Indien*; oock mede so is te weten dat op dese tijt [8]) de stroomen op dese contreye altoos naer 't n.w. loopen, [9]) te weten naer de *Estrecho de Meca*, ofte 'troode Meer toe, daerom so haest alsmen de hooghte van *16* graden heeft (om zynen rechten wegh aen te setten) salmen altoos de voorseyde cours behouden, nemende sijnen wegh o.n.o.[10]) ofte wat meer aen van doen wesende, doch het Compas [14*a*] salt altoos wel wysen wat datmen doen sal: men sal aldus aen gaen tot op *200* mylen nae de Custe van Indien, hem wel wachtende niet leegher te loopen als op *15* graden, om te schouwen [11]) die drooghten die-men heet *Os baixos de Pandua*, [12]) welcke ligghen op *13* graden aen 't noorden: oock mede wanneer men zijn gissinge ghemaeckt heeft, te wesen by de Custe van Indien, salmen hem altoos boven de *16* graden houden: want de stroomen ende wateren altoos aende Custe zuyden aen loopen, ende men heeft aldaer ghemeenlijck de winden van uyten noorden ende

Mossambique op *15* graden.

Ylhas do Almirante op *3* een half graden

Ylhas Queimadas op *16*.

Droochten ontrent Indië opten *13* graet.

De stroomen van Indien loopen zuyden aen.

---

[1]) Zeer juist.

[2]) De Comoren-groep, gelegen voor den noordelijken ingang tot het Kanaal van Moçambique. Het hoofdeiland, Groot Comoro, ligt met de NO.-punt op 11°20′ Z.Br.

[3]) Ja, *alsdan* is men de Comoren gepasseerd.

[4]) De Amiranten.

[5]) Men moet dan de Seychellen bij de Amiranten rekenen. De noordelijkste punt der Seychellen (Bird Island) haalt nog slechts 3°43′ Z.Br. Het gemiddelde der Amiranten ligt op 6° Z.Br.

[6]) De Wingurla-rotsen, beN. Goa; op de kaarten: Burnt-islands (Port. queimar = verbranden). [7]) De ligging is juist.

[8]) Men maakte dien oversteek slechts met den ZW. moesson.

[9]) Dit is waar, tijdens het doorstaan van den N.O. moesson en werkt natuurlijk nog na, ook wanneer die moesson reeds af is en de Z.W. moesson gedeeltelijk reeds kan zijn ingetreden.

[10]) De koers van de Comoren naar Goa is N. 44° O. rechtwijzend. Met een variatie der naald van 1 str. N.W. ring wordt dat magnetisch N.O.t.O., bij 2 str. O.N.O.

[11]) In den zin van schuwen, vooral niet in dien van aanschouwen.

[12]) Thans: Padua Bank met de Cora Divh en de Sesostris, waarop 11 vm minste diepte staat! Op Duitsche kaarten leest men ook Pedro Bank.

noord westen; [1]) Om nu te weten oftmen by de Custe van Indien is, soo salmen dese teeckenen vinden, te weten, Crabben, op *300* mylen vande Custe aff; ende wesende vande Custe vijftigh mylen, veel Slanghen int water dryven, vande groote ghelijck Ael ende Palinghen, welck altoos seker is, ende op twintigh mylen van het landt heeft men gront op *80* vadem diepte, en *14.15* mylen daer van tseventigh vadem; en hebt gheen vreese stoutelicken nae de Custe toe te loopen: want is over al suyver ende schoon, met goeden ancker grondt, ende alle d'Eylanden ende Clippen die aende Custe zijn, ligghende dicht aen 't landt heen, so datmender gants gheen perijckel af en heeft. Alle de Custen diemen heet van Indien, strecken noorden ende zuyen, ende heeft wat van n. ten westen, ende zuyden ten oosten.

Merckteeckenen om te sien ofmen aende Indische cust is.

Oock soo is te weten dat alle de Custe van Indien, Persien, Arabien, die *Estrecho de Mecca*, ofte het Roode meer, de Custe van *Choramandel, Seylon, Bengalen, Pegu, Sian, Malacca, Camboja, Cauchinchina, China, Japon*, &c. is altemael gheleghen aende noordt zyde vande *linea Aequinoctiael.*

Alle die Custe van Indien, etc. aende noordzyde vanden Equinoctiael

Dat 2. Capittel.

Roteiro [2]) *ofte Deroute, dat zijn de coursen vande vaert van Oost-Indien, uytgetrocken ofte gheappoincteert door des Coninghs Piloot, Diego Affonso,* [3]) *Portugees.*

Varende van Lisboenen nae het Eylandt van *Madera*, soo sult ghy uwen cours nemen zuyd west aen, ende gaen verkennen het Eyland *Porto Santo*, [4]) ende van daer voortaen tusschen d'Eylanden van *Deserta* [5]) ende *Madera*, u wachtende vande Eylandekens ofte Clippen ghenaemt *Os Salvagiens*, [6]) welcke

Wegh-wyser hoe dat men zijn cours nae Oost Indien nemen moet.

---

[1]) Dit wist Jan Huyghen toch uit eigen ervaring wel beter, zoowel wat stroom als windrichting betreft, welke beide om 't half jaar kenteren.

[2]) Port. roteiro = zeilaanwijzing, of zoo men wil: zeemansgids.

[3]) Van Diogo Afonso verscheen in ongeveer 1550 een „Roteiro da carreira da India", waarvan geen volledig exemplaar is overgebleven (zie Fontoura da Costa, A Marinharia, p. 451 e.v., Boxer, Portuguese Roteiros, Mariner's Mirror 1934, p. 177, en Viterbo, Trabalhos nauticos, II, p. 104). Ook cap. 3 en 4 zijn van Afonso afkomstig.

[4]) Het zeer kleine eilandje Porto Santo, N.O. van Madeira.

[5]) Het zeer kleine eilandje Deserta, Z.O. van Madeira.

[6]) Thans (verengelscht) de „Salvages"; klippen op bijna 30° N.Br. gelegen. Jan Huyghen vertaalt (p. 352): „het eiland van de Wilden". Satyr-eiland ware wellicht juister.

Clippen Os Salvagiens ligghen twee mylen nae 't Zuyd westen van *Madera* af, wantet aldaer altemael drooghten zijn, die inder nacht seer periculeus zijn, men macher aende oost zyde langhs heen voorby passeren, loopende alsoo uwen wegh nae die Canarien toe; De Eylanden van Canarien ghepasseert wesende, sult uwen wegh nemen zuyen aen, tot op de hooghte van *14* graden, doende uwen Cours *50* mylen van *Cabo Verde*, nederwaerts, ende van daer voort aen sult uwen Cours doen zuyd west ende zuyd west ten westen aen, tot dat ghy comt op de hooghte van *6* graden, ende van daer voorts zuyd west, ende z.w. ten z. aen, so dat ghy uwen cours

Drooghten Rio grande comt te doen *70* mylen vande drooghte vande Revier, genaemt *Rio grande* [1]), ende *80* mylen van *Sant Anna*, [2]) altoos u beste [14b] doende om aende *linea Aequinoctiael* te comen, uwen cours altoos boven 'tzuyden aen doende; ende soo de wint zuyden liep, so kiest liever die zyde van 't oosten als van 't westen, [3]) al zijt ghy schoon onder die Linea, ende so langhe als ghy gheenen zuydoosten wint en krijght, soo hout altoos den boech vant oosten, sonder te genaken het landt genaemt *Terra do Mallagetta* [4]) tot op *50* oft *60* mylen nae, ende als ghy die hooghte ende

Waerschouwinge vande C. das Palmas. lenghte hebt van ghepasseert te wesen de *C. das Palmas*, soo maeckt int laveren corte streken, te weten, onder die Linie ofte aen dees zyde, op dat u de stroomen ende wateren [5]) niet en dryven binnen de voorsz. Cabo, strijckt liever alle u seylen, als daer in te dryven: want en cont u anders niet salveren, noch nae Indien comen. [6]) Ick hebbe u hier boven verclaert [7]) wat dat ghy doen sult op *140* mylen onder die Linie wesende, soo loopt

---

[1]) De Rio Grande in het tegenwoordig Portugeesch Guinee.

[2]) De Baixos (riffen) de S. Anna, thans St. Ann Shoals, Z.W. van Sierra Leone.

[3]) Dit stijf vasthouden aan den Afrika-wal, inplaats van op zee te houden en de kust van Z. Amerika te naderen, hetgeen de reizen door betere gelegenheid van wind zou hebben bekort, wordt verklaard doordien men, onbekend met de ware lengteverschillen, altijd vreesde onverwacht op de kusten van Z.-Amerika te zullen vervallen. De reizen onzer compagnieschepen hebben nog tientallen van jaren onder dit kwaad geleden.

[4]) Het land van de Malagette-peper, d.i. het tegenwoordig Liberia. De naam *Mala*gette stamt vermoedelijk van *Melli*, het middeleeuwsche machtige Negerrijk.

[5]) N.l. de Guinee-stroom, die langs Kaap Palmas met groote kracht naar de Bocht van Guinee trekt.

[6]) Hetgeen menig schip ondervonden heeft. Zelfs werd zulk een ongeval de aanleiding tot de eerste vaarten der Nederlanders naar de kust van Guinee (1592). Verg. „P. de Marees, Beschryvinghe van de Gout-Custe"; werken der Linschoten-Vereeniging, Dl. V (1912) p. LVI.

[7]) Vermoedelijk een zinsnede min of meer gedachteloos door Jan Huyghen uit het Port. origineel overgenomen.

alsdan dwers over om voorby *Brasilien* te passeren: want volghende den wegh ende coursen boven verclaert, en moecht niet faelgieren, ofte sult *Brasilien* voorby loopen.

Aen dese voorsz. custe van *Mallagetta*, soo loopen de wateren ende stroomen (te weten, met de nieuwe Maen) nae het z.w. toe, daerom en sult u alsdan niet begheven te nemen de cours nae Brasilien toe, onder die Linie wesende; ende soo wanneer ghy uwen cours zuyd west aen stelt, u daer op houdende, soo langhe als de wint duert, soo doet alle neerstigheyt, als gheseydt is, de Linie te passeren over den boech van Brasilien, om te comen op de hooghte van 8 graden, op welcke hooghte gheleghen is den hoeck ghenaemt *Cabo de S. Augustijn*; Ende soo ghy op dese 8 graden begeerde 'tghesicht van 't landt te hebben, soo en wiltet niet op den anderen boech wenden: maer werpt liever het ancker uyt, tot dat de wint ruijmt om uwen wegh te vervolghen; oock so is te weten dat die stroomen (aen dese zyde van Brasilien *C. de S. Augustijn* ende die contreyen) na die *Antilhas*, (dat zijn die vooreylanden [1]) van nieu Spaengien) toeloopen, waeromme u voor best rade niet te laveren: want sulcks doende moest sonder twyfel wederom nae Portugael keeren. [2])

De stroomen by Mallagetta loopen nae het zuydwesten mette nieuwe Maen

Waerschouwinghe om niet te rugghe na Portugael te varen.

Van hier af sult ghy eenen anderen wegh nemen, nae die Eylanden van *Martijn Vaaz* [3]) toe, die Linie ghepasseert wesende, ende hoe ghy desen wegh rechter neemt, hoe het beter is.

Eylanden van Martijn Vaaz.

Vande Eylanden van *Martijn Vaaz* af, ofte vande hooghte daer zy op ligghen nae d'Eylanden van *Tristan da Cunha* toe, voor de wint hebbende, sult uwen rechten cours nemen, sonder eenigh wraken ofte abatiment [4]) te rekenen: want dese Eylanden ligghen metten anderen altemael op een longitudo ofte lenghde, mette differentie die het Compas in dese contreye heeft, te weten, by d'Eylanden van *Tristan da Cunha*, soo wraeckt ofte noordoosteert de Naelde van het Compas ander halven streeck, ende alst een ure nae den middagh is op het Compas, soo ist op den Astrolabio eerst middagh. [5])

Onderscheyt vant Compas ende Astrolabij vande

[1]) Zie ook p. 15.

[2]) Bedoeld is: te waarschuwen voor het feit dat de Zuidelijke Equatoriaal Stroom, daar waar hij de kust van Z.-Amerika bereikt, zich in twee takken splitst, namelijk de eene naar het Z.W., de andere (de gevaarlijke) naar het W.N.W.

[3]) Trinidad en Martin Vaz op nagenoeg 20° Z.Br.

[4]) Port. abatimento = Ned. wraak (d.i. de hoek tusschen den koers dien een zeilschip voorligt, en dien welken het in werkelijkheid aflegt). Zie Diccionario de Marinha, p. João Pedro d'Amorim, Lisboa 1841.

[5]) De redeneering is juist. Men bedenke dat de zon door 't Noorden gaat.

middagh by d'Eylanden van Tristan.

Teyckenen alsmen by de Eylanden van Tristan is.

Feygions zijn voghelen met wit ende swarte veren.

Om te weten oft ghy dicht by de Eylanden zijt, soo sult ghy 't by dese teyckenen comen te weten, als ghy sommighe Voghelen siet, vijf ende vijf te samen vlieghen, so ismen daer by, ende van daer voort aen sullen u volghen etlicke Voghelen van de Portugesen *Feigions*[1]) ghenaemt, zijn van witte ende swarte vlec- [15a] ken beplackt, so datse hier om seer goet te kennen zijn; met dese Eylanden z. ende n. over een zijnde, soo sult ghy in de Zee vinden dryven, ende genaemt vande Portugesen *Sargasso*[2]) gheheeten, is by naest ghelijck het Wier datmen by *Wieringhen* in Hollandt vint.

Tusschen Tristan ende C. de bona Esperansa drijft veel van 't cruijt Sargasso.

Van dese Eylanden van *Tristan da Cunha* nae de *Cabo de bona Esperança* toe, wesende in dese contreye tot ontrent den achtsten *Junius*, sult int water sien dryven sommighe hoopen van het kruijdt *Sargasso* met *Trombas*,[3]) dat zijn ghelijck struijcken van dick Riet; dese Rieden zijn cort ende tackachtigh, ende en zijn soo langh niet als diemen vindt by de *Cabo de bona Esperança*, sult alhier uwen wegh vervolghende allenxkens hier van minder vinden, en laet u sulcks niet verdrieten: want comt door dien, dat hoe dattet op d'Eylanden meer stormt ende onweert, hoe het meer van dese Riet struijcken ende kruijt uyt smijt, dat also met het water ende wint (die van achter ende over d'Eylanden heen comt) nae de *Cabo de bona Esperança* toe ghedreven wert,[4]) waerom ick u advertere, so ghy dese kruyderen ende Rieden vint, te willen hondert vijftigh mylen vande Eylanden van *Tristan da Cunha* voorder aen loopen: want zijn teijckenen van dat ick boven verhaelt hebbe.

Oorsake waerom dat de Sargasso opt water drijft

Kenteyckenen alsmen byde C. de bona Esperansa is.

Comende op die hooghte van *35* graden, ruijm ofte schaers, nae de *Cabo de bona Esperança* toe, sult vande *Trombas* (ofte vande dicke Riet struijcken) in 't water sien dryven; Als ghy dese comt te sien, soo weest voorsekert vande *Cabo de bona Esperança* te wesen: want ghy zijt die vande Eylanden al ghepasseert ende voorby; alsmen dese *Trombas* vint, soo ismen maer *30* ofte *40*

---

[1]) Een benaming misschien te verklaren door Port. feijões = (gespikkelde) boonen. Bedoeld is die soort zeemeeuwen welke men in 't Nederlandsch Kaapsche „duiven" noemt. — Wellicht ware feijões te verklaren door feisões = faizanten. Verg. D'Eerste Boeck van Willem Lodewijcksz. (Linsch. Ver. Dl. VII), p. 5, noot 22. — De soortnaam is Daption (vroeger Procellaria) capensis.

[2]) Port. sargaço = „druifachtig".

[3]) Volgens Kern, Itinerario (Linsch. Ver. Dl. II, 2), p. 154, een ons van elders onbekende vervorming van „tronk". Wiersoort in den vorm van een trompet of olifantssnuit, of, zooals de piloot een alinea verder zegt, als „basuinen".

[4]) Tristan da Cunha ligt reeds binnen den gordel der westelijke winden.

mylen vande *Cabo de Bona Esperança*; Dese Riet struijcken zijn lanckachtigh, by naest van fatsoen als Basuynen: Maer so ghy quaemt op 35½ graedt, en sult dese teijckenen niet sien, dan moghelijcken sommighe Voghelen soo groot als Ravens; hebben witte ende platachtighe becken, swart van veeren [1]); dese vlieghen maer *20* ofte *30* mylen vande *Cabo de bona Esperança*, ende noch andere grauwe Voghels vande Portugesen *Alcatrases* [2]) ghenaemt. Dit zijn de rechte teijckenen vande *Cabo de bona Esperança*, tot die *Cabo das Agulhas* toe.

Dertigh mylen vande C. de bona Esperansa vlieghen Alcatrases ende ander voghelen.

Oock soo is te weten dat die traversie ofte dweers wegh, te weten van Brasilien af tot die *Cabo de bona Esperança* toe, veel corter ofte minder is alsmense inde Pascaerten stelt, niemandt en beghere te weten d'oorsake hier van, wanter doch niet aen gheleghen en is, die Navigatie aengaende; ende alwaert schoon alsoo soo en ist niet goet datment van verde ofte van vreemde Natien verstaet: want souden teghens ons selven wesen [3]),; Men vint oock tusschen d'Eylanden van *Tristan da Cunha*, ende de *Cabo de bona Esperança* sommighe Zee-wolven [4]): maer wesende in dese contreye int laeste van Iunius, mocht wel wesen dat ghyse dan niet en saecht, overmidts datse haer alsdan vertrecken door de coude, onder het landt.

De dwers wegh van Brasilien tot de C. de bona Esperansa is veel corter als inde Caerte begrepen is.

Zee-wolven ontrent de C. de bona Esperansa, ende d'Eylanden van Tristan.

[15*b*] Soo het ghebuerde dat ghy u vondt tot den thienden Meye, luttel min ofte meer, in die contreye van dese Eylanden van *Tristan de Cunha*, soo en sult ghy boven die *35*. graden [5]) niet passeren, om dieswille dat die weste winden [6]) daer alsdan dapper en gheweldigh regneren ende wayen met een groote furie ende verbolghentheyt, namelicken wesende met een nieuwe Maen, op dattet u niet en wedervare, ghelijck het gheschiede mettet Schip *Bom Iesus*, het welcke de Zee in swelchde door den grooten overval ende furie vande wint [7]), ghelijck als ick, *Diego*

Waerschouwinghe voor een westen wint boven de *35* graden.

't Schip Bom Iesus vande Zee ingeswolghen.

---

[1]) De „bootslieden". (Masaqueus aequinoctialis).

[2]) Port. alcatraz = meeuw; zie ook p. 321.

[3]) Niet duidelijk. Wilden de Portugeezen de op 370 mijl bewesten de Kaap Verdische eilanden gedachte demarcatielijn, die de Portugeesche en Spaansche bezittingen in Zuid-Amerika van elkaar scheidde, zoover mogelijk om de West verschuiven, dan zouden zij den afstand tusschen Oude en Nieuwe Wereld zoo klein mogelijk hebben voorgesteld. [4]) Vermoedelijk de oorrob, Arctocephalus australis.

[5]) D.i. iets zuidelijker dan de *onderstelde* breedte van de Tristan groep, die echter op 37° ligt.

[6]) De gordel der westelijke winden verplaatst zich in den loop van het jaar. De noordgrens gaat een weinig mede met de declinatie der zon.

[7]) In 1533; zie C. R. Boxer in Mariner's Mirror 1934, p. 177.

Afonso, dat selfs aenghesien hebbe, wesende int Schip *S. Clara.*

Tusschen de C. de bona Esperansa ende C. das Agulhas vintmen voghels Antenays ende Vis-been

Als ghy by de *Cabo de bona Esperança* sommighe voghelen vint in 't water sitten, diese *Antenays* [1]) heeten, 'twelck zijn groote ende beplackte [2]) Voghels, soo zijt ghy by de *Cabo das Agulhas*; Sult oock vinden in het water dryven sommigh visbeen ofte sas-been van dat de Goudt-smeden besighen, ende soo ghy het gesicht van 't landt hebt op de hooghte als boven verhaelt, wesende dertigh mylen vande *Cabo de bona Esperança*, als ooc mede comende op de hooghte van *36* graden, suldy dese voghelen *Antenales* vinden. Soo haest als ghy de *Cabo de bona Esperança* ghepasseert zijt, ende het landt ghesien hebt, 'tzy vande *Cabo de bona Esperança* ofte vande *Cabo das Agulhas*, oft voorder, oft hender, soo hout terstont van landt af tot dertigh mylen t'Zeewaert in, ende soo ghy nae *Moçambique* meent te gaen, soo moet ghy uwen cours nemen noord oost aen, te weten nae de *Baixos* ofte drooghten van *Iudia* [3]) toe.

Droochten van Iudia.

Veel Vogels opte cours van Brasilien nae C. de bona Esperansa.

Op de cours van Brasilien, nae de *Cabo de bona Esperança* toe, volghen u altoos veel voghels nae: maer so haest als ghy comt recht int aenghesicht van de *Cabo de bona Esperança*, soo verliestmense, ende oock somtijts de swarte Ravens, daer boven aff vermaent is, op datmen te sekerder mach weten de Cabo binnewaerts te wesen, te weten aen de oost zyde van Indien.

Waer datmen de Zee-baren uyten oosten nae 't westen verliest.

De Zee-baren die u volghen van de Cabo af van uyt den oosten nae 't westen, sultse verliesen soo haest als ghy zijt by de *Cabo das Agulhas* binnewaerts, tot dat ghy andere van uyten zuydt westen crijght, welcke is ghelijck als de Custe streckt, te weten van de Cabo binnewaerts; oock mede soo zijn hier by dese Cabo de Naelde vanden Compassen fix ende effen, [4]) soo dat wanneert middagh opt Astrolabio is, soo ist van ghelijcken op de Sonnewyser of het Compas comende beyde te gaer over een, 'twelck een goet teijcken is te wesen noorden en zuyden met die *Cabo das Agulhas*, ofte tusschen beyde (te weten, tusschen de *Cabo de bona Esperança*, ende die *Cabo das Agulhas*,) dit is een goet teijcken, soo wel van Portugael nae Indien, als oock van Indien nae Portugael, ende comende van hier nae Indien, soo noordtoosteeren [5]) ofte wraecken de Naelden van de Compassen weder.

By de C. de Agulhas accorderen het Compas ende d'Astrolabie.

Goede teijckenen voor de Schippers.

[1]) Port. antenal, -ais.

[2]) Beplekte, gevlekte; voor „sas-been" (2 regels verder) zie p. 106, n.1.

[3]) Thans dikwijls door een begrijpelijke vergissing Baixos da India genaamd. Zie hierover C. P. Burger, De droogte van de Jodin, in Het Boek, 1924, p. 79 e.v.

[4]) Verg. p. 16, n. 10. [5]) Lees: noordwesteren.

Waer-schouwinghe by de Cabo das Agulhas nae Mossambique.

Dertigh mylen van de *Cabo das Agulhas* nae *Moçambique* toe, soo looptmen de Custe oost ende west, ende sult voor u sien, (wesende voor by de *Cabo das Agulhas*, ses ofte seven mylen t'Zeewaert van het landt ghenaemt *Aguada de Sanbras*) [1]) niet te nemen den wech naer de Cabo toe: maer nae het zuydt westen, ende zuydt west ten westen, wantet alsoo noodigh is om dese wech te salveren, door oorsake van de stroomen ende wateren die nae die Bayen ende Inwijcken te landwaerts in loopen.

Waer-schouwinghen als men te veer vande Cabo afgheseylt is.

[16a] Soo het ghebuerden dat ghy de Cabo wijt aff passeerden, so dat ghy geen van dees teijckenen en quaemt te sien, soo sult ghy de hooghte nemen, ende besien nae 't Sonne-wyser: maer moet seker wesen ende met eenen rechten draet, ende soo ghy waert *150* mylen de Cabo binnewaerts wesende middagh op de Astrolabio, soo en comt de schaduwe van 't Sonne-wyser noch niet op den middagh, ende scheelt een streeck, ende wanneer 't middagh is op 't Sonne-wyser, so sal de Son op de Astrolabio een halve graedt ghedaelt en afghegaen wesen; so ghy dit vint, soo weest voorsekert te wesen *150* mylen vande *Cabo de bona Esperança*, ofte *Das Agulhas* binnewaerts, ende oversietet wel: want sultet alsoo bevinden; ende soo ghy u cours neemt om binnen *San Lourenço* [2]) door te seylen, sult sommighe cleyne witte vogels by hoopen te samen vinden; Dese vlieghen ontrent *20* mylen van 't landt naar de droochten van *Iudia* [3]) toe, ende comende op *20* graden, sult voor sekere teyckenen vinden de voghelen *Garagiaus* [4]) ende *Alcatrases*, welcke zijn gelijck als Meeuwen [5]), alsdan gaet ghy eenen goeden cours aen, ende soo ghy niet met allen van dese teyckenen en siet, soo siet wel voor u: want soo zijt ghy by het Eylandt van *San Laurenço*, ofte op de bancken vande Custe van *Soffala* [6]), ende veel voghelen siende, soo en zijt ghy maer *10* mylen van de drochten van *Iudia*, so loopt van daer n.o. ende n.o. ten n. aen, nemende op dese manier uwen wegh tot op *19¼* graden, ende daer nae soo loopt noord oost

Middel om te weten hoe verre datmen van de C. das Agulhas is.

Teeckenen alsmen by S. Lorenço is.

De bancken vande Custen van Soffala liggen *10* mylen vande drooghten van Iudia.

---

[1]) De Mosselbaai, aguada (waterplaats) van S. Bras (Blasius); dit is de naam door Da Gama gegeven aan de Golfo dos Vaqueiros van Diaz.

[2]) Madagascar; zie p. 16, n. 8. De naam (Madeigascar) komt reeds bij Marco Polo voor, maar vermoedelijk heeft hij Madagascar en Magadoxo verward.

[3]) Zie p. 24, n. 3.

[4]) Port. garajau, volgens den Port. dictionnaire van Figueiredo een sternsoort, volgens dien van Roquete een zeevogel op de kust van Guinee.

[5]) Hier zijn kennelijk niet albatrossen bedoeld.

[6]) Arab. Saflá, laag (grond, enz.); zie Itinerario, (ed. Kern), I, p. 22, n. 1.

aen tot op *18* graden; Van dese *18* graeden sult n. ende n. ten o. aen loopen, tot dat ghy zijt op de hooghte van *16¼* graden, wesende in dese hooghte, ende siende veel vande voghelen *Alcatrases*, te weten 6, 7, 8 ende *10* te samen vlieghen, so zijt ghy maer *10* ofte *15* mylen van 't Eylandt van *Ioan de Nova* [1]), daerom doet alle neerstigheyt by daegh en by nacht daer van daen te comen, namelijcken soo 't met een nieu Maen waer, ende loopt n.w. aen, so sult ghy comen by d'Eylanden ghenaemt *dos Angoxes* [2]), ende hoe dat ghy van daer meer noorden aen loopt, hoe dat ghy beter cours sult doen nae *Moçambique* toe, voor u siende by dit landt niet te passeren onder de 25 vadem nae 't landt toe: want zijn altemael drooghten, alwaer *Don Joan Pereira* op liep, ende heeft rondom *13* vadem diepte.

Coursen vande droochten tot het Eylandt van Ioan de Nova.

D'Eylanden dos Angoxas.

Waerschouwinghe om aen 't landt van Mossambique niet te loopen.

Dat 3. Capittel.

De Navigatie vande Cabo das Correntes nae de drooghten, ghenaemt Os baixos da Iudia, ende van daer nae Moçambique [3]).

Soo het geschiede dat ghy quaemt te sien de *Cabo das Correntes* [4]), ses oft seven mylen daer van afwesende, willende nae *Moçambique* seylen, soo loopt oost noordt-oost aen, hebbende scherpe windt, ende comende op twee-en twintigh graden (op welcke hooghte ligghen de drooghten van Iudia) sult veel van de Voghelen *Garagiaus* [5]) by hoopen sien vlieghen, ende soo ghy de wint wat ruymer hebt, soo loopt noordt oost, ende noord-oost ten oosten aen tot op de voorseyde hooghte. Om nu te weten oft ghy dicht by de drooghten zijt, soo sult ghy veel vande Voghelen *Garagiaus* ende *Alcatrases* by hoopen teffens sien vlieghen, ende soo ghy veel *Alcatrasen* siet, soo zijt ghy by de Drooghten: maer siende de *Garagiaus* alleen sonder de *Alcatrasen*, soo zijt ghy noch 25 mylen daer van; Van hier af sult ghy noord oost ende noord oost ten noorden aen loopen, tot op *19¼* graden, ende daer nae soo loopt noord oost aen tot op *18* graden, ende van daer noorden ende [16b]

De drooghten van Iudia ligghen opte 22 graedt.

Teyckenen alsmen dicht by de drooghten is.

Teyckenen alsmen 25 mylen vande drooghten is.

---

1) Op 17°4′ Z.Br., een zeer klein eilandje.

2) Bij het tegenwoordig Angoche, op den vasten wal (16°25′ Z.Br.) van Afrika.

3) Vervolg van Cap. 2 door Diogo Afonso.

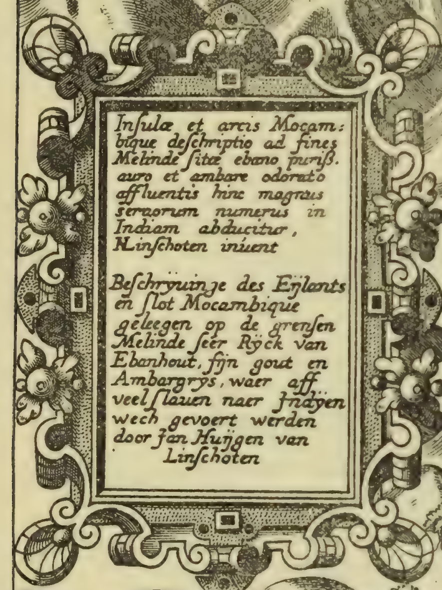
4) De Stroomenkaap van Vasco da Gama, in 24°8′ Z.Br.; zie p. 17, n. 12.

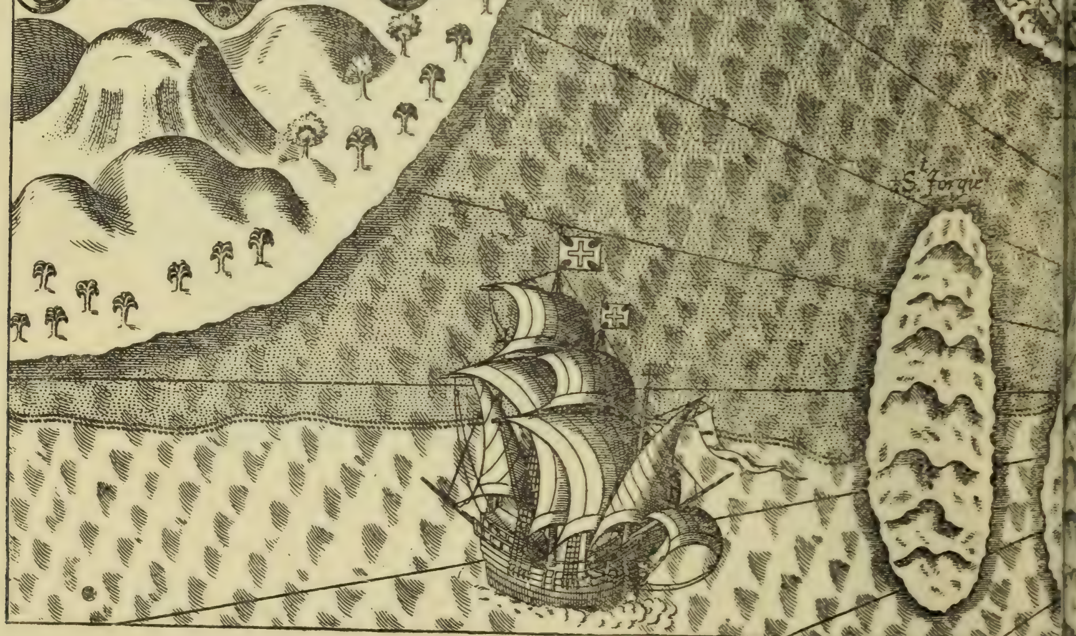
5) Zie p. 25, n. 4.

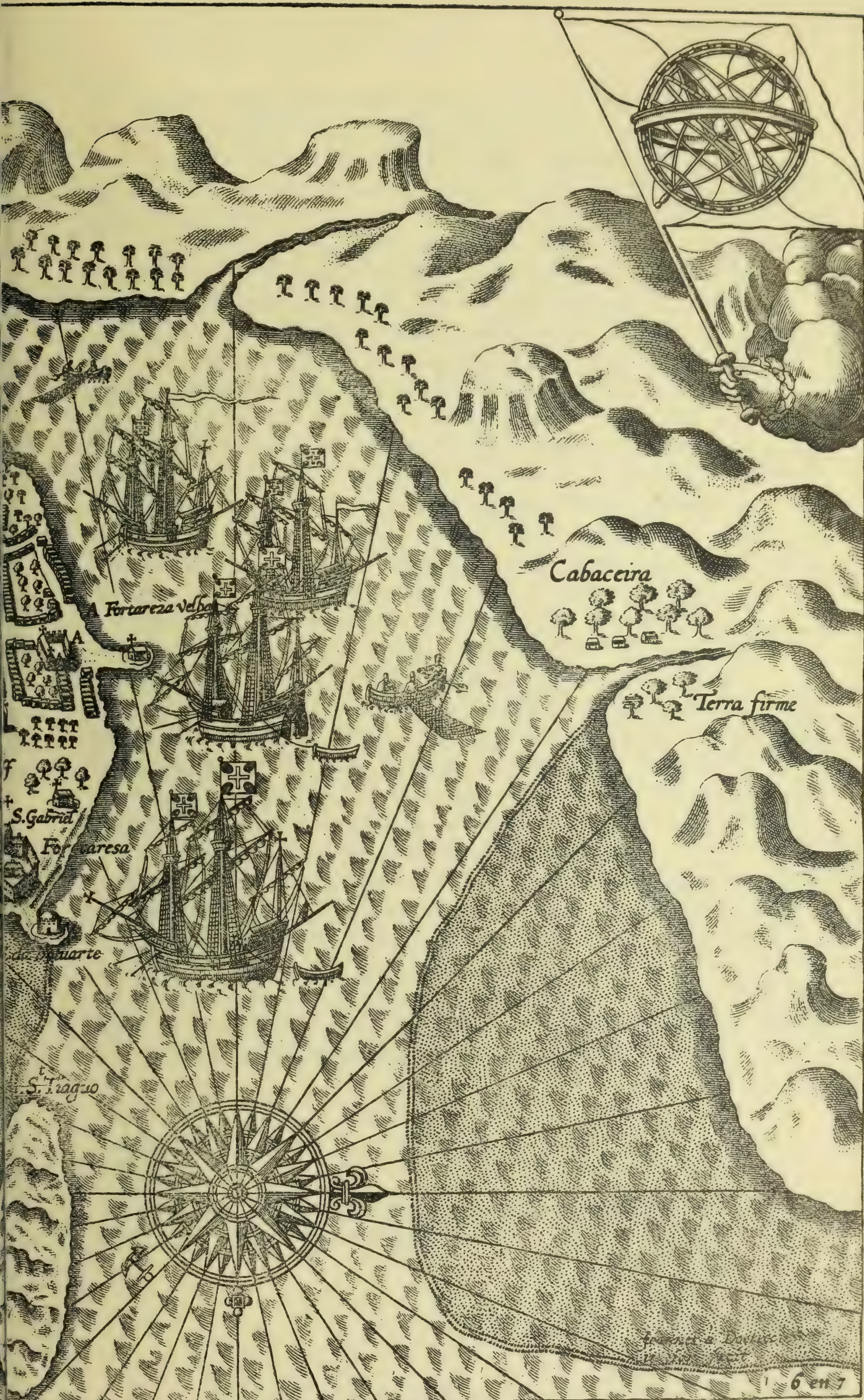
Denſas ſyluæ ebanos aurum mihi viſcera terræ
Ambara fert pretio littus odore pari
Auferri hæc tolerabile nũ quoqz pubem
Aueheret pelago dira cupido meam
Hoogerb

Terra firme

Cabaceira
Terra firme
A Fortareza Velha
A
S. Gabriel
Fortaresa
S. Tiaguo
6 en 7

noorden ten oosten tot op 16¾ graden; Wesende op dese hooghte, sult veel vande voghelen *Alcatrases* sien; soo weest versekert dicht by 't Eylandt van *Ioan de Nova* [1]) te wesen; ende soo ghy *d'Alcatrasen* siet, te weten, ses ende seven by een, soo en zijt ghy maer thien ofte vijfthien mylen van 't selve, om datse aldaer haer aes comen halen, daeromme doet alle neerstigheydt om u uyt dese hooghten van 't Eylandt te cryghen, welck leyt op 16½ graden [2]); Ende om versekerder te gaen, soo loopt noordt-west aen, waermede ghy sult comen by d'Eylanden van *Angoxas* [3]), die dicht aen de Custe naer *Moçambique* toe ligghen, ende hoe dat ghy noordelicker aengaet, hoe dat ghy naerder *Moçambique* sult ghenaken; sult voor u sien int aenloopen van de Eylanden *Angoxas* naer *Moçambique* toe, dat ghy niet en passeert onder die 25 vademen over de Coralen, daer hem *Don Ioan Pereira* op verloor [4]), ende heeft daer rondtom derthien vademen diepte. Dese Eylanden van *Angoxas* ghepasseert wesende nae het noord oosten, soo loopt noordt oost ten oosten aen, twelck eenen goeden cours is, u altoos wachtende onder de 25 vademen niet te passeren, als gheseyt is.

Het Eylandt Joan de nova leyt op 16 en half graedt.

D'eylanden van Angoxas.

Waerschouwinge vande Coralen.

Dese boven gheseyde coursen vande *Cabo das Correntes* [5]) voorder aen, sult doen, soo ghy u vont byde voorseyde Cabo, ende hebbende de zuydt ooste winden, soo sult ghy loopen langhs het Eylandt gheleghen op de bancken van *Soffala*, om te haestigher tot *Moçambique* te comen, ende mette ooste winden op de hooghte ende teijckenen als boven verhaelt is; Sult oock schouwen de drooghten van *Iudia*, ende de bancken van het Eylandt *San Lourenço*, die naerder de drooghten van *Iudia* toe ligghen; tusschen beyde dese drooghten heeftmen 95 vadem diepten.

Een Eylandt op de bancken van Sofala.

Waerschouwinghe voor de drooghten van Iudia ende bancken by S. Lorenço.

Soo ghy begheert te loopen op de Ree van *Moçambique*, soo moet ghy passeren int innecomen de twee Eylandekens van *San Iorgie* ende *San Iago* [6]), ende sultse laten aende zyde vant zuydwesten, wat van *Sant Iorgie* afloopende op ses ende seven vademen diepte, loopende alsoo voorts naer binnen toe altoos goet opsicht hebbende vande bancken daer ghy het water opsiet breecken, tot dicht voor het Eylandt ende fortresse van *Moçambique*, &c.

S. Iorgie ende S. Iago twee Eylanden by Mossambique.

---

[1]) In 17°4′ Z.Br. bewesten Madagascar, zie p. 26, n. 1.

[2]) 17°4′ Z.Br.

[3]) Zie p. 26, n. 2.

[4]) Verg. p. 26 en 54.

[5]) Op 24°8′ Z.Br.

[6]) Zie de hiernaast gereproduceerde kaart van Moçambique, die in de oude uitgaven van het Itinerario voorkomt tegenover p. 6.

Dat 4. Capittel.

De Navigatie van Moçambique naer Indien toe [1]).

't Eylandt Ylha doComor op *11* en half graed *94* mylen van Mossambique.

Scheydende van *Moçambique* aff naer Indien toe, soo loopt noordt oost aen, waer mede sult ghy het Eylandt *A Ilha do Comoro* [2]) comen te sien, 'twelcke leyt van *Moçambique 94* mylen op elf en half graden [3]), te weten het uyterste eynde nae het [17*a*] noorden; is een seer hoogh landt; Vijfthien mylen daer van sult ghy sommighe vande voghelen *Rabos de Iuncos* sien (dat is gheseyt Biesen steerten [4])) want hebben een enckele langhe uytgaende steert ghelijck een Biese, ende sult des nachts de voghels *Garagiaus* [5]) hooren singhen ofte gherucht maken.

Vogelen Rabos de Iuncos.

Voghel Garagiaus.

Vervolgende uwen wegh van dit Eyland af naer Indien, soo is te weten (soo haest als ghy ondeckt den uytersten hoeck na het noorden van het Eylandt *San Laurenço,*) dat de wateren ende stroomen noorden ende noord-westwaert aen loopen, naer de *C. de Guardafu,* ende de mont vande *Estrecho de Mecca* ofte 'tRoode meer toe; Sult geadverteer wesen, dat soo 't gheschiede, ghy met halve wint ende ruyme schoten, ofte voor de wint seylden, soo en moecht ghy daerom den wegh niet rekenen naer de cours die ghy aen gaet, neemt altoos een streeck voor abatement ofte afslach [6]), ende wesende by de wint twee streken, om oorsake dat de wateren ende stroomen u altoos dryven nae 't noord-westen, ende siet wel voor u, dat wanneer ghy veel hooghten vint [7]), is daerom dat u de wateren op dryven als voorseyt is; Ende om versekerder te wesen de Custe van Indien te moghen krygen, so moet ghy u wachten vande Naelden van deCompassen, die een streeck ende meer noordwesteren [8]), soo ghy de cours rekent nae den roem [9]) ofte streeck

Cabo de Guardafu.

Onderrichtinghe om de Custen van Indien te kryghen

---

[1]) Vervolg van Cap. 3 door Diogo Afonso.

[2]) Eigenlijk is El-Comor de naam dien de Arabieren aan Madagascar gaven. Zie Tiele „De Portugeezen op weg naar Indië" (De Gids, 1873, III), p. 212. Hier is natuurlijk bedoeld Groot-Comoro, het grootste der eilandengroep die men thans de Comoren noemt. [3]) De noordpunt op 11°20′.

[4]) Ook wel „pijlstaarten" (Phaëton aetherius). Zie d'Eerste Boeck van Willem Lodewijksz. (ed. 1915) p. 52, noot 6.

[5]) Zie p. 25, n. 4.

[6]) In den zin van wegzetting door den stroom; géén wraak.

[7]) Versta: indien de breedteverandering per etmaal wat groot wordt bevonden.

[8]) Er staat noortoosteren, hetgeen Jan Huyghen bij „erratum" verbeterde in noordwesteren.

[9]) Port. „rhombo", ruit, d.i. streek van de kompasroos. Verg. Fr. en Eng. rhumb.

die 't Schip aengaet, soo verliest ghy alle 'tgheen dat de Naelde van 't Compas wraeckt ofte noordwesteert [1]), ende 'tghene u de wateren nae 't noord westen dryven, waer mede die te cort ende in faulte blyft vande Custe van Indien te moghen krygen; De stroomen ofte het trecken vande wateren na 't Roode meer toe, is van *4* tot *7* graden; Hebt altoos goet opsicht op u voordeel te wesen, en niet te cort te komen. In dese contreye ende wech sult altoos sien veel vande vogelen *Rabos de Iuncos*, ofte Biesen steerten, ende als ghy ghenaeckt de Custe ende drooghten de *Pandua* [2]), en sult van daer voortaen gheen meer sien, dan alleenlicken in de Zee sien dryven (*50* mylen ende meer van landt) veel Slanghen ghelijck als Ael, ende grooter. De Droochte van Pangua.

Oock is te weten dat de stroomen vant water aende *Cabo de bona Esperança* tot desen voorseyden tijdt toe altoos loopen vande *Cabo Delgado* af naer de *Cabo de bona Esperança* toe zuyd westwaert aen, niet teghenstaende datter sommighe dweerse stroomen onder loopen, te weten, langhs d'Eylanden *As Ilhas primeiras* [3]), loopense naet westen, op de bancken vande *Cabo das Correntes* tot de Revier ghenaemt *Aguada de Boapaz* [4]), loopen de stroomen van ghelijcken nae het westen, treckende nae de Inwijcken toe die by de *Cabo das Agulhas* ligghen; by de *Aguada de san Bras* [5]), loopen de stroomen nae het landt toe, ende op dese Custe sult ghy bevinden dat hoe het stercker waeyt uyt den westen, hoe dat de wateren ofte stroomen meerder tegens den windt aendringhen. Hoe dat de stroomen byde Cabo de bona Esperance loopen. Aguada de Boapaz. Hoe de stroomen by de Aguada de San Bras loopen.

[1]) Er staat noordoosteert, hetgeen Jan Huyghen bij „erratum" verbeterde in noordwesteert.

[2]) Padua-Bank op de kust van Voor-Indië, verg. p. 18, n. 12.

[3]) Zie p. 17, n. 14.

[4]) Agoa de bona passa is de Rio do Cobre in de Terra da boa Gente van Vasco da Gama. Modern: R. Zavora.

[5]) Mosselbaai; zie p. 25, n. 1.

Dat 5. Capittel.

Deroute ofte de Navigatie ende Coursen van Lisboenen naar Oost Indien, gheappoincteert door des Coninghs Stuerman, Vincente Rodriges de Lagos, Portugees [1]). [17b]

Porto Santo leyt n.o. ende z.w. met de revier om Lisboenen.

Soo haest alsmen scheyt uyt de Revier van Lisboenen, om te loopen nae het Eylandt ghenaemt *Porto Santo* [2]), moet men zuydtwest aen loopen, ende varende uyt Lisboenen, salmen de Son mercken met het Compas om dat te proberen, te weten int op ende ondergaen van de Son, ende het midden van daerse op ende onder gaet, dat is noorden ende zuyden, ende alle het ghene dat ghy bevindt de Naelde van het Compas te noordoosteeren [3]), dat selfde sult ghy zuydwaerts aen loopen: want *Porto Santo* leyt noord oost ende zuyd west met de Revier van Lisboenen, waer met het vol ende ghelijck over een comt.

Hoemen nae het Eylandt Madera, la Palma, ende do Ferro loopen sal.

Wanneer dat ghy comt te sien *Porto Santo*, ofte het Eylandt *Madera*, varende nae het Eylandt *La Palma*, so sult ghy alle het ghene dat de Naelde van het Compas noordoosteert hem toe gheven, ende wat meer: want leyt meer nae het oosten alst inde Pascaerten gestelt is; ende van daer nae het Eylandt *Do Ferro*, welck Eylandt van ghelijcken een weynigh meer sult vinden na het westen, dan het inde Pascaerte leyt, daerom en wiltet niet versuymen met onachtsaemheyt, want al ist dat ghy van het Eylandt *La Palma 10* mylen af uwen cours neemt, ghelijck alst inde Pascaerte leyt, sulter recht op aen loopen.

d'Eylanden van Cabo Verde

Wanneer ghy het Eylandt *La Palma* gepasseert zijt, soo ist goet zuyden aen te loopen vande Eylanden van *Cabo Verde* dertigh mylen af, altoos toeghevende alle het ghene dat de Naelde van het Compas noordoosteert, ofte inde twee etmalen sult loopen, te weten, het eene etmael zuyden, ende het ander zuyen ten oosten aen, toegevende de cours nae het zuyen, ofte om beter te verstaen alle het ghene dat de naelde van het Compas wraeckt, het welcke mach wesen een halve streeck, eer min dan meer.

Groen water by de

Comende vanden *22* tot op *18* graedt, sult ghy groen water sien,

[1]) Voor de twee roteiros van Vicente Rodriguez van Lagos, van c. 1575 en van 1591, waarvan Linschoten wellicht de laatste heeft gebruikt gedurende zijn verblijf te Lissabon in het eerste halfjaar van 1592 („alwaer bleef mijn dingen afveerdigen" Itin. II, ed. Kern, p. 210), zie C. R. Boxer in Mariner's Mirror 1934, p. 177 e.v. en Fontoura da Costa, A Marinharia, p. 499 e.v. Ook Cap. 6 en 7 zijn aan hem ontleend.

[2]) Zeer klein eilandje N.O. van Madeira; zie p. 19, n. 4.

[3]) In 1600 noordoosterde de naald, te Lissabon, 6 à 7°.

het welcke is van den hoeck ghenaemt *Cabo Branco*, ende vanden inwijck daer de fortressen van *Arguijn* [1]) leyt, soo ghy dit groen water meer dan twee etmalen siet, so ist een teijcken van dicht by de Custe te wesen: maer weynigh groen water siende, te weten minder dan de twee etmalen, so zijt ghy naerder aende Eylanden. Cabo Branco. Teycken alsmen dicht by de Cabo Boanco is.

Comende op thien graden, soo langhe als ghy zijt by de Custe van *Guinea*, soo en sult ghy de Naelde van het Compas gheen abatiment ofte afslach gheven, door oorsake dat het water nae het landt toe treckt, waer mede blijft het noordoosteeren vande Naelde van het Compas, (het welcke mach wesen een derdendeel van een streeck) in verghelijckinghe van het trecken van het water, ende ooc so gaet het Schip zuyd oost aen, ende het water ende stroomen comen altoos uyt den zuyen, waer mede naet land toe gedreven wert. De Cust van Guinea

Loopende vande *5* tot op *3* graden, so ist goet hem vande Custe af te houden van de tseventich tot hondert mylen toe, ende niet meer: want meer wesende, en soude niet goet zijn voor u reyse, Waerschouwinge vande *5* tot *3* graden.
[18a] om reden, te weten soo wanneer ghy zijt *100* ofte meer mylen vande Custe af, soo hebt ghy weynigh zuyd-weste winden om nae 't landt toe te comen: maer krijght eer alle die Donderen ende Blixemen vanden oosten tot den zuyden en z.o. die u verhinderen het landt te ghenaken.

Ende om dat u dese Donderen over comen van alle canten, soo ist goet te loopen ende hem te houden, moghelijcken wesende, vande *70* tot op de *80* mylen, te weten, tot op twee en half graden, al waer ghy de zuyd-ooste winden sult kryghen, wesende vanden *20* April tot den vijfsten Meye: want later zijnde, sullen u de zuyd ooste winden aen comen op meer graden ofte hooghte, als op *3* ende *3*1/2 graden, wesende tot den *10* Meye: maer zijnde noch tot het eynde van Aprilis, soo macht wel comen dat ghy dan die z.o. winden niet en sult kryghen, dan op een graedt aenden *Aequinoctiael*. Die teyckenen diemen heeft aen dese Custe van *Guinea*, zijn sommighe vande Voghelen *Garagiaus* [2]), ende soo die Donderen curseren van uyt den oosten, wesende van de *60* tot op de *70* mylen van 't landt, sult sommighe Swaeluen en Duijckers sien. Hoe datmen hem hoeden sal opte twee en half graed. Teijckenen vande custe van Guinea.

Soo wanneer dat ghy crijght de zuyd-ooste winden, ende u maeckte op den boech naar Brasilien, al ist dattet u die eerste da-

---

[1]) **Arguin, Z.O. van Kaap Blanco.**

[2]) **Zie p. 25, n. 4.**

ghen vande Navigatie soo wel niet en diminueert in de hooghte [1]), soo laet u dat niet eens verdrieten: want al wat ghy bevindt van weynigh te diminueren, en is altemaal gheen water ofte stroomen die u verhinderen, ghelijcker veel ende den meesten hoop meenen: want dese graden dicht by den *Aequinoctiael*, zijn grooter als d'ander van meer hooghten, ghelijck alsmen sal bevinden, naer Indien varende, ofte van daer komende met een voor windt, aende Linie comende, soo diminueertmen ooc weynigh, waer mede men mach bevestighen, dat alle de weynighe diminutie ofte voortganck altemael gheen wateren ofte stroomen zijn die nae die Antilhas ofte voor-Eylanden van Spaensch-Indien toe loopen.

De Graden by den Equinoctiael zijn grooter als andere.

Antilhas zijn voor Eylanden van Indien

Comende aende *Linea* tot op een graedt ofte voorder, soo en wilt op gheenderley wyse weder nae *Guinea* keeren: want soude u selven inden wegh wesen, ende onnuttelijck uwen tijt verslyten: want sommighe Schepen ghebuert is, die in mijn compaengie uyt Lisbonen scheyden, datse haer van de *Linea* af op den boech naer *Guinea* [2]) toe wenden, 'twelck ick niet en begheerden te doen: maer liep in 't contrarie over den boech naar Brasilien toe, waer door d'ander Schepen een geheel Maent nae my in Indien quamen.

Waerschouwinghe alsmen op den eersten graet is.

Op desen boech naer Brasilien sult uwen coers aen setten, naer dat u de wint plaets gheeft, ende hebt goede acht op het Compas: want soo haest als ghy de *Linea* ghepasseert zijt, soo noordt-oostert de Naelde van het Compas een halve streec ende meer, ende comende van de acht tot die achthien graden, hoe dat u dan de Naelde van 't Compas meer noordoosteert, hoe dat ghy verder vande Custe van Brasilien af zijt, in voeghen dat wesende, oost ende west met de *Cabo de sant Augustijn*, ende dat die Naelde van 't Compas twee derdendeelen van een streeck noordt-oosterden, soo zijt ghy daer hondert vijftich mylen van, t' Zeewaert in; [3]) Dit is te verstaen, dat soo wanneer 'tselve Compas in Portugael [18b] ghemaeckt is, aldaer een halve streeck noord-oosterende, soo zy goet ende oprecht zijn; Het selfde sult oock doen aende Custe van Brasilien, wesende oost ende west met die *Abrolhos* [4]) op *170* ofte *200* mylen naer, soo sal de naelde van het Compas noordt-oosteren

Acht op 't Compas te nemen alsmen de Linea gepasseert is.

---

[1]) Versta: Zoo de breedte weinig vermindert, doordien men wat veel westelijk opgaat.

[2]) Verg. p. 20, n. 5 en 6.

[3]) Hierop slaat de aanteekening in Plancius' Nota, zie De Jonge „Opkomst", I, p. 188.

[4]) De klippen en andere gevaren aan de Braziliaansche kust op nagenoeg 18° Z.Br. Volgens de volksetymologie is „Albrolhos" = „Open uwe oogen", dus: „Kijk-uit-klippen". Verg. Itinerario, ed. Kern. I, p. 12, noot 2.

een geheele streeck ofte wat meer, overmidts dat de Meridiaen (van het Compas dat eenen halven streeck noordt-oostert in Portugael) maeckt die Meridiaen hondert ende so veel mylen binnen in 't landt van Brasilien, het welcke alsoo van gelijcken respondeert met die Zee; Op desen voorseyden cours sietmen sommighe Voghelen van diemen heet *Rabos Forcados* [1]), dat is gheseyt, hanghende steerten, ende by alle d' Eylanden van *Martijn Vaas*, witte *Garagiaus* ofte Meeuwen.

Rabos Forcados, op de cours van Brasilien.

Soo wanneer dat ghy comt op die voorseyde hooghte, kryghende ruymen wint, in voeghen dat ghy oost zuydt-oost moecht aenseylen, wraeckende het Compas een streeck ofte anderhalf, het welcke soo veel wraecken sal, comende op dertigh graden, ende al ist schoon dat het Compas anderhalf streeck wraeckt, en sult daerom op uwen cours gheen abatiment ofte afslach rekenen, meer dan een halve streeck: want desen wech een geheele streeck corter is dan zy in de Pascaerte ghestelt wort.

Hoe datmen het Compas rekenen sal comende op den 30 graet.

Doet altoos alle neerstigheyt, dat ghy niet hoogher en loopt als op twee en dertigh tot *33* graden, te weten tot die Eylanden van *Tristan da Cunha* [2]) toe; want sult beter cours hebben ende sekerder gaan van groot onweder ende tormenten minder te hebben: want meestendeel vanden tijt heeftmen aldaer de winden van uit den Noorden ende Noord-oosten, die u dan beter te slach comen, doe u dese vermaninghe, om dat ick het altemael seer wel gheexperimenteert hebbe.

Niet hoogher loopen als op 32 tot 33 graden.

Comende by de voorschreven Eylanden van *Tristan da Cunha*, soo sult ghy comen te sien sommighe hoopen van 't cruijt *Sargasso* in het water dryven, met *Trombas* [3]), dat zijn vande dicke struijck rieden, als ghy dit compt te sien, soo zijt ghy aen gheen zyde vande Eylanden; Sult oock alhier sien vande groote Zee-ravens, ende sommighe cleyne met witte becken, welcke dicht by de Eylanden vlieghen, soo wanneer ghy met d'Eylanden Zuyden ende Noorden over een zijt, soo beghintet Noord-oosteren van 't Compas te minderen, ende en wraeckt niet meer als een streeck, ende het vierendeel van een ander: want *70* ofte *80* mylen van dese Eylanden af, soo ismen in 't midden ofte ten halfweghen vande Meridiaen, van tusschen Brasilien ende die *C. das Agulhas*.

Teyckenen alsmen by de Eylanden van Tristan is.

Alsmen by de Eylanden van Tristan is, so ismen ten halven ofte in 't midden van den Meridiaen, etc.

Ooc mede so is te verstaen datmen (op dese hooghte van *25* gra-

[1]) Vorkstaarten (kleermakers, fregatvogels). Fregata aquila.

[2]) Zij liggen echter op gemiddeld $37^{1}/_{4}$ graden; zie p. 16, n. 5.

[3]) Sargasso en trombas, zie p. 22.

Op den *35* graedt heeft men *330* mylen voor elcke streeck van 't Compas etc.

den luttel min ofte meer) *330* mylen voor elcke streeck van 't Compas van 't Noord-oosten heeft; als ghy de voorschreven teijckenen comt te sien als geseijt is, so sult ghy loopen tot op *35*$\frac{1}{2}$ graden, 'twelcke een goede hooghte is, doende uwen cours oost ende oost ten noorden aen, tot op *100* mylen naer de *Cabo de bona Esperança*, als dan soo en sal het Compas niet meer als een $\frac{1}{3}$ van een streeck wraecken, desghelijcks so sal u het water oock naer 't noort west, often noorden toe trecken.

Teijckenen alsmen vervallen is op te *35* graden.

Soo ghy quaemt te vervallen door eenige onachtsaemheyt, ofte [19a] daer toe vande winden ghedwonghen wesende op de *35* graden, soo sult ghy *30*, *40* mylen vande *Cabo de bona Esperança* af, vande dicke rietstruijcken ende oock Zee-wolven vinden, 'twelcke ghy niet en sult sien, wesende op de *36* graden tzy ruijm ofte schaers.

Comende op *40* mylen naer de *Cabo de bona Esperança*, 'tzy op de *36* ofte *35* graden, so sult ghy comen te sien vergaderinge ofte ravelinghe [1]) van water, te weten wesende by daegh: want des nachts en mochtet niet sien, om dies wille dat alsmender in is, soo en kanment niet vermercken; men vinter veel vogelen in sitten van de Portugesen *Gavoitoijns* [2]) ghenaemt, ende van hier af naer de *Cabo* toe, soo heeftmen sommighe vande Zee-ravens mette witte becken, 'twelcke een seer goet teijcken is: want mach wel komen dat ghy gront vindt, sonder de voghelen *Alcatrasen* te sien.

Zee-ravens met witte becken.

Wat gront datter by zuyden en noorden vande Cabo de bona Esperanca, ende byde Cabo das vaquas is.

So wanneer ghy komt noorden ende zuyden met de *Cabo de bona Esperança*, vande *35* tot op de *36* graden, so sult ghy modder gront vinden tot de *Cabo das Agulhas* toe, ende als u dese modder ofte slijck gront voleynt, sult een geelachtige gront vinden, ende wat meer binne waerts aen, te weten by de *Cabo das Vaquas* [3]), 't welcke is naer *D'aguade de san bras* toe, heeftmen schulpen ende steen gront.

De compassen die ficx by de Cabo das Agulhas zijn, moeten tot Lisabon aengestreecken zijn.

Die Compassen (als gheseyt is) die ficx ende gelijck aende *Cabo das Agulhas* zijn, moeten in Lisbonen ghemerckt ofte aengestreken wesen, datse aldaer een halve streec noortoosteren, ende moetense seer wel weten te mercken, niettegenstaende dat sommige Stuerluyden meenen niet noodigh te wesen, om te weten wat dat

---

[1]) Rafeling. Een kabbeling, dikwijls ontstaande waar stroomen elkaar ontmoeten, of waar wind en stroom tegen elkaar in staan.

[2]) Port. gaivota = Ned. zeemeeuw.

[3]) Mosselbaai; Zie p. 25, n. 1.

het Compas noortoost ofte noortwestert, ghevende voor reden dat onse Voor-ouders 't Compas niet en verstonden, ende also de custen afgheteyckent hebben, waer op antwoorde datmen sulcx in sommige Navigatien wel mach excuseren: maer op 't meestendeel vande vaerden ende Navigatien ist seer noodigh, te weten van 't noortoost ende noortwesten, gelijck als daer is te varen van de *Cabo de bona Esperança* naer *Moçambique* toe, soo wel inde Coursen als om te mogen loopen te midde weghen tusschen 't Eylandt *San Lourenço* [1]) ende *Soffala*, moet hebben een streeck van 't noortwesten, te weten: om te seylen door 't midden van 't Cannael, ende dit is noodigh alle Stuerluyden (die naer Indien varen) te weten: Aengesien datser dicwils vinden als nu aen 't Eylant, alsdan op de bancken van *Soffala*, en dat door oorsaecke vande wateren ofte stroomen.

Nootwendigh weten voor de Stuerluyden.

Als ghy uwen cours neempt vande *Cabo das Agulhas* naer *Moçambique* toe, so ist goet te seylen *100* mylen oost aen, om de custe te schouwen, door oorsaecke vande wateren ende stroomen, die naer 't zuytwesten toe loopen, ende komende noorden en zuyden met die *Bahya de lagoa* [2]) gheheeten, soo sal de naelde van 't Compas 1/4 van een streeck en niet minder noortwesteren, van hier af voortaen, so en wilt de custe onder de *60* mylen naer niet ghenaken, uwen cours doende als gheseyt is om u daer van af te houden; van hier af sullen u de Ravens mette witte becken volghen, tot dat de *Cabo das Correntes* [3]) noortwest van u blijft, ende so wanneer u dese *Cabo* blyvende is op de voorseyde streecke, soo sullen u die voornoemde Ravens verlaten: wantmen die niet en
[19b] vint dan vande *Cabo das Correntes* af, naer de *Cabo de bona Esperança* toe, zijnde noorden en zuyden met die voorschreven hoeck, soo sal het Compas 3/4 van een streec eer meer dan min noortwesteren ende int midden van 't Cannael een gheheele streeck.

Bahija de Lagoa.

Teijckenen alsmen byde Cabo das Correntes is.

Comende byde drooghten *Os baixos da Iudia* [4]), wesende westwaert daer van af sonder die te sien, soo sult ghy veel vande voghelen *Alcatrasen* sien, te weten daer *10* ofte *15* mylen daer af zijnde: maer daer *20* mylen van af wesende aende selfde zyde, soo sulter oock etlijcke sien, ende het Compas en sal gheen streeck

Teijckenen alsmen *10*, en *20* mylen van de drooghten van Indien is.

---

[1]) Madagascar; zie p. 16, n. 8.

[2]) Delagoa-baai, aan den mond van de Rio de Lagoa.

[3]) Zie p. 17, n. 12

[4]) Zie p. 24, n. 3.

wraken: maer so ghy waert aende zyde van 't Eylant *san Lourenço*, *10*, *12*, tot *15* mylen toe, so moghtet wel comen dat ghyse niet en saeght.

De drooghten van Indien ligghen op 22 graden ruijm.

Soo wanneer ghy inde hooghte van dese drooghten (welcke liggen op *22* graden ruijm) de voghelen *Alcatrases* siet, soo en wiltet Eylant van *san Lourenço* niet voorby passeren: want aende zyde naer 't Eylandt toe en sultse niet sien, dan seer dicht by; ende vande zyde van *Soffala* salmense sien tot op *20* mylen, dit is te verstaen op den tijt vande *Monson*, dat is den tijt dat de Schepen van Portugael (die in de Meert uyt Portugael scheyden) daer voorby komen: want die inde *Monson* ofte tijt vande Winter komen, mach wel wesen dat zyse dan niet en vinden, om dattet my ghebuert is, dat komende inde Monson vande Winter, in geselschap vanden Grave *Don Luis de Tayde* [1]), loopende *20* mylen ofte meer van dese drooghten af aende zyde van *Soffala*, en saghen niet een Voghel, evenwel hadden des daeghs te vooren *20* of *12* vande voghelen *Alcatrasen* gesien; soo haest als ghy de voorschreven teijckenen comt te sien, so en wilt noch niet noorden noch noorden ten oosten aenloopen, tot dat ghy zyt op $16\,^3/_4$ graden, op welcke hooghten zijn ghelegen d'Eylanden *As Ylhas primeiras* [2]), en wat meer naer 't westen: want treckende uwen cours uyten noortoosten, soo loopen de stroomen so seer, dat ghy terstont op de bancken van *Soffala* sout komen.

De Eylanden as Ylhas primeiras liggen op *16* drie vierendeel graden.

Vermaninge ende waerschouwinghe alsmen de Ylhas primeiras siet.

Soo 't ghebuerden dat ghy quaemt te sien d'Eylanden *As Ylhas Primeiras*, so en betrout u niet op de Coursen en *Derouten* van dien: want al ist dat mense daer in oost noordtoost voorby heen loopt, is nochtans valsch, om dat het eerste met het laeste ghelegen is by na oost en west metten anderen; van daer tot een santdrooghte, ghenaemt *A Coroa de Sanguase* [3]) (dat is die Croon van *Sangase*,) so looptmen by d' Eylanden van *Angoxas* heen, oost noort oost ende west zuijt west; van dese Croon van *Sangase* tot *Moçambique* toe, loopt men lancx de custe noordtoost ende zuijdtwest heen.

De santdrooghte a Coroa de Sanguase.

Reen van *18* tot *25* vadem van Sanguase tot Mossambique.

Van hier af naer *Moçambique* heeftmen sommighe reen ofte Ancker plaetsen, van *18* tot *25* vadem diepte: maer mijn goetduncken waer soment excuseren kan, beter te wesen niet te

[1]) Don Luiz de Athayde was van 1568—'71 en van 1578—'81 onderkoning van Indië. Ook Dirck Gerritsz heeft een reis met hem gemaakt. Zie over hem J. W. IJzerman, in Linsch. Ver. Dl. IX, p. 30, n. 1.

[2]) Zie p. 17, n. 14.

[3]) Een sterke misvorming van S. Antão. Zie p. 53, n. 2.

anckeren, om datter langhs dese custe heen veel klippen ende steenen liggen, diemen dickwils niet en siet, soo daer 'twater niet op en breeckt.

Die teijckenen diemen heeft *14* mylen, aleermen tot *Moçambique* kompt, is een groot dick landt, ende anderhalf mijl vande custe af leydt een bancke daermen op *15* vadem over loopt; Dit voorschreven landt wert geheeten *Moginquale* [1]), heeft langhs de Zee-kant sommighe boomen ghelijck Pijn-appelen boomen staen; van daer tot *Moçambique* zijn *12* mylen, ende tot *Mocango* [2]) *5* mylen, hebbende daer altemael langes heen de voorschreven boomen ende by wylen soo brant ofte breecktet water, een mijl van 't lant af. Kenteijckens van Mossambique.

[20a]

Om nu in *Moçambique* te loopen, soo salmen zynen cours doen van te midde weghen tusschen het Eylant *sant Iorgie*, ende die drooghten van *Cabaceira* [3]), sulter 7, 8 en somtijts 9 vaem diepten vinden, te weten met hoogh water, ende wesende soo verde als 't Eylandt, soo dattet schijnt dat hem 't Eylandt *sant Iorgie* duer d'Eylanden van *sant Iago* ende *Darvores* steeckt, soo zijt ghy dan mettet Eylant gelijck over een, ende loopende van hier naer binnen toe, sult uwen cours recht op de strant van *sant Antonio* van 't Eylant *Moçambique* [4]) aensetten, tot dat ghy op goede diepten comt, 'twelcke sal wesen in een Canael, streckende noorden en zuyden; comende met de voorschreven cours op *12* vadem diepten, soo wentet terstondt noorden aen, u altoos wachtende vande punt van *Nossa senhora do Baluarte* [5]), ('twelcke is een Kercxken dat op een hoeck van 't Eylant op 't water buyten de fortresse van *Moçambique* staet) ende oock vande drooghten van *Cabaceira*, 'twelcke is van d'ander zyde tegens over *Moçambique*: Dese Bay van *Moçambique* is ghelegen op *15* graden schaers; In dese haven van *Moçambique* so noordtwesteert het Compas schaers een streeck, ende van hier af naer 't Eylant *A Ylha de Comoro* salmen noordtoost aen loopen, welcke Eylant gelegen is op *11*2/3 graden, te weten 'teijnde van 't zuijtwesten [6]); de cours van dit Eylant af naer de linie toe, is noortoost ende noortoost ten oosten.

Hoemen in Mossambique loopen sal.
De drooghten van Cabaceira.
Wat Nossa Senhora do Baluarte is
De Bay van Mossambique op 15 graden schaers.
Ylha de Comoro op 11 twee derdendeel graden.

---

[1]) Plaats en rivier van dien naam vindt men op de kaarten nog.

[2]) Thans Bahia de Mocambo.

[3]) Verg. p. 27, n. 6 en de beschrijving van Moçambique in het Itinerario (ed. Kern, I, p. 18 e.v.). [4]) Verg. de kaart van de reede van Moçambique, genoemd op p. 27, n. 6. (S. Antonio was een kapelletje op 't eiland).

[5]) Onze Lieve Vrouwe van de Wacht (Notre Dame de la Guarde).

[6]) Op enkele minuten na 12° Z.Br.

Opte 3 en 4 graden blinckendt water.

Van hier voortaen tot die linie toe, salmen sommighe nachten wit ofte blinckent water sien op *3* ende *4* graden, ende sult hebben de wint van uyten zuijtoosten, ende van daer voortaen sult beginnen te kryghen de zuijtweste ende zuyde winden, overmidts datmen begint te komen in de Winter van Indien. [1])

Goa leijt op *15* een derden deel graden van de Equinoctiael.

Van de linea *Aequinoctiael* af tot op de hoochte van *Goa*, te weten op *15*¹/₃ graden [2]), salmen altoos oost noortoost aen loopen, ende het Compas sal op dese wech noordwesteren ander half streeck, ende alle het gheene dattet noordtwesteert sult hem toegheven naer 't noordoosten tot op de voorschreven hooghte van *Goa*.

Teijckenen op de wegh nae Goa.

Die teyckenen diemen op dese wegh vindt zijn dese, men heeft altemet op *10* graden des nachts wit ende blinckent water, ende van dese *10* graden voortaen tot die custe van Indien toe, sietmen somtijds veel ghevogelt die van 't lant ende custe versteken zijn (te weten vande custe van Arabien) als Quartels en ander dierghelijcke Velt-vincxkens; ende *180* en *200* mylen van de custe van Indien af, soo begint het Compas te minderen int noordtwesteren: want inde haven van *Goa* en noortwesteertet niet meer dan een streeck, ende ¹/₃ van een ander eer min als meer.

Dat 6. Capittel.

Om met dese Schepen te seylen van Goa naer Cochijn toe [3]).

t'Eylandeken Batecola.

Van *Goa* naer *Batecola* [4]) toe sult ghy seylen van twee tot drie mylen van lant af, vande *20* tot op *25* vaem diepten: wantet alhier dieper is als naer *Cochijn* [5]) toe, men heeft omtrent een half mijl vant Eylandeken *Batecalo* af *26* vaem diepten, van daer af ist goet zuijdoost ende zuijdoost ten zuyden aen te loopen,

Kenteijcken ofmen by Barcelor is.

naer de fortresse van *Barcelor* toe [6]). Om te weten oftmen by *Barcelor* of in de hooghte van dien is, so is te weten datter komen [kol.20*b*]
hooghe bergen, beginnende van *Batecola* af tot *Barcelor* toe, ende recht boven *Barcelor* heeftet eenen ronden huevel ligghen, in

[1]) Ja, indien men althans zorgt daar in het winterhalfjaar (Z.W.-moesson) aanwezig te zijn.

[2]) Goed. De lichttoren staat in 15°28′ N.Br.

[3]) Kennelijk evenals Cap. 5 en 7 aan Vicente Rodriguez de Lagos ontleend.

[4]) Bhatkal, iets beZ. Onor. Zie Itinerario (ed. Kern) I, p. 47.

[5]) In de landstaal Kochchi. Zie Itin. I, p. 49.

[6]) Basarur, nabij Kundapur. Zie Itin. I, p. 47.

gelijckenisse van eenen donckeren mist ofte wolcke, welcke staet aen 't eijnde van die hooghe berghen, te weten aende zuytzyde van *Batecola*, tot dese haven zijn *4* ofte *5* mylen, ende een half mijl van 't landt af ist altemael steen.

Sult by *Barcelor* anckeren op *10* vaem diepten, te weten ander half mijl van 't landt af, ende begerende te seylen naer *Cochijn* toe, so moet ghy uwen cours zuydt zuydwest ende wat meer zeewaert in, aen loopen, u daer in regulerende naer die wint sulcx toelaet: want men heeft aldaer ander Eylandekens ende Klippen [1]) liggen, daermen op *14* vaem (als boven geroert is) dicht voorby loopt; 'tis een goeden cours te loopen op *16* vaem; van dese Eylandekens tot *3* ofte *4* mylen voortaen, zijnt altemael Eylandekens ende Klippen, die voorby wesende, sult die fortresse van *Mangalor* [2]) bescheydelijcken komen te sien, loopende byde *2* mylen van lant op *15* vaem diepten; Van daer af voortaen looptmen op die selfde manier tot de fortresse van *Cananor* toe; Van *Cananor* tot die Eylandekens *as Ylhas Cagadas* [3]) zijn *7* mylen, doet alhier uwen cours wel naer 't zuydt zuytoosten op *18* vaem; Vande Eylandekens *Cagadas* tot *Chale* [4]) zijn *7* mylen, ende de cours is zuyt zuytoost aen op *18* vaem diepten; Van *Chale* tot *Panane* [5]) zijn *9* mylen, op de cours als vooren; Van *Panane* tot *Cochijn* zijn *16* mylen, op de cours van zuyd zuydoost, ende op *12* ende oock op *10* vaem diepten, 'twelcke eenen goeden wegh is, etc.

Hoemen by Barcelor anckeren sal.
Wat cours datmen nae Cochijn nemen moet.

Veel Eylandekens ende Klippen na Cochijn.
De fortresse van Mangalor.
De fortresse van Cananor.
Eylandekens As Ylhas Cagadas.
Streckinghen van verscheyden plaetsen.

Dat 7. Capittel

Deroute ofte die Coursen vande Navigatie van Cochijn naer Portugael, beschreven door den selfden Piloot Vincente Rodriges de Lagos [6]).

De stadt van *Cochijn* is gheleghen op 9¾ graden [7]), eer min als meer, scheydende uyt *Cochijn* naer Portugael, soo doetmen de cours west aen en wel soo noordelijc tot op *30* mylen

De stadt van Cochijn leijdt op 9 drie

[1]) St Mary Islands.

[2]) Mangalur. Zie Itin. I, p. 48.

[3]) Letterlijk: „Bescheten eilanden". Thans Sacrifice Rock.

[4]) Chaliyam. Zie Itin. I, p. 52.

[5]) Ponnani (inlandsche naam), thans Vadakara of Badagara. Zie Itin. I, p. 53.

[6]) Aan wien ook Cap. 5 en 6 ontleend zijn. Zie p. 30, n. 1.

[7]) 9°58′ N.Br.

vierendeel graden. van *Cochijn* af, alhier wesende sult uwen cours nemen in sulcker voeghen, dat als ghy door d'Eylanden van *Maldiva* ende *Mamale* loopt, moght komen op de hooghte van 8 ende 8½ graden [1]), om gheen Eylanden te ghemoeten, hoewel dat die Pascaerte op dese streckinghe sommige Eylanden heeft, niet teghenstaende en zijnder niet.

Coursen nae d'Eylanden van Maldiva.

Hoemen zijn cours nemen sal tot opte 3 graden.

Opte 3 graed aen de zuytzy van de Linea crijghtmen de Donder uyten Westen.

Dese Eylanden ghepasseert wesende, so ist goet uwen cours te nemen zuytwest aen tot op 4 graden, ende van daer voortaen zuyt zuytwest aen tot op 3 graden aen de zuytzyde vande linea *Aequinoctiael*; van *Cochijn* af op die voorschreven wegh tot hier toe, soo noortwesteert het Compas anderhalve streeck, komende op de 3 graden aende zuytzyde vande linea, so sult ghy de donderen beginnen te crygen van uyten westen ende noordtwesten[2]) met stercke winden; van hier af sult zuyden ende zuyden ten westen aenloopen, tot op 10 ofte 12 graden, in welcke contreye sult kryghen de zuydtooste winden [3]); op dese 12 graden soo noortwesteert het Compas een streeck ende ⅔ van een ander, en sult daerom gheen abatiment ofte afslach [4]) rekenen: wantmen somtijts vint dat de wateren ofte stroomen alhier naer 't westen toe loopen 'twelcke dan twee fauten soude wesen, in [21*a*] voegen dat naer ic het te recht verstaen can op dese cours, soo moetmen alle 'tgeen toegeven ofte rekenen datmen gist het schip voor te gaen, om datmen van gelijcken sal vinden stroomen die naer 't zuytoosten toe trecken.

Hoe veel 't Compas op 12 graden noordwesteert.

Comende op de 12 graden (als voren) tot op de 15 graden, soo krijghtmen somtijts de winden van uyten zuyt zuytoosten [5]), so en wilt dan niet op den boech naer 't westen toe loopen: wantet niet goet en is: maer loopt eer naer 't oosten ende oost zuytoosten, altoos goedewacht houdende tot op de 18 graden, op welcke hooghte ghelegen zijn de drooghten genaemt *Os Baixios dos Garagiaus* [6]), ende kryghende de zuytooste winden, so ist

Os Baixos dos Garagiaus.

[1]) Het „Achtgraads-Kanaal" en het „Negengraads-Kanaal". Juist in het midden daarvan ligt het eilandje Minicoi (8°17′ N.Br.) waarop tegenwoordig een zeer kenbaar kustlicht. Met de eilanden van Mamale kunnen slechts de zuidelijkste Lakadiven bedoeld zijn. Zie p. 44, n. 2.

[2]) De N.W.moesson, ongeveer gedurende het winterhalfjaar op het N.lijk halfrond, wanneer de kust van Malabar N.O.-passaat ondervindt.

[3]) De Z.O.-passaat, welker noordelijke grens in dit halfjaar naar het Z. is verdrongen.

[4]) Wraak. Zie p. 21, n. 4. [5]) Zie noot 3.

[6]) De Nazareth-bank met de Cargados Garajos eilanden, beO. Madagascar, op ongeveer 60° O.L. en 17° Z.Br.

goet uwe cours te nemen zuytwest aen, tot dat ghy comt te sien het Eylant van *Diego Rodriges* [1]), ende soot u recht voor uyt leijt, so sult ghy sommige vande voghelen *Alcatrasen* sien, ende oock sommighe hoopen van 't kruijt *Sargasso* [2]) in 't water dryven, alhier so en noortwesteertet Compas niet hoogher: maer begint van daer voortaen weder te diminueren ofte te minderen.

't Eyland van Diego Rodriges.

Als ghy dit voorschreven Eylandt ofte de hooghte van dien gepasseert zijt, so loopt zuytwest ende zuydwest ten westen aen tot op *26* graden, op welcke hooghte gheleghen is 'tuyterste lant van *sant Lourenço* [3]); so haest als ghy op dese hooghte zijt, soo sult ghy uwen cours west zuydwest aen doen tot op de *29* graden, ende van daer af west ende west ten zuyden aen.

Coursen van *26* graden na S. Lourenco.

Om te weten wanneermen noorden ende zuyden met het Eylandt *sant Lourenço* over een is, te weten mettet midden van 't uyterste lant aende zuytzyde, soo merckt het Compas wel, ende so ghy waert op de voorschreven contreye, soo salt Compas een streeck ende 1/4 van een ander noortwesteren; van hier af voortaen salmen de cours nemen naer den tijt ende 'tweder sulcks toe-gheeft: want wesende vanden *15* April tot het laetste van de Mey maendt, soo ist noodigh in tijts 'tvaste landt aen boort te kryghen: wantmen in desen tijdt alhier de winden van uyten noorden ende noortwesten heeft; ende komende in Februarius ende Martius, so heeftmen de winden uyten oosten ende zuyden, waer door men hem moet reguleren naer den tijt datmen hem daer vint.

Teijckenen ofmen noorden en zuyden by S. Lourenco is.

Verhael hoe de winden hier waeyen.

Wesende noorden ende zuyden mettet lant over een, so salt Compas een gheheele streeck eer meer dan min noortwesteren, 'twelcke een gewisse teijcken is daer met over een te wesen: maer soot meer waer, soo weest verseeckert dat ghy by 't lant niet en zijt, dan *30* ofte *40* mylen daer van af, ende soo ghy maer *30* mylen van lant en zijt, sult groen water sien, doch evenwel gheen gront vinden; Die Compassen die ick gheseijt hebbe sullen ficx ende gelijck wesen [4]) aen de *Cabo das Agulhas*, ende die dese differentie doen noortoosteren in Portugael, een halve streeck eer min dan meer, ende soo wanneer dat ghy comt aen

30 mylen vant landt S. Lourenco is groen water.

[1]) Gelegen beO. Mauritius en Réunion op 19°41′ Z.Br. en 63°25′ O.L. Diogo Rodriguez was een Port. piloot die zich onder d'Albuquerque onderscheiden heeft. Zie Viterbo I, p. 270. Komt niet voor bij Fontoura da Costa, Boxer, of Cortesão.

[2]) Zie p. 22.

[3]) Kaap St. Mary op 25°39′ Z.Br.

[4]) Verg. p. 16, n. 10; p. 24, n. 4; p. 34, enz.

de *Cabo das Agulhas*, ofte herwaerder, so langhe als ghy niet en comt op de gront van modder ofte slijc, so en zijt ghy noch aen de *Cabo das Agulhas* niet, daerom en laet niet, het loot dicwils uyt te worpen: want sal u altoos wel wysen wat dat ghy doen sult.

'**t Loot dickwils uytworpen, etc.**

Hoemen onder Cabo de bona Esperansa loopen sal.

Passerende de *Cabo das Agulhas* naer de *Cabo de bona Esperança* toe, soo en ist niet goet noortwest aen te seylen, terwyle dat ghy gront neemt: want en sout daer met de *Cabo de bona Esperança* niet om loopen: maer die ghepasseert wesende, soo loopt alsdan noordtwest aen tot op *16* graden [1]), op welcke [21b]

S. Helena op 16 graden.

hooghte is gheleghen het Eylandt *Sancta Helena*, ofte tot op $16\frac{1}{4}$ graden, so haest als ghy comt op dese hooghte sult west ende een weinigh zuydelijcker aen loopen, ofte d'eerste etmael west ten zuyden, om oorsaecke van 't Compas, de Zee ende sommighe stroomen: want meene wel dat ghy gheen meer hooghten kryghen sult, al seijlde ghy west ten zuyden aen.

Hoemen aen loopen moet alsmen opte 16 een vierendeel graden is.

Seylende op dese cours sult op die selfde hooghte noch *50* mylen voort aen loopen: maer meer niet, ende als ghy 't Eylant comt te sien, en daer by daech niet en moght aenloopen, so strijckt alle u kleyne seylen, u overstaech houdende ontrent vijf mylen daer van af [2]), in sulcker voeghen dat ghy 't snachts moeght sien, u altoos houdende naer 't westen ende west ten noorden; alhier so noortoosteert het Compas ruijm een halve streeck, ende soo ghy u rekeninghe wel maekt vande cours vande *Cabo de bona Esperança* tot op dit Eylant met toegevinge op 't Compas naer behooren, sult bevinden dattet meer dan *70* mylen westwaerder leijt, alst inde Pas-caerte staet.

't Eyland van S. Helena leijt 70 mylen westwaerder alst inde Pascaert doet.

Scheydende van dit Eylandt om te seylen naer Portugael, ende te gaen sien 't Eylandt *Acencaon* genaemt, sult noortwest ende noortwest ten westen aen loopen *70* mylen, so sult ghy wat naert oosten af gaen.

Coursen omme 't Eylandt Acencaon te sien.

Soo 't by gevalle gebuerden dat die Compassen $\frac{3}{4}$ van een streeck noortoosteerden, als sommige doen, als dan sout noodigh wesen te seylen *100* mylen noordtwest ten westen aen, ende van daer voortaen noortwest aen, tot dat ghy komt byde generale winden: maer en genaect het landt niet meer: want en sout gheen goede reyse doen, al ist dat de zuyde winden u wat langher op dese cours beyden, welcke u brengen tot op *12* ende *14* graden aende zyde van 't noorden, en wilt u daer niet op ver-

Waerschouwinghe oft Compas drie vierendeel streeck noortoosteerden.

---

[1]) Diana's piek op St. Helena ligt op 15°57' Z.Br.

[2]) Bedoeld is: blijf 's nachts boven den wind bijgedraaid.

laten, noch en begeeft u niet dicht onder de custe van *Guynea*, als ghy de generale wint [1]) crijcht, al ist dat ghy maer west moeght aenseylen, en laet daerom niet die cours te volghen: want 'tsal wel ruymen, overmits hy somtijts niet en ruijmt om datmen dicht by 't lant is. Vermaninge datmen niet dicht onder Guynea comen sal.

'Tis goet datmen *150* tot *200* mylen toe vande custe af loopt: want al ist schoon datmen naer de Pas-caerten *200* mylen vande custe afloopt, niet teghenstaende, so ismender een goet stuck dichter by, de reden daer van is dese: als datmen scheijdt vanden hoeck van 't Eylant *Sancta Helena*, dat inde Pas-caerten leijdt, ende niet van 't Eylandt dat *70* mylen westwaerder leijt, als boven, ende als ist schoon dat die punten seecker uytkomen tot het Eylant *Flores* [2]) toe, en gheeft daerom gheen reden dit aldus niet te wesen, als ick segghe: want de cours van duer de Zee vant kruijt *Sargasso*, dewyle de wint daer altoos noortoost is, soo loopen die wateren ofte stroomen naer de *Antilhas*, ofte voor Eylanden van Spaensch Indien toe, uyt welcke oorsaecke die schepen so weynigh multipliceren inde cours van Sargasso; ende soo dese wateren ende stroomen de Schepen comen te gemoeten, loopende op dese cours van *Sargasso*, so gebuert het wel dat de Schepen te loefwaert komen, doch selden; oock ghebuertet wel dat somtijts by *Guynea* de stroomen naer 't noorden loopen, ende wesende yet wat by 't lant, so trect u 'twater terstont voorts naert lant toe, oock mede so curserender de winden meest uyten noordtwesten ende noorden, 'twelcke u belet noortwest aen te
[22a] seylen, ende te Zeewaert wesende sult de noordtooste winden t'eerder krygen, in voegen datmen veel voordels heeft met dicht onder de custe van *Guynea* te loopen; doe dese verclaringhe hier by om dat ick het selfs altemael wel ghenoteert hebbe: want alle die Schepen t'zy in wat voeghen dattet mach wesen, die haer terstont wenden te loefwaert van *Guynea* af, en krygen inde cours van *Sargasso* geen ruyme windt, dan alleenlijcken noordooste winden, ende somtijts stilten, 'twelckmen niet en vint seylende te lywaert, alwaer men de winden oost ende oost zuydoost heeft. Het Eylandt Flores. Oorsaec waerom de schepen soo weynich multipliceren inde cours van Sargasso. Oorsaec waerdoor 't noordt west seylen belet wert.

Alle die Schepen die vande *Antillas* ofte voor Eylanden van Spaenschs Indien komen, die scherpste winden diese vinden zijn van uyten oosten, waer by men verstaen mach, dat als wy wijt De scherpste winden by de Spaenschs Indische

---

[1]) Vento geral (Port.), de passaat.

[2]) Bedoeld: Flores van de Azoren.

Eylanden, waeyen uyten oosten. van *Guynea* af loopen, geen oorsaecke en is van een langer reyse te hebben: maer sullen eer beter ende ruymer winden vinden, ende so wanneermen komt op *20* graden, ende dat het Compas ficx ende ghelijck komt tot op *25* graden toe, so en zijt ghy niet te lywaert; alhier begintmen het kruijt *Sargasso* te sien, waer De Zee van Sargasso. van dese Zee ghenaemt wort van *Sargasso*, en maeckt gheen rekeninge van te loefwaert ofte te lywaert: want daer en is gheen seeckerheyt af.

Teijckenen of 't Eylandt Flores recht voor u leyt So wanner ghy noorden ende noordoost aengaet, ende dat die naelde van 'tCompas niet en noordwesteert, soo zijt seecker het Eylandt *Flores* recht voor uyt te hebben, gheduerende also tot het Eylant *Fayael*[1]) toe (dit zijn van de vlaemsche Eylanden diemen noemt *As Ylhas dos Açores*) te weten: die Compassen die in *Sancta Helena* ruijm een halve streeck noort oosteren, Opte *36* ende *39* een derden deel graden siet men 't Eylandt Flores met veel schiltpadden. somen die wel weet te mercken, wanneer ghy comt vande *36* tot op de *39*$^{1}/_{3}$ graden, so suldy t'Eylant *Flores* komen te sien, met sommighe Schilt-padden int water dryven, ende wesende van 't Eylant *Flores* *40* mylen naer de custe toe, soo sult ghy vande voghelen *Garagiaus* ende Duijckers sien, ende 'tCompas sal by naer ficx wesen, ende soo 't eenighe differentie heeft, sal wesen van een weynich te noordoosteren: want by 't Eylandt *Flores* tot het Eylant *Fayael* toe, soo zijn de Compassen ficx ende ghelijck als boven.

Dat 8. Capittel.

Die Coursen ende Navigatie van Indien naer de Cabo de bona Esperança toe, door een ander Portugesche Piloot ofte Stuerman aengheteijckent.

Als ghy scheijdt van *Cochijn* om uwe cours te doen naer Portugael, soo doet altoos u uyterste neersticheyt te loopen op *10*$^{1}/_{2}$ graden, tot op *50* mylen west zuydtwest daer van, soo dat ghy comt op *10* graden schaers, op welcke hooghte zijn geleghen d'Eylanden *Mamales*[2]): want de stroomen sullen u altoos d'Eylanden Mamales liggen trecken naer 't midden van 't Cannael[3]), tusschen dese Eylanden

[1]) Fayal.

[2]) De zuidelijkste eilanden der Lakadiven, zie p. 40, n. 1.

[3]) Dus het „Negengraads-Kanaal".

ende d' Eylanden van *Maldiva*, op 9½ graden, so moecht ghy dan ruijm passeren sonder eenigh van de Eylanden te sien, ende gaet altoos seecker op 9¼ graden, hoewel datse in de Pascaerten veel valsche Eylanden stellen.

op *10* graden.

Inde Pascaerten veel valsche Eylanden.

Ende soo 't gheschiede dat ghy 'tseijl ginckt van *Cochijn* den *20* Januarius luttel min ofte meer, soo loopt also dat ghy d'Eylanden comt te passeren aen 't zuydwesten, ende zuyd west ten
[22b] zuyden, tot dat ghy zijt onder de *Linea Aequinoctiael*, om oorsake dat ghy laet t'seijl gaet, ende 'tmach komen dat u de windt ende 'tweder soo wel niet voegen en sal, ende om te houden de zyde van ter Zeewaert van 't Eylandt *Brandaon*[1]), so moeght ghy uwen cours nemen tusschen d'Eylanden ghenaemt *Dos Yrmaos*[2]), gheleghen op *4* graden aen 't zuyden ende vandaer moecht ghy uwen cours nemen naer d'Eylanden van *Pedro Mascharenhas*[3]), also uwen wegh volghende; soo 't gheschieden wesende op *4* graden aen 't zuyden, u veel Donderen, Blicxemen, ende Reghens over vallende, waer om datmenter ghemeenlijcken inde maent Februarius also vint: want ick het also ghevonden hebbe tot op de *14* graden toe, daerom doet altoos u beste om te komen op *14* ofte *15* graden: want sult ghemeenlijcken op *15* ofte *16* graden zuydooste winden vinden, en wilt alsdan niet meer ter Zeewaert in loopen: maer loopt tusschen het Eylant *Brandaon*[4]) ende 'tEylant van *Lopo Soares*[5]), 'twelcke eenen goeden cours is, so haest als ghy dit Eylandt voorby zijt, soo neempt uwen wegh langhs 'tEylandt van *Ioan de Lisboa*[6]) heen, tusschen dit Eylant ende d'Eylanden van *Pedro Mascherenhas*[7]), heeftmen eenen goeden wegh, so dat ghy komt te loopen *14* ofte *15* mylen van 't Eylant *san Lourenço*; van daer af neemt uwen cours tot op *29* graden, west zuydwest aen, ende daer naer soo loopt west ende west ten zuyden aen tot op *34* graden ofte soo verde als ghy wilt.

Hoe datmen zijn cours van Cochijn nemen moet, alsmen den *20* January t'seijl gaet.

d'Eylanden dos Yrmaos ligghen op *4* graden.

Opten *4* graed aent zuyden veel Donders in Februario.

't Eyland van Lopo Soares.

Met dese cours aldus aenloopende, komende op *50* ofte *60*

---

[1]) Het zuidelijkste eiland van de Cargados Garajos op de Nazareth Bank. Zie p. 40, n. 6.

[2]) Een verwijzing naar de Chagos Eilanden?

[3]) Namelijk: Mauritius, Réunion, Rodriguez op 20 à 21° Z.Br.

[4]) Verg. noot 1.

[5]) Vermoedelijk bedoeld Os Baixos (de riffen) van Lopo Soares, waaronder te verstaan de noordelijke (niet zeer ondiepe) ondiepten van de Nazareth Bank. Er staat daar 14 vaam minste water. Verg. pag. 48. Ook kan Tromelin Island bedoeld zijn.

[6]) Rodriguez; zie p. 41, n. 1.

[7]) Verg. noot 3.

By A terra do Natal veel voghelen.

mylen naer 't lant genaemt *A terra do Natal*, sult seer veel voghelen sien ende hoet meer stormt ende onweert, hoe ghy der meer sien sult, ende soo ghyder veel siet, soo zijt verseeckert verde van lant te wesen, ende als ghyse verliest, so siet voor u: want zijt dichter by lant, sultse altemael verliesen, behalven de swarte

Alsmen veel vogelen siet is men veer van landt.

Ravens mette witte becken, ende hoe ghy dichter by 't lant comt, hoe ghyder meerder sult vinden, al hoewel datmen die ooc heeft tot *20* mylen van 't lant af: maer veerder niet; so haest als ghy begint het Eylandt *san Lourenço* voorby te komen,

Coursen als hem 't Canael tusschen S. Lourenco ende Mossambique vertoont.

soo neemt de bovengeseyde cours, ende als ghy begint te ontdecken den mondt van't Cannael, tusschen *san Lourenço* ende *Moçambique*, soo hebt ghy terstont het loopen vande stroomen naer de *Cabo de bona Esperança* toe, en twyfelt niet in dese contreye uwen cours te nemen zuydwest aen: want hebt gemeenlijcken de wint terstont naer 't zuyden toe, ende al wat ghy west noort west aengheloopen zijt, dat zijt ghy voorder aen, waeromme u waerschouwe u altoos te houden by de custe, so sult ghy beter reyse doen: want de stroomen sullen u naer de *Cabo* toe dryven, al ist schoon dat u de winden niet en helpen; ende dit

In Martius ende Aprilis waeyen ghemeenlijcken noordt ende noordtooste winden, vanden hoeck van S. Lourenco tot de Cabo de bona Esperansa toe.

is te verstaen als ghy laet van *Cochijn* scheijt, so sult ghy hier altoos vinden grote cracht van weste winden; Ooc so is te weten dat alhier (in Martius ende Aprilis op desen gheheelen wegh, vanden uytersten hoeck van *san Lourenço* af tot de *Cabo* toe) ghemeenlijcken noorden ende noordooste winden waeyen, ende soot een ofte twee daghen uyten zuyd oost ofte zuyden waeyt, is by mirakel, daerom en maeckt daer gheen rekeninghe op: want waeyender in desen tijt seer selden, op alle den voorschreven wegh tot de *Cabo* toe, ende hoe naerder de *Cabo*, hoe meerder noorde winden: maer als de noorde windt met Mist ende Nevel

Teyckenen alsmen weste winden verwacht.

komt, so verwacht voorseker weste winden: want dat is zijn [23a] natuereel in dese contreyen; sult geadverteert wesen, dat so ghy in dese contreyen quaemt in een schrickeljaer: want die

't Schrickeljaer periculueser als ander jaren.

selfde periculueser zijn dan d'ander jaren, om oorsaecke dat die Conjunctien vande Hemelsche Planeten ende lichamen als dan different zijn, als oock die inferiore lichamen, die de superioren

Oorsaeck waeromme.

ofte opperste subject ende onderworpen zijn, waer door zy gheregeert worden[1]): soo sult bevinden in dese contreyen vande *30* graden opwaerts, dat so haest als ghy de windt uyten noorden crijght

---

[1]) Laat ons hopen dat Jan Huyghen dit slechts om der curieusheids wille van den Portugeeschen piloot overnam.

met een stof-regen, een groot onweer daer uyt te rysen, soo siet wel voor u, ende weest op u hoede, op dattet u niet en verrast: want soot u van voren onversiens overviel, en sout gheen remedie hebben om u boven te houden en te salveren, sonder besonder hulpe en ghenade van God: want komen met grooter furie en desperaetheyt.

Soo 't ghebuerden dat ghy u vondt int beginsel van Februarius, byden uytersten hoeck van *san Lourenço, 70* ofte *80* mylen t'Zeewaert in, soo neemt uwen Cours nae de *Cabo das Agulhas* toe: want sulter de winden alsdan altoos zuijdoost vinden, so dat ghy niet en passeert op de *36* graden t' Zeewaert in, welcke Navigatie ghy doen sult, scheydende uyt Indien inde maendt van December; sult by dese *Cabo das Agulhas* gront hebben *20* ende *25* mylen van 't lant af, op *100* ende *130* vaem diepten, te weten op de hooghte van *36½* graden etc.

Vermaninge hoemen in Februarij byden uytersten hoeck van S. Lourenço is zijn cours nemen sal.

Dat 9. Capittel.

Die Navigatie vande Monte Delijn [1]) *naer Portugael, 'twelcke is den vernaemsten bergh gheleghen in Indien, te weten: op de custe van Malabar 6 mylen van Cananor noordwaerts, ende van Goa 61 mylen zuydwaerts.*

Afvarende vanden Bergh ofte *Monte Delijn* naer Portugael, den wegh van buyten het Eylandt *san Lourenço*, soo stelt u noordtoost ende zuijdtwest met den Bergh *Monte Delijn*, uwen cours nemende oost ende oost ten zuyden aen [2]), soo sult ghy komen by een Eylandt [3]) gheleghen op *10½* graden, te weten *50* mylen van *Monte Delijn* af, sult alsdan uwen wegh nemen zuijdwest, ende zuijdwest ten westen aen, so sult ghy komen 25 mylen van dese Eylanden af, op de hooghte van *9¾* graden, u wachtende niet zuydelijcker naer d'Eylanden van *Maldiva* te loopen; een half mijl daer van af is het diep ende schoon, soo haest als ghy dese

Coursen van Monte Delijn buyten 't Eylandt S. Lourenço.

Een Eylandt opte *10* een half graden.

[1]) De nabij Calicut gelegen ,ongeveer 850 voet hooge berg, het eerste land van Indië wat Vasco da Gama (18 Mei 1498) in zicht kreeg. Voor de spelling, afkomst en beteekenis van den naam zie: Hobson-Jobson (i.v. Delly); Yule, Marco Polo (2nd ed.) II, p. 375 e.v. (alwaar een afbeelding); en vooral The Book of Duarte Barbosa (ed. Hakluyt Society, 1921), II, p. 1, n.l. Men spelt Dilli, Delly, D'Elli, enz.

[2]) Lees: W. en W.t.Z.

[3]) Een der zuidelijke Lakadiven, echter zonder dat juist is uit te maken welk eiland bedoeld mag zijn.

Eylanden voorby zijt, 'tzy vroech ofte laet int jaer, soo loopt zuijdwest ende zuijdwest ten zuyden aen, tot dat ghy over de linea zijt, ende so ghy daer de winden van uyten westen vindt, soo loopt zuyden ende zuyden ten westen aen, mogelijck wesende, soo niet, zuyden aen, 'twelcke eenen goeden wegh is, ghy moecht op dese cours vry uwen wegh vervolgen sonder vrees.

Os Baixos de Lopo Soares ende Garagiaus liggen op *16* graden.

Soo 't gheschiede dat ghy op dese cours, te weten vande *13* graden opwaerts veel voghels *Garagiaus* [1]) vont, vlieghende by hoopen by den anderen, en wilt daerom niet vreesen uwen cours te vervolghen, ende wesende laet int jaer, so hout u altoos aende zyde van 't zuyden, om te schouwen [2]) de drooghten ghenaemt *Os Baixos de Lopo Soares*, ende *Garagiaus* [3]), gheleghen op *16* graden; dese cours aldus doende, moecht wel vry en vranck by daegh en by nacht sonder omsien, heenseylen: want sult niet met allen [23b] ghemoeten, ghelijck als ick het selver gheexpermenteert hebbe.

Teijckenen alsmen *40* mylen is van 't Eylant Brandaon.

Die *16* graden niet ghepasseert wesende, moecht oock loopen tusschen de voorschreven drooghten ende het Eylandt van *Brandaon* [4]), ende comende op de hooghte so wilt liever eenen nacht verliesen, om altoos verseekerder te gaen, ende sulter op letten dat wanneer ghy vindt veel vande voghels *Garagiaus*, met ander beplackte [5]) voghels onder een vlieghen, te weten by hoopen te samen, so zijt ghy van dit Eylandt *40* mylen voortaen, van hier af soo loopt zuijdtwest ende zuijdtwest ten zuyden aen sommige etmalen, ende wesende noch vroech int jaer als ghy van Indien scheijt, so schout [6]) al dese Eylanden ende drooghten, doende uwen cours t'Zeewaert aen naer de *Cabo das Agulhas* toe.

Vermaninge wat coursen men nemen sal den *6* February *100* mylen van S. Lourenco, wesende nae de Cabo de bona Esperansa.

Soo 't geschiede dat ghy u vont den *6* ofte den *7* Februarius *100* mylen luttel min ofte meer vanden uytersten hoeck van 't Eylandt *san Lourenço*, te weten op zijn hooghten ghelijck ick die ghevonden hebbe, soo loopt west zuijdtwest aen, tot dat ghy zijt op de hooghte vande *Cabo*, u altoos wachtende vande stroomen die u mochten bedrieghen: wantse in Februarius alder crachtichste loopen, door de ooste winden die alsdan gheweldigh regneren, soo neempt uwen cours naer de *Cabo de bona Esperança* toe, tot op

---

[1]) Zie p. 25, n. 4.

[2]) Nl.: schuwen, mijden.

[3]) Bedoeld is het geheele ondiepe gedeelte van de Nazareth Bank; zie p. 45, n. 5.

[4]) D.i.: over het diepe noordelijke gedeelte van de Nazareth Bank heenloopen.

[5]) Beplekte, gevlekte.

[6]) Zie n. 2.

36½ graden, ende als ghy by de *Cabo das Agulhas* zijt, so besiet wanneert op die *Astrolabio* middach is, ende soot alsdan op de Sonne-wyser ooc middach waer, ofte schelende die dicte van eenen draet, so ist een goet teijcken, soo wel int gaen als int komen van Portugael, so zijn de naelden van de Compassen hier ficx ende ghelijck [1]), ende wesende aen d'een ofte d'ander zyde, sullense noordoost ofte noordtwesteren, naer dat ghy van de *Linea Meridionael* verscheyden zijt, soo veel scheelt het van ghelijcken op het Sonne-wyser.

Item so wanneer ghy komt naer de *Cabo das Agulhas* ofte vorder aen, so besietet water, ende soo 't groen is, so keert weder op de 36½ graden, ende worptet loot uyt, so sult ghy vinden 30 vadem; ende wesende op de 36⅔ graden sult 90 vadem hebben, ende en sult niet veel swarte Ravens met witte becken noch *Alcatrasen* sien; sulter aen weerzyden van dese *Cabo das Agulhas* veel sien, soo aende Custe als tot 20 mylen t'Zeewaert in: maer verder niet; sult het water (so langhe dat ghy niet en komt op de voorseyde diepten) licht ende groenachtigh vinden, als oock mede van dat Sas-been in 't water dryven.

So haest als ghy grondt ghevonden hebt, sonder 'tland vande *Cabo de bona Esperança* te willen sien, so loopt also lancx dese gront heen tot dat ghyse weder verliest, so weest alsdan seecker de *Cabo das Agulhas* voor by te wesen, ende doet dan uwen cours west noord west aen, soo sult ghy 12 mylen vande *Cabo* af vervallen, als ghy daer begint af te scheyden, so sult ghy in 't water vinden dryven de dicke Riet-struijcken, te weten tot 10 ende 15 mylen daer van af op de voorschreven cours; als ghy dese comt te sien, so ist een goet teijcken, ende moecht vry verseeckert wesen dat ghy de *Cabo de bona Esperança* om zijt; by de *Cabo das Agulhas*, so mercktet Sonne-wyser ende 'twater vande gront, zy sullen u wel thoonen wanneer ghy daer by zijt: want by desen hoeck so

Teijcken alsmen voorby de C. das Agulhas is.

Teyckenen alsmen de C. de bon Esperansa om is.

[24a] zijn de naelden vande Compassen ficx ende gelijck, ende binnen ofte buyten dien so noordoost ofte noordwesterense altoos, als dicwils gheseyt is.

Die Navigatie van de *Cabo de bona Esperança* naer Portugael, is sonder perijckel tot die *Linea Aequinoctiael* toe: want men heefter altoos eenen zuijdtoosten duergaende wint, ende van de linea af naer Portugael toe wort genoegh daghelijcx bevaren, waer door

Vande C. de bona Esperansa tot den Equinoctiael is geen perijckel.

---

[1]) Bedoeld is: bij den Cabo das Agulhas (d.i. Kompaskaap) is de magnetische variatie van de naald 0°, m.a.w. aldaar wijst de naald naar het ware Noorden.

de ghemeen Stuerluyden ghenoegh bekent is, doch die daer lust toe heeft mach het hier voor lesen [1]), daer 't ooc aengeteijckent is, als ooc in myne *Itinerario* ende Navigatie op mijn wederom komste van Indien naer Portugael, alwaert in 't perticulier verhaelt wordt tot Lisbonen toe, etc.

Dat 10. Capittel.

Vande rechte teijckenen ende kennisse van de Cabo das Correntes, ende d'Eylanden As Ylhas Primeiras, van alle de Havens, ende custe tot Moçambique toe.

Bancken van Soffala beginnende aende C. de S. Sebastiaen strecken de, etc.

Die bancken van *Soffala* beginnen aen de *Cabo de san Sebastiaen* [2]), ende strecken tot die Eylanden *Primeiras* langhes de custe heen, ende de custe strect noorden ende zuyden tot *Soffala* toe, ende heeft wat van noorden ten westen, ende zuyden ten oosten, alhier zijn sommige Revieren: maer zijn alleenlijcken voor kleyne schepen.

De Revier van Mataca leijt op *21* een half graden.

Teyckenen van de Revier van Mataca.

Sommighe ondiepten aen de noordzyde.

De Revier genaemt van *Mataca* ofte *Monemone* [3]) leijt op *21½* graden, is een kleyne Revier hebbende binnen in de Haven met hoogh water *3* vadem diepten, ende heeft tot een teijcken eenen hoogen, boom staende aende zuijdzyde, ende langhs de strant heen sommighe santduynen, die int schijnsel hem verthoonen als Eylandekens sonder boomen, aende noordzyde ligghen sommighe ondiepten, men loopter in de Haven noordwest aen, te weten aen de zyde vande boomen, en daer lancx by heen, als ghy binnen den hoeck zijt, so moechtet anckeren op *5* ende *6* vadem diepten.

Quiloau leijt op *20* een half graden.

Kenteijckenen vande Haven van Quiloan.

Een drooghte *3* mylen van de Haven.

Quiloan ofte *Quiloane* [4]), is gheleghen op *20½* graden, ende heeft aende zuijdzyde eenen hooghen Palm-boom, ende 't landt van die selfde zyde heeftet fatsoen van eenen hoec; So ghy in *Quiloane* begheert te loopen, alwaert met een schip van *200* vaten moechtet wel doen, wesende met hoogh water: maer moet u wachten van een drooghte, drie mylen vande Haven af gheleghen; dese Haven heeft met hoogh water *5* vadem diepten, ende als ghy daer binnen in zijt so ghenaeckt de punt vande Rivier, sulter *5* ende *6* vadem diepten met modder-grondt vinden, men loopter in west

[1]) Jan Huyghen, van wien vermoedelijk dit hoofdstuk is, verwijst hier naar Capittel 7 van Vicente Rodriguez.

[2]) Op 22°4′ Z.Br. [3]) Thans Sabi of Save Rivier.

[4]) Chiluane, modern Kilwan, niet te verwarren met het op 18° Z.B. gelegen Quelimane.

zuijdwest ende zuijdwest ten westen aen, ende de voorschreven droogthen ligghen oost zuijd oost, ende west zuijdt west ghelijck als *Quiloane*.

Van *Mataca* ofte *Monemone* tot *Quiloane* sultet landt komen te sien op *13*, *14* vadem diepten, ende komende op *21* graden ende op *60* vadem diepten, so sult ghy *15* mylen van landt wesen, ende sult op de gront Corael vinden, ende van daer binnewaerts kleyn sant, seylende van *Quiloane* af naer *Soffala* toe, so loopt noorden ende noorden ten oosten aen, te weten buyten de punt ofte hoeck om op *12*, *13* vadem diepten, tot dat ghy *Soffala* int gesicht crijght,
[24b] ende so ghy daer begheert te setten [1]), soo loopt tot op *6*, *7* vadem, 'twelcke is *6* ofte *7* mylen van landt af.

Alsmen opte *21* graden ensde *60* vadem diepten is, so ismen *15* mylen van 't lant Mataca, etc.

De Haven van *Soffala* verloopt [2]) alle jaren, daerom en moechter sonder Loots-man van 't landt niet wel in komen, *Soffala* heeft tot een teijcken om te kennen, een hoop Palm-boomen by den anderen staen, te weten aen de zyde van 't noorden, loopende van hier af naer *Moçambique* toe, sult oost aen loopen, tot dat ghy komt op de *40* vadem, ende van daer af oost noordtoost aen, loopende *15* ofte *16* mylen vande Eylanden *Primeiras* [3]) af, sult altoos in dese contreye, te weten: de gheheele custe lancx, kleijn, dun, swart sant (met aerde ghemenckt) op de grond vinden, al ist schoon dat ghy vry dicht ende int ghesicht van 't landt loopt.

De Haven van Soffala verloopt alle jaren. Teijcken vande Haven van Soffala.

Soffala is ghelegen op *20* graden [4]), ende die Haven genaemt *Bango* [5]) op *19½* en die Revier van *Cuama* [6]) op *18¾* graden, men loopt langes de custe van *Soffala* tot *Cuama* toe noort oost ende zuijdtwest, wesende inde cours *30* mylen, soo 't u noodich waer in dese Revier van *Cuama* te loopen om versch water te halen, so moechter met een kleijn jacht in loopen: want 'tis binnen in altemael soet ofte versch water.

Soffala leijdt op *20* graden. De Haven Bango op *19* een half. De Revier Cuama op *18* drie vierendeel.

Van *Cuama* af naer d'Eylanden *Primeiras* [7]) loopt men langhes de custe heen oost ende west, ende heeft wat van oost ten noorden, ende west ten zuyden, men heeft twee verthooninghen [8]) van landt, ende komende op *18* graden sult *35* vadem diepten vinden,

Hoemen van Cuama naer d'Eylanden Primeiras loopen moet.

---

1) D.i.: ankeren.

2) Bedoeld wordt: haar bedding verlegt zich steeds.

3) Zie p. 17, n. 14.

4) Het fort ligt op 20°11′ Z.Br.

5) Rivier Pungue bij Beira.

6) Een Zambesi-monding?

7) Zie n. 3.

8) Bedoeld is: een kuststrook met een hooger land zichtbaar daarachter.

hebbende ghesicht van land: want die bancken van dese contreyen seer smal zijn, de cours is *50* mylen.

De Revier Dos bonis Synais leijdt op *17* drie vierendeel.

De Revier ghenaemt *Dos bonis Synais* ofte vande goede teijckenen [1]) leijt op *17¾* graden, ende heeft dese teijckenen om te kennen, te weten vande zyde van 't noordoosten staen eenen hoop boomen aende mont vande Haven, ende aen de zuijdzyde heeftet eenen sant strant, ende op den uytersten hoeck naer 't zuijdwesten staet een Sant-bergh ofte Duijn, welcke hem van verde verthoont als een Eylandeken, d'in-komste is aen de zyde van 't zuijdwesten, langhes het sant heen; Die Haven heeft met leegh water in 't inkomen *2* vadem, ende binnen in wesende machment setten op *6* ende *7* vadem diepten; Men en kan van buyten af d'in-komste niet sien: want men siet van buyten komende den inganck vande noordtwest zyde, welcken inganck heeft een deel boomen by een staen, die hen van verde verthoonen als een Marsch [2]) van een Schip, ende hoemen naerder 'tlant genaect, hoe datmen 't minder comt te sien, so dat ment inde Revier wesende gansch niet sien en kan, om dattet van die ander tacken belet wort.

Teijckenen vande Revier Dos bonis Synais.

Beschryvinge vanden ingang van de Revier.

Hoemen door d'Eylanden Primeiras ende Angoxas loopt.

Het Canael [3]) van de Eylanden *Primeiras*, ende d'Eylanden van *Angoxas* is altemael een, men loopter duer oost noordoost ende west zuijdtwest, ende heeft inde cours *30* mylen met *10*, *12* vadem diepten, te weten: wat naerder aende Eylanden als aen 't vaste landt, so ghijt by eenigh van dese Eylanden wilt setten, met eenige weste winden, so comter vry dicht by: want isser over al diep ende schoon.

't Eerste Eylandt Primeira leijdt op *17* een half.

Het eerste Eylandt *Primeira* leijt op *17½* graden, ende so ghy daer begheert tusschen in te loopen, so neemt uwen cours zuijdwest aen van 't Eyland af, ende moecht vry sonder schromen in 't Cannael loopen, 'tisser over al diep genoech: want die drooghten liggen wel anderhalve mijl van 't Eylandt af, ende so ghy daer begheert in te loopen met weste winden, soo ghenaeckt dicht by 't Eyland, loopende tot de middeweghen van dien aende zuydt- [25*a*]

---

[1]) De naam komt nog wel op de kaarten voor. Het is wellicht de Quelimane, monding der Zambesi. De rivier ontving dien naam van Vasco da Gama zelf bij de ontdekking (22 Jan. 1498). Voor 't eerst ontdekte hij aldaar dat hij weer in oorden kwam die in relatie stonden tot de groote wereld; vooral was het Arabische invloed welken hij hier opmerkte.

[2]) De mars, ronde beplanking iets onder den top van den mast, met ook een gat voor de steng.

[3]) Nl.: het vaarwater tusschen de eilanden en den vasten wal, waarvan men, om naar behoefte te kunnen ankeren, wel meer gebruik zal hebben gemaakt dan van de route buitenom.

zyde, alwaer ghy moecht anckeren tot op een schoot van een gotelingh [1]) daer van af, op 6, 7 vadem diepten, ende begerende tusschen de drooghten, (ghelegen int n.o.) in ofte uyt te seylen, moechtet seer wel doen, jae met alle de seylen op willende, altoos wat naerder de sanden van 't Eylandt, als de drooghten ende het middelste Eylandt: want is al even veel van wat zyde van het Eylandt dat het is, en hebt nieuwers voor te vreesen, dan van daer ghy het water op siet breken.

De drooghten vande Eylanden Primeiras liggen int noord oosten.

Begerende te anckeren by 't middelste Eyland, ghy moechtet vry wel doen, te weten, comende vry dicht aen landt: want heefter 12 vadem diepten met leegh water, dit is te weten, met weste winden: maer met ooste winden niet; te middeweghen van op het vaste landt, heeftmen een hoop boomen by den anderen staen, by de welcke sult vinden een Lack met soet water, om u te versien noodigh wesende; is een weynigh vande strand af binnewaerts aen; ende so het u geen gelegentheyt geeft by het Lack te gaen, so graeft maer inde selfde strant, sulter terstont versch water vinden: maer dit moet wesen met ooste winden: want met w. winden so smyter het water so sterck op, dat ment met het Boot aende strandt niet houwen en can.

Goede anckergront by 't middelste Eylandt op 12 vadem met leech water.

Een lack van soet water opt middelste Eylandt.

Het middelste Eylandt (twelck is geleghen nae het n.o.) en heeft gants geen duergangen nae de Zee toe; Van hier af tot die drooghten ghenaemt *A Coroa de sant Antonio* [2]), zijn 7 mylen, ende tot d'eerste Eylanden van *Angoxa* 5 mylen, ende is op de selfde cours van d'Eylanden; moechter vry by het land heen loopen, het zy met wat Schepen dat ghy wilt: want isser diep ghenoech, alle d'Eylanden van *Angoxas* hebben duerganghen, d'een duer d'ander heen loopende, altemael van diepe ende suyvere gront; oock so heeftmen tusschen d'Eylanden ende het vaste landt, het alderminsten 8 vadem diepten; sult altoos het vaste landt naeder liggen als aen d'Eylanden; Daer is een santdrooghte, gheleghen tusschen d'Eylanden van *Angoxas* in, die ooc van beyde zyden duerganghen heeft. Dese Eylanden van *Angoxas* zijn vier, ende tusschen die twee middelste liggen de voorsz. sandt drooghten, daerom en wilter niet te na by comen: want zijn wat periculeus.

Het middelste Eylandt leyt nae 't n.o.

De drooghten A Cora de S. Anthonio, liggen 7 mylen van 't middelste eylandt.

Suyvere diepe grondt by d'Eylanden van Angoxas, die 4 int ghetal zijn.

Daer leyt een drooghte van sandt, vier mylen van het eerste Eylandt van *Angoxa* af na *Moçambique* toe, die mette sprinck-

Vier mylen van het eerste Ey-

[1]) Gegoten ijzeren kanon.

[2]) Een der eilanden heet nog zoo. Zie ook p. 36, n. 3.

landt na Mossambique een droogte.

vloeden bedect wort van die Zee, hebbende daer ronts om noch andere sanden ligghen, die altoos vande Zee bedeckt zijn, waerom ick u advertere op u hoede te wesen; moecht van daer af langhs het landt heen loopen, al waert seer diep is.

De Haven Os Corais leyt na Mossambique *15* mylen vande drooghte.

Een periculeuse Clippe by dese haven

Hoemen aenloopen moet om dese Clippe te schouwen.

Van dese sandt drooghten af na *Moçambique* toe *14* oft *15* mylen weeghs, leyt een Haven ghenaemt *Os Corais* [1]), (dat is die Coralen geseyt) van welcke Haven af, ontrent anderhalf mijl 't Zeewaert in, leyt een Clippe die seer dangereus is, ende men en canse niet ghewaer worden, dan alsmender by na boven op en [2]) is, ende mettet hoogh water van een sprincvloet, so en breeckter het water niet op, waerom u daer van sult wachten: want daer al etlicke Schepen aen ghestooten hebben, ende *Don Ioan Pereira* [3]) heefter met zijn Schip op gheweest; Als ghy alhier voorby passeert, sulter altoos *3* mylen van af tZeewaert in loopen, te weten, n.o. ende n.o. ten oosten aen, wesende by nacht, maer zijnde by daegh, moecht altoos sekerder varen, en van u sien, doch altoos onder de *25* [25*b*] vadem na landt toe niet passerende. Op dese cours sult ghy de

Droogthen van Musicate.

drooghten van *Musicatte* [4]) voorby loopen, ende doende de cours van noordt oost aen, soo sult ghy recht op d'Eylanden van *Moçambique* aen comen.

Waer datmen anckeren sal eermen by Musicate comt.

Soo 't u noodigh waer te anckeren eer dat ghy tot *Musicate* comt, soo houdt u van dese Clippe af nae het landt toe, tot dat ghy comt op *15* vadem diepten, aldaer mochtet setten: want is een schoone gront, doch even wel op weynigh plaetsen, dan alleenelicken onder den hoeck van *Musicate*, te weten op *20* vadem ende meer, sult reyne ende suyvere gront hebben. Den hoec van *Musicate* met die Eylanden van *Angoxas*, ligghen n.o. ende z.w. vanden anderen zijnde *18* mylen inde cours; van daer na *Moçambique* toe, soo loopt men langhs de Custe heen noordt oost aen.

Den hoeck met Musicate leyt n.o.

Het landt van de Eylanden aende zyde van Mossambique leyt op *16* dry vierendeel graden.

De oost zyde van 't Eylandt *Primeira*, leyt met de drooghten n.o. ende z.w. ende heeft wat van n.o. ten o. ende z.w. ten w. Het landt van de Eylanden *Primeiras*, te weten aende zyde van *Moçambique* leyt op *16¾* graden; Men loopt voorby alle dese Eylanden ende sanden o. ende west, ende o. ten n. ende w. ten z. so ghy u alhier vondt, te weten, binnewaerts in, op *12*, *13* ende minder

---

[1]) Vermoedelijk thans Namalungo, op 15°36′ Z.B.

[2]) De tekst heeft „open", moet natuurlijk zijn „op en".

[3]) Van dezen, ook op pp. 26 en 27 genoemden, scheepsramp, die blijkbaar grooten indruk heeft gemaakt, heb ik niets naders kunnen vinden.

[4]) Moginquale.

vademen diepte, een schoot van een goetelingh vande Eylanden af, so en vreest daerom niet: maer wacht u alleenelijcken vande buyten zyde, d'welcke veel steenen ende onreynigheyt heeft, daermen in geenderley wyse anckeren mach, want niet dan steen ende hout en is.

Quade ancker-grondt beyde Eylanden, etc.

So het ghebuerde dat ghy u vont te middeweghen van onder d' Eylanden ende drooghten met eenighe ooste winden, soo moecht ghy tusschen d'eerste Eylanden ende sandt droochten (die te middewegen van dese Eylanden *Primeiras* liggen) uyt ende in varen, te weten, van de zyde van *Soffala*, als oock van 't derde Eylandt nae *Moçambique* toe, loopende aende w.zyde langhs, op 7, 10 ende 12 vadem diepten; die ander drooghten liggen te middeweghen van onder de steen-clippen, daerom en hebter niet voor te vreesen: maar tusschen het Eylandt vande boomen (dat aende oost zyde blijft) en moecht op gheenderley manier passeren: want over al drooghten ende ondiepten zijn.

Sandt drooghten int midden vande Eylanden Primeiras.

Tusschen het Eylandt dat aende oost-zy blijft, mach men geensins seylen.

Vande zuydt west zyde van dese Eylanden *Primeiras*, ende noordt oost en zuyd west, met het eerste Eylandt vande west zyde, te weten 7 mylen daer van af, is gheleghen een sandt drooghte van 4 vadem diepten, wesende so inde lenghte als inde breede, van een gotelingh schuet groot; Van deze Eylanden [1]) *Primeiras* 10 oft 12 mylen, leyt de Revier van *Quylimani*, al waer de Custe streckende is oost ende west, ende heeft wat van oost ten noorden, ende west ten zuyen; sult altoos tot op 3 mylen vant land af 6, 7 vadem diepten vinden, al waer men anders gheen drooghten en heeft, dan die van *Quylimani*, waer van ghy u moet wachten, want strecken tot 6, 7 mylen in Zee; ende so ghy u vindt vande *Cabo das Correntes* binnewaerts, moechtet altoos setten: want sult over al grondt vinden, om dat ghy op de bancken zijt, en hebt nieuwers voor te vreesen, door dien dat de wint hem wel sal houwen van over het landt, waermede altoos alst u blieft t'Zeewaert in moecht loopen, etc.

Een sandt drooghte van 4 vadem, 7 mylen vant eerste Eyland.

De Revier Quylimani

By de Cabo das Correntes goeden ancker-grondt.

---

[1]) Hier gaat de aanwijzing terug naar Z.W. Verg. p. 52, n. 1

Dat 11. Capittel. [26a]

Deroute ofte die Navigatie ende Coursen van uyt Indien nae Porto Piqueno de S. Iago, (dat is de cleyne haven van S. Iacob, 'twelc de mont van de Revier Ganges is,) ghelegen in 't Coninghrijck van Bengalen, &c.

Porto Piqueno leyt in Bengalen.

Die begheert te seylen van uyt Indien na *Porto Piqueno* [1]), ofte die cleyne haven, gheleghen in *Bengalen*, te weten, van buyten om 't Eyland *Seylon*, sal 'tseyl gaen uyt de haven van *Cochijn*, vanden *10* tot den *20* April toe, zynen cours nemende langhs de Custe heen, tot een plaets ghenaemt *Brinjao* [2]) toe ('twelc leyt by de Caep ofte hoeck van *Comorijn* [3]), te weten, den uyttersten hoeck ofte eynde vande Indiaensche Custe zuydwestwaerts aen) nemende van daer af zynen cours zuyen aen, tot op $6^2/_3$ graden, en van daer z.o. aen, tot op $5^2/_3$ graden; Alhier wesende, sult oost aen loopen, tot dat ghy het Eylandt *Seylon* int ghesicht crijght: want den hoeck van *Seylon*, ghenaemt *A ponta de Gualle* [4]), (dat is de punt vande Galleye geseyt) is het verste landt [5]) van dien gelegen in 't zuyen op de hooghte van *6* graden, daerom soo men dese cours oost aen doet op $5^2/_3$ graden, en moecht niet laten ghesicht te hebben van het selfde Eylandt *Seylon*. Desen wegh ende coursen sult aldus doen, scheydende uyt *Cochijn*, vanden *10* tot den *20* April, als voren: want so ghy later [6]) van daer scheijdt, sult ghy u meer moeten wachten, om dat de winden alsdan seer sterck van uyt den zuyen beginnen te wayen, hebbende op d'ander tyden de winden van uyten z.w. ende n.w. wayende seer furieus en geweldigh.

Brinjao leyt by de Caep de Comorijn.

A ponta de Gualle (is een hoeck van 't Eyland Seylon,) leyt op *6* graden.

Coursen van Cochijn na Seylon.

Als ghy dit Eylandt *Seylon* comt te sien, so sult ghy daer langhs de Custe by heen loopen; (men loopt die Custe o. ende w. ende heeft wat van o. ten n. ende w. ten z.) tot die eerste drooghten gelegen op *6* graden schaers, ende d'ander drooghten ligghen

Drooghten van Seylon op *6* ende *6* en half graden.

---

[1]) Porto Pequeno (in tegenstelling met Porto Grande, d.i. Chittagong in den N.O. hoek van de Golf van Bengalen) was sedert 1535 een der voornaamste havens voor de Portugeezen in Bengalen. Het heet thans Satigam (op de kaart achter in Linsch. Ver. Dl. XXXIII Caatgam); zeer nabij werd later Hoogly (Hoegli, Oegli) gesticht, onze hoofdvestiging in Bengalen. Zie Hobson-Jobson, i.v. Hoogly, Porto Piqueno en Satigam.

[2]) Velinjum. [3]) De zuidpunt van Hindostan.

[4]) Galle ligt op 6°2′ N.Br. Zie voor den naam Hobson-Jobson, i.v. Galle.

[5]) De zuidelijkste punt van Ceylon is Dondra Head op 5°55′ N.Br.

[6]) Dus: vertrek vóór het doorkomen van den Z.W.-moesson.

noch voorder aen op $6^{1}/_{2}$ graden[1]), zijnde vanden anderen *7* mylen verscheyden, op de selfde streckinge van o. ende w. en o. ten n. ende w. ten z. Van den hoeck *A punta de Galle*, tot d'eerste drooghten, zijn ontrent *28* mylen. Wesende *10* oft *15* mylen voorby dese drooghten, sult uwen cours n.o. aen setten, tot op de hooghte van $16^{1}/_{2}$ graden, loopende van daer af n. aen, waer mede ghy sult comen by de Custe van het vaste land, te weten *10* oft *12* mylen vant landt, ghenaemt *O Pagode de Iorganatte*, (dat is den Afgodt ofte Afgodts tempel van *Iorganatte*[2]) gheseyt) het welck een seer goede course is voor dese vaert.

A punta de Gualle leyt *28* mylen vande eerste drooghten.

Wat dat O Pagode de Iorganatte is ende waerse leyt

Als ghy dit landt comt te sien, 'twelcke sommige hooghe geberchten heeft, so sult ghy ettelicke ronde huevelen (te weten, ronder ende hoogher als die selfde gheberghten) boven op sien staen, ghenaemt *Palur*[3]); sult alhier daer langhs by heen loopen; men loopter voorby n.o. ende z.w. ende heeft wat van n.o. ten o. ende z.w. ten w. tot datmen comt by 't dunne ende leeghe landt, alwaer langhs loopende, sult by een Revier comen, welcke heeft tot een kenteijcken een vlack hoogh velt van sant, ende noch een ander pleijn met een huevel, hebbende aende een zyde wat verder heen 'tschijnsel van eenen anderen dicken huevel met gheboomten; ende loopende uwen wegh aen tot recht teghens over dese Revier, soo schynen dese voorsz. huevelen mettet ander dicke landt ghelijck over een te comen; Dese verthooninghe salmen
[26b] hebben, wesende ontrent $1^{1}/_{2}$ mijl daer van af tZeewaert in. Van dese Revier tot d'eerste Pagode ofte Afgod toe, heeftmen ontrent *3* ofte *4* mylen, ende van dese eerste Pagode voortaen, so en sietmen geen hooge bergen meer, gelijck als diemen voorby is, ende loopende daer recht van aff, schynen sommige als tafelen ofte pleynen boven op te wesen. Dese voorsz. Pagode ofte Afgodt, is gheleghen op *20* graden[4]) ruijm, sult altoos u beste doen om die te comen verkennen: want is u noodigh om een goede reyse te hebben.

Ronde huevelen opte bergen Palur ghenaemt.

Een Revier by 't leeghe landt.

Teijckenen van dese Revier.

D'eerste Pagode leijt op *20* graden ruijm

Voorby dese eerste Pagode staet eenen anderen Pagode, so groot als d'eerste, hebbende noch andere *2* ofte *3* cleyne Pagode wat voorder aen staen; Men heeft van d'eerste Pagode tot dese

Vier mylen van d'eerste Pagode een ander Pagode.

---

[1]) Bedoeld zijn de Great Basses; de Little Basses zijn de „tweede droogten". (Port. baixos = riffen).

[2]) Jagannātha, Juggurnaut, in 17de-eeuwsch Nederlandsch Jan Garnaat, op de groote kaart van Bengalen achterin Linsch.-Ver. Dl. XXXIII: Sjangernaat. Deze kaart raadplege men bij de volgende bladzijden.

[3]) Naam op de mij ten dienste staande kaarten niet teruggevonden.

[4]) De iets benoorden de pagode liggende lichttoren van Pooree Port, op 19°48′ N.Br.

tweede ontrent *4* mylen weeghs, ende de Custe van d'een tot d'ander is streckende o. ende w. en wilt alhier niet te dicht onder 'tlandt loopen: want is quaet daer wederom af te raken, om dattet een inwijck maeckt; Van gelijcken al eermen by de eerste Pagode comt, salmen van 't landt afhouwen: want men heeft (op *2* mylen aleer mender by comt) een cleyne drooghte ligghen, een mijl t'Zeewaert in streckende.

Waerschouwinghe voor dese Pagode.

Van d'eerste Pagode tot die tweede, sietmen sommige bewassen huevelen, ende geboomten, ende vande tweede Pagode tot *Sataguan* [1]) toe, ist een leeger landt van ondichte wildernisse, wesende boven op gants cael tot den hoeck toe, ghenaemt *A punta das Palmeiras* [2]), dat is, de punt van de Palm-boomen, ende men loop de custe w. aen.

A punta das Palmeiras.

Van de voorsz. Pagode tot een punt met een Riffe[3]) (gelegen *12* mylen, aleermen by de punt vande *Palmeiras* comt) heeftmen een Revier liggen; Dit voors. punt steect een groote half mijl t'Zeewaert in; men loopt de Custe o.n.o. aen, en vande voorsz. riffige punt tot die *Palmeiras* toe, loopt men de Custe n.o. ende n.o. ten o. aen; Om nu het Riff ende het landt van dien te kennen, soo is te weten dat het landt van dit Riff grover ende dicker is als het ander landt vande Custe, makende daer langhs by heen tschijnsel van een eylandt, ende sult terstont wat voorder aen *9* ofte *10* boomen sien staen, die hem vertoonen gelijck als ronde bewasse huevels; vande Pagode tot dese Riffe zijn ontrent *12* mylen.

Twaelf mylen van de Punt das Palmeiras leyt een Revier.

Teijckenen vant Rif voor de Punt das Palmeiras.

Van hier af voortaen, sult langhs de Custe heen loopen op *9* ofte *10* vadem diepten, tot by de voors. *Palmeyras*, waer van het voorenste vant landt seer leegh is, hebbende eenen kalen huevel, welcke hem verthoont ghelijck als die *Arenas gordas*, ofte roode Duynen [4]), gelegen by *S. Lucas de Barremeda*, aende custe van Spaengien [5]); Van dese Duyne ofte huevel af tot die *Palmeiras* toe, ist altemael een kael ende leege strandt, sonder eenighe geboomten ofte wildernisse. Die *Palmeiras* plaghen te wesen *10* ofte *12* Palm-boomen: maer tegenwoordigh so stater maer een alleen;

Een kalen huevel van ghedaente als de Arenas gordas by S. Lucas.

---

[1]) Satigam (Satgánw) = Porto Pequeno.

[2]) Nog steeds Palmyras Point met Palmyras Shoal. Zie de Kaart van Bengalen genoemd op p. 57, n. 2. [3]) False Point.

[4]) Fout vertaald. Port. gordo = dik, vet; areias gordas = de hel. Op p. 87 vertaalt Linschoten: „vette, grove Duynen."

[5]) San Lucar de Barameda, aan den Guadalquivir (beN. Cadiz), toevalliger wijze aan Jan Huyghen uit eigen aanschouwing bekend van zijn bezoek aan Spanje op 25 Dec. 1579. Zie Itinerario ed. Kern I, p. 2.

Dicht by de selfde *Palmeiras*, te weten, aende zyde van *Sataguan*, [1]) staen eenighe bewassen huevelen; Van daer voortaen soo en heeft men gants gheen punten ofte hoecken, boomen, noch eenighe wildernisse meer, dan het landt is een mijl weeghs altemael ghelijck als een Rif.

Eenighe bewassen huevelen aende zyde van Sataguan.

So wanneer dat ghy de punt ofte hoeck vande *Palmeiras* comt te sien, so sult ghy uwen cours o. aen doen, tot op de diepten van *12* vadem, ende van daer af n.o. aen tot op $8^1/_2$ vadem, ende wesende by daegh, sult terstont landt sien, het welck sal wesen beneden alle de Riffen, ende so het landt bedeckt waer met eenighe dysinge ofte dampen, en sultet niet mogen sien, voor dat ghy op de *4* vadem diepten comt.

[27*a*] Dese cours salmen aldus doen, met een Compas dat niet en wraeckt, ende so het yet wraeckten, sult ghy u rekeninge daer na maken; Dit landt daer ghy by comen sult, sal wesen een vlack leegh landt sonder eenige gheboomten ofte wildernisse, ende loopende langhs de Custe heen, sult aende oost zyde comen te sien eenen swarten lanckwerpende bewassen huevel, op 't fatsoen van een *Champana* [2]) sonder mast, (het welcke een Indiaensche Carveel is;) ende wat voorder van desen bewassen huevel aen, staen een hoop boomen by den anderen, onder welcke zijn *3* ofte *4* boomen, die wat grover schynen te wesen als den bewassen huevel; Dese gheboomten staen wat leeghachtigh; Een weynigh van dese gheboomten af, soo begint de Riffe van 't landt van *Orixa*; Dese in 't gesicht kryghende, sult terstont tZeewaert aen, het water sien breken, het welck is op de droochten van *Bengalen*: want alhier is het Canael [3]) op zijn smalste, ende laet achter u veel Riffen, te weten, aende zyde van *Bengalen*, die u altesamen 't Zeewaert aen blyven, waerom ghy die niet sien en moecht; alhier passerende, soo ghenaeckt altoos de Riffe van 't landt van *Orixa*, want al ist schoon dat ghy daer dicht by heen loopt, en hebt nieuwers af te vreesen, dan van dat ghy voor ooghen siet, die diepten zijn drie vadem, met cleijn swart sant op de gront.

Ghedaente van 't Landt beneden de Riffen.

Champana is een Indiaensche Carveel.

De Riffe van t'landt van Orixa.

De diepte op de Riffe van Orixa, is 3 vadem, de gront swart sant.

Sult van de zyde van *Bengalen* *4* ofte *5* vadem diepten hebben van modder gront, van welcke zyde u sult wachten: want sout

Waerschouwinge voor de

[1]) Zie p. 58, n. 1.

[2]) Sampan: bootje, schuitje. Zie Hobson-Jobson i.v. sampan.

[3]) Op de kaart achterin Linsch. Ver. Dl. XXXIII is het kanaal betond; beW. het kanaal ligt het Rif van Orixa, beO. de droogte van Bengalen (aangegeven met A).

gront aende zyde van Bengalen, etc.

van dese modder gront op t' eynde van een bancke ofte drooghten van *Bengalen* comen; so ghy dese gront vint, sult n.o.ende n. (noodigh wesende) aen loopen, totdat ghy weder op de *3* vademen comt: want dit is den rechten wech; Die voorsz. Riffe van *Orixa*

Hoemen op 't land Orixa loopen sal.

gepasseert wesende, sult terstont meer diepten beghinnen te kryghen, ende so ghy begeerden te loopen langhs het landt van *Orixa* heen, so doet uwen cours recht op d'eerste punct (die ghy voor u uyt siet) aen; De minste diepten die ghy sult vinden, zijn *3* vadem; dit is den rechten wegh, tot dat ghy wel dicht by het landt zijt, alwaer ghy alsdan sult vinden *5.6.* vadem diepte; ende so ghy eenigh barnhout van doen hadde, soo loopt naer

Twee Revieren by Orixa.

d'ander zyde aen 't landt van *Bengalen*: want men heeft aldaer beter barn-hout, als aen dees zyde van *Orixa*, maer moet daer na weder nae de zyde van *Orixa* comen, tot dat ghy voorby twee Revieren zijt, ghelegen aende selfde zyde van *Orixa*, waer van d'eerste meer eenen Inwijck dan een Revier gelijck is; D'ander leyt ontrent een mijl weeghs voorder aen, de welcke eenen groo-

Bloeyende Beken met gheboomten.

ten mont ofte Inkomste heeft; Twee ofte *3* mylen voorby dese Revier voortaen, heeftmen eenighe vloeyende Beken met gheboomten, ende een mijl voorby dese Beken, staet een bosschagie ofte wildernisse vol en dicht van gheboomten, in ghelijckenisse van Palm-boomen; Van 't beghinsel van dese bosschagie af salmen zynen cours dwers over doen; loopende na 't d'ander zyde (van het landt, genaemt *Guynette*) toe, te weten recht op eenen boom (die aende selfde zyde staet) aen den welcken in de hoochten boven alle d'ander uytkijckt; staet aende slincker

De Revier Chandecan.

handt vande Revier ghenaemt *Chandecan*. Van hier af voortaen zijn 't altemael ondiepten, daerom en sult niet voorder aen loopen, dan mette volle vloet.

Coursen om door 't Cannael te loopen.

So ghy begheerde te loopen duer het Cannael van 't landt heen, sult de cours doen als boven geseyt is, ende vande *Palmeiras* na 't n.o. toe, sultet setten op *5* vadem, ende wesende [27*b*]
inden dagh, sultet houden op de *3* vadem, loopende also op dese diepten langs het land heen, al comt ghy schoon altemets op wat minder diepten, en wilt daerom niet vreesen, met welcke course sult comen te sien de Riffe van *Orixa*; als ghy die int ghesicht hebt, so sulter by ghenaken, in voegen dat ghy twee derdendeelen nae het landt, ende een derdendeel nae de Riffe toe loopt; alhier heeftmen den rechten wegh, als boven geseyt is.

Dat 12. Capittel.

Een ander deschriptie vande selfde vaert ende coursen van Indien na Porto Piqueno[1]) *ofte de cleyne haven van Bengalen door een ander Piloot aengheteijckent, breeder ende correcter verhaelt, met alle die gelegentheyt ende streckinghe van dien.*

Seylende vande Custe van Indiën, nae de Haven genaemt *Porto Piqueno*, int Coninghrijck van *Bengalen*, te weten van buyten om 't Eylandt *Seylon*, soo sult ghy uwen cours nemen neffens de custen van Indien, tot dat ghy comt te sien *Brinjaon*[2]) ghelegen by de *C. de Comorijn*, het uyterste eynde vande custe van Indien, nemende van daer af uwen wegh dwers over: want is van hier af een goede contreye[3]), ende maeckt den cortsten dwers wech, als ooc voorsekert te gaen, van niet te vervallen binnen ofte tusschen het Eylandt *Seylon* in. So wanneer ghy comt te sien de *Barreiras*, dat zijn de Duynen van *Brinjaon* voorsz. so sult ghy zuyen aen loopen, doende also uwen cours vande *15* tot die *20* mylen toe, ende van daer voortaen sult uwen wech vercorten, naer dattet u best goet dunct en gelegentheyt geeft, om te comen op de *5* graden; alhier wesende sult o. aen loopen, soo veel alst u noodigh dunct te zijn om u te versekeren, de punt ofte hoec van *Gualle* te moghen om loopen, 'twelcke is het uyterste eynde vant eylandt *Seylon*, aende z.w.zyde, gelegen op de hooghte van *6* graden; als u dunct te wesen inde contreye vande *Punta de Galle* verseker om te wesen, so wiltet Eylandt genaken om dat te verkennen, al eer ghy by die drooghten[4]) comt, te weten, tusschen *Tanadare*[5]), (het welcke *5* mylen van de *Punta de Galle* is) ende de eerste droochten, al waer int ghemeen alle die schepen het landt connen verkennen, van die geen die die na *Bengalen* willen seylen, het zy na eenighe havens van dien, als daer is *Porto piqueno*, ofte *Porto grande*[6]), dat is, de cleyne ofte groote Haven, alwaer de Portugesen hare vaert ende handelingen hebben; Het landt aen de voorsz. contreye int ghesicht

Porto Piqueno leyt in Bengalen.

Brinjaon leyt by de C. de Comoryn.

Barreiras van Brinjaon.

Wat cours datmen op 5 graden zynde aen loopen sal.

Den hoeck van Gualle leyt op 6 graden.

Tanadare leyt 5 mylen van punta de Galle.

Havens daer de Portugesen

[1]) Zie p. 56, n. 1. [2]) Zie p. 56, n. 2.

[3]) In den zin van: schoon en veilig vaarwater.

[4]) Great Basses; zie p. 57, n. 1.

[5]) Lees Tanabaré, Dondra Head; zie Hobson-Jobson i.v. Dondera. Op de groote kaart van Ceilon in Valentijn V(1) ligt echter iets beO. Dondere een dorp Tannidar.

[6]) Zie p. 56, n. 1.

haer vaert hebben. hebbende, so ghenaeckter so dicht by als ghy begeert, doch onder de *12* vadem nae 't landt toe niet passerende, om datter sommige clippen langhs landt heen ligghen, daermen sonderlingen so geen kennisse af en heeft, behalven de drooghten, tusschen welcken ende het landt men door heen mach loopen, als hier nae gheseyt sal worden.

Gedaente en teijckenen van 't landt Tanadare. Loopende aldus, als geseyt is langhs 'tlandt, so is te weten dat het landt van *Tanadare* (om dat te kenne), te weten van daer af *5* mylen voortaen tot de drooghten toe, altemael aenden Oever van de Zee een laech landt is; Ende als ghy voorder aen te landewaerts binnen, begint te sien eenige geberghten, te weten, *3* groote bergen, daer met over een comende, so sult ghy die eerste droochten terstont comen te sien, tusschen welcke ende tlandt men wel passeren mach: want die meeste schepen die voorby het Eylandt gaen ende comen, loopender door heen; sulter vinden, te weten middewegen van tusschen dien ende het landt [28a] *11*,*12* vadem diepten, van schoone, en op sommige plaetsen steenighe gront, en hebter nieuwers voor te vreesen, dan van dat ghy voor ooghen siet.

D'eerste drooghte by Tanadare leyt op 6 en half graden ruijm. Dese eerste drooghte [1]) leyt op de hooghte van 6½ graden ruijm, ende daer recht teghens over sult op het landt eenen eenighen steenen huevel sien, sonder andere meer op alle dese contreye te sien. Van dese eerste ende groote droochten *6* mylen voorder aen leyt noch een ander: maer cleijnder drooghten [2]), men loopt d' een met d'ander n.o. ende z.w. ende heeft wat van n.o. ten o. ende z.w. ten w.

Ses mylen vande drooghte een cleijnderdrooghte. Dese cleyne droochte is gheleghen op 6¾ graden, ontrent twee mylen van 't landt verscheyden, so ghy begheert tusschen 'tland ende dien door te loopen, ghy moechtet wel doen: want men heefter *5*, *6* vadem diepten met leegh water van sant gront, 'twelc ick weet vande geen dieder meer als *30* mael duer gepasseert heeft, so in 't gaen als in 't wederom keeren: maer somen een groot Schip heeft, soo ist beter van buyten om 't Zeewaert daer van af te loopen.

Coursen vande droogthen na O Capello de Frade. Die voorsz. droochten gepasseert zijnde, so loopt langhes 'tlandt heen, sonder daer af te wijcken, wantet eenen goeden cours is daer dicht by heen te loopen, ende comende voor by het eyndt van de gheberchten, ende het hooghe landt, sult eenen hoogen spitsighen top comen te sien, staende tusschen andere

---

[1]) De Great Basses.

[2]) De Little Basses.

gheberghten in, van de welcke loopt een uytstekende punt nae 't z.w. afdalende; Desen top wort genoemt *O Capello de frade* [1]), dat is, de Monnicks Covel [2]) ofte caproen; is op de hooghde van 8 graden ruijm. Ick en stelle alhier de courssen niet diemen langhs dese Custe tot die voorsz. *Capello de Frade* heen doet, om datment op geen rechte streeck langhs en loopt. Dese *Capello de Frade* maect eenen hoeck ofte punt landts, vande welck een Rif afloopt, stekende tot op een half mijl t' Zeewaert in, daermen het water op sommighe plaetsen op siet breken. Van dese punct af tot *Trinquanamale* [3]) zijn 17 mylen; men loopt de custe n. ende z. welcke altemael van een leegh landt is, hebbende daer langhs heen een banckachtige gront, en sulter gants geen landt van sien, dan te landtwaerts binnen. Op 5 mylen aleermen comt by *Trinquanamale* heeft men een cleyne revier ligghen. *Trinquanamale* is een groote Haven, hebbende in de mont meer als 3 mylen inde breede; is aen d' incomste van dien van een leegh landt, wesende over al diep; die daer in wil wesen om te anckeren, mach het setten [4]) onder het beschutsel van eenich vande Eylanden; is van binnen in een Revier, welck loopt tot *Seyta Vaqua* [5]) toe; tot hier toe ist altemael een leegh landt. Om *Trinquanamale* van verde te kennen, so is te weten datter aende mont van dien aen de noordt zyde gheleghen is een Duijn van gheelachtighe coluer, ende heeft aan den eenen hoeck ofte punct twee lanck streckende gheberchten van een verheven landt, streckende recht te lande binnewaerts aen, sonder datmen voor ofte achter eenigh ander hoogh landt meer siet langhs de Zeecant heen. Comende by *Trinquanamale*, en dat verkent hebbende, mocht van daer af terstont uwen cours naer dweers over setten: want dit de beste plaets is, om uwen wech te vervolgen; sult van hier af noorden, ende n. ten o. aen loopen, midts altoos u rekeninge makende van 't declineren ofte 'twraken vant Compas, ende so het waer inde *Monson* [6]) vande winden van *Augustus*,
[28*b*] so sult alsdan n. aen gaen, om dieswille dat die stroomen alsdan seer sterc tZeewaert in loopen; sult dese coursen aldus doen tot op de hooghte van 17 graden, twelck is de hooghte vanden hoeck

O Capello de frade leyt op 8 graden.

Een Riffe by O Capello de frade.

Een Revier die inde mont 3 mylen breet is, Trinquanamale ghenaemt.

De revier die na Seyta Vaqua loopt.

Teijckenen vande Revier Trinquanamale.

Waerschouwinghe hoemen inde Monson vande winden in Augusto aenloopen sal.

---

[1]) De Friars Hood in 't achterland van Batticalao (vroeger „Munnikskap").

[2]) Kovel: een middelnederlandsch woord, dat nog voortleeft in de spreekwijze „kap noch keuvel". [3]) Trincomali. [4]) Hier: zal een goede reede vinden.

[5]) Sittavaca, achter Colombo. [6]) Voor Monson, Monssoyn, Monssoen of Monçoin, zie Linsch. Ver. dl. VII, achterkant plaat 28 (tegenover p. 133), n. 2; Itinerario I (ed. Kern), p. 23; en Hobson-Jobson, i.v. Monsoon.

A punta de Guadovarijn leijt op 17 graden.

ghenoemt *A ponta de Guadovarijn* [1]), ghelegen aen 't landt ende Custe van *Choramandel,* beginsel vant land ende Coninghrijck van *Orixa.*

Vermaninge niet boven de 19 en half graden te loopen.

Comende op de 17 graden, sult van daer voortaen na de Custe vant vaste landt toe loopen, om een goede reyse te doen, waerschouwe u boven de $19\frac{1}{2}$ graden niet te passeren sonder lant te sien, om dieswille datter op de 19 graden een Revier leyt, ghenaemt *Puacota* [2]), van welcker mont af 3 mylen t'Zeewaert in, is ghelegen een steen Clippe van een schips lengte groot, welck men bescheydelicken genoech sien kan: want het boven water uytsteeckt; Men mach tusschen dien en het landt duer loopen, willende, sonder yet meer te vreesen, dan datmen voor oogen siet. Alle dese Custe, te weten vande punct *Guadovarijn* voortaen, is altemael van grof dick landt en gheberghten diemen van verde sien kan. Van die voorsz. Revier *Puacota* af, tot een ander Revier genaemt *Palvor* ofte *Palura,* zijn 12 mylen; men loopt de Custe n.o. ende z.w. Boven dese Revier van *Palura* leyt eenen seer hoogen bergh, ghenaemt *A Serra de Palura,* dat is het gheberghte van *Palura,* welck is den hooghsten bergh van dese Custe. Dese Revier legt op $19\frac{1}{2}$ graden ruijm. Van dese Revier tot den hoec genaemt *A Derradeira terra alta,* dat is het laetste hoogh landt, loopt men de Custe op de selfde streeck, ende is inde streckinge 7 mylen; is ghelegen op de hooghte van $19\frac{2}{3}$ graden ruijm: Doe alhier dese vermaninge van 't laatste hooge land, op dat de gene die by dese custe heen loopt, mach weten dat alhier alle de geberchten ende thooge landt voleyndicht, ende van daer voort aen ist altemael leegh landt ende sandt stranden, tot die plaets ghenaemt *As Palmeiras* ofte Palmboomen toe.

(Margin notes: Een Revier Puacota op 19 graden. — Drie mylen van Puacota een grooteClip. — De Revier Palvor leijt 12 mylen van Puacota. — Paluor leyt op 19 en half — Serra de Palura. — A derradeira terra alta leyt op 19 twee derdendeel graden. — Oorsake waer omme hy van Derradeira terra alta vermaent.)

Coursen vant hooghe landt na Rio de Manicapatan.

Vant laetste hooghe landt ofte *Derradeira terra alta* af tot de Revier genaemt *Rio de Manicapatan* looptmen de Custe n.o. ende z.w. ende is inde cours 5 mylen. Om nu te weten wanneer datmen recht teghens over dese Revier van *Manicapatan* is, so salmen eene hooghen ronden boom alleen langhs de zeekant heen sien staen, ende is een seer vlack landt, hebbende aende Zee kant een banckachtighe ofte ondiepe grondt. Dese voorsz. boom staet aende slincker handt vande mont vande Revier. Van *Manicapatan* loopt men de Custe o.n.o. ende w.z.w. tot die *Pagode de Iorganate* toe (dat is den Afgod ofte Afgodts tempel

(Margin notes: Teijckenen van Rio de Manicapatan. — Pagode de Jorganate.)

[1]) De oostelijkste hoek bij de delta van de Godavari, op 16° 50'.

[2]) Op oude Hollandsche kaarten Pentecotte.

van *Iorganate*[1]) gheseyt) zijnde inde cours *3* mylen. Dese Pagode van *Iorganate* leyt op de hooghte van $20^{1}/_{4}$ graed. Van dese Pagode de *Iorganate* tot eenen anderen groote ende swarte Pagode ofte Afgodt, loopt men de Custe o. ende w. ende heeft van o. ten n. ende w. ten z. is inde cours *7* mylen. Dese swarte Pagode leyt op de hooghte van $20^{1}/_{2}$ graden schaers.

Pagode Jorganate leyt op 20 een vierendeel graden.

Den swarte Pagode op 20 en half graden.

Van dese swarte Pagode tot de Revier *Cayegare*[2]) loopt men de custe n.o. ende z.w. ende heeft wat van n.o. ten o. ende z.w. ten w. is inde coers *10* mylen. De Revier van *Cayegare* leyt op *21* graden schaers, ende op *4* mylen nae, aleermender by comt ligghen *5* bewassen hueveltgiens, welcke hem verthoonen int schijnsel ghelijck een haven vander Zee, met hutten bebout. Inde mont
[29a] vande voorsz. Revier liggen twee sant drooghten, streckende een goede mijl weeghs zuydt westwaert aen, ende heeft noch aende inkomste van dien een Riffe ligghen, streckende langhs de Zeecuste heen tot een half mijl t' Zeewaert in; D'incomste van dese Revier heeft *4* vadem diepten, men loopter uyt ende in n.w. ende z.o. De voorsz. drooghten sullen u int inloopen blyven aende slincker handt, ende die diepten is daer langhs henen.

De Revier Cayegare op 21 graden.

4 mylen van Cayegare liggen 5 huevelen ende van de revier twee droochten.

Om *Cayegare* van verde te kennen, so is te weten, dat wanneer ghy de voorsz. bewassen hueveltgiens ghepasseert zijt, so schijnt *Cayegare* een eyland te wesen, hebbende *3* ofte *4* boomen boven alle d'ander uytsteken, ende een weynigh daer voorby staet een cleyne Pagode; Wat voorby dese Pagode heeftmen een wildernisse ofte bosschagie, seer dicht ende swart van geboomten, welcke schijnt van *Cayegare* te wesen, en hebt daer voorbij anders geen swarte wildernisse dan dese. Voorby die voorsz. Pagode staen sommige sandt Duynen van roode coluer, met sommighe water beecken.

Teijckenen om Cayegare van verre te kennen.

Van de Revier van *Cayegare*, tot den hoeck genaemt *A ponta das Palmeiras*, loopt men de Custe n.o. ende z.w. ende heeft wat van n.o. ten o. ende z.w. ten w. is in de cours *11* mylen, al eermen op *2* mylen nae byde punct vande *Palmeiras* comt, so sult ghy sommighe bewassen swarte huevelen comen te sien, staende op een landt dat hoogher is als alle het ander daer ontrent, ende van daer af na de punct toe, so begintet weder leegh te worden; ende recht teghens die bewasse huevelen over, sult op de strant sommige cleyne: maer niets te witte sandt

Coursen van Cayegare tot A punta das Palmeiras.

Teijckenen van A punta das Palmeiras.

[1]) Zie p. 57, n. 2.

[2]) Thans de Mahanadi.

Duynen sien; Dit zijn de teijckenen ende rechte kennisse diemen heeft, wesende dicht by de punt vande *Palmeiras*, want op de punt gants geen gheboomte noch wildernisse en staet ende hoewel dattet den naem vande punt vande Palm-boomen heeft, en heeft niet tegenstaende rechte-voort maer eenen boom alleen.

Hoe datmen by nacht by Cayegare zynde, voort gaen sal.

Soo u de nacht overviel, zijnde by *Cayegare*, ende even wel uwen wegh begeerden te vervolgen, so loopt op de diepten van *12* vadem n.o. ende n.o. ten o. aen, altoos met het loot inde hant, met goede wacht ende opsicht; ende comende op *16* vadem, sult u terstont nae 't n.o. aen houwen, tot dat ghy weder op de *12* vadem comt, altoos makende op dese diepten te blijven, tot dat ghy comt op *7* vadem; ende wesende alhier by nacht, sultet setten tot dattet dagh wert, ende metten dagheraet u anckers lichten, loopende op de selfde wegh ende cours van n.o. ende n.o. ten n. aen, totdat ghy comt op *4* vademen.

Teijckenen van 't Landt over de Custe van Orixa.

Sult alhier comende, een Man inde Maers [1]) hebben, om wacht te houden ende 'tlandt te verkennen; Dese custe streckt o.n.o. aen, tot datmen comt te sien een bewassen huevel, welcke hem verthoont int schijnsel als een *Champana* sonder mast, met een boot achter aen; (Dese *Champanas* zijn de Caravielen vande Indianen, daerse hare Navigatie over Zee ende langes de Custe met doen;) Dit is de beste kennisse diemen heeft aen dese custe

Waerschouwinge vande diepten.

van *Orixa*; hebt altoos goede acht op 't diepen, dat so u de diepten begonste te vermeerderen, te weten, tot over de *5* vadem, so sult ghy terstont wederkeeren op de *3*, *3½* ende *4* vadem schaer, om dat dit de rechte cours is: want so ghy bleeft loopende op de *5* ende *6* vadem, sout int eynde aende gront raken.

So wanneer ghy comt te sien de voorsz. bewassen huevel de *Champana* genaemt (als geseyt is) so sult ghy daer langhs by heen loopen, tot dat ghy comt te sien *3* boomen by een staen, verscheyden van den anderen, welcke boomen genaemt worden [*29b*]

As arvores da Conhecenca.

As arvores da Conhecença, dat is de boomen vande kennisse [2]) geseyt; Recht teghens over dese boomen leyt de Riffe van *Orixa*,

Teijckenen van 't Rif van Orixa.

ende sien de t'Zeewaert aen, sulter twater op sien breken, te weten, aende zyde van *Bengalen*, en sult dese voorsz. teijckenen niet mogen sien, dan met claer weer, ende so 't mistich, doncker ofte dysich [3]) weer waer, so hebt altoos tloot inde hant, sonder daer onachtsaem in te wesen: want moet daer op in loopen,

---

[1]) Zie p. 52, n. 2. [2]) Holl.: de kenbare boomen. [3]) O.a. op de Wadden-eilanden en in Zeeland spreekt men nog van diezig voor heiïg, mistig.

te weten, op de $3^{1}/_{2}$ ende *4* vademen schaers, sult ooc weten datmen aende zyde van *Bengalen* harde santgront, ende aende zydt van *Orixa* modder en swart cleijn sant heeft; Doe dese verclaringe, om dat ick het selver dickwils duer geloopen ben met groote schepen.

Aende zyde van Bengala harde sant gront.
Aende zyde van Orixa modder gront met cleyn sant.

Gepasseert zijnde beyde de Riffen (te weten, die van *Orixa* ende *Bengalen*) sult comen te sien het Eylandt ghenaemt *A Ylha dos Gallos* [1]), dat is het Eylandt van de Hanen, sulter recht op aen loopen, sonder vreesen: want is over al diep ghenoech, ende van d'ander zyde van *Orixa* ist altemael banckachtigh, daeromme u vermane het Eylandt *Dos Gallos* wel te genaken, daer langhs by heen loopende, waer mede ghy terstont by een Revier comen sult, genaemt *Rio de Chandequan* [2]); die voorby passerende, sultet van daer dwers over loopen na de zyde van *Orixa* toe [3]), alwaer gy sult comen te sien eenen hoeck ofte punt, welcke is vande Revier *Angelijn* genaemt. [4]) Dese punt landts sal u blyven int noorden; alhier comende sult altoos mettet loot inde handt loopen, die diepten die ghy alhier sult vinden sal wesen *3*, $3^{1}/_{2}$ ende *4* vadem: maer wesende volle Zee, sal daer meer diepte wesen, twelck alsoo sal dueren tot dat ghy met de Revier van *Angelijn* over een zijt: want men aldaer langhes heen veel diepten heeft. Comende met de Revier *Angelijn* over een, soo sult ghy langhs den oever heen loopen tot een Revier toe, ghenaemt *Gilingoa* [5]), met dese Revier over een zijnde, soo en wilt alsdan niet te seer van landt afwijcken nae de rechter handt toe: want men aldaer een sandt-drooghte heeft, daer hem *Bartolomeus Rodriges de Moraijs* op verloor, met een geladen schip, te weten, int uytloopen, waerom ick u advertere de slincker handt te houden: want het is daer over al diep ghenoech.

'Teylandt vande Hanen.
A Ylha dos Gallos.
Rio de Chandequan.
Den hoeck vande Revier Angelijn.
Diepten ontrent Angelijn.
Een Revier Gilingoa genaemt.
Een sandt-droochte daer hem Bar. rodriges de Morays op verloren heeft.

Van dese Revier af tot eenighe hooghe Beecken ofte afwateringhen toe, machmen barn-hout kryghen, wiltmen; mochtet van dese voorseyde Beecken af nae de ander zyde van *Guynette* toe [6]), dwers over loopen (alwaer terstont vijf ofte ses boomen boven alle d'ander sult sien uyt kijcken) tot dat ghy wel dicht aen d'ander zyde zijt. Dese voorseyde boomen staen by de mont van de Revier *Chandecan*, te weten, aende oost zyde.

---

[1]) Komt als I. de Gali nog voor op de kaart achter in Linsch. Ver. Dl. XXXIII (in den mond van de Hoegli-rivier). [2]) Satigam of Porto Pequeno; Zie p. 56, n. 1. De Rio de Ch. is dus de Hoegli-rivier. [3]) Dus naar den westelijken oever. [4]) Op de kaart genoemd in noot 1: de Ingeli. [5]) Op de kaart: de Gillinga. [6]) Dus op den oostelijken oever.

De diepten diemen op dese bancke sal vinden, zijn $2^{1}/_{2}$ ende drie vademen schaers tot aen de ander zyde toe: want hebt aldaer veel diepten.

Van hier voort aen en is u niet meer noodigh eenigh advertissement: want de Visschers u alsdan wel brenghen sullen daer ghy wesen wilt, ghy sult daer over heen loopen met het water van de halve vloet voort aen, etc.

Waer-schouwinge ofmen inden dagheraet by Cayegare quam, hoe datmen dan aenloopen sal, etc.

Waer datmen loopen sal, is dat u de nacht over valt.

Ick advertere u wederomme, dat soo ghy by ghevalle quaemt teghens den dagheraet by de voorseyde Reviere *Cayegare*[1]), boven verhaelt, soo loopt langhes de Custe heen, tot aenden hoeck de [30a] *Punta das Palmeyras*, ende van daer oost aen tot op *17* vadem diepten, doende van hier af uwen cours n.w. ende n.w. ten noorden aen; Desen wegh moetmen aldus doen met een Compas dat een streec wraect, tot dat ghy comt opde *12* vadem diepte, ende dan noch also op de selfde cours aenloopende tot op *4* ende $3^{1}/_{2}$ vadem, waer mede sult terstont (so 't klaer weder waer) 'tlandt van *Orixa* moghen sien: maer soo 't doncker en mistigh waer, so en wilt niet meer na 't land toe loopen, u altoos houdende opde *4* ende $3^{1}/_{2}$ vadem schaers, loopende oost aen, want het loot ende die diepten sal u wel binnen leyden, ende wacht u van op veel diepten te comen, u houdende als geseyt is op de weynigh diepten. So u die nacht overviel, wesende opde *17* vademen, so loopt nae de twee Eylanden toe, in voeghen dat ghy 't niet en set: want is quaet te anckeren.

Aende zyde van Orixa banckachtigh ende ondiep.

Passerende voorby de voorsz. *Punta das Palmeyras*, binnen door loopende inder nacht, so en sult boven de *7* ende *8* vadem niet passeren tot dat den dagh aen comt, waer mede alsdan binnen door sult loopen, ende soo het gheviel dat ghy daer waert met een cleijn Schip, soo hout u op de *2* ende $2^{1}/_{2}$ vadem, tot in 't ghesicht vande Riffe van *Orixa*, als ghy met die begint over een te comen, soo loopter tot op een schuet van een Roer nae by; want 'tisser diep genoech ende vande zyde van *Orixa* ist altemael banckachtige en ondiepe gront; Dese voorsz. Riffe sal u blyven aen u rechter hant, te weten, 't Zeewaert van u; van daer affscheydende, mochtet houden recht op 't Eylandt *A Ylha dos Gallos* aen, ofte willende na de punt landts vande Revier *Angelijn* toe, alwaer vryelicken mocht op aen loopen: want sulter $2^{1}/_{2}$ ende *3* vadem diepten hebben: maer moet wesen met een cleijn schip, als boven.

---

[1]) Zie p. 65, n. 2.

Dat 13. Capittel.

De Navigatie ende Coursen van uyt Indien nae de Haven van Aracan toe, 'twelck is den selfden wegh die men doet naer die Porto grande, ofte Groote haven [1]*, gheleghen in 't landt van Bengalen.*

Seylende van Indien ofte *Cochijn* af nae de Haven van *Aracan* toe, salmen zynen cours doen nae 't Eyland *Seylon* toe, in sulcker voeghen als hier voren (inde deschriptie vande coursen ende vaert nae die *Porto Piqueno* ofte cleyne Haven) verclaert is, loopende also naer de punct ofte 'teynde vande droochten [2]) toe (gheleghen op *6* graden ruijm) ende op den hoeck vant landt (twelcke strect oost ende west) aen; By dese punct ofte hoeck comende sultet van daer vant landt afsteken, loopende *7* oft *8* mylen n.o. aen, om van onder het Eylandt af te comen, ende alsdan uwen cours doen n.o. ende n.o. ten n. tot op de *12* graden, so dat u *Manacosta* [3]) comt te blyven in 't z.w. ende van hier af sult n.o. aen loopen tot op de *20* graden schaers, twelck is de hoochte van *Aracan*, ende so ghy alsdan noch geen landt en saecht, sultet o. aenhouden na *Aracan* toe.

De coursen na Aracan salmen nae Ceylan nemen.

Aracan leijt op *20* graden schaers.

Op de selfde hoochte van *20* graden, *3* oft *4* mylen van landt af leyt een Riffe [4]) daert water op breeckt, ende is met leegh water ondect; mach wesen vande groote van *7* scheeps lencte, so inde breede als inde lenghte; als ghy dit riff comt te sien, so sult ghy u daer van wachten, tot op een schoot van een goetelinck nae. De Haven van *Aracan* leyt op *20* graden, ende wesende

Op *20* graden *3* mylen vant lant leyt een Riff *7* scheepslenghten langh.

[30*b*] 5 ofte *6* mylen tZeewaert daer van, sult daer *20* vadem diepten vinden, sandt gront; Ende comende op de *19*½ graden by 't landt, so sult ghy *6* mylen van landt diepe modder gront vinden, ende maer *3* ofte *4* mylen van landt wesende *30* vadem modder gront; ghy moet u wachten op dese hooghte vande *19*½ graden nae 't landt niet te loopen [5]): maer sult doen als boven gheseyt is.

Teeckenen van de haven van Aracan.

---

[1]) Chittagong, in den N.O.-hoek van de Golf van Bengalen; zie p. 56, n. 1.

[2]) De Little en de Great Basses.

[3]) Niet aangetroffen.

[4]) Oyster Reef.

[5]) Om niet in de Combermere Bocht te verzeilen.

Dat 14. Capittel.

Die Navigatie en coursen van uyt Indien nae de Haven van Martavan [1]) *toe, gelegen int Coninghrijck van Pegu, met alle die gheleghentheyt van dien.*

Als Ylhas d'Andemao het uyterste eynd aende z. zyde leyt op 11 ende het uyttersté vande n. zyde op 14 graden.

Seylende van Indien af nae *Martavan* oft nae 't Coninghrijck van *Pegu* toe, sult uwen cours doen (tot dat ghy 't Eylandt van *Seylon* ghepasseert zijt) gelijck als de geen die na *Bengalen* wil seylen, ende het Eyland om wesende, sult na d'Eylanden *As Ylhas d'Andemaon* toe loopen, welcke liggen, te weten het uyterste eynde vande Eylanden aende z.zyde op *11* graden, ende het uyterste landt aende n.zyde op *14* graden [2]); Men loopter aende zyde vant oosten voorby heen op de cours van n.o. ende z.w. Vande Eylanden *d'Andeman*, tot het vaste landt toe, zijn over de *60* myl. weechs. Loopende na *Andemaon* toe, sult u best doen om aende n.zyde daer van af te passeren, ende daer voorby wesende, willende loopen als gheseyt is nae *Martavan* toe (twelck leyt op *16* graden) sult op de *14* graden, comende nae het landt toe loopen, ofte om beters op de *13* graedt, om oorsake vanden Inwijck van *Martavan* [3]), daermen seer stercke stroomen heeft, altoos nae het n.w. treckende; ende so ghy nae het landt toe liept, wesende op de *14* graden, so sult ghy veel Eylanden comen te sien, alwaer ghy moecht vry dicht by comen: want is over al schoon en diep; men heefter dicht by aende zyde vande Zee *12*, *13* vadem diepten modder gront, behalven het Eylandt *Pulo Comuda* [4]), twelck mach liggen ontrent *6* ofte *7* mylen vande Haven van *Martavan* af; tusschen dit Eylandt ende het vaste landt liggen veel Riffen, niet tegenstaende, so het geviel dat ghy tusschen dese Eylanden vervielt, so sult ghy de zyde van 't Eylandt genaken: maer niet te dicht, alwaer ghy een Canael sult vinden van *3* vadem diepte, ende aende zyde van 't vaste landt heeftmen op veel plaetsen ondiepten ende drooghten; loopende van hier af naer de haven van

Op 14 graden sietmen veel Eylanden.

Het Eyland Pulo Comuda leyt 7 mylen van Martavan.

---

[1]) Martaban, in Neder-Burma, aan den mond van de Salwinrivier, aan den rechteroever. Het is later geheel overvleugeld door het tegenover gelegen Moulmein; de naam is echter bewaard in dien van den zeeboezem beZ. Rangoon: Golf van Martaban.

[2]) Klein Andaman op 10°26′ Z.Br., de noordpunt van Noord Andaman op ongeveer 13°30′. Tusschen Noord Andaman en den vasten wal zijn drie vaarwaters, van Z. naar N. genaamd Coco-, Z. Preparis- en N. Preparis-kanaal.

[3]) De Golf van Martaban.

[4]) Thans Bilu-Gyun, het grootste eiland in den mond van de Salwinrivier.

Martavan toe, (dit Eyland voorby wesende) sult by 't land heenloopen, alwaer ghy sult comen te sien sommige clippen t' Zeewaerts liggen, die int schijnsel hen verthoonen als *Almadias* [1]) (dat zijn Indiaensche schuijtgiens, diemen inde Revieren gebruijct). Dese voorsz. clippen liggen van *Pulo Comuda* af na *Martavan*, ontrent 2 mylen weeghs na het landt toe; Recht teghens over dese clippen heeft men aent vaste landt een punct ofte hoeck van 't hooge landt; aende n.zyde van dit punt is een strant van sandt gelegen aent leege landt; Dit land behoort *Xemijn Vegarum* toe, dat is op de Pegusche tale die Heere van *Vegarum* geseyt: want *Xemijn* is so veel als Heere gheseyt [2]), ende *Vegarum*, den naem vant landt; Van hier af n. aen, so loopt het land hoogh op, hebbende op sommige plaetsen Inwijcken, Clippen ende Eylandekens.

Ghedaenten ende opdoeminghe van 't land by Martavan. Almadias zijn cleyne Indische schuijtgiens. Pulo Comuda leyt twee mylen van Martavan.

Al eermen comt by de haven van *Martavan*, so heeftmen een wit hueveltgien ofte verheven landt, dienende voor een kenteijcken ofte bake, hebbende dicht by hem 2 Palm-boomen staen;
[31a] Ontrent 2 mylen verder sult ghy een dicke top landts sien, aent eynde van de welcke, te weten tZeewaert aen, leyt een Eylandeken, twelck men niet sien, noch vant landt onderscheyden en can, tot datmender met over een, ende die Revier van binnen (daer die Haven van *Martavan* leijt) ondeckt siet; dit Eylandtgien gepasseert wesende sult een wit hueveltgen komen te sien, dat u vande ghelijcken aende zuijdzyde blijft; binnen int Eylandt heeft men een lack ofte besloten water liggen van een goede Vischerye; aleermen by dese Haven van *Martavan* comt, (komende van 't Eylandt *Comudo* af) sult te Zeewaert ontrent een mijl ofte ander half van 't landt af, een ront Eylandeken vol wildernisse sien ligghen, ghenaemt *A Ylha das Cebollas* [3]), dat is t'Eyland vanden Ayun, by welck Eylandeken, te weten aende zuijdzyde daer van, leijt een Klippe daermen de Zee op siet breecken; van dit Eylandeken af tot de Haven van *Martavan* toe, mach wesen ontrent twee mylen; Comende van *Pulo Comuda* af sult verdacht wesen, daer van af te loopen aende zyde van 't landt, doende de cours als boven geseyt is: want en hebt nieuwers af te vreesen, dan van het gheene ghy voor oogen siet; sult oock weten datmen van dit Eyland *Das Cebollas* voortaen naer 't noorden toe anders geen Eylanden noch Klippen meer en heeft, 'twelck een seer goede kenteijcken van desen inwijck is: want wesende aen dees zyde, so en

Teijckenen ende kentplaetsen eermen by de Haven van Martavan komt.

A Ylha das Cebollas vol wildernissen.

Aende zuytzy van dit Eylant een klip.

Goede teyckenen by Ylha das Cebollas.

[1]) Eigenlijk,, vlotten"; zie Hobson-Jobson. [2]) Port. Ximes, volgens de woordenboeken: de Grooten van Pegu. [3]) Port. cebola = Ned. ui.

ismen so haest niet by 'teen Eylandt ofte men siet een ander, ende van daer af voortaen soo en sietmender gants gheen, als gheseyt is; moet wel voor u sien voorby de Haven van *Martavan* niet te passeren: want wesende op 12 vadem soudt een weynigh daer naer op droogh komen.

De Haven van Martavan is een mijl breet ende het is een Eylandt ghenaemt Momuay.

Dese Haven van *Martavan* is ontrent een mijl ofte anderhalf breet, hebbende vande noordzyde een laegh ofte vlack landt, wesende waterpas met de Zee, ende is een Eylandt 'twelcke ghenaemt wordt *Momuay* [1]), men mach het sien alsmen langhes landt heen (te weten van *Pole Comuda* af) naer dese Haven toe comt, sult altoos loopen op de diepten van 12 vadem, ende komende op 8, 9 vadem, soo sultet setten: want zijt alsdan inde Haven, ende en wiltet landt niet naerder ghenaken, noch en loopt niet verder naer den inwijck, ende die bancke toe, sulter t'elcke mael minder diepten vinden;

De Revier van Martavan loopt noordt oost ende zuijdtwest. Aende oostzy een steen Klip ende Revier.

Dese Revier van *Martavan* loopt noord oost ende zuijdtwest uyt end' in: maer men en mach daer sonder Loots-man niet in loopen: want heeft binnen inde Revier (te weten aen de oost zyde) een Steen-klippe ligghen, welcke alle 'twater naer hen toe treckt, daerom en machmen daer sonder Loots-man niet inloopen; oock mede so heeftmen in d'inkomste van dese Revier ende Haven (te weten aende rechter hant) een bancke ofte drooghte ligghen, alwaer te midde-wegen een Cannael door loopt van 6, 7 vadem diepten, twelcke sult mogen kennen by dese teijckenen, te weten, heeft op 't diepste veel visch diemen sien mach;

De Haven van Martavan leijt op 16 drie vierendeel graden. De stadt op 16 graden.

Dese Haven van *Martavan* is gheleghen op $16^{3}/_{4}$ graden, ende de Stadt *Martavan* op 16 graden.

Twee Eylandekens by 't Eylandt Andeman.

Aen 't uyterste eyndt vande Eylanden van *Andeman*, te weten aende noordtzyde heeftmen twee Eylanden [2]) ligghen, tusschen welcke ende d'Eylanden *Andeman* men wel passeren mach, van ghelijcken aende uytersten hoeck van 't zuijdeijnde vande Eylanden *Andeman* (ghelegen op 11 graden) heeftmen oock sommighe

't Eyland Andeman leijdt aende zuydtzy op 11 graden.

Eylandekens ligghen, ende van daer af naer d'Eylanden *As Ylhas* [31b]
de Nicobar, te weten zuyden aen, so strect eenen anderen reghel Eylanden [3]); oock mede soo ghy quaemt te loopen van d'Eylanden *d'Andeman* af, naer de Custe toe, ghemoetende sommighe vergaderinghe ofte ravelinghe van wateren, soo en wilter niet

As Ylhas de Nicobar.

---

[1]) Moulmein? Zie p. 70, n. 1.

[2]) Nl. Groot Coco- en Klein Coco-eiland, en nog verder noordelijk: Preparis-eiland.

[3]) Minder juist. Het Tiengraads Kanaal tusschen beide groepen is „schoon".

voor vreesen: want en is anders niet dan 'tselfde water, sonder datmen alhier eenighe drooghten heeft, al hoewel datter aen de custe etlijcke liggen; men heefter alleenlijcken te midde-weghen een Eylandt ligghen, 'twelcke die Inghesetenen noemen *Viacondam*[1]), is een cleijn Eyland, wesende daer rontom over al schoon: maer heeft seer weynigh versch water, anders niet hebbende dan Pijnboomen, waerom niet noodigh is daer aen te loopen.

Eenighe droochten by Andeman.

Viacondam is een kleijn Eylandeken.

Dat 15. Capittel.

Deroute ofte die Navigatie van Cochijn uyt Indien naer Malacca toe.

Die naer *Malacca* wil varen, inde groote *Monson*, (dat is de principaelste tijt dat de winden daer toe dienende courseeren) inde maent van April[2]), so salmen (om zijn reyse te verseeckeren) maken 'tseijl te gaen van *Cochijn* af tot den *26* Aprilis toe, ende uyt de Haven wesende, terstont de cours zuyden aen setten tot op 7 graden, ende van daer af zuijdt zuijdtoost aen tot op *6* graden, wesende op dese hooghte salmen zuijdtoost aen loopen, tot op *5* graden schaers, ende van daer oost aen tot datmen het Eyland *Seylon* voorby is, wesende in dese contreye sult aenloopen, in voegen dat ghy komt op $5\frac{1}{3}$ ende $5\frac{1}{4}$ graden; van dese hooghte sult uwen cours doen naer d'Eylandekens van *Gomespola*[3]) toe, (welcke ligghen op *6* graden byden hoeck van d'*Acheijn* van 't Eylandt *Samatra*).

Wat tijt datmen tseijl gaen sal nae Goa.

Coursen van Cochijn tot de Eylandekens van Gomespola.

d'Eylanden Gomespola ligghen op 6 graden.

Comende by d'Eylanden *Gomespola*, soo ghy gheen vrees en hebt vande *Acheijns*, (dat zijn d'Ingesetenen van 't Coningh-rijck van *Acheijn*, int Eyland *Samatra*, doot vyanden vande Portugesen) so neemt uwen cours langhes 't Eylandt *Samatra* heen, tot de *Cabo* (ghenaemt) *Tanjamburo*[4]) toe, gheleghen aende selfde Custe van 't Eylandt op *5* graden ruijm, ontrent byde *30* mylen van d'Eylanden *Gomespola*, ende van hier af sult uwen cours nemen naer de Custe van *Malaca* toe, loopende so veel te loefwaert als ghy ymmers moecht, om te gaen verkennen *Pulo Sambilao*[5]),

De Acheyns zijn doot vyanden vande Portugesen.

Cabo Tanjamburo leijt op 5 graden.

[1]) Vermoedelijk Narcondam op 13°30′ N.Br. en 94°20′ O.L.

[2]) Als de Z.W. moesson doorkomt.

[3]) Verzamelnaam voor de eilanden op de N.kust van Atjeh; op de kaart van Lodewycksz (Linsch. Ver. Dl. VII, kaart VII): Gosmipola.

[4]) Bedoeld *moet* zijn: Diamantpunt (breedte 5°16′ N.) of Djamboe Ajer, verbaspeld tot Tanj*amburo*.

[5]) De Poeloe Sembilan (Negen-Eilanden) onder den wal van Malakka.

t Eylandeken Pulo Sambilaon leijt op 4 twee derdendeel graden, n.w. ten n. 40 mylen van Malacca.
Pulo Pinan leijt op 5 een half graed.
Pulo Batun leydt op 6 graden.

twelcke is een Eylandeken gheleghen dicht aende custe op $4\frac{2}{3}$ graden van *Malacca*, noordwest ten noorden 40 mylen: want die dese Eylanden komt te verkennen, heeft een reyse om haest tot *Malacca* te komen, ende die daer van te lywaert aen kompt naer *Pulo Pinan* [1]) toe ('twelcke een ander Eylandt is, gheleghen op $5\frac{1}{2}$ graden, ligghende van *Pulo Sambilao* noorden ten westen 12 [2]) mylen, soo heeftmen naer *Pulo Batun* [3]) toe, een ander Eylandt, van *Pulo Pynao* gheleghen noordtwest ten noorden 10 mylen op 6 graden) sout by avontueren zuijdooste winden vinden, die aen dese custe seer veel waeyen, daerom die laet t'seijl gaet is een lange reyse verwachtende, waeromme 't beste is vroech van *Cochijn* te scheyden, om een beter voyage te hebben, etc.

Dat 16. Capittel.

Een ander breeder verclaringhe van de Navigatien ende Coursen, om te seylen van Goa uyt Indien naer Malacca, met alle die streckinge ende gelegentheyt van dien.

Coursen van Goa na Malacca.
't Middelste Eylandt van Nicobar leijt op 7 een half graden.
Waerschouwinghe voor de stroomen.

Die geen die begeert te seylen van *Goa*, ofte uyt Indien naer [32a] *Malacca*, sal tot 20 mylen weeghs t'Zeewaert in loopen, in sulcker voegen dat hy het Eylandt *Seylon* mach buyten om loopen, naer d'Eylanden *As Ylhas de Nicobar* toe, te weten door 't middelste Cannael heen, 'twelcke leijt op $7\frac{1}{2}$ graden [4]), sult gheadverteert wesen op dese contreye acht te hebben op de stroomen: wantse mette weste winden naer de golve van *Bengalen* toe loopen, ende mette ooste winden t'Zeewaert aen; 20 ofte 30 mylen vande Eylanden af heeftmen so groote vergaderinge ofte ravelinge van water ende stroomen, dat het drooghten schynen te wesen.

Op 't midden van d'Eylanden Nicobar, op 6 een half graden leijt een Cannael.

Soo ghy quaemt op 't midden van d'Eylanden *Nicobar* aen, so weet datmen daer een Cannael heeft, liggende op $6\frac{1}{2}$ graden, wesende d'Eylanden vanden anderen verscheyden ontrent anderhalf mijl [5]), daermen wel tusschen door mach loopen sonder schromen: want en hebt anders niet te vreesen, dan alleenlijcken dat ghy voor ooghen siet; de diepten diemen daer heeft zijn 12, 13

[1]) Pulo Pinan (Pynao, Pinaon, Pinao) = P. Pinang op 5° 30′ N.B. op de westkust van Malakka.

[2]) Lees: 22; verg. p. 76, regel 4 v.o.

[3]) P. Bouton der Eng. kaarten, op ruim 6°30′ N.Br.

[4]) Straat Sombrero.

[5]) St. George's Kanaal tusschen Klein en Groot Nicobar moet bedoeld zijn; het ligt echter op 7°10′ N.Br.

vadem; aen 't eijnt van dit Cannael, te weten by 't noorder Eylandt van d'Eylanden *Nicobar*, leijt een Eylandeken [1]) daermen tusschen door mach passeren, mettet grootste schip datmen vint; het zuyder eijnt van dit Eijlandt is ghelegen op 6¹/₄ graden, ende 'tbovenghenoemde Cannael op seven en half graden, als voren.

Een Eylandeken op 6 een vierendeel graden.

Soo ghy quaemt by 't middelste Cannael gelegen op 6 graden, sult by 't inkomen van 't Eylandt vier Eylandekens sien, waer van de drie een half mijl van 't Eylandt af ligghen, zijnde twee van dien groot ende hoogh, ende 'tander kleijn, ende 'tvierde leijdt verscheyden van 't Eyland ontrent drie mylen; is een groot ront Eylandeken vlack boven op, ende naer 't noorden sult een ander Eylandt sien ghelegen op 8 graden; d'inkomste van dit Eylandt heeft eenen dicken hooghen rugghe, wesende aen 't eijnde vlack; komende int midden van 't Cannael sult noch een ander Eylandt sien, geleghen dicht by dat vande 8 graden van een vlack land, liggende vanden anderen ontrent twee mylen weeghs; van d'Eylanden *Nicobar* tot dit noorder Eylandt, zijn ontrent seven mylen weeghs, en hebt alhier nieuwers van te vreesen; aen 't eijnt van dit Cannael heeftet Eylandt *Nicobar* eenen ronden huevel, hebbende aende voet van dien een Eylandeken ligghen, sult gheadverteert wesen aende zuijdzyde van *Nicobar* [2]) niet te passeren, om te schouwen die van *Acheijn* van 't Eylandt *Samatra*, die hen alhier onthouwen: want zijn doot vyanden vande Portugesen; doet eer u beste om te passeren, als boven gheroert is, al waert schoon dat ghy u vont op 8¹/₄ ende 8¹/₃ graden, moechter evenwel passeren sonder vreese, want zijn altemael Cannalen ofte Duer-tochten.

Vier Eylandekens.

Een Eylandt op 8 graden.

Ontrent 2 mylen veerder noch een Eyland.

Waerschouwinge voor de zuijdtzyde van Nicobar.

Desghelijcks voor de Acheijn van 't Eyland Samatra.

Ghepasseert wesende d'Eylanden van *Nicobar*, als gheseyt is: sult uwen cours nemen naer 't Eylandt *Pulo Cuto* toe; men loopt *Pulo Cuto* met *Nicobar* oost ende west, ende heeft wat van oost ten zuyden, ende west ten noorden, is inde cours 9 mylen [3]), ende leijdt op de hooghte van 6²/₃ graden; Om *Pulo Cuto* te kennen komende van uyter Zee daer op aen, so sult ghy vande oostzyde een hoogh ront lant sien, wesende aenden oever vande Zee laegh,

't Eylandt Pulo Cuto leijt op 6 twee derdendeel graden.

Teijckenen van Pulo Cuto te kennen.

---

[1]) Kabra.

[2]) D.i.: bezuiden de eilanden*groep* niet te passeeren.

[3]) Een eiland op dien afstand van de Nicobaren bestaat niet; de afstand is volstrekt fout. Bedoeld zal wel zijn (in verband met koers en breedte) een eilandencomplex onder den wal van het schiereiland Malakka en wel de op de Engelsche kaarten voorkomende: P. Bouton, P. Trotto, P. Lancava, Junkseylon enz., vermoedelijk dit laatste.

zijn drie kleyne Eylandekens byeen, hebbende vande zuijdtzyde, te weten: aenden uytersten hoeck van dien *3* ofte *4* Klippen on- [32b] dect ligghen, ende vande noordtzyde een ander mont ofte open, loopende tusschen 'tgroote Eyland ende 'tEylandt van ter Zee; In dit Eylandt naer 't landt toe, te weten: aende zyde van 't zuijdtoosten, is een plaets daermen seer goet versch water heeft, by eenen leeghen punt landts.

't Eylandt Pulo Pera leijt op 5 twee derdendeel graden.

Moecht oock wel uwen cours nemen van d'Eylanden *Nicobar* af, naer 't Eylandt *Pulo Pera* [1]) toe, twelcke is een kleijn ront Eylandt sonder eenighe gheboomten, ghelegen op *5*²/₃ graden, wesende inde cours van *Nicobar* tot *Pulo Pera* ontrent *100* mylen; men loopter oost zuijdtoost ende west noordtwest; Van *Pulo Pera* tot het Eylandt *Pulo Pinaon* [2]) zijn *15* mylen, ende liggen vanden anderen oost ende west, en heeft wat van oost ten zuyden, ende west ten noorden; Dit Eylandt *Pulo Pinaon* leijt *5* mylen van 't vaste landt af, op *5*¹/₄ graden ruijm; die kennisse van dien is, dattet hoogh int midden is, hebbende aenden hoeck van 't noorden eenen ronden huevel, ende een Eylandeken te midde-weghen van 't selfde Eylandt ligghen; ende komende langhes 'tlandt heen, so heeftet eenen grooten inwijck met een sant strant, hebbende aen 't eijnde vande strant een Eylandeken liggen, daermen die plaets van 't versch water heeft, ende aende punt van 't zuyden ist laegh landt, maeckende een ander Eylandeken [3]); Men loopt *Pulo Pinaon* met het Eylandt *Pulo Sambilaon* noorden ende zuyden, moet alhier wel voor u sien: want van dit Eyland *Pulo Pinaon* streckt een bancke af, streckende tot een punt ofte hoeck hoogh lants toe, (die 't Zeewaert in komt) ende streckt tot op twee mylen t' Zeewaert aen, sulter op vinden *5* vadem dieppten, ende wat meer naer 't lant toe wesende minder.

Pulo Pinaon leijt op 5 een vierendeel graden ruijm.

Kenteycken van Pulo Pinaon.

Pulo Sambilaon.

Een banck by Pulo Pinaon.

Pulo Sambilaon leijt op 4 graden.

Sult weten dat wanneer u dese voorschreven punt blijft int oosten ende oosten ten noorden, soo sult ghy *Sambilaon* komen te sien; de cours van *Pulo Pinaon* tot *Pulo Sambilaon* zijn *22* mylen, leijt op de hooghte van *4* graden schaers; oost ende west van *Pulo Sambilaon* t' Zeewaert *4* ofte *5* mylen, leijt het Eylandt genaemt *A Ylha das Iarres* [4]), is een kleijn ront Eylandt bedeckt met Bos-

A Ylha das Iarras.

---

[1]) P. Perak, midden in Straat Malakka, op 5°45′ N.B.

[2]) P. Penang, zie p. 74, n. 1.

[3]) P. Kandy.

[4]) P. Djarrah. Linschoten vertaalt dit (pag. 78) door Potten-Eiland (van Port. jarro); het zal wel zijn van Mal.„djarrah", d.i. „uitkijken", iets als Abrolhos dus. Verg. p. 32, n. 4.

schagie, ende heeft aende zyde van 't zuijdtwesten versch water, doch is weynigh: maer in *Pulo Sambilaon* heeft men seer goet versch water, te weten op de *4* Eylanden van dien, waer van het grootste aldernaest het landt toe leijt int midden, van 't welcke aen de zyde van 't noordtoosten staet eenen huevel, van welcker beyde zyden men stranden van sant heeft, aen dese beyde stranden heeftmen versch water; Van gelijcken die ander drie Eylanden, welcke int midden blyven, hebben aende zyde van 't oost noord-oosten altemael sant-stranden, int midden van de welcke, te weten daer 't een open heeft, vintmen seer goet versch water, aende voet van eenen grooten boom; by alle dese Eylanden, so wel aende zyde vande Zee als van 't land, als oock door de Cannalen daer tusschen heen, machmen vryelijck passeren sonder vrees: want is over al diep genoegh, ende moechtet setten int gesicht van 't landt op *20* ende *25* vadem diepten.

Ghedaente ende gelegentheyt. In Pulo Sambilaon is goet versch water. Beschryvinge van 3 Eylanden.

Begheerende te passeren doort groot Cannael van *Pulo Sambilaon*, so sult ghy zuyden ende zuyden ten oosten aen loopen, naer d'Eylanden *As Ylhas d'Aru* [1]) toe, welcke liggen aen de custe van 't Eyland *Samatra*, zijn drie kleyne ende laghe Eylanden,
[33a] bedeckt met Boschagie; als ghy so verde zijt als dese voorschreven Eylanden, tot op een mijl daer voorby wesende, sult uwen cours nemen zuijdtoost, zuijdtoost ten oosten, ende oost zuijdtoost aen, loopende op de diepten van *10* vadem naer *Pulo Parcelar* [2]) toe, 't welcke is eenen hooghen Bergh, gheleghen aende custe van *Malacca*, ende schijnt van verde een Eylandt te wesen, staet in een vlack landt, so datmen 't landt niet en siet dan alsmender dicht by is; Van *Pulo Parcelar* tot den hoeck ghenaemt *Cabo Rachado* [3]), dat is de ghecloven hoeck, gheleghen op $2^1/_2$ graden ruijm, looptmen van daer tot *Malacca* oost zuijdtoost ende west noordtwest; lancks de custe heen ist altemael een puntigh ende huevelachtigh landt: maer niet te hoogh; Comende te middeweghen, te weten: vande *Cabo Rachado* naer *Malacca*, sult terstont ondecken d'Eylanden die ontrent een half mijl voorby *Malacca* (dicht by 't landt heen) ligghen.

Coursen om door 't groot Cannael van Pulo Sambilaon te seylen. As Ylhas d'Aru. Pulo Parselar is een hooghen Bergh aende cust van Malacca. Cabo Rachado leijdt op 2 een half graed. Beschryvinge vande custe van Malacca.

[1]) De Aroa-Eilanden, midden in de Straat op bijna 3° N.B.

[2]) Eiland onder den Malakka-wal bij Kelang. Zie bijv. de groote kaart van Sumatra in Valentijn V, (1).

[3]) Van Port. rachar = klieven. De kaap heet nog Rachado.

Dat 17. Capittel.

Om te seylen van Pulo Sambilaon af door t' groote Cannael naer Malacca toe.

d'Eylanden As Ylhas d'Aru ligghen aende cust van Samatra.

Ylha das Iarras is 't Eylant van de potten.

Seylende van *Pulo Sambilaon* [1]) af naer d'Eylanden *As Ylhas d'Aru,* [2]) gelegen aende custe van 't Eylandt *Samatra*, sult uwen cours doen zuyden aen tot op *13* mylen toe, waermede op de bancke sult komen, soo dattet al eveleens is te seylen van *Pulo Sambilaon* zuyden aen, als van 't Eylandt *Ylha das Iarras* (dat is 'tEylandt vande potten [3])) zuijdtoost ende zuijdtoost ten zuyden aen: want komt altemael op een plaets uyt, ende als d'Eylanden *d'Aru* blyven west ende west ten noorden van u, so werptet loot uyt, sulter sant gront vinden; van hier af sult uwen cours doen zuijdtoost aen, altoos het loot ghestadigh uytworpende, ende vindende *10* vadem (de selfde cours behoudende tot op de *13* vadem, 'twelcke modder gront sal wesen) sult zuijdt zuijdtoost ende zuijdtoost ten oosten aen loopen: maer vindende *16*, *17* vadem santgront, soo wentet naer die zyde van *Malacca* toe tot op de *12*, *13* vadem, doende alhier weder uwen cours naer 't zuijdtoost ende zuijdtoost ten oosten; ende soo 't geviel dat ghy quaemt op de *10* vademen, soo keert weder naer 't zuijdoosten, altoos u best doende om te loopen op die *10*, *12* tot *13* vadem toe: want is de beste diepten ende gront van dit Cannael; Soo wanneer ghy comt te sien recht voor u uyt eenen ronden Bergh, 'twelcke hem verthoont als een Eylandt, soo sult weten dattet *Pulo Parselar* [4]) is, tot welcke contreye die voorschreven drooghten streckende is, niet teghenstaende en sult daerom niet laten uwen wegh te vervolghen, *Pulo Parselar* niet genakende tot op 2 mylen naer 't noordtoosten toe: want alsdan soo ismen de voorschreven drooghten voorby, van hier af voortaen so genaeckt het landt tot op een mijl naer, uwen cours nemende zuijdtoost aen, naer den hoeck *Cabo Rachado* toe; al eermen op drie mylen naer byde *Cabo Rachado* comt, soo heeftmen een Riffe 4 mylen van de custe af ligghen, welcke niet meer als 4 vadem diepten heeft, te weten met hoogh water, ende t' Zeewaert daer van af loopt een Cannael van

Coursen van Pulo Sambilaon na Malacca.

Kenteijcken van Pulo Parselar.

3 mylen van Cabo Rachado leijt een Rif, dat 4 vadem

[1]) Zie p. 73, n. 5.

[2]) Zie p. 77, n. 1.

[3]) Zie p. 76, n. 4.

[4]) Zie p. 77, n. 2.

10 vadem diepten, loopende van d'Eylanden *d'Aru* naer *Pulo Parcelar* toe, sult u beste doen dattet grootste Eylandt van *Aru* zuijdtwest ende zuijdtwest ten westen van u blijft, uwen cours [33b] doende zuydtoost aen, altoos op *18* ende 'tondiepste op *17* vadem; Willende loopen van *Pulo Parcelar* naer d'Eylanden *d'Aru* toe, sult maken dat u *Parcelar* int noordtoost ende noordoost ten oosten blijft, noordtwest ende noordtwest ten westen aenloopende, altoos op de *16, 17 18* tot op *15* vadem diepten; dese wegh en is anders niet te doen: want ick hebse altoos so selver ghepasseert, ende my daer wel met bevonden.

diepten heeft. Een Cannael van *10* vadem diepten. Coursen van Pulo Parcelar nae d'Eylanden d'Aru.

Dat 18. Capittel.

Deroute ofte de Coursen vande Navigatie van Malacca naer Goa, met alle die streckinge ende ghelegentheyt van dien op 't breest verclaert.

Scheydende van *Malacca* naer *Goa* ofte Indien, soo is den besten cours te seylen een mijl en anderhalf, de Custe van *Malacca* langhes heen, altoos int ghesicht houdende de struijcken ende t'onderste van de boomen die op 't landt staen, te weten tot *Pulo Parcelar* toe; men heeft alhier vande *16* tot *27* ende *28* vadem diepten, sult gheadverteert wesen beneden de *14* vadem niet te passeren, aen d'een noch aen d'ander zyde; loopende van uyt *Malacca* af tot ontrent derde half ofte drie mylen, so heeftmen twee ofte drie drooghten van steen ende Klippen (ontrent een half mijl t'Zeewaert in steeckende) liggen, recht teghens over de *Cisterno*[1]) ofte sConincx back ghenaemt, van de Portugesen *Tanque del Rey*[2]) geheeten; Van gelijcken sult u wachten van te ghenaken den inwijck vande *Cabo Rachado*, (welcke *Cabo* leijt op $2^1/_2$ graden aende selfde custe van *Malacca*, noordtwest ten noorden af *10* mylen) soo veel vande zuijdtoost zyde als vande zyde van 't noordwesten, en compter op gheen mijl naer by 't landt, als gheseyt is; alhier so heeftmen een goede mijl weeghs tot anderhalf toe, tprincipaelste van 't Cannael tot *Parcelar* toe.

Coursen van Malacca nae Goa.

Vermaninghe van niet beneden de *14* vadem te passeren.

Omtrent drie mylen van Malacca liggen *3* drooghten.

Tanque del Rey.

Cabo Rachado leijdt op 2 een half graden.

¹) Cisterna (Port.) = ondergrondsch regenwater-reservoir.

²) De naam komt nog op de 18de-eeuwsche Nederlandsche kaarten voor; Valentijn, in zijn „Nette beschrijving van Malakka" (Oud en Nieuw Oost-Indiën, V, 1) maakt er echter geen melding van.

Coursen om dwers over de droogten te loopen.

Comende by *Pulo Parcelar*, ende begerende de drooghten dwers over te loopen, sult u ontrent twee mylen van *Pulo Parcelar* afhouden, overmidts datter vande custe van *Parcelar* een bancke af steect, streckende tot ontrent een half mijl in Zee, wesende als geseyt is, tot ontrent *2* mylen van het land af, om over de drooghten te passeren; zijnde mettet wassen van het water, soo sal u *Pulo Parcelar* blyven int oosten, ende mettet vallen vant water int oost noordoosten, waerom u noodigh is goede opsicht te hebben mettet ghety, op dattet u niet en bedrieghe; Comende op deser manier in dese contreye, sult west noordtwest aen loopen, u altoos naer d'een ofte d'ander zyde houdende, naer dattet ghety loopt; ende soot saecke waer dat ghy quaemt (int dwers over loopen) te sien *Pulo Parcelar*, so ist goet dattet u blijft int oosten ende oost ten zuyden; ende komende ten half weghen naer d'Eylandekens van *Aru* toe, (ghelegen dicht aende custe van *Samatra* op *3* graden, te weten west noordtwest *30* mylen van *Malacca*) al ist dat u *Pulo Parcelar* alsdan blijft tusschen 't oost zuijdtoosten, ende oost ten zuyden, soo hebt ghy niet teghenstaende eenen goeden cours, in voegen dat komende naer *Pulo Parcelar*, soo ist goet datmender met over een comt, oost noordtoost ende west zuijdwest, dit is te weten twee mylen daer van af: maar int afwijcken naer d'Eylanden *d'Aru* toe, so ist best dattet u blijft int oost ende oost ten zuyden, wesende int ghesicht vande voorschreven Eylanden *d'Aru*, u houdende naer 't groote Eylandt van *d'Aru* toe, moechter op een myl ofte twee naer by komen soo dicht alst u belieft: want is daer rontom diep ghenoegh; die diepten diemen sal vinden by de voorschreven drooghten, loopende door 't Cannael, sal wesen vande *10* tot *21* vadem, doch sult weynigh worpen[1]) van *21* vadem hebben, ende die meeste diepten diemen heeft door 't Cannael loopende is *12. 13. 14. 15. 16. 17* vadem; ende al ist schoon dat ghy komt op de *10. 9* ende *8* vadem drie ofte vier worpen, te weten van kleijn, fijn, ende swart sant ofte moddergrondt, is evenwel eenen goeden cours: want sult terstont weder op *12, 13, 14* vadem komen; hebbende dese diepte ende gront, ende doende dese cours als geseyt is, al ist dat ghy sommige worpen van kleijn, fijn, wit sant crijght, ist noch al eenen goeden cours: maer so ghy grof sant ofte schulpen crijght, so weet dat ghy buyten 'tCanael zijt; weest op u hoede, dat soo wanneer ghy de

[margin notes: d'Eylandekens van Aru ligghen dicht aende Custe van samatra op 3 graden. — Vermaninge om na 't groote Eylandt d'Aru toe te houden. — [34a] — Diepten vant Cannael.]

1) D.w.z. worpen met het lood.

gront van swarte schulpen, ende grof sant vindt, dat ghy weder kleijn, dun, swart sant ofte modder gaet soecken: want de gront van grof sant ende schulpen is buyten 't Canael, daerom sult in alles goet advijs hebben, het loot ghestadigh uytworpende, om u te verseeckeren; is oock goet met twee looden te diepen, te weten: van elcke zyde van 't schip een, met goede opsicht ende wacht, ende u Anckers altoos ghereet te hebben, met een Cabel van *12* of *15* vadem bots [1]), soo 't noodigh waer, om u daermede te helpen; Nu om dat wy hier veel reysen mentie maken van *Pulo Parcelar*, so hebbe alhier by willen voeghen waer ende op wat hooghte 'tselfde gelegen is, hoe wel dattet genoegh inde Pas-caerten afgheteyckent staet; 'tis een landt 'twelcke eenen hoeck maeckt, in ghelijckenisse van een *Cabo*, gheleghen aende selfde custe van *Malacca*, te weten by de *15* mylen noordwest ten n. daer van af, op de hooghte van *3* graden ruijm; oock mede doe u gedencken dat nemende uwen wegh van *Pulo Parcelar* af, naer d'Eylanden *d'Aru* toe, comende ter halver wegen, so moet u *Pulo Parcelar* blyven int oosten ende oost ten zuyden, ende wat naerder d'Eylanden komende, so blijft u *Pulo Parcelar* bynaest int oost zuydtoosten; dit is te weten als ghy d'Eylanden begint te ghenaken: want loopende op dese manier hebt eenen goeden cours, ende zijt verseeckert en vry vande drooghten, ende soo ghy dese drooghten inder nacht over loopt, so sult des daeghs 'tlandt mercken als boven, hebbende eenen goeden wint, altoos acht hebbende op de ghetyden van 't water, op dat het u niet en bedrieghe, en aen d'een ofte d'ander zyde drijft: want de stroomen alhier seer sterck loopen [2]), soo wel int vloeyen als int ebben, u in als [3]) conformerende naer 't ghety, doende uwen cours in sulcker voegen, dat ghy altoos 'tloot moecht uyt worpen.

Teijcken alsmen buyten 't Cannael is.

Waerschouwinge vande gront buyten 't Cannael.

Beschryvinge van Pulo Parcelar.

Pulo Parcelar leydt op 3 graden ruym.

Teijckenen alsmen vry vande drooghten is.

Vermaninge om acht op de ghetyden te hebben.

Als u 'tvoorschreven groote Eylandt *d'Aru* int zuijdwesten blijft, wesende ontrent twee mylen daer van af, so sult ghy u stellen mette *Pulo Sambilao* recht over een, in voeghen dat ghy niet en wijckt ofte vervalt vande Eylanden af, naer de zyde van *Samatre* toe, uwen cours als gheseyt is, vervolgende naer *Pulo Sambilao* toe, sonder yet te vreesen, om dat de *Monson*

Hoemen aengaen sal als het Eylandt d'Aru int z.w. blijft

[1]) Bochts. D.i. 12 of 15 vaam kabel klaar om uit te loopen.

[2]) Een bewering die omtrent onbekende parages haast immer wordt geuit en is terug te brengen op de ervaring dat men de onjuistheden van opvolgende plaatsbepalingen aan stroom toeschrijft inplaats van aan de gebrekkigheid der kaarten en de onnauwkeurigheid van het gegist bestek.

[3]) Lees: alles.

ofte den tijt van de winden alsdan van over 't landt nae de Zee toe waeyen, ende somen hier in onachtsaem waer, soude groot

De diepten van d'Aru tot Pulo Sambilaon is van 27 tot 40 vadem.

achterdeel ende verhinderinge inde reyse konnen doen; de diep- [34b] ten ende gront diemen heeft van d'Eylanden *d'Aru* naer *Pulo Sambilao* toe, is van *27* tot *40* vadem modder gront, ende op sommighe plaetsen sant; ende loopende byde Eylanden d'*Aru*, so heeftmender van de *40* tot *50* vadem diepten; Van dese Eylanden *Pulo Sambilao* af, naer d'Eylanden van *Pulo Pinao* [1]) toe, sult altoos langes 'tlandt heen seylen, sonder daer af te

Waerschouwinge voor de bancke Barvas.

Beschryvinge van Barvas.

wijcken, u wachtende van een bancke (gheleghen recht tegens over 'tlandt ghenaemt *Baruas* [2]), tusschen *Pulo Sambilao* ende *Pulo Pinao*) is van modder-gront, ende segghen datmen daer drie vadem diepten op heeft, sult u altoos mettet loot behelpen, onder de *15* vadem naer 't landt toe niet passerende, noch boven de *30* vadem t' Zeewaert, om dieswille dat de buyen alhier alte-

Buyen uyt 'tgheberghte van Queda.

mets van over 't landt (uytet gheberchte van *Queda* [3]) komen vallen) uyten n.o. ende n.n.o. en somtijts noch scherper, by wylen wel ruymer lancks de Custe loopende, als gheseyt is; sult uwen vaert sonder schromen moghen doen, vande custe van het Eylandt *Samatre*, daermen in dese *Monson* aldermeest voor vreest, daerom sult uwen cours doen sonder van het landt af te wijcken, te weten tot d'Eylanden van *Pulo Pinao* toe, daer by wesende ofte op de hooghte ende lenghte van dien, ende de *Monson* (dat is: de winden die alsdan regneren en u favorabel zijn) krygende, moecht dan wel van het landt afwijcken, u best altoos doende

Vermaninge om zijn best te doen datmen loefwaert van Pulo Pera passeert.

De Cannael Pulo Batum op 7 een half graden.

om te loefwaert van *Pulo Pera* [4]) te passeren, twelcke eenen goeden cours is: maer so u de wint diende om te gaen verkennen tEylandt van *Pulo Batum* [5]), is noch beter: want moecht van hier af uwen cours nemen na het Canael, van op de 7½ graden [6]): maer de *Monson* cryghende als boven, al ist wat te rugge, sult den tijt verliesen: want de *Monson* somtijts int eerste scherp is, ende begint daer nae allenskens te ruymen, gelijck alsmen het land ende custe afwijckende is.

Op dese cours sult ghy loopen naert Canael van op de 7½

---

[1]) P. Pinang; zie p. 74, n. 1.

[2]) Op kaart van Sumatra in Valentijn V(1): Bazuas.

[3]) Landschap ter kuste van het schiereiland Malakka.

[4]) P. Perak midden in de Straat van Malakka; zie p. 76, n. 1.

[5]) Voor Pulo Batum of Batun zie p. 74, n. 3

[6]) Sombrero Kanaal der Nikobaren.

graden daer door passerende, ende eer dat ghy komt van op de $7^{1}/_{2}$ graden, tot op de $7^{2}/_{3}$ ende minder d'Eylanden gepasseert wesende, sult u altoos houden op de voorseyde $7^{1}/_{2}$ graden, om dieswille datmen in dese Golffo ofte contreye altemets, ende veel tijts n.n.o. ende n. winden heeft; Inde cours naert Eylandt *Seylon* toe, sult loopen op $7^{1}/_{3}$ ende op 7 graden, met welcke gangh sult komen opt Eylandt *Seylon* aen, by een plaets ghenaemt *Matecalou*[1]), 'twelcke te loefwaert van de drooghten is; alhier en heeftmen gheen gront dan van de 2 mylen naer het landt toe; sult oock gheadverteert wesen, dat van te middewegen vande Golffo af, tot het Eylandt *Seylon* toe, de stroomen ende wateren (in desen tijt ofte *Monson*) naer buyten toe t'Zeewaert in loopen, van gelijcken so wraeckt het Compas elcke reijs meer naert noordtwesten, opt welcke ghy altemael sult goet regard nemen; ende komende by het Eylandt *Seylon*, dat int ghesicht kryghende sultet niet weder verlaten, altoos de gront houdende, te weten van onder de 30 vadem, (wel voor u siende, ende u wachtende vande drooghten die quaet ende periculeus zijn, wesende d'uyterste van dien van steen ende klippen, de lenghte van een Galeye, sonder eenige andere meer te hebben dan datmen siet) loopende op de diepten van 14 ende 16 vadem; ten halfwegen ofte te midde-wegen van dien ende 'tland sult de
[35a] voorschreven diepten vinden, ende een ander drooghten die u achter blijft, welcke is d'eerste, en machmen niet sien dan datter de Zee op breeckt; seggen datmen met kleyne schepen tusschen dien ende 'tland mach passeren, wesende van 4 vadem diepten, niet teghenstaende is beter t' Zeewaert daer van af te loopen; is van hier af tot het landt een mijl weeghs, sulter tot op 16 ende 18 vadem naer aenkomen, ende so ghy u alhier by gevallen vont tegens den nacht, salt noodigh wesen mettet Fock-seijl alleen[2]) te seylen, te weten alsmen ghesicht van onbekent landt heeft, onder die 18 vadem naer 't landt, noch boven de 30 vadem t'Zeewaert niet passerende.

Van dese drooghte af salmen langhs de custe heen loopen, op de diepten van 15, 16 ende 20, 25, 30 vadem: maer in sulcker voegen dat ghy de gront niet en verliest[3]): want mochter stilten crygen, dat verliesende gront, u de stroomen ende wateren

Coursen naet Eyland Seylon.

Loefwaert van de drooghten van Ceylon leijdt Matecalou.

Vermaninge hoe de stroomen hier loopen inde Monson, etc.

Waerschouwinghe voor periculose drooghten.

Een verborgen droochte.

Oorsaeck waeromme datse verborghen is.

Hoe datmen hen reguleren sal alsmen by nacht ontrent dees droughte kompt.

Waerschouwinge om niet naer d' Eylanden

[1]) Batticalao ter oostkust van Ceilon. [2]) M.a.w. weinig vaart te loopen.

[3]) D.w.z.: dat gij niet op zoo groote diepte komt, dat gij den grond niet kunt aanlooden.

van Maldiva te vervallen. Negumbo leijdt in 't Eylandt Seylon. Van Negumbo niet voor den 15 February afvaren. Dicht aen Seylon leijt d'Eylandeken Verberijn. De fortresse Columbo.

mochten dryven naer d' Eylanden van *Maldiva* toe, waer door noodigh is goet opsicht te hebben tot datmen comt by *Negumbo* [1]) (twelcke int Eylandt *Seylon* is) van daert goet is dwers over naer 't vaste lant te loopen; tot *Negumbo* komende en sulter van 't landt niet afwijcken, dan vanden 15 Februarius voort aen: want van dien tijt af, so beginnen de stroomen ende wateren weder binnewaerts aen te loopen, ende wesende van den 15 Februarius voort aen moecht van 't landt (te weten van 't Eylandeken *Verberijn*, [2]) 'twelcke dicht aende custe van *Seylon* leijt) af loopen, tot die fortresse vande Portugesen genaemt *Columbo* toe, naer dattet u best geleghentheyt sal gheven, op dattet u niet en wedervare alst met veel schepen gheschiet is, die door onachtsaemheyt gedreven worden naer d'Eylanden van *Maldiva* toe [3]).

Gedaente vant land Tanadare tot A punta de Galle. Drie hooghe bergen tegenover de drooghten. Van dese bergen tot Tanadare is santgront. Gelijcformicheyt van A punta de Galle ende Tanadare. Kenteijcken van Tanadare.

Van dese laetste drooghten [4]) af naer *Tanadare* [5]), ende tot den hoeck genaemt *A punta de Galle* toe, te weten langhes de custe ende Zeekant heen, ist landt over al bynaest even gelijck ende hoogh, ende recht teghens die voorschreven drooghten over, te landewaerts binnen sietmen drie hooghe bergen; Van hier af tot *Tanadare* toe heeft men sant stranden; sult altoos langhes 'tland heen loopen sonder schromen, tot int ghesicht van *Tanadare*, 'twelcke seer wel bekent is, en latet selfde u niet bedriegen: want hem van buyten aen komende verthoont als die *Punta de Galle*; de teeckenen ende rechte kennisse daer van is als volcht, te weten heeft een uytsteeckende hoeck van dun landt, maeckende 'tfatsoen van een tonghe, met een Riffe van steen daer van 'tZeewaert af steeckende, de lenckte van eenen goeden steen worp; Dese punt landts ofte uytsteeckende tonghe is vol Indiaensche Palm-boomen, die hen seer schoon en cierlijck int ghesicht verthoonen, ende eer datmen daer op een mijl ofte twee naer by comt so verthoont hem dese hoeck ofte punt landts int schijnsel van een tonge, te weten buyten de Palm-boomen naer de Zee toe: maer het bosch vande Palm-boomen in zijn

---

[1]) Negombo beN. Colombo op de westkust van Ceilon.

[2]) Berberyn, Barberyn, Berbelim, Barbery enz., een eilandje ongeveer 30 zeemijlen beZ. Colombo. Zie Hobson-Jobson.

[3]) Deze alinea is eigenlijk een vooruitloopen op de kustbeschrijving die nog volgen moet.

[4]) Zie begin vorige alinea.

[5]) Dondra Head; zie p. 61, n. 5.

selven is dick ende schoon int aensien, ende aleermen by *Tanadare* komt, so heeftmen twee oft drie sant bayen, waer van niet noodigh is mentie te maken.

By Tanadare 2 of 3 sant Bayen.

So wanneer ghy komt met dit bosch vande Palm-boomen over een, sult int midden van dien een witte Pagode (dat is eenen Indiaenschen Afgoden Tempel ofte Afgodt) sien; van dese Pagode
[35b] af naer de zyde van 't noorden, sult ghy sommighe Doelen ofte Duynen van witte ende roode aerde sien, 'twelcke goede teijckenen ende de rechte kennisse van dese contreye is; sult niet te dicht aen 't landt komen: want heeft een kleyne drooghte wat te Zeewaert in steecken, doch weynigh; als ghy dese voorsz. Doelen ontdeckt, so sult ghy loopen op *18* ende *20* vadem diepten: want soo de wint begonst te stillen, ende de gront dieper te werden sultet Ancker uyt worpen: want so ghy sulcks versuymde, sout metter haest gront afwesen, om dat de stroomen ende wateren seer sterck t'Zeewaert in loopen.

Een witte Pagode in het Bosch van de Palmboomen.

Duynen van wit en roode aerde aende noordtzy. Watse beteijckenen.

Een kleyne drooghte.

Vermaninge voor de stroomen.

Van *Tanadare* tot *Belliguao* [1]) zijn ontrent *6* mylen; dese plaets van *Belliguao* is een seer grooten inwijck, ende vande zuydtzyde van dien verthoonen hem sommighe groote Doelen ofte Huevelen van roode aerde, te weten binnen inden inwijck: want men en machse niet sien, dan alsmen den inwijck geheel ontdeckt heeft; ende vande noordtzyde heeftet *2* kleyne Eylandekens dicht by 't landt, van welcke Eylandekens een kleyne drooghte af steect: maer is vande zuijdt-zyde naer 't landt toe; Van *Belliguao* tot *Gallee* zijn *5* mylen; dese wegh van *Belliguao* tot *Gallee* is altemael langhes de Zee-kant heen vol Palm-boomen, ende tusschen beyden leijdt een Eylandeken (dicht by 't landt) van Steen-klippen.

Beschryvinge van Belliguaõ.

Gedaente ende gelegentheyt.

Aende noordzy 2 kleyne Eylandekens met een drooghte.

Een Eylandeken van Steenklippen.

So wanneer ghy loopt naer *Gallee* toe, so sult ghy komen te sien een hoogh vlack landt vol Bosschagie, ende een effen wildernisse, ende vande zyde van 't noorden vande Bay heeftet een groot bosch van Palm-boomen, ende soo 't u noodigh waer inde Bay te Anckeren, moechter wel in loopen tot op *15* ende *14* vadem diepten: maer die zynen wegh begeert te vervolghen en heefter niet van doen in te loopen; Van *Tanadare* tot dese Haven van *Guallee*, ('twelcke zijn *12* mylen) looptmen van d'een tot d'ander n.w. ende z.o. ende heeft wat van n.w. ten w. ende z.o. ten o. sult geadverteert wesen desen wegh langes dese custe tot *Guallee* toe, niet te doen sonder gront [2]).

Beschryvinge van de gedaente van Gallee.

Courssen van Tanadare tot de Haven van Guallee.

[1]) Belliguam bewesten Dondra Head.

[2]) Lees: zonder grond aan te looden.

'T Punt Belitote. Kenteijcken vande voorsz. punt.

Van *Guallee* tot die punt ghenaemt *Belitote* [1]), zijn vijf ofte ses mylen, welcke punt een dicke Bosschagie van Palm-boomen heeft, (ende daer recht tegens over ontrent een half mijl weeghs, heeftet een groote Klippe) ende tusschen beyden ligghen veel Steen-klippen langhes 'tlandt heen; by dese punt de Guallee liggen twee drooghten daert water op breect, d'eene is gelegen eer datmen by de punt Comt, welcke 1/4 mijls t'Zeewaert in steeckt, ende d'ander recht teghens over de Bay, aende noortzyde een kleyne mijl t'Zeewaert in steeckende, ende van dese moet ghy u principalijcken wachten; men mach alhier wel inder nacht voorby loopen, te pas komende op de *20* vadem diepten, so en isser geen vrees te hebben; op dese drooghte breeckt de Zee altemet seer verlancksaem, te weten alst hoogh water is.

Twee droochten, desgelijcx de gelegenthevt der selver. Waerschouwinghe voor dese droogbten.

'T Eylandt Verberijn.

Alhier langhes heen salmen zynen cours nemen tot *Columbo* toe, ghelijck als de custe streckende is, ende vant Eylandt *Verberijn* [2]) voort aen, so is de gront banckachtigher ofte ondieper; Comende dicht by *Columbo* te weten op *3* ofte *4* mylen naer tot by *Negumbo* soo machmen altoos Anckeren op *8* ende *9* vadem: maer by *Columbo* en sultet niet doen, dan soot grootelijcks van doen waer, so moecht ghijt setten vande *18* vadem naert landt toe; men heefter steen gront, tselfde is het oock van gelijcken boven de *25* vadem t'Zeewaert in, en dit op de meeste plaetsen, sult altoos op u hoede wesen als ghijt Ancker uyt worpt, dat [36a] eerst beproevende met het loot; de gront van dese contreye ende custe is op sommige plaetsen cleijn en op ander grof sant, 'twelcke tsekerste is, heeft oock by wylen root sant; Insghelijcks plaetsen van wit ende swart sandt; dit zijn de teijckenen vande gronden langhes dese Custe, op alle welcke gronden men Anckeren mach.

Negumbo leijt 4 mijlen van Columbo. Steen-gront by Negumbo. Verscheyden coloueren van sant langhs dese cust.

Beschryvinge vande fortresse Columbo. Pico d'Adam. Teijckenen van Columbo.

De rechte teijckenen ende kennisse van *Columbo* (twelcke is daer de Portugesen haer fortresse hebben) zijn dese, te weten alsmen in de Haven is, so sal de *Pico* van *Adam* [3]) gheheeten (dat is een hooghen spits, 'thooghste van alle de omligghende contreye) blyven int oosten; Doende uwen cours naer de Haven van dese fortresse, so sult ghy allencxkens alle die berghen ende huevelen comen te verliesen, en beginnen te comen by dun ofte vlack laegh landt, twelcke een teijcken vande Haven ende een

---

[1]) Bentotti, Benteta, halverwege Galle en Colombo.

[2]) Zie p. 84, n. 2.

[3]) De Adamspiek, hoog 7379 Eng. voet.

seer goede kennisse is; De winden diemen alhier sal vinden t' meestendeel van desen tijdt ofte *Monson* sullen wesen n.n.oost, n.o. by wylen o.n. oost ende oock ooste winden; De *Viraçoins* [1]) (dat zijn de winden die van uyter Zee waeyen) blyven veeltijdts int noorden ende n.w. Doe dese verclaringhe, opdat hem niemant en verwondere sulcx aldaer vindende; Van ghelijcken so vintmen daer oock wel w.n.w., w. ende w.z.w. winden, naer de Conjunctie vanden tijt datmen by dese custe come; Dese winden diemen noemt *Viraçoins*, welcke ghemeenlijcken van uyten westen waeyen door gheheel Indien, te weten den tijt datmen de Zee ghebruijckt, (twecke is des Somers vande namiddach tot de middernacht) komen van uyter Zee nae het landt toe, waerom vande Portugesen ghenaemt worden *Viraçoins*, dat is te verstaen winden van uyter Zee; Nu vande middernacht af tot des middaechs, waeyen ghemeenlijck de winden van uyten oosten, welcke comen van over 't land naer de Zee toe, van de Portugesen *Terreinhos* [2]) ghenaemt, dat is winden van over 't land naer de Zee toe gheseyt: ghelijck als wy alles dies beroerende breeder verclaert hebben in myne *Itinerario* ende beschryvinghe van Indien, wort alleenlijcken hier verhaelt opdat het niemant vreemt en schijnt, de maniere van de beschryvinghe van dien, ende 'twaeyen van dese winden langhes alle dese custe; Als ghy des nachts wilt seijl gaen met die *Terreinhos*, (ofte Landt-winden) soose gheen noordtoost en waren, so en sult niet seijl gaen, dan vande middernacht voortaen, ende sose niet en ruijmden (t' Zeewaert in loopende) so en wilt u niet te seer van 't landt afsteecken: want souden u quaet wesen verde t'Zeewaert in te loopen, om daer naer weder by 't land te comen, om dat de *Viraçoins* ofte Zee-winden van uyten noorden ende noordtwesten dickwils verlancksaem ende slap aenkomen.

Wat de Virasoins zijn.

De Virasoins blyven veeltijts int noorden.

De Virasoins waeyen uyten westen vande naemiddach tot de middernacht.

Wat winden datter vande middernacht totten middagh waeyen.

Terreinhos, dat is winden van over landt.

Waerschouwinghe vande winden.

Van *Negumbo* af salmen dwers over loopen naer de *Cabo de Comorijn* toe, loopende naer de oostzyde vande *Cabo*, te weten aen 't landt (ghenaemt) *das Areas Gordas* [3]), (dat is vande vette ofte grove Duynen geseyt) twelcke is *12* mylen vande *Cabo de Comorijn* aende zyde van *Choromandel*: want is goet hier aen te comen, om oorsaecke vande stroomen, die seer sterck naer buyten toe loopen met scherpe winden; by dese *Areas Gordas* als ooc een

Coursen van Negumbo na C. de Comerijn.

't Landt das Areas Gordas leijt *12* mylen van Comorijn.

[1]) Port. viração, een bries, in 't bijzonder een zomersche bries. Verg. iets verder in den tekst. Zie ook Itinerario I (ed. Kern) p. 157.

[2]) Port. terrainhos = landwinden. [3]) Zie p. 58, n. 4.

Oorsaec waer om dat het hier goet aen te komen is.

stuck weeghs naer de *Cabo* toe, so vindtmen grondt (aleermen het landt komt te sien om dattet leegh is) van *40* ende minder [36b] vadem diepten.

Waerschouwinge ofmen inde nacht binnen de C. quam.

Soo 't gebuerde dat ghy vande *Cabo* binnewaerts quaemt, wesende by nacht, ende gront vont, so moeght vryelijcken op dese gront heenloopen, te weten van de *12* tot op de *18* vadem diepten: want alsmen mette *Cabo* over een comt, so is de gront veel steijlder afgaende van wit sant, en sult boven de *20* vadem

Bancachtige gront by de Areas Gordas.

t' Zeewaert niet in loopen, te weten van de *Areas Gordas* naer de *Cabo* toe: want vande *Areas Gordas* binnewaerts aen, so is de gront bancachtigh, ende van kleyn swart sant, sult loopen op een mijl ofte anderhalf tot op twee mylen van 't landt af, op de grondt ende diepten als gheseyt is.

Hoemen vande C. de Comorijn loopen sal na Coulaon.

So wanneer ghy komt byde *Cabo de Comorijn* naer *Coulaon* [1]) toe, soo sult ghy uwen cours nemen langhes de custe heen tot by een mijl vant lant af om te mogen Anckeren, onder de *12* vadem naer 't landt toe niet passerende, is goet te loopen van

Waerschouwinge voor de Rudsen ende steenen van Travancor.

15 tot op *18* vadem, u altoos wachtende vande Rudsen ende Steenen van *Trauancor* [2]), welcke ligghen tusschen de *Cabo* ende *Coulaon*, ende wesende by nacht, so is het alderseeckerste teijcken (om te weten ofmen by *Coulaon* is) de gront banckachtigher

Teeckenen van Coulaon.

te vinden: want van *Coulaon* tot *Batequola* [3]) toe (dat is by *Onor* niet verde van *Goa*) soo heeftmen de gront banckachtigh,

Gelegentheyt van Batequola.

ende moechtet op de *8* vadem setten sonder vrees; Van *Batecola* tot *Goa* toe is de gront op sommighe plaetsen steijlder en dieper, waer naer u moecht reguleren met te Anckeren; Van *Cochijn*

Van Cochijn nae Cananor niet te sorghen dan voort Eylandt Ylho Cagado.

af tot *Cananor* [4]) toe en hebt nieuwers af te vreesen, dan alleenlijcken u te wachten van 't Eylandeken ghenaemt *Ylheo Cagado* [5]), geleghen *7* mylen van Cananor zuydtwaert, ende *3* mylen noordtwaerts; vande fortresse van *Mangalor* [6]) leijt noch een reghel Eylandekens, Klippen, ende Rudsen langhes de custe heen [7]),

3 mylen vande fortresse van

tot datmen compt by de fortresse van *Barcelor* [8]); van daer tot *Batecola* heeftmen sommighe Rudsen: maer staen dicht by

---

[1]) Kulam, gewoonlijk Quilon genaamd.

[2]) Het landschap heet Travancore. Op de kust liggen eenige ondiepten.

[3]) Bhatkal, iets beZ. Onor; zie p. 38, n. 4.

[4]) Thans Kannanur.

[5]) Sacrifice Rock; zie p. 39, n. 3.

[6]) Zie p. 39, n. 2.

[7]) St Mary Islands.

[8]) Zie p. 38, n. 6.

'Mangalor veel Eylandekens, Klippen, etc. tot Barcelar toe.
Gelegentheyt van 't Eylandt Honor.
d'Eylanden van Angediva.
Waerschouwinge voor den inwijck van Ancola.

't landt, ende die twee Eylandekens [1]) van *Batecola* moeght passeren tusschen 'tuyterste van dien, ende tvaste landt sonder schromen: want hebter *15*, *16* vadem diepten; Wat voorder aen leijt het Eylandeken van *Honor* [2]) dicht aent vaste landt, daer naer volghen d' Eylanden van *Angediva* [3]), welcke strecken ghelijck als de custe, ende soo 't laet inden tijdt van 't jaer waer, en sult u niet seer inden inwijck van *Ancola* [4]) steecken: want en hebt alsdan gheen *Terreinhos* [5]) ofte Landt-winden om u weder uyt te dryven, so is het alsdan beter langhes alle dese custe wat verde vant Landt af te loopen: want hebter dickwils de *Viraçoins* [6]) ofte Zee-winden wat verde af, ende wesende dicht by 't land, en souden u niet te baet komen, dit is te verstaen van den *20* Meert voortaen.

Plaetsen noodigh zijnde Ree te soecken.
Een weynigh van Angediva ligghen 5 Eylandekens.
Het Eylandt Goa velha.

Soo 't gheschieden dat ghy u vont by *Angediva*, ende u noodigh waer eenige Ree ende beschutsel te soecken, so moecht ghy loopen in *Angediva*, te weten aende noordtzyde, so verde van 't Eylandt als van 't vaste landt, ende eer wat naerder 'tEylandt dan 't vaste landt, al waer ghy een goede Ree ende beschutsel hebt: want alhier somtijts wel schepen verwinteren alst noot doet; men heefter binnen in *6* vadem diepten; Wat voorder van *Angediva* liggen de *4* ofte *5* Eylandekens vande Revier *Sanguisijn* dicht aen 't vaste landt; van hier af een half mijl voortaen,
[37*a*] soo leyt het Eylandt van *Goa velha* [7]), (dat is, oudt Goa) en daer en zijn anders gheen Eylandekens meer daermen mentie af maken mach.

Advertensie vande winden ende waerschouwinge vande selve.
Vermaninge hoement aenlegghen

Advertere u dattet dickwils geschiet, datmen langhs dese Custe heen, de winden van uyten n.w. ende n.n.w. krijcht sonder om loopen, die terstont crachtigh ende sterck op steken, waer om ick u rade met sodanige winden niet seijl te gaen, al waert schoon datse uyt den noorden waeyen, dan wesende met den claren dagh, so moecht ghy alsdan u anckers lichten, ende tZeewaert in loopen, ende so de wint niet om en liep nae 't n.o. wesende by de *4* mylen van land, ende des voormiddaeghs vande

---

[1]) Pigeons Is.

[2]) Onor.

[3]) De Angadiven beZ. Goa.

[4]) Ancola bij Karvar, even beN. de Angadiven.

[5]) Zie p. 87, n. 2.

[6]) Zie p. 87, n. 3.

[7]) Aangeduid op de kaart van Goa in Itinerario I (ed. Kern) tegenover p. 120, in den hoek rechts boven.

sal, so de wint niet om liep naet noord oosten.

9 ofte 10 uren voort aen, soo sultet setten tot op den naemiddagh toe, dat u die *Viraçoins* ofte Zee-winden by comen, om weder nae het landt toe te seylen: want op dese maniere sult yet comen te winnen van te loefwaert te gheraken, al ist met moeyte; oock mede so sal den tijdt u wel wysen wat u te doen staet.

Tweede vermaninge vande custe van Seylon, ende coursen tot Comorijn.

Advertere u noch eens, dat wanneer ghy u vint by de custe van *Seylon*, wesende vanden 15 Febr. voort aen, so en derft niet verder loopen als tot het Eylandeken *Verberijn* [1]) toe, ende van daer af uwen cours doen na de *C. de Comorijn* toe: want en hebt in desen tijdt niet te schroomen voor water nochte stroomen, om u buyten te dryven, doch niet teghenstaende daer altoos opsicht op hebbende: want sommige jaren later, en by wylen vroegher comt, nae dat de winden loopen, op alle het welcke acht sult hebben: Ende wesende vanden 15 Februarius voort aen, sult verdacht wesen op den boech na binnen toe niet te loopen, u daer van wachtende: want de stroomen alsdan na binnen toe trecken, twelcke u aldermeest bedrieghen moecht, ende hoe het later in Februarijs is, hoe zy crachtiger na binnen toe loopen.

Den 15. Feb. is hier ontrent niet te schroomen voor de stroomen ofte 'twater.

Van 15 totten 20 Meert mach men wel van Cochin na Goa loopen.

Comende in *Cochijn*, vanden 15 tot den 20 Meert toe, moechtet wel bestaen, om van daer na *Goa* te loopen, hoe wel de reyse twijffelachtigh is: maer wesende vanden 20 Meert voortaen, so soude mynen raet wesen dat niet te bestaen; want van veel jaren herwaerts, soo heeftmen aen dese Custe van Indien, (te weten, met de Maen [2]) van April, ende het beginsel vande Meye), buyen ende stormen vande traversie ofte dweerswinden op de wal met bedomde lucht ende bedecten Hemel, waer mede u in groot perijckel sout stellen, daerom ist best teghens desen tijt een goede haven te kiesen, niet te min, Godt kan tot allen tyden ende stonden goet weer ende wint gheven.

Buyen ende stormen in April ende Mey aende Custe van Indien.

Vermaninge om een Haven in desen tijt te kiesen.

Om te loopen inde Haven vande Fortresse van *Barcelor* [3]), aende Custe van *Malabar* voorsz. so sult ghy weten, dat wanneer ghy eenen ronden huevel siet, staende aen het eynde vande berghen van *Batecola* [4]), nae het n.o. ende n.o. ten o. alsdan so zijt ghy met die Fortresse van *Barcelor* over een, ende moechter wel tot op 7 vadem in loopen, in sulcker voegen, dat ghy die

Gelegent-

[1]) Zie p. 84, n. 2.

[2]) De tijd van Nieuwe Maan tot Nieuwe Maan.

[3]) Basarur, zie p. 88, n. 8.

[4]) Bhatkal, zie p. 88, n. 3.

Fortresse oost, ende ter halver streeck van o. ten n. van u hout, sult comen te sien alle die Clippen ende Rudtsen die langhs de Custe heen ligghen tot die Eylanden *As Ylhas de S. Maria* toe, het welcke altemael Rudtsen ende steenen zijn: maer staen dicht by het landt.

heyt vande Fortresse van Barcelor.

Op wat diepten datmen in loopen mach.

Dat 19. Capittel.

Beschryvinge van alle die Havens, plaetsen, Custen ende drooghten vande oost ende zuydt zyde van 't Eyland Seylon, met haer hooghten, coursen, streckinghe ende gelegentheyt [37b] *van dien, met die Navigatie daer langhs heenen, tot die Fortresse van Columbo toe, daer de Portugesen haer residentie houden.*

Inden eersten, beginnende van *Trinquanamale* [1]), 'twelck leyt op de hooghte van 9 graden, te weten, aen de o. zyde van 't Eylandt *Seylon*; Van hier af 8 mylen zuyen aen leyt een cleyne Revier, al eermen by dese Revier comt, comende van *Trinquanamale* af, so heeftmen sommige Eylanden, (die vanden voghelen dreck witachtigh zijn.) Aen de mont van dese voorsz. Revier [2]) ligghen oock twee cleyne Eylandekens, die vol geboomten staen. Van *Trinquanamale* tot dese Revier toe is de cours n. ende z. ende n. ten o. ende z. ten w. loopende langhs de Custe heen na dese revier toe, so sult ghy de voorsz. Eylanden aende zyde van het landt laten, daer buyten om varende: want tusschen dien ende het landt heeftmen veel steenen ende rudtsen. Dese Revier ende *Trinquanamale* ligghen vanden anderen ontrent 8 ofte 9 mylen, als voren.

Trinquanamale leyt op 9 graden aen de oost zyde van Ceylon.

Aende mont vande Revier twee cleyne Eylandekens.

Tusschen het landt ende de Eylanden veel rudtsen ende Clippen.

Van die voorsz. revier (met d'Eylanden aende mont ofte inkomste) tot die Revier van *Mataqualou* [3]) toe, zijn 12 mylen, ende is gelegen op de hooghde van 7¹/₃ graden; de cours van d'een tot d'ander is n.w. ende z.o. Dese Revier gepasseert wesende, comende tusschen d'Eylanden ende inden mont, moecht het landt genaken so nae als ghy wilt: want is altemael schoon ende suyver; Men loopt een schuet van een guetelingh van het landt op 20 vadem diepten.

De Revier Mataqualõ leyt op 7 een derdendeel graden.

---

[1]) Zie p. 63, n. 3.

[2]) Venloos-baai der Nederlandsche kaarten.

[3]) Batticalao, zie p. 83, n. 1.

Coursen van Matecalou tot een punt.

Van *Matecalou* tot ontrent 5 ofte 6 mylen weeghs, so is de cours n. ende z. tot een punt ofte hoec toe. Van dit punt af, noch andere 5 ofte 6 mylen voort aen, so looptmen de custe langhes n. ende z. ende n. ten o. en z. ten w. Wat voorder aen nae d'eerste drooghten toe, tot ontrent 5 ofte 6 mylen nae het n. toe, staet een bosch van Palm-boomen, daer met over een comende, so loopt men dese Cust n.n.o. ende z.z.w. ende wat van n. ten o. ende z. ten w. Van dese 5 mylen tot die eerste drooghte, is de cours n.o. ende z.w. ende n.o. ten o. ende z.w. ten w. Al eer men op 4 ofte 5 mylen nae by dese drooghten comt, soo sult ghy sommige huevelen ende hooghten van roode aerde sien, te weten, langhs de Zee-cant by de strant heen, ende te landewaerts in so verthoonen hem sommighe hooghe berghen, ende den aldernoordelickste van dese berghen heeft een hueveltgien boven uytsteken, het welck een Block-huijs schijnt te wesen, ende is van roode aerde. Men mach tusschen dese eerste drooghten ende het land door loopen op 7 ende 8 vadem diepten, te weten, soo verde vande drooghten, als van het landt: want men heeft van daer tot het landt een mijl weeghs; ende loopende van buyten tZeewaert om, sult over al sandt grondt vinden. Dese voorsz. drooghte is gelegen op de hooghde van 6 graden. Van dese eerste drooghte ontrent 6 oft 7 mylen z. aen, heeft men noch een ander drooghte, ende men loopt van d'een tot d'ander o.n.o. ende w.z.w. de cust langs. Dese tweede drooghte leyt op de hooghde van 6 graden schaers, tusschen welck ende 'tvaste landt heeftmen 12, 13 vadem diepten, al suyver gront. Van dese laetste drooghte tot eenen inwijc, genaemt *Ajalla*, loopt men de cust o. ende w. ende o. ten n. ende w. ten z. Vier ofte 5 mylen van desen Inwijck *Ajalla* voort aen, leyt een ander Inwijck, ghenaemt *Hulpulam*, van waer tot *Tanadare* [1]) mach wesen 7 mylen. *Tanadare* is een punt lands, daer een bosch van Palm-boomen op staet, so wanneer men alhier recht met over een comt, so salmen comen [38 *a*]
te sien een witte Pagode, (dat is een Indiaensche Afgodentempel;) ende aende noord zyde van dese Pagode, staen sommighe doelen ofte huevelen van witte ende roode aerde; Alhier voor by loopende, en sult niet seer dicht by 't landt comen: want daer sommighe drooghten ligghen. Dit punt ghepasseert wesende, so loopt terstont tot op 20 vadem diepte: want is over al seer goede ende suyvere grondt, ende so u de wint stilden, ist daer goet anckeren.

Een bosch van Palm-boomen nae het noorden.

Verscheyde Coursen ende streckinghen.

Teeckenen eermen by de drooghten comt.

Diepten tusschen 't landt en d'eerste drooghte.

De drooghte leyt op 6 gr.

Noch een op 6 graden. schaers.

Cours vande drooghte tot Ajalla.

Hulpulam is een Inwijck 7 mylen van Tanadare.

Waerschouwinghe om niet dicht aen het land te loopen.

---

[1]) Voor Ajalle en Halpilame, op de zuidkust van Ceilon, zie de kaart van Ceilon in Valentijn V(1); voor Tanadere zie p. 61, n. 5.

Van *Tanadare* tot *Belliguon*, zijn ontrent 6 mylen. *Belliguon* is eenen seer grooten Inwijck[1]), hebbende van de zuydt zyde sommighe groote huevelen, van roode aerde, staen van binnen inden Inwijck: wantmense niet sien en mach, voor aleer datmen den Inwijck geheel ontdeckt heeft, ende aen de noordt zyde heeft twee Eylandekens dicht by 't landt legghen; langhes dese Eylandekens loopt een Riffe ofte drooghte aende zuydtzyde daer van af. Van *Belliguon* tot *Gualle* zijn 5 mylen. Desen wech van d'een tot d'ander, is het landt altemael dicht, ende vol van Palmboomen, te weten langhs de Zee-custe heen. Ontrent ter halver wegen van *Belliguon* tot *Gualle*, leijt een Clippigh eylandeken dicht by 't land, ende noch een ander aende zuydt zyde van *Gualle*, daer na toeloopende, sult een hoogh plat landt sien, vol geboomten, ende van een effen wildernisse, ende aende noordt zyde vande Bay heeftet een groot bosch van Palm- boomen staen, aenden Oever vande Zee, ende sult binnen in de Haven een wit huijs sien, 't welcke een Kercksken van onse lief Vrouwe is. Loopende van *Belliguon* nae *Gualle*, (ende comende met dit punt over een) aende zuyd zyde nae de Bay toe, so sult ghy u wachten van te Zeewaert in te loopen, om te schouwen een drooghten daermen het water op siet breken, ende om te anckeren, sult loopen n. ende n.n.w. aen, in sulcker voegen dat ghy altoos sommighe Clippen (die aende noordt zyde staen) ontdeckt siet, ende vande Bay binnewaerts, sult het gheboomte vande Palm-boomen sien, 'twelck u sal blyven aan de zuydt zyde na *Belliguon* toe, dat u met de punt bedeckt blijft; sulter vinden 14, 15 vadem diepten, ende loopende tot op 13 vadem, ende sandt grondt vindende, sult het setten: want ter Zeewaert ist altemael steen. Van *Tanadare* tot dese haven van *Gualle*, (twelck zijn 12 mylen), loopt men van d'een tot d'ander n.w. en de z. o. ende n.w. ten w. ende zuydt oost ten oosten. Dese Haven van *Gualle* leyt op $5^{1}/_{3}$ graden. Van *Gualle* vervolghende de Cust om loopende nae de Fortresse vande Portugesen toe (ghenaemt *Columbo*). Dese streckinghe ende Navigatie hebben wy ghenoech in 't besonder verclaert, inde Navigatie van Malacca naer Indien [2]), waerom niet noodigh en is sulcks weder te verhalen.

Beschryvinge van Belliguon.

Aende n.-zyde twee Eylandekens met een Riffe.

Streckinghe van Belliguon tot Gualle.

Een Clippich Eylandeken aende zuydtzyde van Gualle.

Een groot bosch van Palm-boomen aende N. zyde van een Bay.

Een wit kercksken van onse L. Vrouwe.

Waerschouwinghe voor een drooghte.

Plaatsen om goeden ancker-gront te vinden.

De Haven van Gualle leyt op 5 een derdendeel graden.

[1]) Op de kaart in Valentijn V (1): Roode Baai; zie ook p. 85, n. 1.

[2]) Zie het 18de Capittel.

Dat 20. Capittel.

Die Navigatie ende rechte Coursen van Malacca af nae Macau in China, met alle die gheleghentheyt vande selfde vaert alles in 't breedt ende op 't correctste aenghewesen.

De Straet Singapura. Ylha Grande leyt 3 mylen van Malacca. De Revier van Muar leyt 3 mylen vande Eylandekens. Kenteijcken vande Haven om Muar. Streckinghe ende coursen vande Revier Muar tot Ryo Fermoso. Ghedaente, diepte, ende gheleghentheyt van Ryo Fermoso. Sommighe Bancken. Het Eylandt Pulo Picon met 3 Eylandekens, gheleghentheyt ende plaets. Een groot ende hoogh Eyland Pulo Carimon verghesel-

Scheydende uyt *Malacca* na de Straet van *Sincapura* ende naer *China* toe, sult uwen cours nemen nae het Eylandt ghenaemt *Ylha grande*[1]), (gheleghen drie mylen vande Haven [38b] van *Malacca*) passerende (tot meerder sekerheyt) d'Eylandekens buyten om. Van dese Eylanden tot de Revier van *Muar*[2]) zijn drie mylen, de welcke heeft tot een kenteijcken eenen huevel vol gheboomte, staende aende zyde van het zuydt oosten, sonder eenigh ander hoogh landt meer daer ontrent te hebben.

Vande Revier *Muar*, tot de Revier ghenaemt *Ryo Fermoso*[3]), looptmen de Custe noordt west ende zuyd oost, ende noordt west ten westen, ende zuyd oost ten oosten, is inde distantie 9 mylen. Dese Revier *Fermoso* is groot ende schoon, hebbende in 't incomen 6, 7 vadem diepten, als oock binnen in; men loopter in by de voet van eenen hoogen bergh langhs, te weten aende zuyd oost zyde; is gheleghen aende zuydt zyde van *Malacca*, heeft sommighe bancken (vande punt van het n.o. het welcke een plat ende vlack landt is) af steken tot een half mijl t'Zeewaert in, van welcke u sult wachten.

Van dese *Ryo Fermoso* af tot het Eyland *Pulo Picon*[4]), looptmen de Custe op de selfde streckinghe van zuydt oost ten oosten toe; (Dit Eylandt Pulo Picon is gheleghen een half mijl vande Custe af, hebbende drie Eylandekens by hem liggen, te weten, twee vande zyde vande Zee, ende een vande zyde van het landt, ende sult tusschen dien ende het landt niet loopen: want het altemael drooghten zijn) is inde distantie seven mylen.

Van *Pulo Picon*, t'Zeewaert zuyd oost aen, leyt een groot ende seer hoogh Eylandt, met veel Eylandekens om hem, ghenaemt *Pulo Carimon*; Langhs het selfde Eylandt, te weten aende west zyde heen looptmen nae die Straet van *Sabon*[5]) toe,

---

[1]) Een der Water Islands.

[2]) De monding ligt 20 zeemijl O.Z.O. van Malakka.

[3]) Thans de Sembrong.

[4]) Thans P. Pisang.

[5]) Bewesten Karimoen en Koendoes; zie ook p. 134, en 135, n. 2.

'twelck den wech nae Sunda ende het Eylandt *Java* is, welcke Navigatie ende coursen wy op een ander beschryven, waer om die voor dese mael voor by slaen, keerende weder op onse begonnen Navigatie ende vaert nae China toe.

schapt met veel Eylandekens.

Cours nae de Straet van Sabon.

Van dit Eylandt *Pulo Picon* af, tot een uytstekende punt landts toe, ghenaemt *Tanjamburo* [1]), looptmen de Custe oost aen, wesende ontrent drie mylen. Dit voorseyde punt maeckt eenen hoeck, ende van daer voort aen soo wijckt het landt ende Custe binnewaerts aen, ghelijck een Inham, comende daer nae weder recht nae het zuyen uyt. Ontrent een mijl van dese punt af leyt een Revier [2]), ende een cleijn mijl voorder aen, heeftmen een ander Revier [3]), met eenen grooten mont, alwaer een Eylandeken leyt, ghenaemt oudt *Sincapura* [4]), hebbende diepe ende suyvere gront. Dese Revier comt inde haven van *Iantana* [5]) weder uyt, alwaer eens onverhoets in gheloopen is *Antonio de Mello* met een Schip van acht honderd Bharen groot, (wesende elcke Bhar drie en half Quintalen, ghewicht van Portugael) [6]), ende quamen inde Revier van *Iantana* weder uyt. Van dese voorseyde Revier af steeckt het landt nae het zuyen uyt (als gheseyt is) 'twelck eenen hoeck [7]) maeckt, alwaer de mont ofte inganck vande eerste Straet (daer ghy door moet) [8]) beghint. Het landt vande noordt-zyde van desen Inwijck is hoogher als dat van het zuyen, het welcke leegh ende oneffen is, hebbende eenen huevel van gheboomten, boven alle de andere uytkijcken; Alhier heeftmen het eynde ofte den uytersten hoeck van dit landt: want
[39*a*] oostwaerder voortaen, soo crijghtmen Eylanden ende steenclippen, welcke strecken eerst zuyen aen, ende comen daer na weder nae het oosten uyt, makende 'tfatsoen van eenen Inwijck. Vande voorsz. hoec van *Tanjamburo* af, tot de mont ofte inganck van dese straet, is de cours o. ende w. 5 mylen weeghs, met 7 ende 8 vadem diepten.

Het Eylandt Java.

Tanjamburo is een punt landts.

Een mijl van Tanjamburo een Revier.

Een Revier met het Eylandt Sincapura, de revier eyndicht in Jantana.

Gheschiedenisse van Antonio de Mello inde Revier in Iantana.

De Mont vande eerste Straet.

Ghedaente van het landt aen beyde syden.

Eylanden ende steenclippen streckinghen vande selve.

Die door *Sincapura* naer *China* wil loopen, (comende by *Pulo Picon*, int beginsel vande maent Julius) sal genaken de zyde

Beschryvinge hoemen in Iu-

[1]) *Niet* Diamantpunt (zie p. 73, n. 4) doch Tandjong Boeloes, de zuidelijkste punt van het vaste land van Azië. Men vergelijke de nu volgende bladzijden met G. P. Rouffaer, Was Malakka emporium vóór 1400?, p. 385—395, en de bijgevoegde schets der Djohor-rivier. [2]) De Soengei Poelai.

[3]) De Selat Tebrau, d.i.: de Straat achter het eiland Singapore om.

[4]) Lees: P. Merambong. [5]) Djohor lama (het oude Djohor).

[6]) In Oost-Indië, eind 16e eeuw: 1 bahar = 5 quintal = 294 K.G. Zie Linsch. Ver. dl. VII, p. 212, 216, 217.

[7]) Op de schets van Rouffaer: Tg. Gul. [8]) Selat Sembilan.

lius van Pulo Picon door Sincapura loopen sal. van 't groote Eylandt *Carymon*, om dieswille dat die winden vande Monson van *Java*, (twelcke in desen tijt is) altoos vande zyde van Sumatra afwayen. Van gelijcken, so wanneermen de zyde van *Carymon* hout (daer voorby wesende) heeftmen terstont de mont ofte inganck vande Straet voor hem open, met die voorsz. teeckenen. Op desen wegh heeftmen veel diepten; ende loopende aende zyde van *Tanjamburo*, so leyt het landt vanden inganck vande Straet (in 't schijnsel) gelijck of het d'een door d'ander staeck, 'twelck een gemeen ende seker merckteijcken is, hout u te loefwaert, om also nae uwen wille daer in te loopen.

Ghelegentheyt vande mont vande straet.

Gedaente van het Eylandt Carimon.

Twee Riffen int incomen vande straet.

Dese eerste Straet [1]) heeft in 't incomen twee Riffen, te weten, van elcke zyde een, die vande uytstekende punten ofte hoecken van 't landt af comen; tlandt vande zuijdt zyde, (beginnende vande incomste af) zijn altemael Eylanden, eenen geheelen regel oost aen streckende, welcke de Straet maken; Om nu daer in te comen, sult altoos wat meer genaken de zyde van 't zuyen, als d'ander zyde, sulter in 't eerste incomen *12*, *10* ende *9* vadem diepten vinden; ende wesende soo verde binnen in, dat het landt vande zuijdt zyde, (t'welcke d'Eylanden zijn) maer een punt alleen maeckt, so sult ghy aen d'ander zyde voor u heen een hoecksken ofte punt sien, daer eenen cleynen rooden huevel op staet [2]); als ghy dit comt te sien, so wilt allencxkens vande rechter handt af na desen cleynen huevel toe wijcken, om dieswille dattet d'eerste Eylandt, 'twelck ghy langhs gheloopen zijt voleijndt; ende van het selfde Eylandt voort aen, so beghint een ander Eylandt. Tusschen dese twee Eylanden leyt een Riffe ofte drooghte, diemen eensdeels met leegh water ontdeckt siet, ende streckt tot in 't midden van 't Canael toe; sult altoos met het loot inde hand loopen, 'twelcke u wel wysen sal waer dat ghy zijt. Comende by de voorsz. punt vanden cleynen huevel, soo wijckt weder nae het landt vande rechter handt toe, ('twelcke d'Eylanden zijn, als geseyt is) want heeft alleenlicken tusschen die voorsz. Eylanden de boven-ghenoemde Riffe, sult aldus oost aen loopen, ontrent een half mijl op de voorsz. diepten van *8* ende *9* vadem, ende van daer voortaen, so strect desen reghel Eylanden (die ghy langhs seylt) z.o. waert aen, ende sult terstont (wat voorder aende selfde Eylanden vande rechter handt) een ront Eyland sien, een weynigh van d'ander uytstekende, 'twelck u oock

Geheelen reghel Eylanden die de straet maken.

Vermaninge om in dese Straet te comen.

Een drooghte tusschen twee Eylanden.

Porringe tot het loot ghestadigh inde handt te hebben.

Een rond eylandt hier ontrent modder grondt met *8* ofte

[1]) Zie p. 95, n. 8.

[2]) De Boekit Malam (328 voet).

sal blyven aende rechter hand; ghy sulter langhs heen loopen, met goeder opsicht; sulter altoos vinden *8* ende *10* vadem diepten modder gront. Het landt vande slincker handt, te weten, vande noordzyde, is van inwijcken [1]) ende openen; heeft eenen grooten Inwijck, die zynen keer nae het zuyden neemt, aen welcke zyde is gheleghen een ander rondt Eylandt [2]), dat u vande selfde zyde blijft. Sult u van dese zyde van 't noorden (t'welcke als gheseyt
[39b] is, altemael Inwijcken zijn) wachten: want zijn altesamen vol Riffen ende ondiepten, loopende als gheseyt is, langhs d'Eylanden vande rechter handt heen. [3]) Comende by 't voorsz. rondt eylandeken vande rechter handt, sult recht voor u uyt (te weten, aen 't eynde vande reghel Eylanden, daer ghy by heen loopt) comen te sien een cleijn vlack ende gherampaneert [4]) Eylandeken [5]), met weynigh geboomten, hebbende een witte sandt strant, 'twelck leyt oost ende west, met de mont vande Straet van *Sincapura*; Sult op dit Eylandt aen loopen, ende soo wanneer ghy daeraen begint te ghenaken, so begint u die Straet te openen en te ontdecken, sulter nae toe seylen, boechs ghewijs [6]) om loopende, om te schouwen die Riffen ende ondiepten vande noordt zyde, als oock om niet te vervallen nae de zuydt zyde (vande mont vande Straet af) met het ghety datter loopt: want hebter veel diepten ende vuyle grondt; Sult u altoos houden na de noordt zyde toe, alwaer men een sandtstrant heeft (vande lenghde van een schuet grof gheschuts,) makende aen 't eyndt van dien 'tfatsoen van een sandt-bay, daermen versch water heeft, ende so verde als dese strant is streckende, ist daer over al langhes heen suyvere grondt om te anckeren noodigh wesende. Comende by dese strandt, so krijghtmen die stroomen, die u langhs het landt na de mont vande straet toe dryven, het welck men niet en heeft daer verde van af loopende: want dryven u dan nae die diepe ende onsuyvere grondt toe, die het aende zuyd zyde heeft, als voren. Advertere u noch eens niet te passeren (van het eyndt van dese strandt af) nae het noorden toe, want hebter altemael Riffen ende ondiepten, als gheseyt is.

10 vadem diepten.

Ghedaente van het landt aende n.zyde

Veel Clippen en drooghten aende noordt zyde.

Waerschouwinghe voor de selve.

Beschryvinge van een cleijn Eylandeken byde mont van Sincapura.

Cours om te schouwen de ondiepten van de N.-zyde, ende het vervallen na de Z.zyde.

Een Sandt bay daer vers water is.

Wat stroomen datmen cryght alsmen by de Straet comt.

Tweede vermaninghe.

De mont ofte inkomste van dese Straet [7]), comt tusschen twee

Gedaente

[1]) De wijde mondingen van de Sungeis Jurong en Pandan.

[2]) Tandjong Penjuru.

[3]) Rouffaer (zie p. 95, n. 1) behandelt uitvoerig den tekst van Jan Huyghen van hier tot de eerste alinea op p. 100.

[4]) Gehakkeld.

[5]) Het vroegere eiland Pandau; thans Cyrene shoal.

[6]) Met een boog.

[7]) Thans: Keppel Harbour.

hooghe berghen in, wesende van ontrent een steenworp inde breede, ende streckt oostwaert aen, mach hebben in de lenghte ontrent een schuet van een guetelingh. Het Canael van dese Straet heeft op het leeghsten $4^1/_2$ vadem diepten. In 't incomen aenden voet van den bergh vande noordt zyde, is gheleghen een steen-clippe, welcke inde verthooninge een Pylaer schijnt te wesen; Dese wort int gemeen van alle Natien (die dese passagie bevaren) ghenaemt die *Varella* [1]) vande Chinen; ende vande zuyd zyde, te weten, een stuck weeghs vande mont, van de Straet voort aen maectet eenen Inwijck [2]). Int midden van desen Inwijck leyt een Clippe onder water, van welck een bancke af loopt nae het midden van het Canael toe. Wat voorder aen, aende selfde zyde, de lenghde van een Roer schuet, heeftet een open, het welc tot inde Zee aen d'ander zyde door loopt, makende een Eylandt [3]). Dit open is over al vol ondiepten; dient alleen om met cleyne Fusten [4]) door te passeren. Te middeweghen van desen Inwijck daer dit open staet, leyt een Clippe ofte steen-plaet [5]), twee vadem onder water, welcke steen plaet soo verde buyten den Inwijck comt, als de punten van het landt uytsteken, ende wat meer nae het midden van het Canael toe. Voor by desen Inwijck wesende, soo heeftet landt [6]) eenen hoeck ofte punt van eenen steylen afgebieckten huevel, alwaer de Straet voleyndt; ende int omloopen van dien, heeftet eenen rooden huevel, by de welcke men diepe ende suyvere grondt heeft, ende alsmender om gelopen is, so strect hem het landt vandaer af z.o. waert aen.

van de mont van de Straet, wyde, gelegentheyt ende diepte.

Een steenclip in 't incomen, ghenaemt de Varella vande Chinen.

Een Clip in een Inwijck, aende Z. zyde onder water.

Een banc ofte drooghte.

Een Clippe twee vadem onder water, hoe de selve gheleghen is.

Ghedaente daer de straet voleyndt.

Een rooden huevel.

Men heeft aende noord zyde van dese straet, te weten, van 't beginsel tot het eynde toe drie inwijcken, waer van die twee eerste cleijn zijn, wesende de derde groot, welck is gheleghen recht teghens over den hoeck ofte punt vanden rooden huevel, daar de straet voleyndicht; Desen derden inwijck heeft een bancke van steen, die mettet leegh water van een sprinckvloet ontdeckt is, ende streckt van d'een punt tot d'ander; men sal hem wachten daer op te vervallen, alle 'twelcke vande noordt zyde is, ende buyten den Inwijck ist over 't gheheel Cannael van d'een punt tot d'ander suyver ende schoon.

Drie inwijcken aende noordzyde. Ghelegentheyt vande grootste, mitsgaders een Clippe by de selve.

Int uytloo- In 't uytloopen vande Straet, soo heeftmen daer buyten zijnde, [40a]

[1]) Batoe Berlayer, of Lot's Wife. [2]) Imbeah Baai.

[3]) P. Brani; het „open" ligt tusschen Brani en Blakang Mari.

[4]) Port. fusta; scheepjes voor roeien en zeilen; zie o.a. Linsch. Ver. dl. VII, plaat 27.

[5]) Maeander Shoal. [6]) Van P. Brani.

twee Riffen, waer van d'eene recht teghens over den uytganck vande straet leyt, een schuet van een lepel-stuck [1]) nae het oosten toe, comende van 't land vande noordzyde af, streckende zuyen aen; D'ander is geleghen in 't zuyen, te weten, een schuet van een goetelingh, vanden uytganck van 't landt, van de Straet af, streckende oostwaert aen, soo datse beyde gaer duer den anderen een cruijs maken, ende tusschen dese twee Riffen doorloopt het Cannael heen, ende men mach beyde dese Riffen (mettet leegh water van een sprinckvloet) ondeckt sien. Dit Cannael, welck tusschen beyden door loopt, heeft schaers 4 vadem diepte; De gront binnen in 't Canael is modder, ende buyten 'tCannael sandt; Hebbe dit alles also in 't particulier willen verhalen, tot dienst ende gherif voor den genen die daer van nu voort aen begheert door te passeren: want die deschriptie vande oude Derouten ofte Navigatie voor dese ghemaeckt, zijn seer cort ende duyster te verstaen, voor de geen die daer noyt door geweest en hebben, door welcke oorsake daer veel schepen aende grondt gheraeckt, ghestooten, ende groot perijckel ghepasseert hebben, jae etlicke verloren. Keerende weder op onse materie, ende vervolghende de voorgenoemde reyse, als ghy so verde zijt als de mont ofte Inganck vande straet, so sulter recht te middeweghen door loopen, altoos een weynighsken naerder de noordzyde, om oorsake vande drooghten (daer van geseyt is) die binnen in dese straet ligghen, altoos met het loot inde handt, ende d'ooghen rondtom gaende): want 'talder ondiepte van 't midden van het Cannael zijn 4½ vadem. Oock mede, dewyle dat het so smal is, datmen qualick plaets heeft het loot uyt te worpen, so soude na mijn goetduncken het aller sekerste te wesen, op elcke drooghte een schuijt ofte ander teijcken vast te legghen, om u te dienen tot Bakens, die te moghen schouwen; ende comende een weynichsken voor by den Inwijck, die 't open heeft (dat aen d'ander zyde vande Zee uyt comt, te weten, daer de Clippe ofte steen-plate twee vadem onder het water leyt, soo hout u terstont nae den huevel (aende rechter-handt) toe, welcke den hoeck vande voorseyden Inwijck maeckt, daer alsoo langes heen loopende op het Compas aen, ghelijck als te voren by het landt vande slincker handt, te weten, daer wat naerder aen, als aen d'ander zyde, tot dat ghy uyt de straet zijt, u altoos wachtende

Open vande straet twee Riffen, plaetsen vande selve.

Beyde de riffen maken eenen cours.

Diepten vant Cannael, midtsgaders de grondt.

Oorsake waeromme dit particulier verhaelt wert.

Waer, ende hoe datmen door de Straet loopen sal.

Gestadigh het loot inde handt hebben.

Diepte vant midden vande Canael.

Waerschouwinghe voor Clippen, Inwijcken etc. door de straet vaerende.

---

[1]) Geen artilleristisch-technische term; wordt populair zoo wel voor zwaar als licht geschut gebruikt. Zie Groot Nederlandsch Woordenboek.

van 't landt ende Inwijck vande zyde van het noorden ghele-ghen, recht teghens over desen huevel: want is altemael vol steen ende Rudtsen, als gheseyt is.

Waer-schouwinghe voor de Zee int oosten.

Van ghelijcken sult u wachten vande Zee in t' oosten, te weten, recht teghens over den uyt-ganck vande straet: want een schuet van een lepelstuck daer af, zijn het altemael Riffen, als boven gheroert is; als ghy uyt [40b] de Straet zijt, ende begeerden te anckeren, so loopt nae de zyde van het zuyen [1]), te weten, langhs het landt heen, soo dat ghy uyt de stroomen raeckt, so moecht ghy 't op 6 vademen setten: want so ghy inde stroomen van de Straet bleeft, mocht wel ghebueren dat ghy eenige anckeren quaemt te verliesen door het drayen ende slingheren van het schip, ofte dat ghy uyt slibberde ende op het droogh dreeft; Op dese Ree ismen recht teghens over een strandt daer versch water is, soo men 't van doen hadde.

Plaatsen om te anckeren alsmen door de Straet is.

Wt de Straet wesende, in voeghen als boven verhaelt is, so sult uwen cours nemen langhes het landt vande rechter [2]) handt heen, altoos het loot uytworpende, ende beneden de 4 vadem schaers nae het landt noch te Zeewaert niet wijckende; ende als ghy ten half weghen vande strandt ghepasseert zijt, comende buyten de Straet, en sult niet meer als ruijm vier vadem diepte hebben; Ghepasseert wesende dese eerste strant, met een huevel ende Clippen, die aen het eynde staen, ende een sandt-bay ghe-leghen teghens desen huevel over, comende ten half weghen van den anderen huevel, die aent eynde vande voorseyde sandt-baey staet, achter welcken dat open (dat binnen de Straet comt) weder uyt loopt, so neemt alsdan uwen cours oost aen, te weten, onder de 4 vadem, aen d'een oft d'ander zyde niet wijckende: want sout terstont drooghten ende sanden vinden; het Cannael is modder gront; sult altoos met het loot inde hant loopen, tot dat ghy meer diepte crijcht, het welcke niet langhe sal duren, ende om het sekerste, so is het beste met een schuijtgien voor uyt te loopen om het Cannael te sien: want sal u beyde de Canalen wysen. Als ghy comt op de diepten van 12 tot 15 vadem toe, soo wacht u van de zuydt zyde, tot dat ghy over een mijl vande Straet oost af zijt: want vande 15 vadem sout op 10 komen, ende van daer opt droogh: want zijn altemael Riffen van sant.

Wat diepten datmen buyten de straet heeft.

Clippen, een huevel met een Sandtbay.

Beschryvinge vande grondt van 't Canael.

Vermaninge om seker door de straet te varen.

Dese straet heeft 6 Eylandekens [3]), gelegen aen het eynde van het landt van *Iantana* [4]), het welcke de zyde van 't noorden is,

Ses Eylanden aent landt Iantana.

[1]) Lees: noorden; zie Rouffaer, p. 393.
[2]) Lees: slincker; t.a.p.
[3]) Thans Poeloe Lima, bij Tg. Penyusuk.
[4]) Oude naam voor Djohor.

ende men loopter langhs o. ende w. is inde distantie ontrent 8 mylen, ende sult tusschen dien ende het landt niet passeren; De Zee daer by, te weten, ontrent een half mijl nae het zuyen, is altemael suyver ende schoon, van 15 vadem diepten, met sant gront. Te middeweghen van desen wegh vande Straet, nae d' Eylandekens toe, luttel min ofte meer, leyt de Revier van *Iantana*, den welcken eenen grooten mont heeft, wesende d'incomste van dien langhs het landt vande oost zyde heen, alwaer dickwils groote schepen in gheloopen zijn, ende aende westzyde (daer een huevel van roode aerde staet) heeftet over de geheele mont vande Revier een bancke van hart sant [1]), ontrent anderhalf mijl t'Zeewaert in streckende, daer veel schepen op gheraeckt zijn, waer van ghy u sult wachten. Van den hoeck van d'Eylanden boven geroert (gelegen aen 't eynde van het land van *Iantana*), loopt een Riffe [2]) af, stekende o.n.o. tZeewaert in, twee groote mylen, ende alst stil weer is, so en canmender het water niet op sien breken, dan maect alleenlick wat wit schuijms boven op, het welck men terstont kan sien en onderscheyden, ende alst hart weer is, so breeckter het water
[41a] over al op. Tusschen dese Riffe ende de Eylanden loopt een groot Canael [3]), altemael van een steenigen gront, ende het aller ondiepste dat ic daer gevonden hebbe, zijn 5½ vadem, ende van dese diepten comtmen op 7½ vadem, ende dan weder op ses en 8½ vadem; het mach wesen vande breete van een schuet grof gheschuts, te weten, recht dwers over. Die dit Canael wil passeren, moet een half mijl van d'Eylanden af loopen, sonder daer naeder by te comen: want soudt op t' droogh loopen; Mijn goedtdunckt waer datter gheen groote schepen met haren wille door en liepen, ten waer dat huer den noot daer toe dwongh, ghelijck als *Francisco Daginar* dede, die daer aende gront stiet, ende was in perijckel van 't schip te verliesen, om dieswille dat hy te na aende Riffen geloopen was, en dat hem de wint scherpte. Van dese Eylandekens [4]) 2 mylen z.z.o. aen, is gelegen die *Pedra Branqua*, (dat is, witte steen geseyt) welck is een Eylandeken [5]) van witte steen-rootsen ofte Clippen, hebbende daer dicht by noch etlicke andere Rudtsen ende Clippen, gheleghen aende

Te middeweghen vande straet leyt de revier Iantana.

Beschryvinge van Iantana.

Een swarte sandtbanck over de mont vande Revier.

Een Rif ten eynde van het landt Iantana.

Teeckenen vande sandt banck.

Een groot Canael met een steenachtighe gront.

Diepten van het selve.

Cours om door het Canael te loopen.

Verhael van 'tghene Fran. Daginar in dit Canael wedervaren is.

Gelegentheyt van Pedra Branqua.

---

[1]) De Tanah Merah Besar (Large Red Cliffs) met de Red Cliff Bank.

[2]) De Rumenia Shoals.

[3]) Het „North Channel". [4]) De Poeloe Lima.

[5]) Pedra Branca, thans met den lichttoren Horsburgh.

Desghelijcks van 't Eylandt Binton, ende de ghedaente der selver.

zuydtzyde daer van af, van welcke zyde insghelijcks ghelegen is 't Eylandt van *Binton* [1]), 'twelck seer lanc is, hebbende in 't midden van dien een hoogen huevel, by de welcke langs heen men diepe gront heeft: maer is quaet om te anckeren voor die van China comen; Men heeft rontsom die *Pedra branqua*, en daer dicht by 6 vadem diepten, suyver gront; sult u altoos wachten vande Clippen ende Rudtsen daer by gelegen.

Courssen als men over 15 vadem diepte ten is by de Revier Iantana.

Waerschouwinghe vande Eylanden om twee oorsaken.

D'eerste oorsake is vande winden.

De tweede oorsake is, alsmen met een slap ghety en weynigh seyls daer ontrent waer, souden op de Rif dryven.

Gheschiedenisse van Diego de Meneses ontrent dees Eylanden.

Ick heb hier voor bevolen in 't uytloopen vande Straet (als ghy over de drooghten op de 15 vadem diepten zijt, in voeghen als gheseyt is) oost aen te seylen naer d'Eylandekens toe, die ghy terstont sult comen te sien, te weten, soo haest als ghy de Revier van *Iantana* ghepasseert zijt, ende als ghyse beghint te genaken, so sult ghy u houden na die *Pedra branqua* ofte witte steen toe, in voeghen dat ghy daer een half mijl van afloopt, u wachtende vande zyde vande Eylanden, om twee redenen; Ten eersten, om dat de winden (in desen tijt datmen na *China* vaert) altoos vande zyde van *Binton* af wayen, welcke is de Monson van uyten z. ende z.w.; ende so u de wint scherpten, ende nae het z.o. liep, (alst dickwils in dese contreye gebuert) wesende aende zyde van d'Eylanden, en sout de Riffen niet voor by moghen comen, waer door gedwongen soudt wesen te loopen door 't Canael (dat tusschen *Pedra branqua* ende d'Eylanden loopt) ofte sout so veel tijts te soecken maken in daer te vertoeven, dat ghy de Monson, (dat is, den tijt vande Voyage) verliesen sout nae *China* te varen. Ten tweeden is, dat so ghy u daer vont met een slap ghety ende wint, ofte met weynigh seylen op, so soude u water ende stroomen op de Riffen dryven, sonder dat eens ghewaer te worden, gelijck alst ghebuerden met het Schip van *Don Diego de Meneses*, van welcke Stuer-man was *Goncalo Vyera*, die 't water op 10 vadem dreef, daer hy het sette, ende quam een weynigh daer na op 7 vadem [2]), waer door hy by de 3 daghen om bracht, om hem met d'anckers weer uyt te winden. Door dese twee Reeden advertere u, dat ghy u hout aende zyde van *Pedra branqua*, ofte de witte Clippen boven verhaelt.

Coursen

Van *Pedra brancqua* af nae het Eylandt *Pulo Tinge* [3]), soo looptmen n. ende z. ende n. ten o. ende z. ten w. is inde cours

---

[1]) Bintang, het grootste eiland van den Riouw-archipel.

[2]) Vermoedelijk is bedoeld: wien de stroom op 10 vadem dreef, waar hij het anker liet vallen, en kwam een weinig daarna op een plek van 7 *voet*. Zie voor Diego de Meneses: Tiele, Europeërs in den Maleischen Archipel, I, p. 408 e.v.

[3]) P. Tinggih (Hoog Eiland), op de oostkust van Djohor.

13 mylen. Dit Eylandt is rontachtigh ende hoogh, hebbende int midden eenen hoogen spitsen bergh vol gheboomten, is ghelegen by de Custe van 't vaste landt, ende tusschen dien ende het vaste landt is een goede Navigatie: maer en is niet oorbaer.

van Pedra branque, nae het Eylant Pulo Tinge.

Dit Eylandt leijt met *Pulo Timon* [1]), n.o. ende z.w. zijnde ontrent 7 mylen inde cours.

[41*b*] Om te seylen nae *Pulo Tinge*, sult uwen cours nemen (van *Pedra branqua* af) een groote mijl oost aen, ende van daer n. ende n. ten o. aen, altoos met het loot inde handt, tot dat ghy de Riffen [2]) ghepasseert zijt, ende comende op 14 vadem, wesende nae u gissinge in dese contreye, so sult u terstont tZeewaert daer van afhouwen; daer voor by wesende, en hebt niet meer te vreesen, dan dat ghy voor ooghen siet. Op dese cours nae *Pulo Tinge* toe, te weten, in 't ghesicht van 't Eylandt ligghen 4 ofte 5 Eylandekens, welcke u sullen blyven aende zyde van het landt, ende alsmen dicht by *Pulo Tinge* is, so machmen *Pulo Timon* terstont sien.

Ghelegentheyt van Pulo Tingo, met Pulo Timon.

Opte cours na Pulo Tinge 4 ofte 5 Eylandekens.

't Eyland *Pulo Timon* is groot ende hoogh, hebbende van dese zyde daermender nae toe loopt, twee ooren van landt, staende vol gheboomten van groote houten, om cleyne masten en de anckers af te maken (om datmen in dese contreye sodanighe anckers van hout is ghebruijckende,) is den meesten tijt met mist ende damp bedeckt; heeft over al eenen suyveren modder gront; Daer zijn twee plaetsen daermen versch, ende seer goet water vindt, te weten, d'eene plaets is aende zyde van het land, in het midden van een langhe strandt, een weynigh te landewaerts in, by de welcke men een goede Reede heeft: maer alsmen vroech comt, te weten, in de maent van *Junius*, ende het beghinsel van *Julius*, soo ist daer periculues te anckeren, om oorsake vande weste winden, die daer in desen tijdt seer furieus en verbolghen wayen, daer om waert mijns bedunckens beter te loopen na d'ander plaets daermen oock versch water heeft, te weten, aende oost zyde, van te Zeewaert loopende recht op 't aenghesicht van het Eylandt aen, ende langhs de oost zyde heen, ende ghepasseert wesende eenen huevel, den welcken eenen hoeck maeckt, so sult ghy een sandt-bay kryghen, al waer ghy moecht in loopen nae het landt toe, ende soo wanneer u de voorseyde hoec ofte punt blijft int zuijd oosten, so sultet setten

Gedaente, gelegentheyt, ende kenteycken van Pulo Timon.

Goede Ree ontrent Pulo Timon in Iunius.

Oorsaeck waerom dat het in Julius hier quaet ankeren is.

Een sandtbay met vers water ende goeden visch.

[1]) Ook wel door Jan Huyghen geschreven Pulo Tymao: P. Tioman.

[2]) De Rumenia Shoals.

alwaermen ghenoech mach liggen voor de winden vande Monson; sulter *20* vadem diepten modder gront hebben; Men heefter ooc een groote visscherye van seer goeden visch, ende binnen inde sandt-bay, soo heeftmen die plaets om versch water te halen, comt inde Zee uytloopen; oock mede soo heeftmen van dese zyde veel beter hout, ende naeder by de hant, ende leghter seker en beschut vande weste winden. Vande zyde van het landt heeftmender etlicke Eylanden langhs heen leggen.

Vande noordhoeck van Pulo Timon leyt een ander Eylandt.

Vande noorder hoeck van dit Eylandt *Pulo Timon* (ontrent een schoot van een stuck grof gheschuts af) leijt een ander Eylandt, ende byden hoeck van het zuyen heeftet ooc een Eylandeken. Van ghelijcken ontrent *3* mylen nae het z.o. t' Zeewaert in, ligghen noch *3* ander Eylanden, waer van het eene groot, hoogh ende ront is, wesende de ander twee wat cleijnder, worden geheeten *Pulo Laor* [1]).

't Eylandt van Pulo Timon leyt op 2 twee derdendeel graden aen de noordt zyde vanden Equinoctiael.

tEylandt van *Pulo Timon* leyt op die hoochte van $2^{2}/_{3}$ graden aende n. zyde vanden Aequinoctiael, ende n.w. daer van af *12* mylen, is gelegen die Revier *Pan* [2]) aent vaste landt, tegen welcke

Ghelegentheyt vande Revier Pan.

Revier over, te weten *2* mylen tZeewaert in, is gelegen een cleijn ront Eylandeken, hebbende eenen ronden effen boom int midden, ende een $^{1}/_{2}$ mijl daer van, heeftmen *6* vadem suyver gront.

Cours van Pulo Tymaon tot Pulo Condor.

Op 8 twee derdendeel graden.

Van *Pulo Tymao*, tot *Pulo Condor* [3]), is de cours n.n.o. ende z.z.w. *115* mylen. Het Eylandt *Pulo Condor* leyt op de hooghte van $8^{2}/_{3}$ graden; is een groot Eylandt met hooge bergen, hebbende dicht by hem *5* ofte *6* Eylanden ende Clippen liggen; vande zyde van het n.o. heeftet een Eylandeken ofte steen-clippe, 'twelcke hem van verde verthoont, ghelijck een seylent schip, heeft over al rondtsom suyvere gront van *10* ende *12* vadem diepten, aende zyde van 't n. w. heeftet een plaetse van versch [42a]

De haven van Malayos is de Revier Camboja.

'Tis seer periculues ontrent Camboja.

water, leyt n. ende z. met die Revier van *Camboja* [4]), (diemen noemt de Haven vande *Malajos*) [5]), *12* mylen, en is niet seker daer vers water te halen: want alst laet inden tijt is, so heeftmen alhier stercke winden met donderen van uyten n. ende n.w., so datmense met een seijl alleen niet verwachten en mach: want sonder seylen wesende soude u te gront smyten en vernielen, ende alst vroech inden tijt is, soo heeftmender die ooste winden. Van

---

[1]) P. Aoer (aoer is een groote soort bamboe).

[2]) Pahang.

[3]) 90 zeemijl beoosten Kambodja-Punt. (Wellicht van Mal. „kendoer" dat ook „reiger" beteekent, dus: Reiger-Eiland).

[4]) De Mekong delta. [5]) Zie p. 123, r. 10 v. b.

Pulo Timao af tot *Pulo Condor* toe, sult altoos gront vinden op 35 tot 38 vadem toe; om nu uwen rechten cours nae *Pulo Condor* te doen, so sult altoos n.n.o. aen loopen, sonder eenighe wrake ofte afslach vant Compas te rekenen: want so ghy sulcks dede, soudt daer aen de zuydt zyde, te weten, t' Zeewaert daer van voorby loopen sonder dat te sien, ghelijck alst veel schepen gebuert is, twelck eenen quaden cours ende navigatie is: want de winden altoos in desen tijt vande zyde van 't landt waeyen, als boven geroert is, ende soo het sake waer dat (alleer ghy het Eylandt *Pulo Condor* comt te sien) ghy het water turbulent, dick ofte grondich vont, so werpt het loot uyt, ghy sulter 18 ende 19 vadem diepten vinden, met gront van weecke modder, so loopt dan ter halver streeck vande cours aen, tot dat ghy comt op 17 vadem; daer op wesende, so loopt n.o. aen; ende comende op 16 vadem, aleer ghy het Eylandt siet, soo doet uwen cours o. ende o. ten n. aen, altoos op de voorsz. 16 vadem diepten, waermede sult comen te belanden aende zuydt zyde van het Eylandt, weest wel op u hoede, van twee cleyne eylandekens [1], ghelegen 7 mylen aende w.zyde van *Pulo Condor* af; zijn met wildernisse bewassen, ende ligghen een mijl ofte daerontrent vanden anderen verscheyden, ende soo 't moghelick waer, soo en wilter niet tusschen beyden door loopen: want men heeft daer buyten om ende dicht by heen, suyvere sandt gront; Ick hebbe daer selfs met stilte geanckert geleghen, te weten, ontrent een cleyne mijl van 't Eylandt, dat aldernaest het landt leyt; De stroomen loopen alhier seer met het ghety, te weten, n.o. ende z.w. Van dit Eylandt *Pulo Condor* af nae het Eylandt *Pulo Cecir* [2]) toe, is de cours n.o. ende z.w. ende noordtoost ten oosten, ende zuyd-west ten westen, 45 mylen; Dit Eylandt is een leegh ende lanckwerpigh landt, streckende noorden ende zuyen; heeft aenden hoeck van 't noorden, een Eylandeken van roode steen, ligghende een half mijl van het landt af; Men mach tusschen dit ende het Eylandt door passeren; Aende zyde van 't Oosten heeftet een sandtbay, alwaer eens een Iunco, (dat is een Indiaens ofte Chijns groot schip) op 't strandt ghehaelt is om te concerteren ende te versien, toebehoorende eenen Zee-roover van *Patane* [3]), (een landt ghelegen aende Custe vande oostzyde van Ma-

Diepte van Pulo Tymão tot Pulo Condor.

Waerschouwinghe alsmen by Pulo Condor comt, het water dick ende troubel vint.

Coursen om int zuydt eylandt te belanden.

Vermaninge ende waerschouwinghe van 2 Eylandekens aende west zyde van Pulo Condor.

Goe suyvere sandt grondt by dees Eylanden.

Cours van Pulo Condor na Pulo Secir.

Ghedaente van 't Eylandt Secir.

Een groot eylandt met een Sandtbay.

Vertellinghe van een Iunco, ende een

[1]) De Twee Gebroeders.

[2]) Thans „Cecir de mer". (Mal. sisir is een bloem). Ook in onzen archipel komen vele eilanden voor, die Sisir heeten). Ten rechte: Sisir laoet.

[3]) Patani op de oostkust van het Maleische schiereiland.

Zeeroover van Patane.

lacca, na het Coninghrijck van *Sian* toe;) Ick hebbe een half [42b] mijl t' Zeewaert van dese voorsz. sandtbay af ghepasseert, is altemael van een suyvere grondt. Dit Eylandt leyt verscheyden vande Custe van *Camboja* ofte *Champa* neghen mylen.

Pulo Condor leyt op 8 graden.

Die gheen die tZeewaert van *Pulo Condor* afloopt, sonder dat te sien, te weten, op de hooghte van *8* graden, sal *25* ende *26* vadem diepten vinden, met swarte modder gront, ende veel van dat Zee-schuijm ofte Sas-been [1]) op 't water dryven, ende wesende by de *12* mylen daer voorby, op de hooghte van $8^1/_2$ graden, so sult ghy sommighe Zee Slanghen int water sien dryven, met *28* ende *30* vadem diepten, ende noch *10* mylen voorder aen veel van 't kruijt *Sargasso* onder het water, op de selfde diepten, welcke diepte also vinden sult tot op $9^1/_3$ graden, tot hier toe sult de cours van 't n.o. behouden: want wy en moechten niet hoogher aen loopen, om dat de weste winden seer sterck wayen, ende liepen van hier z.o. aen nae *Pulo Cam* [2]) toe, om dat wy wanhoopten de Custe van *Champa* te moghen kryghen. Als ghy comt op *2* mylen na by twee Eylandekens [3]), (gheleghen van *Pulo Secir*, zuydwaert aen *9* mylen, so sult ghy grondigh water vinden, ende by dese Eylanden comende, sult de gront verliesen. Dese twee voorsz. Eylanden worden vande Chynen ghenaemt *Tomsitom*, liggen *3* mylen vanden anderen verscheyden; Men looptse langhes o.z.o. ende w.n.w. Het Eylandt van 't oosten is hoogh ende rondt, zijnde aende Zeekant steijl afghebickt, ende den oppersten top heeftet 'tfatsoen van een bonet, ghelijc de *Mandorijns*, (dat zijn de Heeren) van Chynen draghen; Een half mijl daer van af, leijt een Clippe, gelijck een Eylandeken, ende heeft aende westzyde roodtachtighe Clippen, hebbende vande noordt zyde noch een ander cleijn Eylandeken; Rontsom alle dese Eylandekens ende Clippen en heeftmen gheen grondt; Doe alhier dese verclaringhe, om dieswille dat ick desen wegh ende contreye bevaren, ende alle het selfde wel ghenoteert hebbe, als oock alle wat in dese beschryvinghe ende coursen verhaelt wert; (Wy deden dese voorsz. coursen door faulte vande mast, want en dorsten onse seylen niet voeren, door die stercke weste winden) opdat, so hem yemandt vont in dierghelijcke noot ende moeyte, niet en wil wanhopen de Custe weder aen boort

Teyckenen alsmen op de hooghte van 8 en half graden is.

Wt wanhoep vande Custe van Champa te kryghen liepen zy na Pulo Cam.

d'Eylanden Tomsitom plaets ghelegentheyt ende ghedaente.

Oorsake waerom alle dese Eylanden verhaelt werden.

---

[1]) De breede beenen rugschub van de inktvisch. Misschien sas = Fr. sèche (inktvisch). Zie ook p. 24. [2]) P. Sapatu.

[3]) Namelijk P. Sapatu en Great Catwick. Op de oude Hollandsche kaarten: Jong Katwijk eilanden; zie de kaart achterin Linsch. Ver. dl. XIII.

te kryghen. Van dese Eylandekens af, sult uwen cours n. aen doen, om te gaen verkennen *Pulo Secir*, ende van daer nae de Custe van *Champa*[1]) toe, want sult weten dat de stroomen (van *Pulo Condor* af ende vande Custe van *Champa*, tot *Pulo Cecir*, ende dese Eylandekens toe) loopen nae het oosten, door welcke oorsake men terstont nae de Custe toe loopt, als wy hier nae sullen verklaren, ende alsmen passeert voor by dese Eylandekens van *Pulo Secir*, noordt oostwaert aen, soo trecken die stroomen terstont nae de Custe van *Champa* toe, die u derwaerts aen sullen dryven. Van dese voorschreven Eylanden tot *Pulo Secir* toe, en heeftmen gants gheen drooghten noch ondiepten, als vele meenden; het quaet datter is, is datmen der gheen grondt en heeft. [2]) Dese Eylanden liggen achthien mylen verscheyden vande Custe af.

Courssen om het Eylandt Pulo Secir ende de Custe van Champa te verkennen.

Van de Eylanden tot Pulo Secir zijn geen drooghten.

Wat t'eenigh quaet is tusschen beyde dese plaetsen.

Van *Pulo Condor* af sult terstont nae de Custe van *Champa* toe loopen, te weten, soo ghy daer voorby passeert aende z. zyde, so doet uwen cours ter halver streeck van n.n.o. tot dat ghy de Custe int ghesicht hebt, sult ter halver wegen van dese cours [43*a*] vinden *28* vadem diepten, ende so ghy daer voor by passeerden aende zyde van 't noorden, so loopt n.o. ende n. o. ten n. aen, ende niet hooger te loefwaert, om te schouwen de drooghten daer hem *Matheus de Brito* op verloor[3]); so ghy inder nacht by 'tlandt quaemt, soo werptet loot uyt, ende vindende *15* vadem, soo en loopt niet meer naer 't landt toe, dan loopt terstont oost noord oost aen, ghelijck als de Custe streckende is: want de drooghte leijt op de contreye van *13* vadem langhs de Custe heen, te weten *4* mylen daer van af.

Cours van Pulo Condor tot Champe toe.

Drooghte daer hem Matheus de Brito op verloor.

Vermaninge ofmen by nacht by 't landt quaem.

Dese custe van *Champa* is langes de Zeekant heen, van een laegh landt, ende van groote sant stranden; men loopter langhes heen o.n.o. ende w.z.w. tot een punt gheleghen op de hooghte van *10*3/4 graden, ende aleermen op twee ofte drie mylen naer by dese punt comt, so voleijnden de sant stranden ende tlage landt: want dese punt is van een seer hoogh landt, streckende 't Zeewaert in, so dattet een Cabo maeckt; van hier af voortaen ist altemael seer hoogh landt, (tot de *Varella*[4]) toe) met groote gheberghten; binnen dese punt ofte hoeck, te weten naer 't west zuijdtwesten leijt eenen inwijck, ende *2* mylen herwaerts aen eer datmen daer by komt, so heeftmen dicht by 't land een kleijn, lanck ende leegh Eylandt, altemael van louter Steen-klippen,

Gedaente van de Custe van Champa.

Een punt opten 10 drie vierendeel graden die een Cabo maeckt.

Van dese C. tot Varella ist al

[1]) Kambodja en Anam. [2]) Om te ankeren. [3]) Zie p. 124, n. 2. [4]) Zie p. 108, n. 6.

hoogh landt met groote gheberghten. — Een Eylandt van klippen dat hem gelijc een bewoonde stadt vertoont. — Van dit Eylandt tot Pulo Secir leyt een banck. — Plaets waer de Revier Sidraon leijt. — Teijcken aan de Revier Sidraon. — Diepten omtrent 't Eyland mette klippen.

'twelcke hem van verde verthoont gelijck een bewoonde stadt [1]); Van dit Eylandt tot *Pulo Secir* toe, loopt een bancke af van *10* ende *12* vadem diepten; Aen de voorschreven Custe vande santstranden, te weten *15* mylen aleermen by 't voornoemde punt is, so heeftmen een Revier ghenaemt *Sidraon* [2]), al waermen wel met schepen van *600* Bharen [3]) mach in loopen; aen dese Revier is ghelegen de schoonste ende beste steede van 't gheheele Coningh-rijck van *Champa*, heeft tot een kenteijcken een langhwerpenden huevel, met twee ofte drie toppen boven op; Ick hebbe op een schoot van een Gotelingh naer ghepasseert by 't Eylandt vande Steenklippen, boven verhaelt, ende vont altoos *8* vadem diepten, altemael effen steengront met veel van 't kruijt *Sargasso*, so dat ick het loot daer qualijck konste door rocken [4]), ende langes de voorschreven hooge punt ofte hoeck heeftmen *20* vadem diepten.

Goe anckergront aende Custe van Champa. — Beschryvinge van 2 punten. — d'Haven daer men 'thout Deiraõ laed. — Gelegentheyt vande cust van 't punt tot Varella. — Beschryvinge van verscheyden plaetsen. — 't Eylandt o Pescador.

Als ghy byde Custe van *Champa* zijt, soo sulter langhes heen loopen o.n.o. aen, tot op twee ofte drie mylen nae, ten alderhooghsten, is altemael suyvere ende goede Ancker gront tot die voorschreven punt ofte Cabo toe; sult het Eylandt vande Steenklippen aende zyde van 't landt laten, daer niet binnen door passerende; Van dese voorschreven punt af voortaen tot een ander punt zijn *12* mylen, ende men loopter noordtoost langhes heen; Van dese tweede punt noch *12* mylen voortaen heeftmen een ander punt; dese cours doetmen ter halver streeck van n.n.o. tusschen dese *2* ende *3* punt zijn gheleghen twee inwijcken, waer van d'eerste de Haven is daermen t'swarte hout laeyt, 'twelcke men noempt het hout *Deiraon* [5]); Van dit derde punt af tot die *Varella* [6]) toe, looptmen de Custe noorden aen, ende al eermen by de *Varella* comt op *7* mylen naer, so heeftmen eenen inwijck [7]) daer een vleck ofte steede leijdt, ende *2* mylen voortaan leijdt een Eylandeken van Steen-klippen, dicht aen 't landt, 'twelck hem van verde verthoont ghelijck een man die staet en vischt ofte hengelt, waer van ghenaemt wort van de Portugesen *O Pescadar* [8]), ofte den Visscher; ende so men begheert te loopen naer [43*b*]
de *Varella* toe, (dit Eylandeken voorby wesende) so salmen ter-

---

[1]) Het „steenklypig Eijlt" op de kaart achterin L.V. dl. XIII.

[2]) ? [3]) Zie p. 95, n. 6. [4]) Rukken, trekken. [5]) ?

[6]) Kaap Varella, de oostelijkste punt van Kambodja, op 13° N.B. Varella (Port.) = afgodentempel, pagode.

[7]) Hon Kohe baai.

[8]) Thans Fisherman's Islands.

stont 'tland genaken, al waermen een groote strant met een suyvere gront heeft.

Dese *Varella* is eenen hooghen Bergh die t' Zeewaert insteeckt, ende heeft op 't bovenste vanden top een seer hooghe Steenrootse, in ghelijckenisse van eenen toorn ofte pilaer, diemen van seer verde kan sien: waerom vande Portugesen *Varella* gheheeten wort (dat is soo veel als een Caep, baecke ofte merckteijcken gheseijt;) aen den voet van desen Bergh, te weten aen de zuydzyde heeftet eenen seer grooten inwijck streckende noorden in, over al met suyvere ende schoone modder-gront van 15 vadem diepten, men en kanse van verde niet sien, omdat hem 'teene landt door 't ander steeckt: maer als ghy by de voorseyde strandt komt, ende die *Varella* begint te ghenaken, so begint hem den inwijck te openen, den welcken heeft een seer vrye inkomste, ende heeft binnen in twee loopende beecken, van seer goet ende versch water; die daer met een schip comt, waer mijn advijs daer niet in te loopen: want sal moeyten hebben om weer uyt te komen, om datmen daer de wint scherp heeft; men mach het wel buyten setten, te weten aende inkomste ofte mont van dien, als ick gedaen hebbe, ofte men mach d'ander plaetsen daer versch water is gaen besoecken, te weten die aen d'ander zyde van den Bergh (naer 't noorden staen) aende voet van dien, daer 't hooghe landt dat in Zee steeckt voleijndicht, al waermen een seer groote voet-strant begint te cryghen; om dese wateringhe te kryghen, soo moetmen de punt van desen Bergh wel dicht ghenaecken, ende soo ghy daer langhes heen loopt, sult int om loopen van dien een kleyne sant Bay sien, met die voorseyde groote strandt ende plaetse vande wateringhe, alwaer ghy 't naer uwen wille moeght setten: want heeft seer goede Ancker gront: maer heeft een groot inconvenient ofte quaet, dat ghy legt om besprongen te werden van die van 't landt: want zijn hier over al vyanden vande Portugesen ende Roovers [1]; daerom sulter altoos op u hoede wesen, met goet opsicht int versch water te halen, so wel van binnen als van buyten, omdat die van 't landt voor een manier hebben het volck t'overvallen, en te verrasschen; Desе *Varella* leijt op de hoochte van 13 graden.

Gedaente van Varella.

Wat dat Varella geseyt is ende beteeckent.

Een groote inwijck aen de voet van Varella.

Twee loopende Beecken.

Advijs om niet in den inwijck te loopen.

Oorsaeck waeromme.

Een cleyne sant Bay by een groote strant.

Hier by is goede anckergront, doch periculeus vande Inwoonders.

De Varella leyt op 13 graden.

Dit landt vande *Varella* is eenen hoeck, ende van daer voortaen

[1]) Hier ter plaatse wordt voor 't eerst melding gemaakt van zeeroovers die in de aanwijzingen voor de noordelijker wateren telkens en telkens genoemd worden. Het geeft een aanwijzing omtrent de begrenzing hunner strooptochten.

Gedaente van Varella mitsgaders de cours van daer na Pulo Cataon.

tot *Pulo Catao* [1]), is de cours n. ende n. ten w. *48* mylen, ende 'tlandt begint van hier af veel legher te wesen, dan dat ghepasseert is, hebbende op veel plaetsen sandtstranden, al waermen over al Anckeren mach; Thien mylen van dese *Varella* voortaen, te weten een mijl van landt is gelegen een lanck ende vlack

Plaats van het Eylandt Pulo Cambir.

Eylandt ghenaemt *Pulo Cambir* [2]), tusschen dit Eylandt ende 'tlandt heeftmen *12* vadem diepten sant-grondt, ende int midden van 't Eylandt vande zyde van 't landt, alwaer een kleyne sant Bay is, heeftet versch water daermen 't mach setten noodigh

Goet anckergront.

wesende: want is suyvere gront, ende te midde-wegen van 't Cannael van tusschen 't Eylandt ende 'tlandt ist altemael schoon, wesende van een kleyne mijl weeghs; Van dit Eylandt ontrent twee mylen noorden aen maecktet landt een punt, ende van daer naer 't Eylandt toe, heeftet eenen grooten inwijck, ende van

Gelegentheyt van een Revier by 't ghebroken landt.

Diepte derselver.

binnen naer 't noordtwesten, te weten daer 't hooghe landt voleijnt ('twelcke van dese punt af naer binnen toe west aengaet) [44a] heeftet een open ofte gebroken leegh landt; alhier is een Revier van drie vadem diepten, inde Haven met sant grondt, ende is van eenen grooten mont ofte inkomste, ende heeft binnen in een put van *13* vadem diepten; Dese Revier loopt verde te landewaerts in, ende *4* ofte *5* mylen vande mont af naer binnen toe, leijt een groot bewoont vleck, daer veel victualye ende lijf-

Ghedaente vant incomen vande Revier.

tochten zijn; Int inkomen van dese Revier heeftet eenen hoogen huevel aende oostzyde, wesende aende west zyde van een leegh landt ende santstrant, sulter recht te midde-weghen door heen

Vermaninge tot versorginge van Cabels ende Touwen alsmen hier omtrent is.

in loopen, al hoewel dattet wijt is, binnen in wesende sult u wel vast binden en versien van Anckers en Touwen, te weten vande westzyde: want soot noch vroech inden tijt waer, so heeftmen alhier seer stercke weste winden, so dat se u souden dryven aen d'ander zyde vande Revier; Dese Revier heeft veel visch,

Veel visch ende wilde gedierten hier omtrent.

ende men heefter oock opt landt menighte van Venesoenen [3]), wilde Verckens, Tygren, Reynoserotten, ende diergelijcke jacht; 't Volck vant land placht goet te wesen: maer wy hebbense sus-

Oorsaec waerdoor 'tvolck vyanden vande Portugesen geworden zijn.

pect ghemaeckt door arghernisse die wy hen aengedaen hebben: Van dese Revier af vijf mylen voortaen, te weten langhes de Custe heen, so heeftmen twee Eylandekens met sommighe Klippen ligghen, ontrent een half mijl van 't landt af, ende men mach tusschen dien ende 'tlandt door passeren; Van dese Ey-

---

[1]) P. Catao of Caton: Culao Ray.

[2]) Draagt dien naam nog.

[3]) Grof wild. Verg. Lat. venationum.

landekens 12 mylen voortaen, liggen ander Eylandekens by 't land, al waer sommige vlacken van root sant staen met een strant, aldaer heeftmen een kleyne Revier daer veel *Katte* [1]) is, (dat is onghestooten Rijs met doppen, met al gelijc als het wast); dit is noch 12 mylen van *Pulo Caton* af [2]), waer mede hen veel bedroghen hebben daer dwers naer toe loopende, alsset saghen, en quamen op de drooghten.

Twee Eylanden met sommige clippen.

Sommighe Eylanden 12 mylen van Pulo Caton.

Waerschouwinghe voor dees Eylanden.

Pulo Caton is een langhwerpent Eylandt, hebbende twee hooghe berghen aende eynden van dien, ende int midden ist een leegh landt, so dattet van verde twee Eylanden schijnt te wesen, heeft een vlacke ende effen wildernisse, streckt noordtwest ende zuijdoost; Vande zyde van 't zuydtoosten heeftet een Riffe daer 't water op breeckt, steeckende tot een schoot van een stuck grof gheschuts verde tZeewaert in; Vande zyde van 't landt heeftet versch water, leijt verscheyden vande Custe derdehalf mijl weeghs; dit Cannael van tusschen beyde heeft 30 ende 35 vadem diepten, met suyvere gront; recht tegens over dit Eylandt leyt een Revier met een groote mont ofte inkomste, hebbende inde Haven 5 ende 6 vadem diepten, is seer bewoont ende bebout, alhier heeft *Gomes Barretto* met zijn schip in gheweest; dit Eylandt is gheleghen op de hooghte van $15^{2}/_{3}$ graden, ende n.n.w. daer van anderhalf mijl, leijt een ander kleijn ende vlack Eylandt, ende men mach tusschen beyden wel door passeren; Naert n.n. westen 14 mylen weeghs, te weten langhes de Custe heen, is gheleghen het Eylandt van *Champello* [3]), op de hooghte van $16^{2}/_{3}$ graden ruijm; Dit Eylandt *Champello* is groot ende hoogh, hebbende boven op wtsteeckende toppen, strect n.n.w. ende z.z.o. heeft twee hooghe berghen met een dal int midden, waer van die van 't zuijdoosten veel hooger is als d'ander, heeft oock veel gheboomten; Vande zyde van 't noordwesten heeftet een seer hoogh Eylandt, met noch twee kleyne Eylandekens daer dicht aende voet by ligghen.

Beschryvinge van Pulo Catons gedaente ende plaets.

Aende z.o. zy leyt een Riffe ofte drooghte.

Diepte van 't Cannael tusschen beyden.

Teghen over 'tEylandt een Revier van 6 vadem, daer Gomes Barretto geweest is.

Pulo Caton leyt op 15 twee derdendeel graden.

Hoochte, ghedaente, ende geleghentheyt van 't Eylandt Cappello.

[44*b*]. Aande westzyde heeftet veel ende seer goet versch water, leijdt vande Custe verscheyden ontrent twee mylen; is een seer leegh land langhes de Zee-kant heen van sant stranden; w.n.w. daer van af is gheleghen de Revier van *Coaynon* [4]), hebbende twee vadem diepten, in de Haven sant-grondt, daermen oock

Versch water aende w. zyde.

Gelegentheyt vande Revier

---

[1]) Niet aangetroffen. Blijkens de omschrijving is „padi" bedoeld.

[2]) Zie p. 110, n. 1.

[3]) Culao Cham. [4]) Quang Nam.

Coaynon.
Ontrou volc by dese revier.
Plaets vande Revier Sinoha.
d'Inwijck van don Iorgie heeft veel hout om schepen af te bouwen.
Inde haven van Sinoha is de gantschen handel vande goeden van Cauchinchina.

handel drijft: maer 'tvolck van dien is weynigh te betrouwen; naer 't noordtwesten van dit Eyland *Champello* af, so is het twee ofte drie mylen weeghs vol geboomten, ende twee mylen voorder aen so maeckt de Custe eenen groven ende dicken hoeck vol van geboomten; drie mylen voorby desen hoeck leijt eenen grooten inwijck, welcke int inkomen een Eylandt (tot een beschutsel) heeft ligghen, ende is over al schoon, alwaermen veel victualye ende goederen heeft die vande Revier *Sinoha*[1]) van binnen af comen; desen inwijc wort altans geheeten die *Enseada* ofte inwijck van *Don Iorgie*; heeft veel houts, ende seer goet om schepen af te bouwen; vijf mylen voortaen de Custe langhes leijt de Revier van *Sinoha*, welcke heeft inde Haven *14* span waters, altemael sant gront; in dese Haven is den gantschen handel ende traffijck vande goederen van *Cauchinchina*, ende tot hier ende *Champello* toe looptmen noordtwest aen; Dit Eylandt van *Champello* heeft een goede Ree ende beschutsel, uytghenomen voor een westen ende zuijdtwesten wint, ende al hoewel dat de wint van over 't landt comt, gheeft u niet teghenstaende groote moeyten door de leeghte van 't landt.

Waerschouwinghe voor eenige droochten omtrent Varella.
Nae de wegh na China liggen 8 Eylanden.
Gedaente der selver.
Qua[3]) Anckergront.
Sommighe Courssen van Pulo Caton.

Men sal weten dat op thien mylen (al eermen compt byde *Varella*) te weten *13* mylen t'Zeewaert in, so beginnen etlijcke drooghten die seer periculeus zijn, de welcke strecken gelijck als de Custe tot op de *17* graden, ende loopen wat naer 't noordtoosten toe, aent eijnde vande welcke (den wegh naer *China* toe) zijn gheleghen *8* Eylanden[2]), te weten drie groote ende vijf kleyne, altemael met gheboomten ende sant-stranden: maer sonder versch water; tusschen dien ende rontom ist over al vlack ende vuyl, dat soo haest alsmen 't Ancker laet vallen, so is terstont de Cabel aen stucken gesneden; men heeft tusschen dese Eylanden in, vier vadem diepten; Dese informatie hebbe ick gecregen van etlijcke persoonen van Sian die haer *Iunco* ofte schip alhier met stilte verloren, om dieswille datse Anckerden, ende alle de Cabels (vande gront) aenstucken sneden, hen int boot salverende, ende liepen alle dese Eylanden door om versch water te soecken, sonder eenigh te vinden; men loopt den hoeck ofte 'teijnde van dese drooghten met *Pulo Caton*, n.o. ende z.w.

---

[1]) De rivier Sinoha en de baai van Don Iorgie niet op de kaarten aangetroffen.

[2]) Die eilanden zijn er niet, tenzij bedoeld is de Hon Kohe Baai met haar eilanden en riffen.

[3]) Qua voor „kwade'

ende n.o. ten o. ende z.w. ten westen: want strecken boeghs ghewijs om, daerom en wilt u niet betrouwen op d' oude discriptie van deze Navigatie, welcke stellen datse Cannalen hebben; men heeft van daer af tot *Pulo Caton* toe int dwers over loopen *30* mylen [1]).

Cours om na Pulo Caton toe te loopen.

Keerende weder op de Navigatie vande *Varella* naer *Pulo Caton* toe, wanneer ghy so verde zijt als daer de Custe begint noorden aen te strecken, so sult ghy uwen cours doen op *2* mylen naer langhes de Custe heen, loopende also tot *Pulo Caton* toe: want soo ghy vroech inden tijt comt, so hebt ghy daer de weste winden so sterck, dat so zy u quamen te crygen wat verde vande Custe af, souden u met gewelt op de drooghten dryven,

Waerschouwinge voor de weste wind

[45*a*] sonder eenige remedie te hebben, ghelijck alst ghebuerde mettet Schip *Santa Crus*, sult passeren tot twee ofte drie mylen ten alderhooghsten, t'Zeewaert van *Pulo Caton* af, ende soo 't ghebuerde dat ghy u vont aende zyde van 't landt, moechter oock seer wel door passeren, te weten door 't Canael dat tusschen 't vaste landt ende 'tEylandt loopt, 'twelcke derdehalf mijl inde breede heeft, altemael van schoone ende suyvere gront, als voren gheseyt is.

'tCanael tusschen 'tEyland ende vaste landt is 2 een half mijl breet.

Pulo Caton is gelegen met de zuyder punt van 't Eylandt *Aynon* [2]), n. ende z. en n. ten o. en z. ten w. wat over de *50* mylen weeghs; dese voorseyde zuyder punt van *Aynon* leijdt op de hooghte van $18\frac{1}{2}$ graden schaers; Dit Eylandt streckt van dese voorseyde punt af, zuijdwestwaert aen *12* ofte *13* mylen weeghs, ende vande oostzyde af soo is de wegh naer China toe, 'twelcke men langhes loopt n.o. ende n.o. ten n. aen, tot op de $19\frac{1}{3}$ graden, ende aen de zyde van 't vaste landt so strect het Eylandt om, tot de punt ofte 'teijnde vande $19\frac{1}{3}$ graden vande noordtoost zyde, in voegen dat dit Eylandt maeckende is de figuer van een Quadrant; 'tCanael [3]) van tusschen dat ende 'tvaste land heeft op zijn smalste *6* mylen weeghs, (al waer een Haven gheleghen is ghenaemt *Anchio*) [4]), hebbende etlijcke drooghten tusschen beyden, doch met duergaende Canalen daermen met groote schepen deur heen mach; Van *Anchio 7* mylen oost aen is gheleghen eenen goeden inwijck met beschutsel, ende

Gelegentheyt van Pulo Caton.

De zuyder hoeck van het Eylandt Aynon leydt op *18* een half graden.

t'Eylandt Aynon is van ghedaente als een Quadrant.

Plaets vande Haven Anchio, met eenighe drooghten.

---

[1]) De tekst heeft 30, maar 50 mijlen komt beter uit.

[2]) Hainan.

[3]) Hainan Straat.

[4]) Thans Hau-sui, op de N. kust van Hainan, iets beW. straat Hainan.

7 mylen van Anchio liggen groote droogten.

noch een mijl voorder aen (ontrent drie mylen van 't land verscheyden) heeftmen groote Riffen ofte drooghten ligghen; Keerende weder op de voorsz. zuyder punt van 't voorseyde Eyland, (welcke is int aenghesicht van een seer hoogh landt [1]), boven alle 'tander van 't Eylandt uytsteeckende) soo heeftet aende voet van dien (te weten naer 't noordtoosten) een seer goede Haven

Aen 't zuydteynde van 't Eylandt de haven Taalhio met een cleyn Eylandeken.

ghenaemt *Taalhio* [2]; aen welcker mont is gheleghen een kleijn ront Eylandeken; Van dit voorschreven hoogh landt af strecktet also noordtoostwaert aen 12 mylen weeghs, ende van daer voortaen ist altemael een leegh landt langhes de Zee-cant heen, hebbende van binnen in, Huevelen en Berghen.

De noordoost zy van Aynon leyt op 19 een derdendeel graden.

Coursen van Aynon tot Pulo Gom toe.

Vant eijnde van 't Eylandt *Aynon* (te weten vande noordtoost zyde [3]), gheleghen op de $19^{1}/_{3}$ graden) af, naer 't Eylandt *Pulo Gom* [4]) toe, opde selfde cours van n.o. en n.o. ten n. aen zijn 8 mylen, ende is gheleghen vijf mylen van 't vaste landt af, is van een hoogh landt makende 'tfatsoen van een klocke, ende heeft vande zyde van 't land een Ree met een beschutsel, daer 't schip Santa Crus gheleghen heeft; men loopt van daer af naer de 7 Eylanden, (diemen noemt *Pulo Tio*) [5]) op de selfde streckinghe van n.o. ende n.o. ten n. aen, wesende inde cours vijf mylen;

De 7 Eylanden Pulo Tio haer beschryvinghe.

Pulo Tio zijn 7 Eylanden onder groot ende kleijn, ligghen verscheyden vanden anderen sonder eenighe geboomten; Van hier voortaen so streckt de custe n.o. ende n.o. ten n. aen, tot die

Enseada dos Ladroins.

Enseada dos Ladroins [6]); (dat is den inwijck vande Roovers.)

7 mylen van Pulo Tio een Riffe die 7 mylen van 't landt leyt.

Van *Pulo Tio* 7 mylen voortaen is gelegen een Riffe, welcke vijf ofte ses mylen van 't landt af t'Zeewaert in steeckt, ende men heeft aende oostzyde daer van, te weten een half mijl af 4 vadem vlacke sant-grondt, ende een mijl weeghs daer van af voortaen, is gelegen een groote Revier, daer veel Schepen haer vaert maken

Beschryvinge van 2 Revieren.

en in loopen; Wat van dese Revier af, voorder aen, leijdt een ander Revier daer ick selver in geweest hebbe, den welcken een [45b]
goet beschutsel heeft tegens de *Monson* van *China*, ende is met

Plaets van-

een zuydelijck wint ondeckt, oock mede so loopender stercke stroo-

---

1) De grootste hoogte van Hainan is 2200 M.

2) Niet te definieeren.

3) Kaap Tonkon.

4) Vermoedelijk Hui-ling-san, op 21° 40′ N.B. en 111° 50′ O.L.; de afstand van Kaap Tonkon is echter 32 Port. mijlen. Een eiland op 8 Port. mijlen N.O. van dezen kaap bestaat niet.

5) De eilanden tusschen Hui-ling-san en Namo, nabij Taioa of Ty-oa.

6) De baai beO. Taioa, en beN. Namo.

men; d'incomste daer van is dicht aende oostzyde langes een punt landts heen, isser suyver ende schoon; dese punt landts omwesende, sult loopen tot dat ghy comt by een sant Bay, alwaer ghy terstont sult setten: want binnen in ist ondiep ende droogh; aende custe van tusschen dese twee Revieren, zijn gheleghen twee ofte drie Eylanden dicht aen 't landt; van dese tweede Revier 6 mylen voortaen leijt de *Enseada dos Ladroins*, welcke seer groot is, heeft aende w.z.w. zyde vande mont etlijcke Steenclippen ligghen, waer van een Riffe af steect, streckende 't Zeewaert in, daer een vande Portugesche schepen op geweest is; vande voorschreven tweede Revier af tot desen inwijck toe, so heeftmen tot op een half mijl aende custe, seven ende acht vadem diepten suyvere gront; 't Landt van desen inwijck, te weten vande oost noordtoost zyde heeft een seer hoogen hoeck ofte punt landts; desen hoeck omloopende tot op een half mijl langes 'tlandt heen (is het ondiep, doch modder grondt) soo looptmen naer de Haven van *Comhay* [1]), (waer van dese Custe genaemt wort de Custe van *Comhay*,) al waer de schepen van *Sion* ofte *Sian* plaghen te komen, is van gelijcken een inwijck die seer groot is, hebbende een ander punt ofte eijndt van hoogh landt, 'twelcke streckt noorden ende zuyden; Recht teghens over dese Haven, te weten zuyden aen is gheleghen het Eylandt van *Sanchoan* [2]) ontrent vijf ofte ses mylen daer van af, ende is vande boven-gheroerde punt vande *Enseada dos Ladroins* ofte inwijck vande Roovers af 7 mylen, op de streckinge van zuydtoost; Dit Eylandt *Sanchoan* is groot ende hoogh van veel geberghten, onder welcke staet eenen crommen Bergh met hooghe Heuvelen boven op, makende de gelijckenis vande knokels vande vingeren, van een besloten hant ofte vuyst, 'twelcke een seeckere ende seer goede kenteijcken is; dit Eylandt heeft veel gheboomten ende groote inwijcken ofte Bayen, alwaermen eertijts plach te handelen; tusschen dit Eylandt ende 'tvaste landt ligghen noch vier ofte vijf andere groote ende hooghe Eylanden, sonder eenighe wildernisse ofte gheboomten, ligghen op de selfde streckinghe ende reghel van 't vaste landt ende 'tEylandt *Sanchoan*,

de incomste van de Revieren, ende van een sant-bay.

Drie Eylandekens.

Gedaente van Enseada dos Ladroins.

Eenige Steenclippen met een Rif.

Diepte tusschen de Revier ende den inwijck.

Gelegentheyt vande Haven van Comhay.

Plaets van 'tEylandt Sanchoan.

Gedaente van 'tEylandt Sanchoan.

Kenteijcken van dit Eylandt.

Ontrent Sanchaon noch 5 groote en-

---

[1]) Kwanghai (W.Z.W. van Macao en N. van St. John).

[2]) Volgens Groeneveldt, De Nederlanders in China, p. 6: Shang-tchuan of Shang-tchoen; thans St. John; de Portugeezen vestigden zich hier omstreeks 1550. Franciscus Xaverius overleed hier in 1552.

de hooge Eylanden. — Gedaente van alle d'Eylanden t'samen. — d'Eerste Eylanden van Canton liggen op 21 een derdendeel graden. — Coursen van hier nae Lamon. — Beschryvinge van 3 Canalen ende verscheyden Eylanden. — Door wat mont ofte Canalen de groote schepen passeren.

in voegen dat *Sanchoan* den uytersten hoeck ofte eijnde maect, ende streckt vandaer naer 't landt toe, noordtwest ende zuydtoost, so dat het van verde altemael een land schijnt te wesen; Dit zijn d'eerste Eylanden van *Canton*, welcke liggen op 21¹/₃ graden; Van hier af voortaen naer *Lamon* [1]) toe, so looptmen buyten d' Eylanden heen oost n. oost aen; men heeft van *Sanchoan* af naer 't landt toe drie Cannalen ofte Duerganghen die dese Eylanden maken, door alle welcke men met schepen passeren mach; 'tbeste Cannael is langhes 'tEylandt *Sanchoan* heen, ('twelcke 'tuyterste van te Zeewaert is) van 6 ende 7 vadem diepten; heeft inde inkomste van dien (aen 'tselfde Eylandt) een Eylandeken ligghen met wildernisse bewassen, ende vande zyde van 't noordtwesten ligghen twee groote ende hooge Eylanden, die de mont ofte inkomste maken [2]); men heeft int inkomen langhes de strant heen, sommighe cleyne Eylandekens ende Rudsen ligghen; voorby die voorschreven twee Eylanden naer 't landt toe, is gheleghen een ander Eylandt, maeckende een [46a] ander mont ofte inkomste van tusschen dit ende die twee voorschreven Eylanden; Van dit Eylandt naert landt toe soo is de derde mont ofte incomste; door dese twee incomsten passeren de groote schepen mettet ghety vant water, is altemael van weecke modder gront.

Kenteijcken van Sanchoan ende d'ander Eylanden. — Middel om te weten of men voor of achter de eylanden is. — Teycken alsmen recht teghens over d'Eylanden is. — Coursen

Om 'tEylandt van *Sanchoan* wel te kennen, behalven die voorschreven teijckens, ofte om te weten oft dese Eylanden achter of voor uyt ligghen, soo sult dese achtinghe hebben, te weten, als dat *Sanchoan* eenen uytersten hoeck maeckt, ende dat men van daer af naert landt toe noordtwest ende z.o. aenloopt, ende van daer voortaen o.n.o. ende w.z.w. Merct de custe mettet Compas, so sult ghy terstont comen te weten oft ghy voorwaerts of achter zijt, ende so ghy soo verde tZeewaert zijt, dat ghy siet dat d' eene Custe is streckende o.n.o., ende d'ander n.w. so zijt ghy daer recht teghens over, met dese merckinghe heb ick het altoos comen te verkennen: want ick ben d'eerste geweest diet afghemerckt heeft, ende die 't altans weten, hebbent van my gheleert.

Keerende weder tot *Pulo Caton* [3]), tot die vaert van daer af

[1]) Lamon is Lamock, 35 zeemijl beO. Swatau en *niet* Namoa dat de naam is van een ander eilandje op dezelfde hoogte meer binnenwaarts gelegen. Verg. Groeneveldt, p. 16, en de kaart op p. 7.

[2]) Volgt een voorloopige zeilaanwijzing naar Macao.

[3]) Culao Ray, op de kust van Anam; zie p. 110, n. 1.

naer *China* toe, 'twelcke sal wesen op dese maniere, te weten: sulter twee ofte drie mylen ten hooghsten tZeewaert af passeren, om reden als voren verhaelt is; daer voorby wesende, soo loopt n.n.w. ofte n.w. aen, tot dat ghy tusschen 't Eylandt ende 'tvaste landt een open crijght, ende alst u begint te openen, soo loopt terstont ter halver streeck vant n.n.o. aen, naer den hoeck vant Eylandt *Aynon* [1]) toe, ende passerende tusschen 'tEylandt *Pulo Caton* ende 'tvaste landt, sult de selfde cours aengaen, om dieswille dat de stroomen in dese *Monson* naer den inwijck van *Cauchinchina* toe loopen, op dese cours sult *Aynon* comen te sien, te weten daer 7 ofte 8 mylen tZeewaert van afwesende, ende 'tmach wel ghebueren dat so ghy quaemt inde conjunctie van een sprinck-vloet, ofte met slappe winden, dat ghy meerder naer binnen gedreven wort; als ghy 't landt ghewaer wordt, soo peijlt het terstont mettet Compas, ende soo de custe streckende waer o.n. oost, so loopt terstont op de selfde cours aen, tot dat ghy 't nae u gissinghe voorby zijt, ende so u de custe streckende waer n.o. ende n.o. ten n. ghelijck alst Eylandt gelegen is, so loopt also heen tot dat ghy 't landt wel ende bescheydelijcken sien moeght, daer vijf ofte ses mylen van wesende, ende soo ghy van hier af begeerde te seylen naer *Sanchoan* [2]) toe, so loopt op de selfde cours van ter halver streec van n.n.o. aen, waermede sult comen te sien *Pulo Tio* [3]); so ghy u vont vier ofte vijf mylen daer van af tZeewaert in, so loopt n.o. ende n.o. ten n. aen, ende so ghy daer maer 2 mylen af waert, so doet uwen cours van ter halver streeck, van tusschen n.o. ende n.o. ten n. Op dese cours sult op het Eylandt van *Sanchoan* aen comen, ende sult comen te sien het Eylandeken *Do Mandorijn* [4]) genaemt, 'twelcke een kleijn, ront, ende hoogh Eylandeken is, ende is gelegen vijf ofte ses mylen vande Eylanden af, ende begheerende te wesen inde Haven van *Macau* [5]), so loopt n.o. ende n.o. ten n. aen, loopende tZeewaert van *Sanchoan* vijf ofte ses mylen af; als ghy op 15 ofte 20 mylen naer by d'Eylanden comt, soo sult ghy de gront van modder vinden op 25 vadem diepten, als ghy d'Eylanden comt tesien, (op u hoede wesende als voren

van Pulo Caton nae China.

Waer dat de stroomen ende Monson toe loopen.

Cours om Aynon te sien.

Gelegentheyt van 't Eyland Aynon.

Cours om na Sanchoan te loopen.

Plaets, ghedaent, ende beschryvinge van 't Eylandeken Do Mandorijn.

Cours om in de haven van Macau te loopen.

[1]) Hainan, zie p. 113, n. 2.

[2]) St John, zie p. 115, n. 2.

[3]) Taiao of Ty-oa, 16 zeemijl N.N.W. van het hierna te noemen eiland Mandarin's Cap. Zie ook p. 114, n. 5.

[4]) Thans Mandarin's Cap.

[5]) De vestiging der Portugeezen te Macao dateert van einde 1556 of begin 1557.

Waerschouwinghe voor de Eylanden.

ghewaerschout is) soo sulter by ghenaken, ende daer langhes [46b] heen loopen tot op een mijl naer; men heeft van *Sanchoan* tot *Macau* toe *18* mylen, ende daer zijn vijf Canalen ofte doorgangen, te weten 'teerste is van tusschen *Sanchoan* ende 'tEylandt van *Vasco de Faria* [1]), van vijf mylen breet; Dit Eylandt van *Vasco de Faria* is wat meerder naer 't landt toe gheleghen als *Sanchoan*, ende heeft eenen hooghen spitsighen bergh, ende vande zyde vande Zee heeftet eenen hooghen ronden huevel, wesende tusschen dien ende den bergh seer leegh land, so dat het hem van verde verthoont als twee Eylanden, ende alsmen daer dicht by comt, dat men 'tleege landt begint te ontdecken, maeckt het een verthooninge ghelijck een Cameel; heeft een kleijn stuck weeghs tZeewaert daer van af, twee ofte drie Eylandekens ligghen [2]); dit Eylandt is gheleghen n. ende z. met *Sanchoan*, een mijl daer van af leyt een kleyn langhwerpent Eylandt, sonder eenighe wildernisse, twelcke int gheheel eenen krommen opgaende rugghe maeckt, gaende weder al dalende aende eynden af; dit Eyland wort ghenaemt *Pulo Baby* [3]); voor by dit Eylandt, te weten lancks 'tlandt van *Sanchoan* heen, leyt een clippe een weynigh boven water uytkijckende; Stelle alhier alle dese mercken ende teijckenen van dit Canael, om datment te beter soude moghen kennen, ende diet van doen is daer door te loopen, mach het vryelicken doen, ende ghepasseert wesende d' Eylandekens van 't Eylandt van *Vasco de Faria*; d' eerste diemen dan langhes d'Eylanden heen siet ligghen, is inde vierde mont ofte inkomste, welcke hem niet opent, om dieswille dat het een Eylandt doort ander steeckt; Vier ofte vijf mylen voortaen liggen andere Eylandekens langhes 'tEylandt (dat u sal blyven aende west zuydtwest zyde) heen [4]), altemael op een ry, ende schynen van verde d'een door d'ander te steecken: maer alsmen daer recht tegens over komt, so ligghense als geseyt is; zijn onder groot ende cleyn vijf ofte ses int ghetal; Van dese Eylandekens af, ontrent twee mylen weeghs oost noordtoost aen, zijn gheleghen twee Eylanden dicht by den anderen, streckende n. ende z. Voorby dese heeftmen daer noch andere op de reghel naert landt toe, streckende altesamen op de

Sanchoan leyt van Macau 18 mylen.

Vijf Canalen by Macau.

't Eerste Cannaels gelegentheyt, wyde.

't Eylandt Vasco de Faria ghedaente.

Gedaente, gelegentheyt, ende beschryvinghe van Pulo Baby.

Langhs 'tland van Sanchoan een Clip, een weynigh boven 't water.

Oorsake waeromme de vierde mont haer niet opent, int verthoonen.

Beschryvinge van verscheyden Eylanden.

Twee Eylanden.

[1]) Ton Kwa; zie Eng. admiraliteitskaart 2562.

[2]) Taikam, White Wizard en nog een onbenoemd eilandje.

[3]) Het vaarwater tusschen St John en Ton Kwa staat op adm. kaart 2562 niet aangeduid. Vermoedelijk is het dichtgeslibd.

[4]) Vermoedelijk zijn Lam-puk-sui, Sam-hoi-chuk etc. bedoeld.

selfde streeck heen; In d'incomste dicht by dese twee eerste Eylanden, is ghelegen een groot, hoogh, ende ront Eylandeken [1]; Tusschen de voorsz. reghel Eylanden, ende d'Eylandekens boven verhaelt, maeckt het een groot gat ofte open, door 't welcke men den naesten wegh naer *Macau* toe heeft.

Beschryvinge vande naesten wegh nae Macau.

Tot meerder kennisse van dien, so heeftmen drie ofte vier mylen (o.n.o. voortaen) drie Eylanden verscheyden vanden anderen liggen, de welcke van 't landt af op een reghel t' Zeewaert in steken, so datse veel meer uytwaerts aen ligghen, als alle d'ander daer langes heen comt, in voegen datse dwers teghens u over blyven. Keerende weder op de mont ofte incomste van *Macau*, alsmen daer by comt, ende daer begint in te loopen, (so ist altemael open sonder eenigh Eylandt om te loopen) seylende also recht naert vaste landt toe, 'twelcke van daer af acht mylen weeghs noorden aen is, al waer de mont ofte 'tgat geleghen is daermen naer *Canton* toe loopt, van de Portugesen genaemt *As Orelhas de Lebre* [2]), (dat is der Hasen ooren). In dese mont heeftmen *8, 9* ende *10* vadem diepten, ende somen daer comt met die ebbe van een sprinckvloet, soo loopender de stroomen ende
[47a] 'twater so sterck en geweldich af, datter gheen wint toe mach helpen om teghens op te comen, waerom goet is aldaer te anckeren met opstaende seylen, tot datment kennelijcken siet vloeyen, loopende langes die reghel Eylanden (die aende oostzyde ligghen) heen naer binnen toe, alwaer d'incomste langhes heen loopt, u wachtende van een Clippe gheleghen dicht by dese Eylanden boven water, daer tZeewaert van afloopende: want men tusschen dien ende d'Eylanden met geen schepen en passeert; Oock mede so sal u een ander Clippe blyven aende zyde vant westen, wesende ter halver weghen, ende comende recht voor u uyt te sien een cleyn ende leegh Eyland [3]), gheleghen op de selfde reghel Eylanden van 't oosten daer ghy by heen loopt, so weet dat ghy zijt byde mont ofte duergangh vant tweede Cannael, dat naer *Macau* toe loopt [4]); dese incomste streckt oost ende west, ende mach wesen van een mijl inde breede; sult op dat cleijn

Gelegentheyt van 3 Eylanden.

Gedaente alsmen by de mont van Macau compt.

Plaetse waer de mont leydt.

De mont nae Canton wert ghenaemt As Orelhas de Lebre.

Waerschouwinghe van een Clip.

Plaets vande selve.

Teijcken als men by de mont van 't

---

[1]) Vermoedelijk Cone Island. Zie adm. kaart 2562.

[2]) Op de M. S. kaart van de Eilanden van Macao, Rijksarchief, catalogus Leupe, no. 276, liggen beZ. den hoek van Lamton (O. t. N. van Macao) 3 eilandjes (Noorder Lecmes of Thinhony), en daar beZ. een eilandje met den naam „Haasen ooren".

[3]) Mong Chau of Ballast Island.

[4]) Nl. tusschen Patera I. en Macarira.

tweede Canael is. Courssen tusschen de Eylandekens duer.

Eylandeken aen loopen, dat latende aende noord zyde, nemende uwen cours tusschen dit Eylandeken ende d'ander Eylanden in naer binnen toe, houdende altoos 'tEylandeken aldernaest, alwaer u de diepten sal beginnen te minderen, ende dan noch veel meer als ghy 't Eylandeken gepasseert zijt: want hebter een bancke van *28* spannen waters, van weecke modder gront; 'Tlandt vande zuydtzyde van dit Cannael zijn *4* ofte *5* Eylanden [1]), dicht by den anderen gheleghen; welcke strecken oost ende west, hebbende aende noordtzyde een groot ende seer hoogh Eylandt [2]) (welcke streckt tot die haven daer der Portugesen habitatie ende ghemeente is) heeft eenen Inwijck ofte Bay, n. in streckende; In de incomste van dese Haven is gheleghen een groot ende hoogh Eylandeken [3]), te weten dicht by 't Eylandt vant noorden, tusschen 'twelcke ende 'tEylandt ist droogh ende ondiep, ende aleermen met dit Eylandt over een comt, soo heeftmen aende zyde vant noorder Eylandt, een Clippe onder 't water ligghen [4]), te weten tZeewaert naert midden vant Canael toe, daerom sult u van dit landt vant noorden afhouden, en wat meerder naert zuyen genakende. So wanneer ghy der Portugesen Steede ende Woonplaetsen begint te ontdecken, met die Haven daer de schepen geanckert ligghen, so sult op die oosterhoeck van d'incomste van dese Haven aen loopen, u daer dicht by heen houdende naer binnen toe, sulter $4^1/_2$ ende 5 vadem diepten vinden, u wachtende vande westzyde: want zijn daer over al bancken ende sanden, ende langhes de punt heen heeftmen modder gront; Dese punt ofte hoec is een hoogh landt, ende van daer af binnewaerts aen, een schuet van een stuck grof geschuts verde, leijt een ander punt van sant, ende van het leeghe landt loopt een bancke af (van *18* spannen waters) streckende dwers over naer d'ander zyde toe, tot so verde als d'eerste huysen staen, ende aleermen daerby comt, so heeftmen int midden vande Revier een Riffe ligghen; daerom sult het landt vande oostzyde houden, daer by heen loopende tot datment anckert, is een seer goede modder grondt van $4^1/_2$ vadem diepten.

Een Banck van 28 spannen waters.

Aende zuydtzy van 't landt 4 of 5 Eylandekens.

Gedaente vande Haven daer de Portugesen haer habitatie hebben.

Courssen om inde Haven te loopen.

Diepte der selver.

Een Banck vant leeghe landt van 18 spannen.

Waerschouwinghe voor een Rif die midden inde Revier leyt.

---

[1]) Macarira en Taipa I[e].

[2]) Tui lien San of Patera Island.

[3]) Malau chau Island.

[4]) Thans nog: Pedra d'Areca.

Dat 21. Capittel.

Die Navigatie ende Coursen van uytet Coningh-rijck van Sion [1]) *naer China toe, met die gheleghentheyt van dien.*

[47b] Scheydende uyt de Haven ofte Revier vande stadt *Sion* ofte *Sian*, sult uwen cours stellen naer de wester custe toe; daer by comende sult u wachten van een Riffe, gheleghen aende noordtzyde vande Haven ghenaemt *Bancosea* [2]); twee mylen vant landt af, tusschen welcke ende 'tlandt heeftmen een Canael van *4* vadem diepten; niet tegenstaende sulter buyten om passeren so verde als ghy daer boven cont comen; Dese haven van *Bancosea* leijt met de haven van *Sion* noordoost ende z.w., ende heeft wat van n.o. ten o. ende z.w. ten w. Byde Custe wesende sult uwen wegh daer langhes heen nemen: want hebter over al suyvere gront; alsmen de voorschreven Riffe ghepasseert is, so is dese Custe aenden oever vande Zee van een leegh landt, hebbende binnen in cleyne huevelen, streckt n. ende z. Vier mylen weeghs voorby *Bancosea* zuyden aen, maectet leeghe landt een punt ofte uytstekenden hoeck, ghelegen op $14^{1}/_{4}$ graden [3]); van daer af voortaen sult een grof ende dick landt sien, twelcke tZeewaert in schijnt te steken; aleermen hier by comt so heeftmen een Revier, diemen noemt *Chaõ* [4]), aen welcker mont staen etlijcke boomen die hen verthoonen als Palm-boomen; Comende by 't voorschreven land, so sult noch een ander dick, grof landt comen te sien, twelcke inde verthooninghe schijnt oost en west, te landewaerts in te strecken, hebbende veel scherpe Rootsen; alhier maeckt het landt eenen hoeck ofte eyndt, welcke int ghemeen ghenaemt wort de punt van *Cuy* [5]), tot hier toe so streckt het land naert zuydtoosten toe, ende van daer voortaen soo loopt de Custe zuydwest aen; Dese punt van *Cuy* leyt op de hooghte van $12^{2}/_{3}$ graden, tusschen dese punt ende het voorschreven grove dicke landt, dat u achter blijft, te weten, een mijl vant landt af, sult *11* ende *12* vadem diepten vinden, van schoone gront.

Een Riffe aende N.zy vande Haven van Bancosea.

Een Canael van vier vadem diepten.

Gelegentheyt inde haven van Bancosea, met de Haven van Sian.

Gedaente van deCust verby de Haven.

Een punt op *13* een vierendeel graden.

Plaets van de Revier Chaõ, mette gedaente.

Een dick grof land met veel scherpe Rootsen.

De punt van Cuy leyt op *12* twee derdendeel graden.

Als ghy dese punt van *Cuy* voorby ofte daer ontrent zijt, so

Diepten tusschen

[1]) Het koninkrijk Sion is Siam; de stad Sion is Bangkok.

[2]) Op Ned. kaarten der 18de eeuw: Boncosooy of Bancosei; verg. kaart achterin Linsch. Ver. dl. XIII.

[3]) Lees $13^{1}/_{4}$, verg. kantschrift. Op $14^{1}/_{4}$° N.Br. staat men diep in 't land.

[4]) Op Ned. kaarten der 18de eeuw Cham.

[5]) Kuei of Kurvi.

Cuy ende 'tgroote landt. sult terstont uwen cours doen z.z.o. aen, tot op 25 mylen daer van af, doende alsdan uwen cours z.o. ende z.o. ten z. aen, waermede sult komen te sien een Eylandt [1]), het welcke hem van verde verthoonende is als drie Eylanden; is langhwerpich ende vlack, vol gheboomten, geleghen op *10* graden ruijm, sal u blyven aende zyde vant oosten; op alle desen wegh sult u wachten van te lywaert te vervallen.

Courssen van Cuy tot een Eylandt dat op 10 graden leyt.

Beschryvinge van een Eylandt beyde van gedaente ende ghele-ghentheyt.

By dit voorschreven Eylandt wesende, sult zuydtoost aen loopen, ende liever de loef vant zuyden houdende, als naert westen te vervallen, om oorsake vande scherpe winden diemen hier ghemeenlijcken heeft; op dese cours sult noch een ander Eylandt [2]) comen te sien, twelcke grooter is als 'teerste, streckt oost ende west, is van een dick vlack landt boven op, wesende de wester punt van dien, een groven dicken hoeck, te weten aende Zeekant steijl afgebict, ende naert oosten gatet al dalende af naer een swartachtigh landt toe, 'twelcke een dichte ende dicke wildernisse schijnt te wesen, leijt op 9½ graden ruijm.

Cours nae t'Eylandt Pulo Uby.

Beschryvinge van Pulo Uby.

Gedaente van de zuydtzyde van Pulo Uby.

Dit Eyland looptmen mettet Eylandt *Pulo Uby* [3]) zuydtoost ende noordtwest, sulter op dese streeck naer toe loopen, is inde cours 25 mylen; *Pulo Uby* zijn twee Eylanden, waer van 'tgrootste streckende is noorden ende zuyden, hebbende eenen hooghen huevel aende zuydtzyde, ende vande n. zyde twee leeghe huevelen, met een dal int midden; dit is de verthooninghe vande westzyde: maer vande zyde van 't zuyden, schijntet altemael [48*a*] hoogh ende ront te wesen, hebbende een kleyne dal int midden, makende twee Rootsen, int schijnsel van twee mammen ofte borsten; 'tander ende 'tcleijnste Eylandt is gheleghen aende zuijdtoost zyde, wat verscheyden daer van af, maeckende een Cannael tusschen beyden, daermen wel door passeren mach: want is schoone gront: Dit kleijn Eylandt heeft aen de zyde vant zuijdtoosten, een Eylandeken van Steen-clippen liggen, waer van een Riffe van steenen afloopt, daermen hem alleenlijcken van moet wachten: want alle d'ander plaetsen zijn schoon, hebbende de diepten van *12* vadem dicht by 't Eylandt; ende int grootste Eylandt, te weten aende zuijdtwest zyde, heeftmen versch water met een sant Bay; als ghy naer dit Eylandt toe loopt, soo sult ghy (daer ontrent comende) *14* vadem diepten

Een Cannael tusschen beyde de Eylanden.

Een steenen Eylandt met een Riffe.

Diepten ende gront ontrent dit Eylandt.

---

[1]) Way, op 9° 55′ N.B.

[2]) Panjang, op 9° 18′ N.B.

[3]) Obi, 12 zeemijl beZ. Kaap Kambodja.

vinden, met harde gront, ende so ghy modder gront vint, soo zijt ghy aende zyde vant landt.

Gedaente van de custe van Camboja.

Van *Pulo Uby* tot het vaste landt van *Camboja* zijn 7 mylen; dese custe van *Camboja* is van leegh landt vol geboomten, ende daer langhs heen is het banckachtigh van moddergront, streckt n.w. ende z.o. tot eenen hoeck toe[1]), welcke leyt met *Pulo Uby* o.n.o. ende w. z.w. streckende van ghelijcken op de selfde cours vande voorschreven hoeck af, tot de haven van *Camboja* toe, die daer *12* mylen van daen leyt; Dese Haven wort ghenaemt *Dos Malyos*, (dat is van de *Malacquiters* ofte die van *Malacca*) gheleghen recht teghens over *Pulo Condor* [2]), 'twelcke leijt met dese Haven ofte Revier n.w. ende z.o., ende n.w. ten n. ende z.o. ten z.

Plaets vande Haven dos Malyos.

Aende noordoost zy van Pulo Uby een groote revier.

Van *Pulo Uby* noordtoostwaert aen, is gheleghen aende Custe een seer groote Revier, welcke heeft drie vadem diepten inde Haven, te weten, aende zyden sant gront, ende int midden modder; Die *Chynen* die van *Sian* naer *China* varen, passeren aende noordtzyde van *Pulo Uby*, ende alsser recht met over een komen, soo loopense oost aen, om te gaen verkennen den boven-genoemden hoeck [3]), loopende op de selfde cours naer *Pulo Condor* toe, twelcke zy komen te sien aende noordtzyde; als ghy met dese *Cabo* ofte hoeck over een zijt, so sult ghy *10* vadem diepten hebben modder grondt, ende wat voorder aen *13* vadem sant gront, ende sult van dese *13* vadem niet leegher naer landt loopen, hout liever de *14* vadem: want is sekerder; wacht u wel vande twee Eylandekens [4]), die *6* mylen van *Pulo Condor* af ligghen, welcke u sullen blyven aen de zyde vant zuyden; sult recht voor u uyt hebben de noorder punt vant Eylandt *Pulo Condor*, gheleghen op de hooghte van $8^2/_3$ graden, ende men loopt het met *Pulo Uby* oost ende west, ende heeft wat van oost ten zuyden ende w. ten n. So ghy quaemt te sien *Pulo Uby* aende zuydzyde, te weten, dat het u aende noordtzyde blijft, so sulter tot op een mijl ofte half mijl naer voorby loopen, u altoos wachtende vande bovenghenoemde Riffe, vande Eylandekens uwen cours nemende (oost aen) naer *Pulo Condor* toe, met goet opsicht vande Eylandekens; 'tEylandt daer ghy op aen sult comen aende zuyder punt (passerende aende zuijdtzyde van *Pulo Uby*

Gront ende diepten der selver.

Waerschouwinge vande Eylanden die 6 mylen van Pulo Condor ligghen.

't Noorder punt van Pulo Condor leijt op 8 twee derdendeel graden.

Diepten

---

[1]) De eenigszins vooruitspringende Mekong-delta.

[2]) Zie p. 104, n. 3.

[3]) Zie n. 1.

[4]) De Twee Gebroeders, zie p. 105, n. 1.

omtrent d'Eylanden 3 mylen van Pulo Uby.

tot op drie mylen naer) sulter vinden tot op *16* vadem diepten; ende doende uwen cours naer *Pulo Condor* toe; op dese voorseyde diepten, so sult ghy comen te passeren tot op een half mijl aende zuijdtzyde, vande Eylandekens die *6* mylen van *Pulo Condor* af liggen; neemt liever (tot meerder sekerheyt) de diepten [48b] van *17* vadem schaers, waermede sult comen aende zuydtzyde van *Pulo Condor*, op *3* ofte ten hooghsten *4* mylen naer; als ghy 't gesicht vande Eylandekens hebt, so moecht ghy naer *Pulo Condor* toe loopen, naer uwen wil, latende d'Eylandekens aende noordtzyde.

Diepten om aen Pulo Condor te comen.

Soo ghy passeerde aende zuydtzyde van *Pulo Condor*, om naert vaste landt te loopen, (te weten aende Custe van *Champa*) [1]) so loopt n.n.o. ende n.o. ten n. aen; op welcke cours sult de Custe comen te sien, om te schouwen de drooghten daer hem *Matheus de Brito* [2]) op verloor, welcke zijn gheleghen *4* mylen vant landt af; somen langhs 'tlandt heen loopt op de *13* vadem diepten, so salmen op dese droochten aenkomen: maer alsmen dese drooghten gepasseert is, so is alle de reste langhes de custe van *Champa* heen, schoon en suyver; in dese contreye wesende, sult uwen wegh ende cours nemen, ghelijck als wy inde dischriptie (inde Navigatie van *Malacca* naer *Chinen*) hier voren verclaert hebben. Die voorsz. drooghte ghelegen aende Custe van *Champa*, looptmen met *Pulo Condor* noorden ende zuyden, ende n. ten o. ende z. ten westen, ende wat van ter halver streeck, etc.

Gelegentheyt vande droochten daer Matheas de Brito op verloor.

Courssen om dese drooghten te schouwen.

Langhes de Custe van Champa is schoon en suyvere gront.

Dat 22. Capittel.

De navigatie ende Courssen van 't Eylandt Pulo Condor af, tot de Haven van Sian toe.

Streckinghe van Pulo Condor tot Pulo Uby.

Van *Pulo Condor* tot *Pulo Uby* zijn ontrent *20* mylen ruijm, liggen vanden anderen oost ende west, ende heeft wat van oost ten noorden ende west ten zuyden; om nu te loopen naer *Pulo Uby*, so doet uwen Cours recht west aen, sonder te rekenen eenigh afslagh vant wraken vant Compas, ende comende wat meer als ter halver weghen, sult een bancke vinden van modder gront, van *8* ende *9* vadem diepten, ende siende noordwaerts aen van achteren op 't schip af, sult de boomen (op 't landt

Cours om na Pulo Uby te loopen.

Een Banck van

---

[1]) Zie p. 107, n. 1. [2]) De kaarten hebben nog een Britto Bank op 10°30′ N.Br. dicht onder den vasten wal.

vande Custe van *Camboja*) moghen sien staen, twelcke een seer leegh landt is; Dese voorseyde bancke gepasseert zijnde, so en salt niet langhe dueren, ofte ghy sult *Pulo Uby* recht voor uyt komen te sien, ende so haest als ghy 't int gesicht crijght, sulter aende noordtzyde op aen loopen.

modder gront.

Sult weten dat dit land van *Camboja* eenen hoeck maeckt, van welcke de voorschreven bancke af comt loopen; Van desen hoeck af naer de Haven van *Sian*[1]) toe, looptmen langes de Custe n.n.west aen; by de welcke men veel Eylanden heeft liggen, te weten daer langes heen, streckende tot op *12* ende *12*$^{1}/_{4}$ graden; In dese contreye zijn de meeste ende grootste Eylanden by een gheleghen, ende maken alhier eenen hoeck: want het landt eenen inwijck heeft ghenaemt *A Enseada de Lian*[2]), welcke een goet stuck weeghs innewaerts aen loopt, ende is ghelegen op *12*$^{1}/_{2}$ graden; De noorder punt vant landt vande mondt van desen Inwijck leijt op *12*$^{3}/_{4}$ graden; 'tLandt van dese voorseyde punt, te weten dat innewaerts o.n.o. aen streckt; heeft veel gheboomten met een sant strandt; Van dese punt af tZeewaert in, zijn gelegen twee hooge ende ronde Eylanden, sonder eenige gheboomten; men en mach tusschen 'teerste Eylandt ende het landt niet passeren: want het Cannael ofte die passagie is tusschen 'teerste
[49a] ende tweede, (ofte om beter te verstaen) tusschen beyden door, is een smal Canael, doch seer diep van *60* vadem, ende daer loopt een stercke stroom door. Op de hooghte van dese voorsz. punt van desen Inwijck, luttel min ofte meer, te weten, een half mijl van 't landt vande binnen zyde af, is ghelegen een seer langhe Clippe, streckende ghelijck als het landt, welck men met leegh water sien mach. Men loopt van dese voorsz. punt af nae de Haven van *Syan*[3]) toe, noorden ende zuyen langs het landt heen. De boven-gheroerde Eylanden strecken tot op *10* mylen nae vande selfde Haven, altesamen langhs het landt heen, en zijn niet te groot, noch en hebben gants geen gheboomten noch versch water, ende men heeft daer langhs by heen, tot op een half mijl, daer van af schoone gront; en sulter niet dichter by comen, noch u tusschen dien ende 'tlandt in steken: maer latense altesamen blyven aende oost zyde.

'tLandt van Camboja maeckt een hoeck, daer de banck af loopt.

Veel Eylanden tot op *12* ende *12* een vierendeel graed.

Den inwijck A Enseada de Lian genoemt leijt op *12* een half graden.

Noch een op *12* drie vierde deel graden.

Twee hooghe ronde Eylanden.

Ghedaente van 't Canael tusschen beyde de Eylanden.

Cours van 't punt vanden Inwijck inde Haven van Syan.

Gelegentheyt vande Eylanden met de haven.

Comende by *Pulo Uby*, tot den *10* Februarij toe, soo heeft men

Wat win-

[1]) Bangkok.

[2]) D.i.: de Bocht van Liant, namelijk het binnenste van de Golf van Siam, benoorden Kaap Liant. [3]) Zie n. 1.

den by Pulo Uby in Febr. meest wayen.

daer veel ooste winden, waer mede u de wester Custe tot een leegher wal blijft, daerom sult uwen wegh nemen aende oost zyde van de voorsz. Eylanden (die langhs de Custe ligghen)

Vermaninge hoemen aenloopen sal, etc.

heen, u altoos wachtende van daer tusschen in te loopen, doende aldus uwen cours noordt noord west aen, daer langhs by heen, als gheseyt is, ende comende aen 't uyterste eynde van dien

Het uyterste eyndt van Pulo Uby, leyt op 12 graden.

('twelck is op de hooghte van 12 graden ruijm) sonder eenighe Eylanden meer te sien, so weet voorseker dat ghy inden Inwijck van *Lyon* [1]) zijt; alhier wesende, sult terstont n.w. ende n.w. ten

Teycken alsmen seker inden Inwijck van Lyon is.

n. aen loopen, om van desen Inwijck te gheraken, op dat u de stroomen niet nae binnen toe en dryven; Op dese streckinge sult ghy comen te sien de twee boven ghementioneerde Eylanden, ghelegen aende noorder hoeck vande voorsz. Inwijck, ende is in

Custen voorby den Inwijck n. aen.

't overloopen 12 mylen weeghs. Als ghy de Custe van d'ander zyde beghint te ontdecken, te weten, voorby den Inwijck noorden aen, soo ligghender die Eylanden langhs heen, als gheseyt is; De punt vanden Inwijck voor by wesende, sult daer nae toe loopen, ende daer by comende, sult daer van buyten heen loopen, tot ontrent een half mijl daer van af. Dese Eylanden voleynden tot op 10 mylen eermen by de haven van *Syan* comt,

Vier ofte vijf cleyne Eylanden.

als voren, ende die laetste van dien zijn 4 ofte vijf cleyne eylanden, ligghende d'een door d'ander langhs 'tlandt heen. Dese

Gedaente van dese Eylanden.

Eylanden en hebben gants gheen gheboomten, ende zijn van roodtachtige aerde. Comende aen 't eyndt van dese Eylanden, so loopt nae 't landt toe, tot dat d'Eylanden recht zuyen van u blyven, alsdan soo neemt uwen cours recht noorden aen, waer-

De haven van Syan leyt 10 mylen van dese Eylanden.

mede ghy sult comen te sien de Haven van *Syan*, welck is gheleghen van dese Eylanden af 10 mylen weeghs.

Gelegentheyt van de haven van Syan.

Dese Haven van *Syan* is ghelegen aen een leegh landt vol van geboomten, en heeft gants gheen sant stranden: maer is altemael van weecke modder ende slijck, ende heeft oock mede een bancke van modder gront, streckende derdehalf mijl zuyen aen;

Ghedaente vande graden der selver.

In 't eerste op comen van dese bancke, so ist harde modder; Men en mach in dese Haven met gheen groot Schip comen, dan met het ghety van een sprinckvloet, ende al ist schoon datmen

Een banck van modder gront die niet periculues en is.

op 't droogh van dese modder raeckt, en is daerom niet periculues: want moet doch even wel op drooch comen, om met die ghetyden uyt ende in te varen. Vande voorsz. Eylanden comende nae de Haven van *Syan* toe, in voughen als gheseyt is, noorden [49b]

---

[1]) Zie p. 125, n. 2.

aen seylende, als zy u in 't zuyen blyven; wesende by nacht, moechtet wel vry op de modder op 't droogh aen setten: want sult u des morghens recht teghens de Haven over vinden, soo dat ghyse bescheydelicken ghenoech sien sult: want is een mont ofte incomste van een groote Revier; sult daer al seylende over modder overal heen in loopen, met de ghetyden ende zuyelicke winden, die u ghenoech opwaerts aen sullen brenghen.

Cours vande Eylanden na Syan toe. Vermaninge ofmen by nacht op de banck quaem. Ghedaente vande Haven.

Dat 23. Capittel.

De Navigatie ende Coursen vande Haven van Camboja af[1], *tot het Eylandt van Pulo Tymon ende die Pedra branqua toe.*

Scheydende vande punt vande haven van *Camboja* af, comende tot op een half mijl ofte daer ontrent tZeewaert in, sult uwen cours nemen zuyd west aen, waermede ghy sult comen te sien twee cleyne Eylandekens [2], ghelegen tusschen *Pulo Condor* ende *Pulo Uby*, sult daer een half mijl van afloopen, evenwel zuydt west aen seylende, sonder yet nae 't zuyen te houden, om oorsake vande stercke stroomen, die nae het Eylandt van *Bornon* [3]) toe loopen; ende so het sake waer dat de wint begonst te stillen, ende dat ghy 't begeerden te anckeren in het midden vande Golfo [4]), moechtet wel doen: want hebter grondt op 38 ende 40 vadem diepten, daerom en laet niet op de voorsz. streeck van het zuydt westen aen te loopen: want met dese cours sult recht op *Pulo Tymon* [5]) aen comen. Het Eylandt *Pulo Tymon* is groot ende hoogh, ende vol gheboomten; heeft seer goet versch water, soo 't u van doen waer, moechtet daer ghenoech cryghen, te weten, recht teghens over een Eylandeken, gheleghen in eenen Inwijck van 't selfde Eylandt. Als ghy nae dit Eylandt *Pulo Tymon* toe loopt, so sult ghy aenden hoeck van 't noordtoosten sien een rondt Eylandt, ende begherende tusschen dat ende tEylandt, ofte tusschen dat ende het vaste landt te loopen, moechtet wel doen: want moechter overal vryelicken passeren. Comende by *Pulo Tymon*, sult uwen cours zuyen, ende wat nae het z. ten w. aensetten nae *Pulo Tynge* [6]) toe, het welck

Twee cleyne Eylandekens tusschen Pulo Condor ende Pulo Uby. Waerschouwinghe om een half mijl van dese Eylanden te loopen. Oorsake waer omme diepten aende Golfe. Cours om recht op Pulo Tymon aen te comen. Gedaente van Pulo Tymon. Cours van Pulo Tymon na

[1]) D.w.z. uit de Mekong-delta. [2]) De Twee Gebroeders.
[3]) Borneo. [4]) De Golf van Siam.
[5]) P. Tioman, zie p. 103, n.1. [6]) P. Tinggih, zie p. 102, n. 2.

Pulo Tinge. een seer hoogh ende ront Eylandt is, in gelijckenisse van een Duijn, ofte als een hoop Corens [1]); heeft sommighe cleyne Eylandekens by hem liggen. Op dese selfde streeck van z. ende z. ten w. aen, sult comen by de *Pedra Branqua*, [2]) ofte witte steenclippe; Van hier af so begintmen de vaert na de Straet van *Sincapura* toe, loopende ontrent drie ofte vier mylen westwaert aen, etc.

Ghedaente van 't Eylandt Pulo Tinge.

Het begin van de Straet van Sincapura.

Dat 24. Capittel.

De Navigatie ende coursen van uyt de Haven van Macau in China, nae 't Eylandt van Pulo Tymon, ende die Straet van Sincapura toe.

Cours om de Clippe van Belchior Dalmeida te schouwen.

Die uyt *Macau* scheyt nae de ander Custe toe, die sal door het ooster gat uyt loopen, soo de wint nae het noordwesten loopt, so niet, daer en is niet aen bedorven: want moechtet gat van 't zuyd westen door seylen, 'twelck eenen goeden uytganck is, loopende vande punt vande *Varella* [3]) af, recht nae het landt [50a] vande ander zyde van Macau toe, om te schouwen de Clippe van *Belchior Dalmeida*, ende als ghy op een schuet van een Roer nae aen d'ander zyde comt, soo sult ghy also langhs heen loopen tot een punt landts, (welcke 'teynde is) toe, alwaer ghelegen is het Eylandt van *Castro*; Van dese punt steeckt die bancke af, om welcke oorsake sult het Eylandt van *Castro* naerder loopen, als de punt landts, om niet op droogh te raken: want men heeft in dese contreye de meeste ondiepten aen 't landt vande slincker handt, ende het diepste aen de rechter handt; Men heeft op dese bancke met het hoogh water van een sprinck vloet 4½ vadem diepten; buyten de banck wesende, sult na het gat toe seylen, loopende alsdan na de punt vande bancke toe, om niet te loopen op de Clippe (diemen terstont sien mach: want sult daer 'twater op sien breken,) tot datse u blijft aende rechter handt; Buyten 'tgat van desen uytganck wesende, sult volgen de coursen hier nae verclaert. Oock mede, als ghy scheyt vande *Varella*, (een

Plaetse vande ghelegentheyt van het Eylandt Castro.

Plaetsen daer de meeste ondiepten zijn.

Waerschoughe voor de Clippe.

---

[1]) Een korenschoof?

[2]) Zie p. 101, n. 5.

[3]) Deze varella (Port. pagode) is met behulp der Ned. en Eng. kaarten niet terecht te brengen, zoomin als de klip van Belchior Dalmeida, het eiland van Castro of het eiland Do Bugio. Daarom ook is deze alinea niet nader toe te lichten.

Roer-schuet daer van afwesende,) so moecht ghy loopen nae 't Eylandt, ghenaemt *Do Bugio* [1]), (dat is vande Meerkatte) en daer met over een comende, so loopter dicht by: want is eenen goeden wech, voor de noorde winden diemen daer heeft, overmidts dat men de winden aen d'ander zyde scherp heeft. De voorsz. Clippe is ghelegen te middeweghen van 't Canael, ghy moecht aen dese zyde van 't noorden langhs 'tlandt heen loopen nae het Eylandt van *Castro* toe.

Het Eylandt Do Bugio, dats 'tEyland van de Meerkatten.

Plaets vande Clippe.

Na dat ghy 'tCanael ofte 'tgat uyt zijt, sult uwen cours z.w. aen langhs d'Eylanden heen doen, so 't claer weer waer, totdat ghy comt te sien het Eylandt van *Sanchon* [2]), ende als ghy 't siet daer op 8 mylen nae, tZeewaert van wesende, so hebt ghy een goede navigatie: want ick doe dese cours altoos, en vinder my wel met. Seven ofte 8 mylen tZeewaert van *Sanchon* wesende, sult z.w. aen loopen te weten twee etmalen lanck, ofte totdat ghy na u gissinghe 12 mylen vanden uytersten hoeck ofte tEynde vande drooghten afzijt; alhier wesende, sult alsdan z.w. aen gaen, so veel als u dunckt dat ghy van 't uyterste eynde vande drooghten na *Pulo Caton* [3]) toe binnewaerts zijt, doende alsdan weder de cours van z.z.w. aen, ende nae 't z. ende z. ten w. op welcke cours sult comen te sien d'Eylanden van *Ieronimo Pretto* [4]), welcke coursen ick aldus ghedaen hebbe met goede ende voorspoedighe winden, comende altoos in 't ghesichte van d'Eylanden van *Ieronimo Pretto*, ende somtijdts daer buyten heen nae *Pulo Cambir* [5]) toe, ende quade wint hebbende, sonder noorden te wesen, so salt hem selven wel wysen wat u te doen staet.

Cours uyt het Canael, tot het ghesicht van Sanchão.

Ghelegentheyt van d'eylanden van Ieronimo Pretto.

Pulo Cambir.

Als ghy dese Eylanden in 't gesiecht crijcht, moechter wel by ghenaken so ghy wilt: want hebt alhier over al suyvere ende schoone santgrondt van 15 vadem diepten. Van hier af na *Pulo Cambir* toe, loopt de Custe n. ende z. ende heeft wat van n. ten w. ende z. ten o. Dit Eylandt *Pulo Cambir* is lanck ende vlack, heeft vande zijde vande Zee, sommige roode vlacken, wesende de wildernisse van dien effen ende ghelijck. Recht tegens over de punt van dien, te weten nae 't noorden op 't vaste landt, is gheleghen een Revier, welcke is de selfde van *Pulo Cambir*. So ghy alhier quaemt inde *Monson* vande zuye winden, moecht

Diepten ontrent d'Eylanden van Ieronimo Pretto.

Ghedaente van het Eylandt Pulo Cambir.

De Revier van Pulo Cambir.

---

1) Zie p. 128, n. 3. Port. bugio = aap.

2) St John's Island. Zie p. 115, n. 2.

3) Culao Ray. Zie p. 110, n. 1.

4) Thans Turtle Islands.

5) Zie p. 110, n. 2.

Cours alsmen 8 mylen van Sanchon is, na d'Eylanden van Ieronim. Pretto.

Waerschouwinghe van sommighe cleyne Eylanden.

hier wel verversinghe van water nemen, want is goet. Sult ooc [50b] weten, dat wesende 8 mylen van 't Eylandt *Sanchoan* tZeewaert; moecht oock wel van daer af uwen cours nemen altoos nae 't z.z.w. toe, so sult van gelijcken d'Eylanden van *Ieronimo Pretto* comen te sien: maer moet wesen met een compas dat fix is. Advertere u noch eens, dat so wanneer ghy in 't gesicht van *Pulo Cambir* comt, daer op 3 ofte 4 mylen nae by wesende, so heeft men daer sommighe Eylandekens ligghen, ende een half mijl tZeewaert vande punt van 't zuyen af, liggen etlicke steenclippen boven 't water, die hem verthoonen ghelijck als Bocken hoornen [1]), ghy moecht wel passeren tusschen alle d'Eylandekens ende het Eylandt door, want is altemael schoon.

Vermaninge hoe de Custe na Varella loopen.

Gedaente van Varella.

Een haven in Varella.

Oorsake waer omme datmen dees haven niet en siet.

Sommighe Clippen ende Eylanden sonder anckergrondt.

Een goede haven met 14, 15, 16 vadem diepten.

De haven van Varella leyt op 13 graden.

Sommighe Eylanden tusschen Varella en-

Van hier af nae de *Varella* [2]) toe, looptmen de Custe n. ende z. ende wat van n. ten w. ende z. ten o. is inde distantie 12 mylen. Dese *Varella* is eenen seer hoogen toorn, staende op eenen hoeck landts, die van binnen tlandt uyt comt, tZeewaert in stekende. By dese *Varella* heeftmen een Haven, de welcke men niet sien en kan, alsmen daer van buyten af na toe comt, om oorsake dat het een landt door 't ander steect: Ooc mede so heeftmen aen desen uytstekenden hoeck, te weten, vande zuydt zyde een wateringe van seer goet ende versch water aen een sant strand. Vande noordt zyde vanden selfden hoeck, is een ander plaets van versch water, aen een ander sandt strandt; Het land heeft alhier sommighe Clippen ende cleyne Eylandekens liggen, ende so wanneer men alhier comt water halen, moet wesen met een goede conjunctie ende tijdt: want men en heefter geen ancker grondt, dan seer dicht by het landt; 'tbeste is binnen inde Bay te loopen: want is een goede Haven; ick hebber selver in geweest; heeft goet beschutsel voor n. ende z. winden, met 14, 15, 16 vadem diepten, sandt grondt, ende so ghy begeert wat naerder aen 't land te comen, sult daer 8 ende 7 vadem diepten vinden van goede gront. Dese Haven vande *Varella* is ghelegen op 13 graden. Op dese wech vande *Varella*, tot het Eylandt *Pulo Sesir* [3]) toe, heeftmen sommige Eylandekens, liggende ontrent 9 ofte 10 mylen vande *Varella* af. Vande punt vande *Varella* tot dese Eylanden, looptmen de Custe n. ende z. ende van dese

[1]) De Bokshoornen van de oude Hollandsche kaarten, waar men rekende dat de „Oostersche Noord" een aanvang nam. (Verg. „Portugeesche Noord", de hard en lang doorstaande noordenwind op de kust van Portugal).

[2]) Kaap Varella; zie p. 108, n. 6. [3]) Niet Cecir de Mer (zie p. 105, n. 2) maar Cecir de Terre, een 40 zeemijl noordelijker (zie iets verder in den tekst).

Eylandekens na *Pulo Sesir* toe, beghintmen by het landt heen te loopen n.n.o. ende z.z.w. aen. Dit Eyland *Pulo Sesir* van het land ghenaemt, omdat het aende Custe leyt: want daer is noch een ander vande selfde naem tZeewaert in ghelegen, is een clippigh Eylandt, sonder eenighe wildernisse, hebbende int midden van dien eenen spitsighen bergh ghelijck een *Varella*; is een vlack Eyland van gheelachtighe coluer van 't Zee-water. Om *Pulo Sesir* te kennen, daer op een mijl ofte 2 van wesende, soo sult ghy aen het vaste landt een schuersel ofte open sien; is in dese contreye goet op een paer mylen na langhs 'tland heen te loopen, alwaer ghy sult op 7 vadem gront hebben van grof sant, en wilt u van *Pulo Sesir* af niet 't Zeewaert in steken: want is eenen quaden wegh, om datmender maer 4 vadem diepten (met steenighe grondt heeft) [1]. *Pulo Sesir* van het landt, leyt op thien een derdendeel graden, ende de streckinghe vande *Varella* tot *Pulo Sesir* toe, is ontrent 50 mylen weeghs.

de Pulo Sesir.
Oorsake waeromme dit Pulo Cecir heet.
Noch een ander Pulo Cesir.
Ghedaente van het selve, midtsgaders de coluer.
Kenteijcken van Pulo Cesir.
Waerschouwinghe van Pulo Cesir niet 'tZeewaert in te loopen.

Van *Pulo Sesir* nae *Pulo Condor* toe, sult uwen cours nemen z.z.w. ende z.w. ten z. aen, op 18 ende 20 vadem diepten, waer
[51a] mede het Eylandt *Pulo Condor* sult comen te sien. Advertere u dat wanneer gy dese dwers wech van *Pulo Sesir* na *Pulo Condor* over loopt, uwen cours te doen vande sant punt af z.z.w. aen, sulter hebben 18 ende 20 vadem diepten, ende so wanneer ghy 15 vadem vint, so zijt ghy dicht byde custe van *Cambaja*, en sult *Pulo Condor* niet sien, dan vande zyde van 't landt: maer om beters wille, sult u altoos houden op de 18 ende 20 vadem, boven de 20 vadem 't Zeewaert, noch onder de 18 na het landt toe niet loopende; Met dese cours sult recht op 't aenghesicht van *Pulo Condor* aen comen; is een groot Eylandt, hebbende veel Eylandekens rondtsom hem liggen, ende over al veel anker gront, van ghelijcken so heeft men daer versch water, te weten, aende w. zyde, is ghelegen op de hooghte van 8²/₃ graden. Van *Pulo Sesir* tot *Pulo Condor* zijn 50 mylen, ende van *Pulo Condor* tot *Pulo Tymon*, sult uwen cours doen zuydt zuydt west aen op 30 ende 35 vadem diepten, modder gront. Op dese cours ende diepten sult comen te sien een Eylandt [2], gheleghen

Pulo Cesir leyt op 10 een derden deel graden.
Cours van Pulo Cesir na Pulo Condor.
Waerschouwinge vande dwers cours van Pulo Sesir, etc.
Op wat diepten datmen loopen sal nae Pulo Condor.
Gedaente ende hooghte van Pulo Condor.
Gedaente van een Eylandt

[1] Bedoeld is dat men van Cecir de Terre af den wal moet houden en *niet* zuidwaarts overloopen naar Cecir de Mer, *omdat* er tusschen dit laatste eiland en den vasten wal eenige vuilen liggen (met 2¹/₂ vaam minste diepte). De voornaamste droogte is de „Hof van Holland Droogte" der oude Nederlandsche kaarten; zie bijv. de kaart achterin Linsch. Ver. Dl. XIII.

[2] P. Brala, dicht onder den Malakka-wal.

liggende over de 7 punten.

recht teghens over die seven punten vande Custe; Heeft dese verthooninge, te weten, drie berghen, welcke staen op de spatie van twee openen die 't landt int midden heeft, ende aende zyde

Plaets van een clippig Eylandeken.

van 't noordtwesten, heeft een Clippigh Eylandeken. Van hier nae *Pulo Tymon*, sult uwen wech nemen, z. ende z. ten w. aen [1]), op de diepte van *28* ende *30* vadem, wesende van d'een tot d'ander *115* mylen [2]); sult altoos als geseyt is, loopen nae het Ey-

't Eylandt Tyngaron dats 't Eylandt byde 7 punten.

landt [3]) vande seven punten (ghenaemt *Pulo Tyngaron* [4]), z.z.w. aen, om oorsake vande wateren ende stroomen, die nae 't Eylandt van *Borneu* toe loopen, en wilt geensins vande cours afwijcken, tot dat ghy 't comt te sien: want leyt van *Pulo Tymon*

Vermaninge ende waerschouwinge vande diepten tusschen Pulo Condor en Pulo Tymon. Hooghte ende gedaente van Pulo Tymon.

20 mylen [5]). Dese cours is een goede Navigatie. Advertere u wederom, dat soo wanneer ghy zijt op den wegh van *Pulo Condor* nae *Pulo Tymon* toe, sult (tot middeweghen van het eene tot het ander) vindende diepten van *25* vadem, ende van ter halver wegen (na *Pulo Timon*) toe, sult hebben de diepten van *35* vadem. *Pulo Tymon* leyt op de hooghte van $2^1/_2$ graden aende noordt zyde; is een groot Eyland, hebbende ander Eylanden by hem ligghen, heeft aende noordt zyde versch water, te weten aen een sandt strant, daer de schepen (die van *Sunda* af comen, en naer *China* loopen) haer water comen halen.

Comende in 't ghesicht van *Pulo Tymon*, sult vande buyten zyde by heen loopen, tot voorby de zuyder punt langhs heen duer t'Canael dat tusschen dese punt ende een ander Eylandt door loopt, welck Eylandt u sal blyven ter Zeewaert; Soo haest als ghy in 't Canael zijt, so sult terstont aende zyde van 't z.w.

Plaets van 't Eylandt Pulo Tinge.

een ander seer hoogh Eyland sien: genaemt *Pulo Tinge* [6]), alwaer ghy sult nae toe loopen, tot op anderhalf ofte twee mylen na;

Cours nae de Pedra Branqua.

Alhier wesende, sult uwen cours nemen (na de *Pedra Branqua* [7]), ofte witte Clippe toe) zuyen aen, op *18* ende *20* vadem diepten, altoos met het loot inde hant, ende soo ghy op dese cours quaemt op minder gront, so hout u te Zeewaert, in voeghen dat ghy loopt

---

[1]) De koers is veeleer Z.t.O.

[2]) Te weten, van P. Condor tot P. Tioman.

[3]) Juister: het land.

[4]) Trengganau.

[5]) Niet duidelijk. Van P. Brala tot het midden van P. Tioman is ruim 36, van Tringganau tot P. Tioman bijna 50 oud-Portugeesche mijlen (van 17,5 in een graad). In ieder geval verwart Jan Huyghen Trengganau met P. Brala.

[6]) P. Tinggih; zie p. 102, n. 2.

[7]) Zie p. 101, n. 5.

op de *18* vadem, ontrent vier mylen verscheyden vande Custe, om te schouwen de Riffe die vande punt ofte hoeck van *Iantana* [1]) af comt, daer de Eylandekens [2]) ligghen, die ghy terstont sult comen te sien, alhier goede opsicht hebbende, dat ghy de *Pedra Branqua* niet voorby en loopt; als ghyse comt te sien, [51b] sult ghy daer nae toe loopen, die altoos houdende aende ly van u af, want wesende met de vloet, so loopender de stroomen gheweldigh nae het Eyland van *Binton* [3]) toe, waermede de *Pedra Branqua* niet voorby en sout moghen comen: want dede my alhier, dat ick het met twee anckers setten moest; sult altoos (als gheseyt is) met het loot inde handt loopen, en so wanneer dat ghy vint *15*, *16* vadem, soo zijt ghy aent eyndt vande Riffe, ende mocht wel wesen dat ghy alsdan die *Pedra Branqua* noch niet en saecht. Comende op de *18* vadem, so en loopt niet meer tZeewaert, aldus heen loopende tot dat ghy binnen de *Pedra Branqua* zijt, loopende alsdan nae een punt landts toe, die ghy sult sien aen 't landt van *Iantana*, welck is het land vande noordtzyde, sulter by heen loopen, tot dat ghy comt te sien sommighe roode doelen ofte huevelen [4]), gheleghen aende Haven van *Ior* [5]), aleer ghy by dese haven van *Ior* comt, sulter u een weynigh van afhouwen, u niet inde Haven stekende: want heeft alhier een bancke liggen, sult voorby de roode doelen wesende, nae het landt toe loopen, het welck een sandt strant is, daer alsdan langhs heen loopende, tot de mont ofte incomste vande straet van *Sincapura* toe [6]), goede opsicht hebbende, dat soo haest als ghy de *Pedra branqua* binnen zijt, nae het landt van *Iantana* toe loopt, sonder nae d'ander zyde te wijcken, want hebt daer seer quade grondt, ende de wint soude u beletten over te comen. So ghy begheerden te loopen vande binnen zyde vant Eylandt *Pulo Tymon*, moechtet wel doen, etc.

Waerschouwinghe voor 't Riff van Iantana.

Vermaninge om na de punt Pedra Branqua te loopen.

Plaets waer de stroomen na toe loopen.

Kenteecken alsmen aen 't eynde vande Riffe is.

Cours naet punt aent landt van Iantana.

Vermaninge vande Haven ende 't Riffe van Ior.

Waerschouwinghe tot de mont van Sincapura.

---

1) Djohor; zie p. 100, n. 4.
2) P. Lima.
3) Bintang; zie p. 102, n. 1.
4) De Tanah merah besar op 't eiland Singapore.
5) Djohor.
6) D.i. naar het vaarwater tegenover de tegenwoordige Tandjong Pagar Works.

Dat 25. Capittel.

Deroute ofte de Navigatie ende Coursen van Malacca af na Sunda [1]) *toe, gheleghen in 't Eylandt van Java major, met alle die gheleghentheyt ende streckinghe van dien op 't correctste verclaert ende aenghewesen.*

Cours vant Eylandt 3 mylen van Malacca nae Rio Fermoso.

Streckinghe der seluer.

Gelegentheyt van Rio Fermoso, diepte der selver.

Waerschouwinge voor de n.w. zyde.

Loopende van 't groote Eylandt (gheleghen drie mylen nae het zuydt oosten van *Malacca*) af, tot die Revier ghenaemt, *Rio Fermoso* [2]), soo doetmen de cours noordtwest ende zuydtoost, ende noordtwest ten westen ende zuydtoost ten oosten, ende zijn *13* mylen, moecht op alle dese wegh (so ghy begheert) anckeren, ende en hebter boven de *30* vadem diepten niet, met suyvere modder gront; Dese voorseyde *Rio Fermoso* is gheleghen aende selfde Custe van *Malacca*, welcke heeft in d'incomste aende z.o. zyde hoogh landt, wesende vande zyde van 't noordtwesten leegh landt; heeft inde Haven 6, 7 vadem diepten; int incomen van dien sult ghenaken de zyde van 't zuydoosten, u wachtende vande noordtwest zyde: want zijn daer ondiepten.

Cours van Rio Fermoso nae Pulo Picon.

Van dese *Rio Fermoso* af, tot het Eylandt *Pulo Picon* [3]) toe, ('twelcke is gheleghen aende selfde Custe, te weten, een mijl weeghs van 't landt verscheyden) looptmen noordtwest ende zuydtoost, ende noordtwest ten noorden ende zuydt west ten zuyden, tusschen dit Eylandt ende 'tvaste landt ist ondiepe grondt, is in de cours *6* mylen.

Cours van Pulo Picon tot Pulo Carymon.

Ghedaente van Pulo Carimon.

Van dit Eylandt *Pulo Picon* tot *Pulo Carymon*, ('twelcke een groot ende hoogh Eylandt met gheboomten is, hebbende sommighe Eylandekens rondtom hem ligghen,) so loopt men noor- [52*a*] den ende zuyen ende n. ten w. ende z. ten o. is inde distantie *5* mylen. Van dit Eylandt *Carymon* af, heeftmen ontrent *3* mylen weeghs, tot de Custe van *Samatra*; Sult na dit Eylandt toe, ende daer langhs by heen loopen, te weten, aende west zyde, want is over al schoon.

Verscheyden Eylandekens.

Aen 't punt van 't zuyen van dit eylant *Carymon*, ligghen sommige eylandekens [4]). Van dese eylandekens, twee mylen voortaen, leyt een ander cleijn ende lanckwerpent eylandt, ghenaemt *Pulo*

---

[1]) Bedoeld is: Bantam.

[2]) De Sembrong; zie ook p. 94, n. 3.

[3]) Poeloe Pisang; zie ook p. 94, n. 4.

[4]) Meest naar buiten om de West: Terrillas; meest om de Zuid: Kenipäan.

Alonalon [1]), alhier ist Canael op zijn smalste. Van dit Eylandt af, so begint de Straet diemen noemt *Estrecho de Sabon*, dat is, die smalte ofte doorgaende enghte van *Sabon* [2]), wesende so verde als het selfde eylandt, so sult ghy ontrent een half mijl van afwesen.

Het Eylandt Pulo Alonalon.

Het beghin van de straet Sabon.

Van dit eyland *Alonalon* af, tot het groote eylandt van *Sabon* toe, zijn ontrent twee mylen, in 't midden van dit Canael zijn gheleghen andere cleyne eylanden [3]), die u altesamen sullen blyven aende oostzyde, u altoos wachtende daer niet op te vervallen; als ghy door dit Canael heen loopt, soo weest gheadverteert, dat te middeweghen van dien gheleghen is een verborghen *Clippe* [4]) onder water, daer eens een Schip zijn Roer op affstiet.

Waerschouwinghe voor een verborgen Clip.

Plaetse der selver.

Comende by het eylandt *Alonalon*, sult ghy aende zuydt west zyde daer van af, (te weten, aende zyde van *Samatra*), komen te sien twee kleyne eylandekens [5]), met noch een ander cleijnder van gheboomten, wesende gants gherampaneert, met etlicke Clippen daer by gheleghen. Als u dese eylandekens blyven in het zuydt westen, ende zuydt west ten westen, so sult uwen cours zuyen aen doen; sult daer 9 vadem diepten vinden, u altoos wachtende vande Custe van *Sabon*, ('twelck d'oostzyde is,) want isser ondiep; sult maken dat ghy te middeweghen van 't Canael [6]) heen loopt, is altemael modder gront.

Beschryvinge van sommige Eylanden ende Clippen.

Een half mijl weeghs van 't eylandt *Sabon* af, is gheleghen een cleijn eylandt, ghenaemt *Pulo Pandha*. Dit eylandt heeft in 't midden een Steen-Clippe [7]). Als ghy soo verde zijt, dat u *Pulo Pandha* in 't oost zuydt oosten blijft, doende uwen cours zuyen aen, soo sult ghy daer 9 vadem diepten vinden, loopende een half mijl van 't eylandt *Sabon* af. Het voorseyde eylandt ende Clippe ghepasseert wesende, sult harde grondt vinden, doende alsoo uwen cours zuyen aen, tot dat u het Eylandt ende Clippe van *Pulo Pandha* in 't n.n.o. blijft, alwaer ghy terstont modder gront sult vinden, van daer voort aen moecht anckeren nae u believten. Als u de voorseyde Clippe op de voorsz. streckinghe

Plaetse van het Eylandt Pulo Pandha.

Ghedaente van 't selve.

Goeden anckergrondt int n.n.o. van

[1]) Thans Lalang geheeten.

[2]) Met eiland Sabon is bedoeld het tegenwoordig Poeloe Koendoer alwaar nog steeds een kampong Sawang; zie ook p. 94, n. 5.

[3]) Juister zou zijn: klippen (gelegen binnen de 5 vaams lijn van Koendoer).

[4]) Vermoedelijk de klip met $^1/_4$ vaam bij laagwater, 6 zeemijl Z.O. van Landjang.

[5]) Lees: wanneer Lalang in 't zicht komt, zult gij in 't Z.W. zien: Belembang en Boeroeng, twee kleine eilandjes etc.

[6]) D.i. midden tusschen Lalang en Koendoer, welk laatste identiek is met Sabon.

[7]) Vermoedelijk bedoeld: de riffen en steenen bewesten Kampong Sawang.

Pulo Pandha.

Twee Eylanden midtsgaders de mont van Campar.

Veel steenclippen aende zyde van Samatra.

Plaetsen van een cleijn eylandeken.

Wat grondt datmen ontrent dit Eylandt heeft.

Gheleghentheden vande monden van Campar.

Van twee Clippen die ghenaemt werden Batotinge.

blyvende is, so sult ghy comen te sien westwaert aen twee eylandekens ofte Clippen [1]), waer van d'eerste sommighe boomen op heeft, ende het ander, (welcke de mont van *Campar* in 't eylandt *Samatra* aldernaest is gheleghen), en heeft gants gheen gheboomten, ligghen dicht by den anderen. Van daer af nae *Samatra*, heeftmen veel Steen-clippen ligghen; Als ghy comt om dese eylanden voorby te loopen, (die u sullen blyven aende zyde van *Samatra,*) sult maken door 't midden van 't Canael heen te loopen, (te weten, tusschen die eylanden ende de custe van *Sabon,*) zuyen aen, als gheseyt is, uwen cours altoos doende langhs de Custe van *Sabon*, tot ontrent een half mijl daer van heen, alwaer ghy altoos sult vinden *8* vadem modder gront, tot [52b] dat ghy comt by een cleijn eylandeken, gheleghen dicht aende Custe van *Sabon*, hebbende veel Clippen rondtsom hem; als ghy daer voor by loopt, soo sult ghy u wat buyten afwachten, dat latende aende zyde van *Sabon*, hebt alhier noch modder grondt; ende een schuet grof gheschuts voorder aen, so sal u terstont de diepten beginnen te minderen, tot op *7* ende *6*$^{1}/_{2}$ vadem. Van hier af sult ghy loopen naer eenen hoeck (van het eylandt *Sabon*) toe, gheleghen recht tegens over een vande monden van *Campar* [2]); Dese monden ofte gaten zijn ghelegen aende Custe van *Samatra*; Recht in 't aenghesicht van desen hoeck, te weten, ontrent twee boechschoten verde van 't landt af, liggen twee clippen, diemen altemets met volle Zee niet sien en kan; zijn ghenaemt *Batotinge* [3]); Men heeft tusschen dien ende het landt, *6.7* vadem diepten, ende tusschen beyde *9* vadem; Men mach met een Schip tusschen beyden door passeren, ende 'tZeewaert daer van af na *Samatra* toe, heeftmen daer dicht by *12*, *13* vadem diepten.

Cours om wel voorbij dese Clippen te loopen.

Diepten langhs Sabon, desghelijcks de grondt.

Om wel te mogen na dese Clippen toe, ende daer voorby loopen, so sult ghy uwen cours nemen, (te weten, soo haest als ghy 't voorsz. Eylandeken, dat by 't eyland van *Sabon* leyt ghepasseert zijt,) ghelijck alsmen langhs *Sabon* heen loopt, met het loot inde handt, op *7*, *6*$^{1}/_{2}$ ende *6* vadem diepten; tot hier toe sal u de diepten minderen, altoos modder grondt, welck ghy sult hebben, tot dat ghy metten hooghsten huevel [4]) (van die op den

---

[1]) Roesa en Toeroes.

[2]) Tandjong Loeboeh.

[3]) Batoe Djanggi tegenover Tandjong Loeboeh op Koendoer.

[4]) De Tas (123 M.) beoosten Tandjong Loeboeh; niet de Gading, die te ver af is.

hoeck van *Sabon* staen,) ende met een punt van 't land van *Samatra*, van een vande monden van *Campar*, (genaemt *As bocas de Campar*) over een comt, waer van het eene landt met het ander gheleghen is o. ende w. In dese contreye heeftmen de voorsz. Clippen van *Batotinge* [1]), als boven; Alhier wesende, sal u terstont de diepten beginnen te vermeerderen tot op 7 ende 8 vademen, op welcke diepten sult loopen, soo langhe dat u de Clippen achter uyt blyven, daer 'tZeewaert af loopende, te weten, nae de zyde van *Samatra* toe, die latende aende zyde van *Sabon*, u daer altoos van wachtende: want en hebt alhier anders gheen dinck dat u schadich kan wesen, dan dese Clippen daer de stroomen nae toe loopen; Oock mede sult ghy u wachten van beyde zyde, soo wel van *Sabon* als van *Samatra*: want zijn daer over al dicht langhs heen bancken ende ondiepten.

As Bocas de Campar is een vande monden van Campar.

Waerschouwinghe voor de Custe van Sabon ende Samatra.

Dese voorsz. twee Clippen gepasseert wesende, (die u by naest recht achter uyt sullen blyven) sult terstont z.o. aen, loopende nae het landt van *Samatra* toe, met het loot inde hant, niet passerende onder de 5 vadem nae het landt van *Samatra* noch boven de 7 vadem t' Zeewaert, sonder het loot nimmermeer uyt de hant te laten: want in dese contreye regiertmen hem meer na het loot ende diepten, als nae 't Compas.

Cours alsmen achter de clippen is na Samatra.

Wat diepten datmen nemen moet.

Als dit Eylandt van *Sabon* voleynt, soo heeftmen terstont een ander Eylandt, genaemt *Pulo Dure* [2]), welck strect tot een ander Eylandt, ghenaemt *Pulo Boyon*, ende dan noch een ander eylandt, geheeten *Pulo Buron* [3]), welcke zijn gelegen so dicht aen *Samatra*, dat het altemael een landt schijnt te wesen; Aen 't eynde van dit Eyland *Dure*, liggen 3 eylandekens, te weten, een groot ende 2 cleijn [4]). Dit eylandt *Dure* looptmen met den hoeck van *Sabon*, daer die 2 cleyne clippen liggen, n.n.w. ende z.z.o. is inde distantie ontrent 6 ofte 7 mylen, met die diepten van 6, 7, 8 vadem diepten, modder gront.

Gelegentheyt van Pulo Dure.

Pulo Boyon ende Pulo Buron.

Drie Eylandekens.

[53a] Als ghy met het Eyland van *Pulo Buron* over een comt ('twelck dicht aende Custe van Samatra leyt,) so loopt z.o. ende z.o. ten z. aen. Dese cours aldus doende, tot dat ghy comt op 10 vadem diepte, alsdan so loopt z.o. aen, tot by eenen hoeck van 't landt

Cours alsmen met het Eyland Pulo Buron over

---

[1]) Batoe Djanggi, zie p. 136, n. 3.

[2]) P. Doerei, met eenige daar om heen gelegen eilanden.

[3]) P. Boeroeng, vlak onder den Sumatrawal.

[4]) De eilanden Sandam.

een comt, etc.

Streckingh van Tanjanbaro tot Pulo Buron.

Cours na de drie Eylanden Calentigas.

Ghedaente van alle drie.

van *Samatra*, ghenaemt *Tanjanbaro* [1]). Van desen hoeck tot het Eyland *Pulo Buron*, zijn *3* mylen, 'twelc buyten het Canael is. Als u desen hoeck van *Tanjanbaro* blijft in 't westen, so loopt z. ende z. ten o. op de drie Eylanden aen, diemen noemt de *Calantigas* [2]), waer van het eerste een Eylandeken by hem heeft ligghen, te weten, aende zuyd zyde, ende het middelste heeft niet met al, ende het derde ofte 'talderzuydelickste, heeft een ander Eylandeken aende zyde van 't noorden by hem ligghen; Dese Eylanden sullen u in 't voorby passeren blyven aende oost zyde.

Beschryvinge vanden hoeck Tanjanbasso.

Plaets vande revier Andargijn.

Van desen hoeck *Tanjanbaro*, wat voorder aen, leyt eenen anderen hoeck, ghenaemt *Tanjanbasso* [3]), welcke seer ghelijck ende effen met de Zee over een comt; Tusschen dese twee hoecken is gheleghen de Revier van *Andargijn* [4]). Den voorsz. hoec *Tanjanbasso* leyt met d'Eylanden oost ende west, wesende vanden eenen hoeck tot den anderen *9* mylen [5]). Als ghy desen hoeck in 't ghesicht crijght, so en sult ghy van daer voortaen gheen landt van *Samatra* meer sien, om dattet Inwijcken zijn [6]). Van

Cours vanden hoeck na Calantigas.

Hooghte van de Calantigas.

Waerschouwinge ontrent het Eylandt Linga, etc.

desen hoeck looptmen na d'Eylanden *Calantigas*, n.w. ende z.o. ende is in den cours ontrent 7 mylen. Dese Eylanden zijn gheleghen op een graet aende z. zyde vanden *Aequinoctiael*. Aende oost zyde van dese Eylanden *Calantigas*, heeft men veel steenclippen boven ende onder het water ligghen, daerom en sulter tZeewaert niet van af loopen: want tusschen dien ende het Eylandt *Linga* ist seer vuijl ende periculues [7]).

Cours vande Calantigas na Varella.

Willende van de *Calantigas* nae het eylandt *Pulo Varella* [8]) loopen, soo loopt z.o. ende z.o. ten o. aen, waermede daer op aen sult comen, is in de distantie *9* mylen; Ghy sult op desen wegh vinden *7* ende *8* vadem diepten, ende dicht by 't Eylandt *16*, *17* vadem, te weten, aende zyde van 't noorden, ende vande zuydt zyde sult ghy minder hebben; Dit Eylandt heeft versch water.

Plaetse

Dit Eylandt vande *Varella* is gheleghen recht teghens over

---

[1]) Thans Tandjong Datoek.

[2]) De Alang tiga-eilanden (de drie sprieten), die dan nog veel te ver weg zijn om gezien te kunnen worden.

[3]) Thans Tandjong Bakau, op oudere kaarten nog Tandjong Baso genaamd.

[4]) Indragiri.

[5]) Lees 6 mijlen.

[6]) De mondingen van Indragiri en Reteh.

[7]) Fictie.

[8]) Thans Berhala wat hetzelfde beduidt als Varella.

eenen hoeck van 't landt van *Samatra*, ghenaemt *Tanjanbon* [1]), van welcken hoeck tot het Eylandt zijn twee mylen, ende men loopt het n.n.w. ende z.z.o. Sult loopen tusschen dit Eylandt ende den hoeck heen, latende 'tEylandt 'tZeewaert, aende zyde van 't back-boort. In 't aenghesicht van desen hoeck ligghen drie eylanden, waer van het grootste ghenaemt wort *Iambe* [2]); ende langhs het landt van *Samatra* en heeftmen gants gheen eylandekens noch Clippen.

Om te loopen van het eylandt *Pulo Varella*, nae de Straet van *Palimbon* [3]) toe, soo loopt z.o. aen, altoos op de diepten van 7 vadem modder gront; Op desen cours sult ghy comen te sien den bergh, ghenaemt *Monte de Manopijn* [4]), welcke staet recht op het aenghesiecht van het eylandt *Banca*. Als ghy desen bergh in 't ghesicht crijght, soo en sult ghy de Custe van *Samatra* nauwelijcken konnen sien, om oorsake vande Inwijcken. Sult op de voorsz. cours nae de voorsz. bergh toe loopen, te weten, daer anderhalf mijl van af heen loopende, nae de Custe van *Samatra* toe, latende den bergh aende zyde van het noordt oosten, u daer
[53*b*] van wachtende als boven: want heeft een groote Riffe een mijl daer van af ligghen [5]). Als ghy met den bergh van *Manopijn* over een zijt, soo zijt ghy recht teghens over de monden ofte Inwijcken, (ghenaemt *As bocas de Palimbon*), gheleghen aende Custe van *Samatra*. Een mijl van den voorseyden hoeck van *Palimbon* [6]) voort aen, is gheleghen een smalle ofte dunne punt lands. Aen de zuijdt zyde vande selfde punt steken veel Clippen ende Rudtsen af, tot een mijl tZeewaert in, altemael onder water gheleghen, welcke maken die boven ghementioneerde Riffe, waer om u andermael advertere, daer anderhalf ofte tot twee mylen van af te passeren, ende en laet u vande groote diepten diemen langhs dese Riffe heeft niet bedrieghen: want van veel diepten soudt op 't droogh raecken, ghelijck alst ghebuerde met een Schip, 'twelck seylden aen dese zyde, dicht by 't eylandt *Banca* op 15 vadem diepten, stiet met zijn Roer aende steenen. Sult oock op u hoede wesen, niet te seer te ghenaken het landt ghenaemt

van het Eylandt van Varel-la.

Ghele-ghentheyt van Iambe ende noch 2 Eylan-den.

Cours van Varella nae de Straet Palimbon.

Monte de Manopijn staet recht opt ghe-sicht van het Ey-landt Ban-ca.

Waer-schouwin-ghe van een groot Rif.

Teijcken alsmen recht over As Bocas de Palim-bon is.

Een smal punt met veel clip-pen ende rudtsen.

Twee ver-maninghe van 't Rif-fe.

Waer-schouwin-ghe voor

---

[1]) Thans Tandjong Djaboeng.

[2]) Te lezen: de delta van de Djambi-rivier.

[3]) Straat Banka.

[4]) De Menoembing, achter Muntok.

[5]) De Karang Hadji buiten Tandjong Kalian (beW. Muntok).

[6]) Bedoeld schijnt niettemin de hoek van Banka (Tg. Kalean) daar er weder gesproken wordt van de „bovengementioneerde" riffe (Karang Hadji).

het landt As Bocas de Palimbon. Op wat diepten datmen hier ontrent loopen moet.

As bocas de Palimbon, ofte de monden van *Palimbon*, want zijnder altemael ondiepten ende sanden; Hebt altoos het loot inde handt, ende en loopt niet onder de 5½ vadem nae het landt vande monden ofte Inwijcken toe, tot dat ghyse ghepasseert zijt, noch boven de 8 vadem tZeewaert, ende so ghy daer op quaemt, soo hout u terstont weder op minder grondt, als gheseyt is [1]).

Cours van Manopyn na 't Eylandt Banca.

Sult weten datmen van desen bergh *Manopijn* af (welcke staet in 't eylandt *Banca*,) loopt nae de monden ofte Inwijcken van *Palimbon* toe, (die aen d'ander zyde van *Samatra* ligghen,) n.n.o. ende z.z.w. ende mach wesen in 't overloopen vijf mylen weeghs.

Het begin vande Straet van Palimbon.

Van hier af soo begint de Straet (diemen noemt) van *Palimbon* [2]). Dese Straet streckt nae het zuydtoosten, hebbende somtijts wat van 't oosten, ende by wylen wat van 't zuyen, tot datmender door is. Den bergh van *Manopijn* ghepasseert wesende, tot op twee mylen voorby, sult uwen cours nemen naer d'eerste mont

Op wat diepten datmen 't Landt vande eerste mont vande straet Palimbon aen loopen mach.

ofte Inwijck van *Palimbon* toe, met het loot inde hant, te weten, een mijl weeghs daer van af heen loopende, ende comende op 5½ vadem diepten, so en ghenaecktet landt vande monden ofte Inwijcken niet naerder: want zijn altemael ondiepten ende sanden; waer om u vermane onder de vijf en half vadem niet te loopen; ende vande zyde van *Banca*, en sult over de 8 vadem niet loopen. Doende uwen cours op dese diepten, tot op een groote mijl, voorby de laetste mont van *Palimbon*, wesende in dese contreye, sult nae het landt van *Samatra* toe loopen, tot op een half mijl daer van af; alhier wesende, so maect het landt een mijl

Beschryvinge van 2 punten.

recht voor uyt een punt [3]); by dese punt comende, sult noch een ander punt [4]) recht voor uyt sien, welck mach ligghen van d'eerste punt vier mylen weeghs, ende men loopt van d'een tot d'ander oost zuydt oost, ende west noordt west.

Comende soo verde als dit tweede [5]) punt, soo heeftmen een myle weeghs voort aen, aende selfde Custe een cleijn Revierken

Plaetse van een cleyne revier. Van

ligghen; tusschen desen hoeck ende de Revier looptmen altoos een half mijl vande Custe van *Samatra* af, met het loot altijdts inde handt.

[1]) Eene waarschuwing vermoedelijk bedoeld met het oog op de Frederik Hendrik klippen (al worden die nergens in den tekst genoemd).

[2]) Zie p. 139, n. 3.

[3]) Bedoeld is: Vierde Punt (Tg. Katima Bongko).

[4]) Bedoeld is: Derde Punt (Tg. Kesoegian).

[5]) Dus thans: Derde punt.

Van dese voorsz. Revier af voortaen, sult vande Custe af-
[54a] wijcken: want zijn van dese Revier af, tot een ander punt [1]) toe, (gheleghen vijf mylen voor uyt) altemael bancken ende ondiepten van modder grondt, daerom sult daer altoos mettet loot inde handt seylen, ende onder de 5 vadem nae de custe van *Samatra* niet loopen: want sout op 't droogh comen. Sult op dese diepte loopen tot dat voorsz. punt toe dat voor u leyt, ende recht teghens over dit voorsz. punt, soo heeft het Eylandt *Banca*, te weten, aen d'ander zyde oock een punt ofte hoeck van een hoogh landt [2]), alwaer het Canael op zijn smalste is. Bij dese voorsz. punt comende, sult terstont meer diepten kryghen [3]).

dese Revier tot een punt 5 mylen verder, niet dan bancken ende ondiepten.

Beschryvinge van een hoogh punt van 't Eylandt Banca.

Als ghy by dese voorsz. punt ofte hoeck comt, soo loopt z.z.o. aen. Dese cours aldus doende tot op het Eylandt van *Lasapara* [4]), het welck u recht voor uyt leyt, wesende van desen hoeck ofte punt 9 mylen. Dit Eylandt is cleijn, van een leegh land, hebbende daer over al rondtsom drooghten ende ondiepten. Als ghy dit comt te sien, so loopt z. ende z. ten o. aen, loopende daer langhs heen tot op 2 mylen nae, te weten, aen de zyde van *Samatra*, op 6, 7 vadem diepte: want dit is den rechten wegh ende cours om voorby dit Eylandt te loopen, ende so ghy vont 10, 12 vadem, soo keert terstont weder na de Custe van *Samatra* toe, soeckende de 5 vadem, om te loopen op de 6 ende 7 vadem diepten; alhier comende, sult u op desen wegh houden, latende dit Eylandt van *Lasapara* aende oost zyde; Als ghy daer begint tusschen in te komen, so zult zuyen aen loopen, ende comende met het Eylandt over een, soo sal u de diepten beghinnen te minderen tot op 5 vadem, en laet u dat niet verdrieten: want is de rechte diepten diemen daer heeft, ende als u het Eylandt blijft in 't oosten, so zijt ghy daer recht met over een.

Cours nae 't Eylandt Lasapara.

Ghedaente van Lasapara.

Cours om voorby Lasapara te loopen.

Beschryvinge vande rechte diepte van dese vaert.

Van 't Eylandt *Lasapara*, 12 mylen voort aen, so heeftmen een Eyland (gelegen dicht by 't landt van *Samatra*) 'twelc maect eenen cleynen Inwijck ofte Bay, heeft tot een kenteijcken, dat die gheboomten van dien hooger zijn, als die vande Custe [5]), ende schynen boskens te wesen; men loopt dit Eylandt mettet Eylandt van *Lasapara*, n.n.o. ende z.z.w. Van welck Eylandt

12 mylen van Lasapara noch een Eyland.

Kenteijcken van 't selve.

Een Rif

---

[1]) Tweede Punt (Tg. Tapak). [2]) Tandjong Berani.

[3]) De tegenwoordige Eerste Punt en Valsche Eerste Punt worden in 't geheel niet genoemd. Is de kust aldaar wellicht sterk uitgewerkt om de N.O.?

[4]) Lucipara, d.i.: Noesa Para of Roggen-Eiland, onder den Sumatra-wal, bij den zuidelijken ingang van Straat Banka.

[5]) Boom Eiland.

ontrent dees Eylanden.

een Riffe af loopt, streckende 2½ mijl 'tzeewaert in, daer om so ghy daer begheerden nae toe te loopen, wesende inder nacht, sult uwen cours zuyen aen doen, altoos mettet loot inde handt, op *8* ende *9* vadem diepten, ende al ist dat ghy comt op *11* vadem, en is daer om geen quade cours: maer en sult onder de *7* vadem niet loopen. Als ghy nae u gissinge voor by 't Eylandt zijt, soo sult ghy terstont weder uwen cours nae het landt toe nemen; sult daer altoos vinden *8*, *9* vadem diepte. Comende nae dit Eylandt toe by daegh, sult daer soo verde tZeewaert af loopen, dat ghy alleenlicken die toppen ende het opperste vande boomen daer van sien muecht, ende soo haest alst u blijft in 't n.w. soo zijt ghy voorby de Riffe, soo loopt dan weder nae het landt toe op *8*, *9* vadem diepten, als voren: want den rechten wegh ende cours is altoos langhs de Custe heen.

Kenteijckenen alsmen verder by het Riffe is.

Voor by dit Eylandt voort aen, so heeft het landt eenen grooten Inwijck, den welcken ghy schouwen sult, want het daer altemael ondiepten sijn, ende den hoeck van dien nae het zuyen heeft een dicke grove punt landts, die boven alle het ander daer ontrent uyt kijckt.

Waerschouwinghe voor een groote Inwijck.

Binnen desen voorsz. hoeck, te weten, nae den inwijck toe, is gelegen een Revier [1]), vande welcke een bancke [2]) af comt, streckende tot op *2* mylen tZeewaert in van *4* vadem diepten, [54b] altemael hart sandt, te weten, in dese contreye daer ickse ghepasseert hebbe; Daerom u noch eens advertere, die diepten vande *8* ende *9* vadem niet te laten, welcke den rechten cours ende wegh is; ende men loopt van 't voorsz. Eylandt met dese Riffe z.z.w. ende n.n.o. wesende inde distantie *10* myl.

Een Revier met een banck inde selve.

Cours vande punt vanden inwijck nae 2 Eylandekens.

Van dit punt vanden Inwijck af tot twee Eylandekens [3]) (gelegen aende selfde Custe van *Samatra* voort aen) so looptmen op de selfde streeck van n.n.o. ende z.z.w. ende is inde cours *10* mylen; Op alle desen wegh sult ghy vinden de diepten van *9*, *10* ende *11* vadem diepten. Dese Eylandekens zijn gheleghen verscheyden vande Custe *3* ofte *4* mylen.

Gedaente van 'tlandt van Samatra ende Sunda.

Comende by dese twee Eylandekens, soo maeckt het land ende Custe van *Samatra* eenen dicken crommen rugge, ende so 't claer weer waer, sult recht voor u uyt comen te sien *2* hooghe landen, waer van het eene u sal liggen in 't z.w. welck is het landt van

---

[1]) De Toelang Bawang.

[2]) De Toelang-bank.

[3]) Sagama of De Gebroeders.

Samatra [1]), ende het ander in 't zuyen, 'twelck is het landt van *Sunda*, van 't Eylandt *Java major*. Vande voorsz. twee Eylandekens af, sult altoos uwen wegh nemen langhs desen crommen ende dicken rugge vande Custe van *Samatra* heen, ende comende aen den hoeck van dien, soo begint het landt weder seer leegh te worden, alsdan so begintmen seer perfect ende claer die twee voorsz. landen te sien. Tusschen dese twee hooghe landen loopt een Canael ofte doorgaende straet nae buyten 'tZeewaert in, te weten, tusschen het Eylandt *Samatra* ende *Java major*, welcke ghenaemt wort de Straet van *Sunda*. Ghepasseert wesende die grove dicke rugghe vande Custe van *Samatra*, ende weder by 't leege landt comende, soo en loopt niet verder langhs de Custe heen; Ende so ghy een goede en doorgaende wint hebt, so wilt terstont van daer af dweers overloopen, nemende uwen cours z.z.o. aen nae 't hooghe landt van Sunda toe, te weten, aende z.o. zyde van een punt ofte hoeck die 't landt aldaer heeft, by de welcke langhs heen is den wegh nae *Sunda* toe, daer om advertere u, hebbende eenen goeden doorgaende wint dwers over te loopen: want soo u de wint begonste te stillen ter halver weghen, hebbende 'tghety met u, sout vande stroomen nae het Canael toe ghedreven worden, 'twelcke eenen quaden cours is: want de minste diepte van 't Canael zijn *40* vadem ende meer, ende de stroomen ende ghetyden loopen daer seer geweldigh, so wel uyt als in, ende so ghy 'tselve daer binnen in settet, als de stroomen uyt loopen, wesende met eenen noordt oosten ofte oosten wint, soo soudt ghy die baren ende golven vande Zee soo hol ende verbolghen hebben, datter gheen Cabels sterck ghenoech soude wesen om teghen te houden, ende souden u met ghewelt nae buyten toe dryven, dat u een groote moeyte soude gheven. Ick doe u dese vermaninghe, om oorsake dat ick het selfs soo bevonden hebbe, daer binnen in comende, door quade gissinghe die wy ghemaeckt hadden, in 't dwers overloopen nae het hooghe landt, (gheleghen aende zuydt zyde van *Sunda*) toe, ende deden onsen cours recht op het midden van dien: maer de stroomen dreven ons derwaerts heen, sonder dat wy 't eens gewaer worden; daerom u waerschouwe, datmen daer op aen loopt met de cours van z.o. want het gene dat ghy meer nae het oosten loopt, sult ghy in minder diepten hebben om te ancke-

Wat wegh datmen nemen sal na Sunda.

Een Canael tusschen Sunda ende Samatra.

De straet van Sunda.

Cours nae Sunda.

Waerschouwinghe om met een doorgaende wint dweers over te loopen.

Desghelijcks voor 't Canael die seer periculeus is.

Diepte van het selve Canael.

Oorsake waer om dat een Stierman in dese Canael vervallen was.

[1]) De Goenoeng Radja Bassa op het oostelijk schiereiland van de Lampongs.

ren, soo u de wint quaem te stillen, ende is een suyvere grondt.

Beschryvinge van een groot Eylandt.

Comende by 't voorschreven landt sult terstont comen te sien, [55a] te weten daer dicht by heen een groot ende vlack Eylandt, vol gheboomten, met veel geberghten [1]), hebbende tZeewaert daer vanaf naert n.o. een ander vlack Eylandt [2]); Van hier af tot de Haven van *Sunda* [3]), mach wesen ontrent 4 mylen, sult uwen cours doen naer d'Haven toe, langes 'tEylandt [4]) (dat aende Custe leijt) heen, t'Zeewaert daer van af tot op een half mijl: want is daer over al langes heen suyver ende schoon, van 6, 7 vadem diep, sulter also langhes heen loopen tot het eijnde van dien; aldaer wesende sult comen te sien tot op een mijl weeghs naert zuydoost, een cleijn Eylandeken vol geboomten [5]), 'twelcke sult laten aende zyde vant zuydoosten, daer binnen heen loopende, te weten, recht op eenen spitsigen hoogen Bergh [6]) (die binnen int landt staet) aen, ende als ghy begint te ghenaken, so sult terstondt de wooninghen vande Stede [7]) comen te sien, welcke is gheleghen langhs de strant heen, sultet setten op 4 ofte 3 vadem naer u beliefte, is altemael modder gront.

Naer 't n.o. noch een Eylandt.

Beschryvinge van een kleijn Eylandeken.

Gedaente van de wooninge van Sunda.

Courssen om door een Canael nae de Haven te loopen.

So ghy begheert te loopen naer de Haven toe, door een Canael ('twelcke loopt tusschen 'tgroote Eylandt ende 'thooghe landt [8]) van *Sunda* heen) moechtet wel doen, altoos langhes 'tlandt heen loopende, tot dat ghy byde haven comt: want sult het voorschreven Eylandt, ende noch ander 6 cleyne [9]) Eylanden (die wat voorder aen staen) 'tZeewaert laten: maer en sulter niet meer als 2½ vadem diepten hebben, van steenighe gront, waerom de buyten om wegh alderbest is, als vooren, etc.

---

[1]) Vermoedelijk bedoeld het hooge schiereiland achter Sint Nicolaaspunt.
[2]) Poeloe Babi.
[3]) Bedoeld is: Bantam.
[4]) Poeloe Pandjang.
[5]) Pamoedjan Ketjil.
[6]) De Karang.
[7]) Bantam.
[8]) D.i. bewesten Pandjang langs.
[9]) Poeloe Koeboer, Lima en tusschengelegen eilandjes.

Typus orarum maritimarum Guineæ, Manicongo, & Angôlæ ultra promontorium Bonæ spei usq;, cum omnib' portubus, Insulis, Scopulis, pulvinis, & Vadis, veraq; latitudine Oceani Aethiopici, ab ortu in occasum ad Fernambucum & promont: S. Augustini in ora Brasiliensi, vergentis: unà cum eiusdem oceani Insulis, præcipuè verò S. Thoma, S. Helena, Insula Ascensiomis, multisq; alijs, earumque genuino tractu: accuratè omnia ex optimis Indicis tabulis hydrographicis decerpta & emend.
Afbeeldinghe der custen des landts Guinea, Manicongo, ende Angôla, ende voorts tot voorby de C. de boa esperança: met alle de havenen, eylanden, clippē, droochten, ende ondiepten, met de gheheele breede des Aethiopischen Oceani, de welcke vanden oosten na den westen tot Fernambuco en C. de S. Augustino (aen de custen van Brasil gheleghen) is streckende; midts-gaders alle de eylanden der selver, als voornamelijck S. Thome, S. Helena, d'eylandt Açemçaon ghenē, ende andere meer, met de waerachtighe streckinghe van dien, alles seer correctelijck ghetrocken ē na d'allerbeste Indische pascaerten oversien ē verbt.
Arnoldus F. à Langren delineauit, & scalpsit
Miliaria Germanica, quorum 15 uni gradui respondent
Hispanicæ leucæ 17½ uni gradui competentia
AEQVINOCTIALIS
TROPICVS CAPRICORNI
OCEANVS
AETHIOPICVS
GVINEÆ PARS
MELEGHETEN
BIAFRA
MEDRA
TIGRAI
AFRICAE
VANGVE
DAMVTE
MANICONGO
Angola
PARS
BAGAMETRO
MAITAGA
MONOMOTAPAE
BVTVA
CAFATES
ASCENSION
S. HELENA
I. de Fernando poo
I. do Principe
I. S. Thome
I. da Nobon
I. de S. Matheus
I. de S. Helena
I. da Tristaom da cunha
C. de Boa Esperança
C. das Aguilhas
C. de S. Augustino
Pernambuco
C. de S. Roque
S. Paulo
Abrolho
Trinidade
Açemçaon
I. de Martim Vaz
I. dos Picos
Zaire lacus
Zembre lacus